



Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze

Doktorský studijní program Antropologie

Disertační práce

*„Bělorusizační epizoda“ v procesu formování
běloruského národa*

Mgr. Alena Marková

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Miroslav Hroch, DrSc.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 27. dubna r. 2011

.....
podpis

Na tomto místě bych ráda připojila poděkování svému vedoucímu práce,
Prof. PhDr. Miroslavu Hrochovi, DrSc.,
jemuž jsem za četné odborné konzultace, pomoc a podporu velice zavázána.

Obsah

Úvod.....	5-11
Ortografická poznámka.....	12
1. Přehled dosavadního historiografického bádání a pramenů.....	13-27
2. Terminologie: spor o koncept bělorusizace.....	28-34
3. Bělorusko na prahu bělorusizace	
3.1. Úvod do historického diskurzu.....	35-39
3.2. Spojení běloruského území. 1. a 2. sjednocení BSSR.....	40-43
4. Ideové předpoklady zahájení politiky bělorusizace	
4.1. Motivace provedení politiky bělorusizace. Její cíle a úkoly.....	44-56
4.2. Role inteligence v procesu bělorusizace. Interakce s komunistickou stranou v procesu bělorusizace.....	57-67
5. Procesy bělorusizace v oblasti vzdělání a školství	
5.1. Struktura a přehled kapitoly.....	68-69
5.2. Bělorusizace sedmileté školy. Agitační strategie pro běloruskou školu a její odezvy.....	70-92
5.3. Bělorusizace na vyšších odborných a vysokých školách. Nadstavba vysokého školství: Institut běloruské kultury.....	93-114
5.4. Dodatečná vzdělávací střediska: bělorusizace v kulturních jizbách a střediscích likvidace analfabetismu.....	115-119
5.5. Učitelé: jejich role v procesu bělorusizace a jejich reakce na bělorusizaci	120-129
6. Učebnice jako nástroj bělorusizace.....	130-155
7. Bělorusizace ve státní správě	
7.1. Prosazování běloruštiny ve státní správě.....	156-188
7.2. Korenizace ve státní správě.....	189-195
8. Konec politiky bělorusizace a důvody jejího útlumu.....	196-214
Závěr.....	215-231
Přehled krátkých biografí významných osob bělorusizačního období a hlavních protagonistů bělorusizace.....	232-235
Seznam zkratk	236-238
Seznam použité literatury (latinská abeceda).....	239-242
Seznam použité literatury (azbuka).....	243-272

Úvod

V současné české společnosti panuje chabé povědomí o Bělorusku, jeho historickém dědictví, kulturním a jazykovém svérázu apod. V neposlední řadě je to spojeno s absencí tradičních a frekventovaných kulturních, politických, obchodních a jiných vazeb, které nejtěsněji spojují státy, čili těch vazeb, které propojují Českou republiku s takovými sousedními slovanskými státy jako je Slovensko nebo Polsko a zaručují tak v české společnosti, resp. čtenářské obci ustálenou existenci širšího povědomí o těchto zemích. O to nesrozumitelněji vystupuje pro českého čtenáře dnešní situace v Bělorusku, kdy se dozví, že drtivá většina Bělorusů nemluví bělorusky, nepoužívá své tradiční národní státní symboly, o jejichž přijetí bylo rozhodnuto a byly používány během krátkého období po vyhlášení plné samostatnosti Běloruské republiky v r. 1991, neztotožňuje se s běloruskou národní identitou na základě běloruského kulturního a historického dědictví a především na základě samotné běloruštiny jakožto prioritního národního jazyka. Běloruská národní identita má dnes povahu alternativní a proto často pejorativní totožnosti vůči panující vládě a většinové společnosti a je často doménou úzké vrstvy národní inteligence anebo veřejných činitelů a opozičních politiků. O to snadněji může dnešní vláda prosazovat rusifikační projekty a udržuje se u moci proruský nedemokratický politický režim. Pod slupkou dnešní běloruské státnosti nenajdeme jasně vyhraněnou a zřetelně definovanou, a to v neposlední řadě vůči jiným státům, skutečně *běloruskou* náplň a identitu. Pokračující rozemílání *běloruskosti* v důsledku vládou zahájených četných rufisikačních procesů v oblasti školství, vzdělání, v oblasti hromadných sdělovacích prostředků a veřejného diskurzu a mlčenlivý souhlas a spíše ignorace těchto procesů potlačení beztak skomírajícího běloruského prvku ze strany samotné většinové běloruské společnosti má stejně jakožto i výše zmiňované jevy hlubší historické kořeny. Nejistý a do značné míry neúspěšný (ačkoliv podle zákonů žánrů bychom neměli ihned na začátku prozrazovat konec dějinné zápletky) dopad experimentu jménem bělorusizace, jemuž se budeme v této práci věnovat, jehož předpokladem bylo urychlené vytvoření běloruské národní identity na pozadí již existující státnosti a celkově prestižního běloruského národního projektu na základě všestranného prosazování běloruského jazyka, podpory rozvoje kultury, vědy a prosazování všech jiných prvků sjednocujících a formujících moderní národ, který podnikly běloruské národní elity (a to nezávisle na jimi zastávaných ideologických názorech a přesvědčeních) v průběhu jedinečného a rozporuplného období 20. let 20. století, nastiňuje sled těchto kauzálních souvislostí, poskytuje dějinnou perspektivu a odhaluje kořeny tohoto dnešního stavu. Odmítneme tedy pokusy o rozbor bělorusizace ve smyslu studia souhrnu

uměleckých, literárních, vědeckých a jiných výstupů, resp. projevů, které tvoří dnešní kulturní dědictví běloruského národa, ale zaměříme se na mocenskou, ideologickou a v neposlední řadě antropologickou stránku tohoto jevu, jehož ohlasy mají bezprostřední paralelu v dnešní běloruské společnosti.

Dobová Běloruská sovětská socialistická republika 20. let 20. století je velmi často coby jedna ze socialistických republik Sovětského svazu spojována s představou panující přísné ideologické stranické cenzury, jednoznačnosti stranických nařízení a politického útisku stalinského období, jednotné perspektivy politického rozvoje, nemožnosti současné existence různých variant národní identity a alternativních představ o etnogenezi, kultuře a dějinné minulosti Běloruska ve vědeckém badání. Analyzované období 20. let 20. století však svědčí o opaku. Jak dokládají prameny, ve skutečnosti jde o období neustálených společenských struktur, neúplné sociální skladby většinového běloruského obyvatelstva s převládajícím rolnictvem a teprve formující se národní inteligencí, nestálými politickými hranicemi a jim odporujícím etnickým územím a zároveň je to období nevyhraněných kolektivních identit. Kromě toho byla stávající dobová situace charakteristická absencí a téměř naprostou nepřítomností běloruštiny ve veřejném prostoru a v oblasti sociální komunikace, nerozpracovaností, resp. neukončenou kodifikací běloruského jazyka a neexistencí jakékoliv běloruské odborné terminologie a zároveň nízkým sociálním statutem samotné běloruštiny v důsledku dlouhodobého předchozího historického rozvoje, v němž se střídaly vlny rusifikace a polonizace. Během 20. let se zároveň formuje samotný systém běloruského školství a probíhá intenzivní zápas o další hospodářský, kulturní a politický rozvoj a osud běloruského státu a tyto představy nejsou jednotné. Je to zároveň období neustálenosti sémantických struktur a alternativních přístupů k národním dějinám a formující se národní identitě.

Období 20. let je současně charakteristické tím, že nově vytvořený svazový běloruský stát de facto neodpovídal stavu formování moderního národa, a to v tom smyslu, že nehledě na již přítomnou státnost v podobě BSSR se běloruské etnikum s neúplnou sociální skladbou stále nacházelo na úrovni A. Smithem definované *etnické kategorie* (nikoliv *společenství*)¹ a měl etnickou, nikoliv národní identitu, která se zároveň často odvíjela od představiteli tohoto etnika vyznávané náboženské konfese. Náboženské vyznání ostatně nikdy nebylo jakýmsi potenciálním pojícím prvkem v běloruské národní agitaci, nýbrž v sobě skrývalo možný konflikt jednotlivých etnických identifikací. Příslušnost k různým konfesím pak vedla

¹ Podrobněji viz A. Smith, „Etnický základ národní identity“, in: Hroch, M., (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha 2003, s. 270-296.

k rozdílné národnostní identifikaci, kdy se etničtí Bělorusové hlásili buď k polské (na základě katolického vyznání) anebo také k ruské národnosti (na základě vyznání pravoslavného), což brzdilo beztak pomalý a nepevný proces formování běloruského národa.

Tyto a jiné aspekty charakterizují a určují pozadí, na němž probíhala jedna z nejdůležitějších a nejvýznamnějších dějinných událostí této doby, a to komunistickou stranou ve spolupráci s běloruskou národní inteligencí uskutečňovaná politika bělorusizace zahrnující prosazování běloruského jazyka do veřejného diskurzu spolu s jeho rozpracováním a intelektualizací a „seznámením“ většinového rolnického běloruského obyvatelstva s běloruštinou na její oficiální legislativně zakotvené úrovni ve státní správě, tisku a školství. Bělorusizace předpokládala zároveň podporu rozvoje národní kultury a všestranných běloruských studií a zahrnovala přípravu a následující prosazování nových vědeckých, odborných, uměleckých, úředních a stranických elit etnicky běloruského původu na vedoucí pozice.

Z této perspektivy lze proto tvrdit, že bělorusizace byla součástí formování moderního běloruského národa a představovala nepochybně jistý typ národotvorného procesu zahrnujícího patřičné a pro něj příznačné prvky. Ve 20. letech 20. století se začne v BSSR prosazovat aktivní proběloruská agitace a samotná bělorusizace tak obsahuje všechny prvky z etnické skupiny se formujícího národa. V práci budeme sledovat průběh tohoto procesu a na základě rozebíraného materiálu se pokusíme zjistit, proč nebyl tento vývoj úspěšně dovršen.

Studiu bělorusizace se v průběhu 20. století věnovala celá řada historiků. Nicméně politiku bělorusizace vždy pojímali v souladu s dobovým ideologickým klimatem ovlivňujícím jejich přístup a celkové hodnocení tohoto historického jevu, anebo ji také analyzovali bez návaznosti na hlubší studium archivních pramenů podávajících svědectví o reakci samotného obyvatelstva na bělorusizaci, náplni jednotlivých bělorusizačních opatření, probíhajících kontrol jejího prosazování apod. V neposlední řadě to určuje aktualitu studia politiky bělorusizace, která stále zůstává otevřenou otázkou co do cílů jejího zahájení, tak do jejích výsledků, dobové efektivity, pronikání do širších vrstev obyvatelstva a státních struktur.

Mimo to odhaluje studium politiky bělorusizace anatomii fungování mocenských nástrojů a mechanismů dobového státu, který bude zanedlouho charakterizován jako totalitní, souhru, resp. střet a transformaci různých ideologických postojů. Studium dobové národní politiky prozrazuje stále aktuální a přetrvávající těsné spojení historie a politiky, politiky a národní identity, ideologického klimatu a národní politiky. Rozbor politiky bělorusizace poukazuje nejen na spojení, ale také na v jeho důsledku často vznikající konflikt těchto prvků,

konflikt inteligence a mocenských mechanismů státu promítající se na rovinu konfliktu ideologie a identity.

Rozbor dobové politiky bělorusizace a otázky konstrukce a prosazování běloruské národní identity v rámci této politiky dovoluje, jak již bylo řečeno na začátku, porozumět historickému pozadí dnešní běloruské společnosti. Historická analýza dovoluje pochopit kořeny sovětizace běloruské společnosti, porozumět konfliktu běloruské národní inteligence a ideologických priorit komunistické strany.

Tyto otázky jsou stále velmi aktuální a dovolují nám z pozice studia relativně nedaleké historické minulosti pochopit současné procesy denacionalizace probíhající v dnešní běloruské společnosti včetně přetrvávajícího nízkého sociálního statusu běloruštiny a jejího odmítání většinovou běloruskou společností, v neposlední řadě v důsledku neztotožnění se s běloruským jazykem. Na základě uskutečněného bádání lze pochopit pozadí stále přetrvávající implicitní akceptace a inklinace k rusifikačním procesům ze strany dnešní většinové běloruské společnosti, její odmítání modelu národní identity zkonstruovaného v historickém bádání bělorusizačního období. V této souvislosti poskytuje disertační bádání nahlédnutí do historického pozadí těsného spojení a propojení historie a politiky, politiky a národní identity, politiky a směru formování, resp. průběhu národního hnutí.

Poučením se z této historické zkušenosti v relativně nedávném časovém úseku minulého století se lze vyvarovat chyb a zároveň uplatnit nalezenou kladnou zkušenost pro širší prosazování běloruštiny ve veřejném kontextu dnešní společnosti současného Běloruska. To platí také pro možnost eliminace stále přetrvávajícího nízkého sociálního statusu běloruštiny způsobujícího a poskytujícího podklad pro celkovou rusifikaci dnešní běloruské společnosti a na to navazujícího pasivního odmítání běloruské identity na úrovni její národní náplně, tj. běloruského etnického a dějinného svérázu a běloruského jazyka. Stávající rusifikační procesy nastolené současnou běloruskou vládou však přesahují historický rámec tohoto bádání a odkazují k otázkám politickým a ideologickým, s kterými je ostatně vždy přímo nebo nepřímo historie spojována.

V stávajícím bádání se předpokládá nastolit následující skupiny výzkumných otázek, které budou určovat náplň celé disertační práce:

Co představovala samotná politika bělorusizace? Z jaké koncepce vycházela a co zahrnovala? Na čem se zakládala konstrukce nově nabízené běloruské národní identity? Jaké klíčové prvky obsahovala? V čem spočíval potenciální rozpor této národní identity s vyhlášeným oficiálním ideologickým rámcem bělorusizace?

V důsledku čeho se komunistická strana rozhodla podpořit ideu národního rozvoje, což – jak by se mohlo zdát – si protiřečí s ideály internacionalismu (tj. principu proletáře bez vlasti)? Proč v tomto procesu strana bolševiků aktivně spolupracovala s národní inteligencí a jakou pozici vůči ní zaujímala? Jakou roli odehrála běloruská národní inteligence v průběhu bělorusizace?

Co tvořilo samotnou náplň bělorusizace v systému školství a státní správě? Jakými cestami tam pronikala a jaká reakce z různých vrstev dobové společnosti doprovázela politiku bělorusizace? Proč nebyla tato reakce v různých sociálních prostředích vždy jednotná a dokonce nebyla vždy jednoznačně kladná? Kdo tedy v této souvislosti tvořil hlavní společenskou skupinu podporující politiku bělorusizace a proč? Na čem se zakládal negativní vztah k bělorusizaci a jaké společenské vrstvy tvořily tuto bělorusizaci odmítající skupinu?

V čem spočívaly příčiny úspěchu/neúspěchu prosazování bělorusizace? Kdo byli její hlavní protagonisté/prosazovatelé a na jakých úrovních/sociálních skupinách? V čem spočívala jejich motivace? V důsledku čeho byla nakonec bělorusizace zastavena?

V souladu s výše zmíněnými otázkami budou v práci vytyčené následující výzkumné cíle:

- rozbor samotné koncepce bělorusizace v pojetí dobových aktérů a vývoj a transformace této koncepce v pojetí současných badatelů napříč stoletím;
- rozbor důvodů zahájení politiky bělorusizace a jejích cílů včetně důvodů a průběhu spolupráce s běloruskou národní inteligencí;
- role běloruské národní inteligence v procesu bělorusizace a její interakce s komunistickou stranou;
- rozbor prosazování bělorusizace v systému dobového školství na pozadí jeho vzniku a formování, určení hlavních protagonistů bělorusizace v tomto odvětví a jejich motivace;
- zkoumání reakce různých vrstev obyvatelstva na prosazování bělorusizace do systému školství a vzdělání a také rozbor cest a strategií proběhlých bělorusizačních kampaní na podporu otevření běloruských škol;
- rozbor konstrukce nově nabízené národní identity na příkladech dobových školních učebnic dějepisu, zeměpisu a literatury;
- cesty prosazování se bělorusizace ve státní správě a reakce zúčastněných aktérů na tento proces;
- zkoumání důvodů úspěšnosti a neúspěšnosti jednotlivých bělorusizačních opatření;
- rozbor příčin útlumu politiky bělorusizace a změny ideologických priorit včetně změny dosavadního vztahu k běloruské národní inteligenci.

Výzkum se bude soustřeďovat na prosazování bělorusizace v odvětví dobového školství a vzdělání a reakci obyvatelstva, učitelstva a studentstva na ně a současně prosazování bělorusizace ve státní správě a reakci zúčastněných „aktérů“ – státních zaměstnanců úřadů a veřejných institucí, resp. organizací na ně během let 1924 až 1929. V průběhu výzkumu budeme sledovat transformaci ideologického pozadí spolupráce komunistické strany s národní běloruskou inteligencí, a to od jejího „vtahování“ a podpory její aktivní účasti na politice bělorusizace ze strany bolševiků až po nařčení běloruské národní inteligence ze zastávání kontrarevolučních maloburžoazních národně demokratických názorů a následnou eliminaci její účasti na národní politice.

V této práci se bude dobová politika bělorusizace označovat za národní nikoliv národnostní politiku. Národnostní politikou chápeme politiku vůči jednotlivým národnostním menšinám, naproti tomu národní politika se vztahuje k většinovému obyvatelstvu republiky. Toto uvědomělé rozhodnutí ohledně volby termínu vychází a zakládá se na té skutečnosti, že politika bělorusizace jakožto jedna z variací celostátní v r. 1923 vyhlášené dobové politiky korenizace (nacionalizace) byla určena a koncipována především pro jednotlivé tak zvané titulární národy (*титულлярная нация, titular nationality*), jež tvořily většinové obyvatelstvo té které republiky a k nimž patřilo běloruské etnikum. Politika bělorusizace (korenizace) byla zároveň samozřejmě určena i jiným národům/etnickým skupinám obývajícím území BSSR, resp. SSSR a tvořícím etnickou menšinu v rámci titulárního národa, jenž pak tvořil většinové obyvatelstvo v jednotlivých republikách a předpokládal se další rozvoj těchto národů/etnických skupin. Právě proto přesahuje politika bělorusizace stejně jako její jiné odrůdy v jiných republikách Sovětského svazu (ukrajinizace, armenizace, uzbekizace atd.) dílčí rámec národnostní politiky určené jednotlivým menšinám a přechází pak na úroveň celostátní politiky jednotlivých formálně nezávislých sovětských republik, tj. na úroveň politiky národní, jak ji budeme dále označovat. Ostatně v české historiografii neexistuje v důsledku celkové nerozpracovanosti tohoto tématu žádné ustálené terminologické označení tohoto dějinného fenoménu.

Metodologický přístup disertačního bádání byl stanoven na základě jeho výzkumných cílů. Ústřední místo v daném bádání patří důvodům vzniku, cílům, projevům a dopadům národní politiky bělorusizace v BSSR 20. let 20. století. V této souvislosti je v práci kladen důraz na systémový rozbor a strukturní analýzu jednotlivých aspektů politiky bělorusizace a jejich vzájemný vztah a souvislost. Patří sem rozbor sociálního, politického, mocenského, antropologického a kulturního aspektu politiky bělorusizace. Zároveň doplňuje tento rozbor metoda progresivní a diachronní komparativní, v jejíž rámci se v práci zkoumá následnost a

návaznost politických, kulturních a jiných událostí a také porovnání jednotlivých aspektů bělorusizace (korenizace) v průběhu tohoto období. Tyto dvě poslední metody hrají ovšem druhotnou, resp. doplňující roli v systémovém a strukturním rozboru jevu politiky bělorusizace. Stávající disertační bádání se odlišuje interdisciplinarnitou. V rámci kulturních dějin se zkoumá náplň školní výuky, šíření gramotnosti, v rámci politických dějin se zkoumá vznik a transformace ideje národní politiky bělorusizace (korenizace), spolupráce s běloruskou národní inteligencí na ideologické a mocenské rovině apod. Dílčím hlediskem práce je zkoumání sociálních dějin zastoupených v bádání rozbohem sociálních aspektů bělorusizace (korenizace, změna sociální skladby společnosti a jiné). Na antropologické rovině se v práci zkoumá reakce různých vrstev dobové společnosti na uskutečňovanou politiku bělorusizace, motivace různých vrstev podporujících, resp. odmítajících bělorusizaci, prvky a konstanty národní identity apod.

Chronologický rámeč bádání zahrnuje období od oficiálního začátku bělorusizace v r. 1924 až do jejího konce v r. 1929 s nutným několikaletým přesahem do začátku 20. let 20. století a také do přelomu dvacátých až třicátých let zajišťujícího ucelenost celkového výkladu. Prostorový rámeč bádání kolísá vzhledem k tomu, že se území BSSR v průběhu 20. let 20. století dvakrát podstatně měnilo. Výzkum zahrnuje území Běloruské sovětské socialistické republiky v r. 1918 (vyhlášení republiky), v r. 1924 (1. sjednocení běloruských území) a v r. 1926 (2. sjednocení běloruských území) s přesahem do několika etnicky běloruských okresů na území RSFSR.

Ortografická poznámka

Během přepisu běloruských jmen a příjmení do češtiny se řídíme pravidly běloruské latinky vytvořené Branislavem Taraškevičem (viz například Тарашкевіч, Б., *Беларуская граматыка для школ*, Менск-Вільня-Берлін 1921; Тарашкевіч, Б., *Беларуская граматыка для школ*, Вільня 1929 a jiné). U názvů a zkratk dobových organizací užíváme také jejich přepis podle originálního běloruského znění a pravidel běloruské latinky (například Inbeĭkult, NKA a jiné). Výjimku tvoří zkratky organizací, které již mají českou tradici překladu zkratk (RKS(b), KS(b)B, ÚVV, ÚV). Pro větší přehlednost bádání je na konci práce umístěn samostatný seznam zkratk dobových názvů a přehled krátkých biografii hlavních protagonistů zkoumaného období a tématu.

Na rozdíl od výše uvedených příkladů užíváme u místních názvů jejich již existující podobu v českém jazyce, nikoliv jejich historické dobové názvy, které byly rozšířené během zkoumaného období a zároveň je používáme bez přepisu podle pravidel Taraškeviče (například Minsk místo Mensk, Novozybkov místo Novozybkaŭ apod.). Kromě toho počestujeme některé zeměpisné názvy kvůli jejich snadnějšímu skloňování (Řečice). Během práce se zeměpisnými názvy a vlastními jmény navazujeme na a bereme v potaz již existující podobný model systému přepisu názvů publikovaný v do češtiny přeložených *Dějínách Běloruska* od H. Sahanoviče a Z. Šybieky (Sahanovič, H., Šybieka, Z., *Dějiny Běloruska*, Praha 2006).

Pro větší srozumitelnost studie a přiblížení problematiky českému čtenáři překládáme dobové běloruské územněsprávní jednotky do češtiny, a to kraj (*акруга*), okres (*раён*) a vesnický sovět sdružující střediskové obce (tak zvaný selsovět, *сельскі савет*, *сельсавет*). V případech překladu do češtiny vzácných nefrekventovaných názvů, resp. slov spojených s dobovým kontextem odkazujeme na *Velký rusko-český slovník* L. Kopeckého, B. Havránka a K. Korálky v šesti dílech (*Velký rusko-český slovník*, díl I.-VI., Praha 1959). Odtud jsou čerpána taková slova a slovní spojení jako, například, *vesnický sovět*, *kulturní jizba*, *láptě*, *svítka*, *zodpovědný tajemník*, *nástěnné noviny* a jiné.

1. Přehled dosavadního historiografického bádání a pramenů

První publikace věnované zkoumané problematice bělorusizace se objevují již za doby jejího provádění, a to během 20. let 20. století a pochází od samotných účastníků nebo ideových hlasatelů bělorusizace. Práce U. Ihnatoŭského, J. Piatroviče, W. Knoryna, A. Čarviakova, A. Krynického, A. Baľického, U. Pičety, S. Nekraševiče, J. Lěsika a jiných se často zakládají na vládnoucí komunistické ideologii a zprostředkovávají ji a mají spíše propagandisticko-agitační a popularizačně-publicistickou povahu.¹ V pracích autoři rozebírají politické, sociální, vzdělávací, jazykové, národně kulturní a jiné aspekty dobové bělorusizační politiky. Bělorusizační procesy nenechali bez pozornosti ani doboví badatelé za hranicemi sovětského Běloruska. První studie J. Goľabka, E. Maliszewskiego, J. Ochoty a jiných se snaží o objektivní rozbor nových politických, kulturních a národních procesů probíhajících na území nově vzniklé BSSR a jsou oproštěny vlivu dobové komunistické ideologie.²

Ve stejném období začátku až poloviny 20. let minulého století byly současně v BSSR publikovány sborníky materiálů věnované tematice bělorusizace a s ní souvisejícím tématům státního a národního formování. Například v letech 1927-1928 byl na základě materiálů Národní komise Ústředního výkonného výboru BSSR publikován dvoudílný sborník *Praktické vyřešení národní otázky v Běloruské sovětské socialistické republice*, který obsahuje řadu velmi hodnotných údajů faktografické a ideové povahy. Jej a řadu dalších sborníků spolu s publikacemi dobových ideových zastánců bělorusizace z řad vládnoucích elit, resp. jejich uskutečňovatelů lze přiřadit především ke kategorii hodnotných dobových pramenů.³

¹ *Белорусская культура*. Сб. I., Минск 1928; А. Баľіцкі, “Культурнае будаўніцтва Савецкае Беларусі да X гадавіны агалашэння БССР”, in: *Асьвета*, №8, 1928, с. 3-11; А. Баľіцкі, “Народная асьвета БССР”, in: *Асьвета*, №7, 1926, с. 13-21; А. Баľіцкі, “Беларусізацыя культурна-асьветных ўстановаў”, in: *Польмя*, №4, 1925, с. 17-148; *Беларусь. Нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху*, Менск 1924; *Інстытут беларускае культуры. Гісторыя узьнікнення. Сучасная структура. Навукова-дасьледчая дзейнасьць*, Менск 1926; В. Г. Кнорин, *Избранные речи и статьи*, Минск 1990; В. Кнорын, *За культурную рэвалюцыю*, Менск 1928; В. Кнорын, “Аб рашаючых ‘дробязях’ у вялікім пытаньні. Да пытаньня аб палітыцы беларусізацыі”, in: *Асьвета*, № 3, 1928, с. 3-12, № 4, 1928, с. 3-11; В. Кнорын, “Праблемы культурнай рэвалюцыі”, in: *Асьвета*, № 2, 1928, с. 3-17; А. Крыніцкі, *Чарговыя пытаньні нацыянальнае палітыкі КП(б)Б*, Менск 1926; Я. Лёсік, *1921-1930. Збор твораў*. Мінск 2003; В. И. Пичета, *Белорусский язык как фактор национально-культурный*, Минск 1924; Я. А. Пятровіч, *Адноўленая Беларусь*, Менск 1925; А. Чарвякоў, *...Я ніколі не быў ворагам*, Мінск 1992.

² J. Goľabek, *Początki dramatu białoruskiego*, Warszawa 1925; E. Maliszewski, „Białoruś Sowiecka a jej stosunki narodowościowe“, in: *Sprawy Narodowościowe*, nr 5-6, 1927, s. 509-519; J. Ochota, „Z historii państwotwórczych poczynań białoruskich“, in: *Sprawy Narodowościowe*, nr 1, 1928, s. 1-21.

³ *Асноўныя вынікі работы ўрада БССР*, Менск 1928; *Два гады нацыянальнай работы ў БССР*. Менск 1929; *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924; *Нацыянальны вiопрос и Р.К.П.(б). Важнейшие материалы по национальному вопросу*, Минск 1924; *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928; *Практическое разрешение национального вопроса в Белорусской Советской Социалистической республике*, Ч. II. Работа среди национальных меньшинств, Минск 1928.

Spolu s útlumem bělorusizační politiky, jenž se datuje koncem r.1929, se během konce 20. až poloviny 30. let mění také rétorika jejího dobového hodnocení, a to především u autorů ze sovětského Běloruska. Bělorusizace se v jejich pojetí stává „nacionálně šovinistickým“ nebezpečím pro stávající společenský řád. Tento trend se odpovídajícím způsobem projevuje v publikacích, které s odstupem několika let negativně hodnotí bělorusizační snahy, dokonce lze v této souvislosti hovořit o jejich bezprostředním „cejchování“. Tato změna dosavadního kladného hodnocení bělorusizace je spojená s oficiálně zahájenou kampaní zápasu s tak zvaným „běloruským buržoazním nacionálním demokratiem“ a současně na pozadí odehrávajících se širších politicko-mocenských a společenských změn projevujících se např. v růstu kultu osobnosti J. V. Stalina, potlačení dobové liberální hospodářské politiky (tak zvaný NEP), růstu ideologické cenzury a jiných, které se zpětně promítají do vědeckých bádání. Skutečnou dobovou „encyklopedií“ všeho, co se sovětským badatelům v souvislosti s bělorusizací jeví jako nepřijatelné, je kolektivní práce S. Volfsona „*Věda ve službách národně demokratické kontrarevoluce*“, která je věnována detailnímu rozboru projevů státní národní politiky bělorusizace v různých odvětvích vědy, dosavadní publicistiky, umělecké tvorby a jiných oblastech.¹ Bělorusizační politika byla v této a řadě podobných publikací převedena do roviny protistátní „kontrarevoluce“ při zachování nekritického a zjednodušujícího neobjektivního ideologického přístupu propagandisticko-agitační povahy. Tyto práce, které spojuje jednotná leninsko-stalinská metodologická koncepce a v kterých byl úspěšně překonán vliv tak zvané „buržoazní historiografie“, představují sice hodnotný pramen dobového ideologického klimatu, ovšem z řady objektivních příčin, ke kterým přiřazujeme například absenci nezaujatého odstupe a zainteresovanost autorů na zastávaných názorech v důsledku evidentní politické objednávky, absence jakékoliv pramenné báze bádání a vědecké věcné kritiky přerůstající ve styl satirických urážek a zesměšňování popisovaných vědeckých přístupů, resp. samotných dobových vědců na základě jejich ideologicko-politických postojů a nikoliv metodologického a vědeckého přínosu apod., nemohou být pokládány za plnohodnotná vědecká bádání.²

¹ „*Навука*“ на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі, пад рэд. С. Я. Вольфсона, Т.1, Менск 1931.

² А. Аборын, *Нацыянальнае пытаньне ў СССР*, Менск 1931; С. Будзінскі, «Вораг у доме», in: *Польмя*, № 11-12, 1929, с. 223-252; С. Я. Вольфсон, *Культурная рэвалюцыя ў дзеяньні. Нацыянальна-культурнае будаўніцтва БССР да XV-годзьдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі*, Менск 1932; М. Галадзед, «Аб нацыянальнай політыцы, аб нацыянал-дэмакратызьме і барацьбе з ім і аб беларусізацыі», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 2, 1931, с. 11-17; Ц. Гурвіч, А. Зюзькоў, Н. Леўкова, «Нацыянал-дэмакратызм, як агентура інтэрвенцыі», in: *Савецкая краіна*, № 3, 1931, с. 48-57; З. Жылуновіч, «Нацыянал-дэмакраты за “працай” (1920-1928гг.)», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с.18-33, № 1, 1931, с. 12-26; О. Канакоцін, *Літаратура – зброя класавай барацьбы*, Менск 1931; Я. Мацкокевіч, «Контр-рэвалюцыйная дзейнасьць беларускіх нацыянал-дэмакратаў у галіне мовы», in: *Савецкая краіна*, № 1, 1931, с. 56-64; А. Некрашэвіч, *Беларускі нацыянал-фашызм і нацыянал-дэмакратызм*, Менск 1930;

Nová etapa historiografického bádání, zahájená po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) v r.1956, během něhož byla pronesena kritika politické praxe Stalinova působení, znamenala nastolení nových směrů ve zkoumaných oblastech národní a státní politiky běloruského historiografického bádání a jistou modernizaci vládnoucích stereotypů, neodrazila se však na dosavadním prudce negativním hodnocení působení dobových činitelů a hlasatelů politiky bělorusizace. Samostatná problematika bělorusizace jakožto ideové „kontrarevoluce“ vedené bělorusky orientovanými národními činiteli byla během období 50. až poloviny 80. let autory sovětského Běloruska a států socialistického vlivu de facto zamlčována a stigmatizována. Faktické výsledky dosavadní bělorusizační politiky, které však byly dosaženy v národním školství, legislativě, vědě, literární, kulturní a jiných oblastech byly jaksi „vyňaty“ z dosavadní koncepce bělorusizace a nyní se zkoumaly v kontextu progresivního „socialistického budování“ v důsledků pokrokové činnosti komunistické strany v jednotlivých republikách Sovětského svazu včetně BSSR.¹ Nehledě na využití nových archivních pramenů v dobových studiích, mají zmiňované práce často jednostranný povrchní přístup ke zkoumané problematice, vyhýbají se rozboru komplikovaných a ideologicky nevhodných témat (bělorusizace, korenizace, působení samosprávy národnostních menšin atd.), což je vyvoláno nutností dodržování striktního ideologického rámce leninsko-marxistické platformy a legitimizace vládnoucí dobové ideologie.

Na jiných názorových pozicích se nacházejí bádání běloruských emigračních a amerických autorů téhož období. Významné místo v řadě těchto badatelů zaujímá Nikolas Vakar. Tento historik vytvořil první poválečnou koncepční práci o běloruských dějinách. V této syntéze běloruských národních dějin považuje Vakar národnostní snahy bělorusizačního období za nástroj sovětizace běloruské společnosti. Má za to, že bolševikům

Нацыянальная палітыка і барацьба на два фронты за ленінскую лінію ў нацыянальным пытаньні, Менск 1932; *Нацыянальная палітыка камуністычнай партыі*, пад рэд. А. Гаруновіча і С. Будзінскага, Менск 1930; П. Панкевіч, «Клясавая барацьба на навуковым фронце», in: *Асьвета*, № 10, 1929, с. 12-22; П. Панкевіч, «Аб нац.-дэмакратычнай палітыцы Баліцкага ў галіне нарасьветы», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 2, 1931, с. 18-32; А. Платун, *Нацыянальна-культурнае будаўніцтва ў БССР*, Менск 1930; А. М. Платун, *Итоги культурного строительства в БССР за 10 лет*, Москва 1931; А. Сталевіч, «Аб вытоках беларускага нац.-дэмакратызму і нац.-фашызму», in: *Большаваік Беларусі*, № 10-12, 1929, с. 17-32; А. Сталярэў, «Два ўхілы і барацьба на два фронты», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 1, 1931, с. 11-18; А. Сянкевіч, *За ленінскую лінію ў нацыянальнай палітыцы*, Менск 1931; К. Таболаў, *Нацыянальнае пытаньне на XVI з'ездзе ЎсеКП(б)*, Менск 1930; А. Яворскі, «Падрыхтоўка навуковых кадрэў паводле ўкодніцкага пляну нацдэмаў», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 2, 1931, с. 33-37.

¹ *Великая Октябрьская Социалистическая революция и становление советской культуры 1917-1927*, отв.ред. М. П. Ким, Москва 1985; С. З. Ешин, *Развитие культуры в БССР за годы Советской власти*, Минск 1970; П. Силиванчик, *Деятельность коммунистической партии Белоруссии по осуществлению культурной революции в республике (1919-1937 гг.)*, Минск 1961; М. Kosman, *Historia Białorusi*, Wrocław 1979.

posloužilo využití běloruských národních snah podporovaných během 20. let 20. století jako dynamický a potenciálně užitečným prvek prosazování a stabilizace komunistické vlády.¹ Skupina běloruských badatelů v emigraci z newyorského Běloruského institutu umění a vědy a z mnichovského Institutu pro studium SSSR přisuzuje politice bělorusizace, v jejímž kontextu rozebírá jednotlivé procesy v literární, kulturní, vědecké, vzdělávací a mocenskopolitické rovině, povahu taktického nástroje strany bolševiků, jež povolila běloruský kulturní rozvoj pro získání spolupráce národní inteligence za účelem budování socialistického státu. Jakkoliv hodnotí badatelé vládní politiku komunistické strany negativně, shodují se nicméně na tom, že bělorusizace poskytovala běloruskému národu možnost obrození národní kultury a vypracování ideje kulturní svébytnosti a dokonce státní nezávislosti.² O nejúplnějším rozboru politiky bělorusizace se pokusil U. Hlybinny, podle něhož byla bělorusizace, která je základem pro rozvoj běloruské národní kultury, povolena komunistickou stranou coby dočasný ústupek běloruské národní inteligenci s dalekosáhlejšími cíli pozdějšího upevnování své moci, což následně zákonitě vedlo k eliminaci samotného běloruského obsahu kultury. Počáteční slabost strany bolševiků a koncentrace národních elit převážně v oblasti kulturně umělecké tvorby způsobila podle Hlybinného „běloruskou renesanci“ 20. let 20. století.³ Nehledě na snahu o objektivní přístup ke zkoumané problematice a absenci nutnosti dodržování rámce marxisticko-leninského dogmatu sovětské historiografie, postrádávají všechny výše zmíněné práce širší archivní a pramennou základnu a čerpají téměř výlučně z legislativních usnesení a z dobového sovětského tisku, což značně snižuje jejich vědeckou hodnotu.

Pro následující období od poloviny 80. let minulého století až do současnosti je pro běloruskou historiografii příznačná prudká změna konceptuálního přístupu k problematice bělorusizace. Tyto tendence byly spojeny s demokratizačními procesy nastolenými ve

¹ Nicholas, P. Vakar, *Belorussia. The Making of Nation*. Cambridge, Massachusetts 1956.

² A. Adamovich, *Opposition to Sovietization in Belorussian Literature (1917-1957)*, Munchen 1958; A. Adamovich, *National Self-Determination under the Soviets*, Munchen 1960; S. Krushinsky, *Byelorussian communism and nationalism: personal recollections*, New York 1953; A. Адамовіч, “Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаваньне “Узвышша””, in: *Беларускі зборнік*, Кн.8, Мюнхэн 1957, с. 5-52; А. Адамовіч, “Сорак год беларускае літаратуры ў БССР”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.10, Мюнхэн 1959, с. 95-122; М. Куліковіч, “Беларускае мастацтва 20-х гадоў і ягоныя карэньні ў савецкай сучаснасьці”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.5, Мюнхэн 1956, с. 124-143; Г. Няміга, “Асьвета, культура й навука БССР за 40 год”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.10, Мюнхэн 1959, с. 76-94; Г. Няміга, “Дакумэнтальнае значэньне антынацдэмаўскай літаратуры”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.1, Мюнхэн 1955, с. 48-66; Г. Няміга, “Школьніцтва БССР у няволі бальшавіцка-камуністычнай дактрыны”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.5, Мюнхэн 1956, с. 7-66; С. Станкевіч, “Нацыянальная палітыка Крэмля ў Беларусі”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.1, Мюнхэн 1955, с. 34-47; Г. Паланевіч, “Нацыянальная тэорыя й практыка бальшавізму ў Беларусі”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.12, Мюнхэн 1960, с. 9-75; П. Урбан, “Да пытаньня нацыянальнага супраціву ў СССР. (На прыкладзе БССР)”, in: *Беларускі зборнік*, Кн.9, Мюнхэн 1958, с. 5-60.

³ Ul. Hlybinny, *Belorussian Culture under the Soviets*, Munchen 1958

společnosti v rámci celosvazové politiky tak zvané „perestrojky“ a následným vyhlášením nezávislosti Běloruska v r. 1991. Politika bělorusizace je rámcovým tématem v přehledových historických pracích¹ a zároveň ve studiích věnovaných otázkám formování běloruského školství, jednou z nichž je kolektivní monografie historiků Šiaňkeviče, Truchana a Čitka poskytující přehled dějin běloruského meziválečného školství.² Dalšími z těchto studií jsou pak články vztahující se k některým dílčím otázkám dobového školství, např. k jednotlivým aspektům bělorusizace na půdě vysokých škol,³ postavení učebnic V. Ľastoŭského v dobové výuce⁴ a jiné.⁵

Značná část prací věnovaných otázkám běloruského školství období 20. až 30. let 20. století náleží badatelce Jefrašínii Andreevové. Její monografie obsahují hodnotný materiál ohledně procesů formování školského systému BSSR včetně jeho jednotlivých odvětví, například jedna z jejích prací, jež byla napsána ve spolupráci s Ľ. Ľычэм, je věnovaná přehledu rozvoje Pedagogické fakulty Běloruské státní univerzity během 20. až 30. let minulého století.⁶ Pokud jde o její dílčí studie v podobě jednotlivých článků v odborných časopisech a novinách, tak tyto byly badatelkou o několik let později použity v její monografii *Дэ́жыны на́родна́га вьздэ́лання́ Бэ́лоруска (1917-1945)* z r. 2001. Jelikož se v této

¹ Z. Szybieka, *Historia Białorusi. 1795-2000*, Lublin 2002; Л. Ўыч, У. Навіцкі, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск 1996; І. Ў. Каляда, *Беларусізацыя: шляхі і метады ажыццяўлення. Тэксты лекцый па дысцыпліне “Гісторыя і культура Беларусі” для студэнтаў I курса ўсіх спецыяльнасцей*, Мінск 1997; М. П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, Ў. І. Вышыньскі, *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2ч., Ч.2.*, Мінск 1995; Г. М. Чаянкова, *Беларусь у 20-30-я гады*. Гомель 1994; П. Г. Чиргинов, *Очерки истории Беларуси*, Минск 2007.

² Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993.

³ А. Ю. Бендзін, ““Нацыянальнае адраджэнне” ў вышэйшай школе Беларусі (канец 20-х – пачатак 30-х гадоў)”, in: *Нацыянальная самасвядомасць і выхаванне моладзі*, Мінск 1996, с. 25-36; І. І. Шаўчук, “Студэнты-гуманітарыі БССР (1920-1930-я гг.): сацыяльна-дэмаграфічны агляд”, in: *Весці БДПУ*, Серыя 2, № 3, 2007, с. 12-17.

⁴ С. В. Снапкоўская, “Педагагічная канцэпталогія Вацлава Ластоўскага ў кантэксце беларускай культуры”, in: *Весці БДПУ*, Серыя 2, № 4, 2008, с. 82-88; С. Снапкоўская, “Уплыў падручнікаў Вацлава Ластоўскага на выхаванне самасвядомасці беларускіх дзяцей”, in: *Беларусіка=Albaruthenica. Кн.2. Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці*, с. 144-149.

⁵ Т. І. Баталка, “З гісторыі будаўніцтва нацыянальнай беларускай школы (1919-1922)”, in: *Веснік БДУ імя У.І.Леніна*, Серыя 3, № 2, 1992, с. 11-15; Т. І. Баталка, “Нацыянальная палітыка ў галіне народнай асветы Беларусі ў 20-я гг.”, in: *Веснік БДУ імя У.І.Леніна*, Серыя 3, № 2, 1991, с. 13-16; М. С. Крот, *Сярэдняя агульнаадукацыйная школа Беларусі ў XX стагоддзі*, Мінск 2004; А. П. Орлова, “Белорусская школа 20-х гг.: интернациональное и национальное”, in: *Педагогика*, № 4, 1999, с. 98-101; А. І. Хоціна, “Да пытання аб канцэпцыі нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў 20-30-я гады”, in: *Веснік БДУ імя У.І.Леніна*, Серыя 3, № 2, 1994, с. 13-15; З. Ціток, “Беларусізацыя як адраджэнне беларускай нацыянальнай школы (20-я гады 20 ст.)”, in: *Адукацыя і нацыянальна-культурнае адраджэнне. Тэзісы навуковых дакладаў на Міжнароднай канферэнцыі (25-26 кастрычніка 1994, г.Мінск). У двух частках, Ч.2.*, Мінск 1994, с.53-55.

⁶ Е. Г. Андрэева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001; Е. Г. Андрэева, *История дошкольного воспитания в Белорусской ССР (1921-1930 гг.)*, Минск 1987; Е. Г. Андрэева, Л. М. Ўыч, *Шляхі сталення. Да 70-годдзя Вышэйшага педагагічнага інстытута ў Мінску*, Мінск 2001.

pozdější publikaci setkáváme s více méně identickým materiálem z badatelčinych předchozích článků, mají tyto dřívější publikace malou vypovídací hodnotu.¹

Jedni z prvních badatelů, kteří se cílově věnovali problematice bělorusizace a pokusili se o její komplexní zpracování, jsou Ł. Łыч a A. Karol.² Ve svém příspěvku v sborníku věnovaném studiu běloruských dějin, spojuje Karol samotnou ideu a první praktické kroky bělorusizace nikoliv se sovětskou národní politikou bolševiků, nýbrž s konceptuální ideou a praxí činitelů běloruského národního hnutí za doby Běloruské lidové republiky v r.1918. Nenechává zároveň bez pozornosti stinné stránky bělorusizace, a to odpor vůči bělorusizaci některých vrstev běloruské společnosti a především rolnictva a někdy i její úředně erární povahu shora prosazovanou státem. Ve svých člancích esejistické povahy tvrdí Łыч, že represe a na konci 20. let vyhlášená kampaň proti nacionál-demokratismu nezastavila bělorusizaci úplně, ale pouze do značné míry zpomalila její tempo během následujícího desetiletí.

Běloruský sociolingvista I. Klímaў zúžil ve svém bádání pojetí politiky bělorusizace pouze na její jazykovou stránku a případně na s ní související sociální aspekty. Má za to, že politika bělorusizace není totožná s národně kulturním rozvojem a sovětskou kulturní politikou, která se odehrávala ve stejném období. Rozvoj kulturních a vzdělávacích institucí sovětského Běloruska a výstupů jejich činnosti, mezi něž Klímaў také zařazuje např. kultivaci literatury, vědy, umění apod., nebyl způsoben bělorusizačními snahami. Politika bělorusizace je podle něj především (a pouze) jazykovou politikou prosazování a rozšiřování použití běloruštiny ve sféře veřejné a soukromé komunikace a vypracováním jazykové základny pro zajištění funkčnosti této komunikace. Toto tvrzení je velice omezené, protože ve své práci vychází badatel převážně z existující sekundární literatury a z dobových pramenů bělorusizačního období používá ve své práci především dobové publikace oficiální provenience, např. tisk, dobové edice stranických usnesení apod. Své bádání autor hlubším

¹ Е. Андрэева, “Беларусізацыя 20-х гадоў і школа”, in: *Беларуская мова і літаратура ў школе*, № 7, 1989, с. 4-8; Е. Андрэева, “Праблема нацыянальнай школы ў навуковай і публіцыстычнай літаратуры 1917-1924 гг.”, in: *Адукацыя і нацыянальна-культурнае адраджэнне. Тэзісы навуковых дакладаў на Міжнароднай канферэнцыі (25-26 кастрычніка 1994, г.Мінск). У двух частках*, Ч.2., Мінск 1994, с. 44-46; Е. Андрэева, “Роднае слова ў аўдыторыях. Беларусізацыя 20-30 гг. у ВНУ і тэхнікумах”, in: *Беларуская мова і літаратура ў школе*, № 4, 1990, с. 7-11; Е. Андрэева, Л. Лыч, “Асвета і мова”, in: *Настаўніцкая газета*, № 50, 23.6.1990, № 51, 27.6.1990, № 54, 7.7.1990, № 55, 11.7.1990, № 57, 18.7.1990; № 59, 25.7.1990, № 61, 1.8.1990, № 63, 8.8.1990, № 63, 22.8.1990, № 67, 25.8.1990.

² Л. Лыч, “Беларусізацыя 20-х гадоў”, in: *Маладосць*, № 11, 1995, с. 187-211; Л. Лыч, “Беларусізацыя: 30-я гады”, in: *Маладосць*, № 12, 1995, с. 197-207; Л. Лыч, “Беларусізацыя як дамінанта нацыянальнай палітыкі (ліпень 1924 – сярэдзіна 30-х гг.)”, in: *Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі*, Мінск 1997, с. 22-37; А. С. Кароль, “Белорусизация: 20-30-е гг.”, in: *Страницы истории Компартии Белоруссии: суждения, аргументы, факты*, Минск 1990, с. 136-155; А. Кароль, “Беларусізацыя – палітыка нацыянальнага адраджэння”, in: *Крыжовы шлях*, Мінск 1993, с. 118-164; А. С. Кароль, “Беларусізацыя”, in: *ЭГБ*, Т.1. Минск 1993, с. 348-350.

archivním výzkumem pramenů nepodporuje.¹ V tom spočívá podle našeho názoru jeho hlavní slabina, neboť pokud předkládá autor zcela nový koncept zúžení pojetí bělorusizace pouze na její jazykovou stránku, v čemž se ostatně rozchází s většinou dosavadních teorií od běloruských, polských, britských, německých a jiných autorů, je nutno tuto teorii podložit rozsáhlým archivním výzkumem přesahujícím rámec publikovaných pramenů většinou stranické provenience. Čili podobné striktní teoretické závěry, jež předkládá sociolinguista I. Klímaŭ, lze uvádět, resp. zdůvodňovat odkazem především na rozsáhlou pramennou základnu prozkoumaných dobových dokumentů, což badatel ve svém článku nečiní.

Naproti tomu se polská historička H. Głogowska ve své monografii *Białoruś 1914-1929. Kultura pod presją polityki* soustředila na rozbor výhradně specifické společensko kulturní složky (literární tvorba, nakladatelská a vědecká činnost, divadlo, kinematografie, hudební produkce a umělecká tvorba) před a během bělorusizačního období.² Głogowska dává ve své práci přednost deskriptivnímu přístupu a shromáždění dobových faktografických a statistických dat. Vyhýbá se přímé interpretaci fenoménu bělorusizace. Tezí práce pak je, že kulturní projevy jsou manifestací mocenské politiky.

Terry Martin se ve své knize *The Affirmative Action Empire* zabývá korenizací (v jím navrhovaném překladu do angličtiny jako *indigenization*) a jejími projevy, resp. rozdíly v jednotlivých republikách na celém území Sovětského svazu během 20. až 30. let 20. století.³ V základě Martinovy knihy se nachází teze o tom, že bolševici se jednotlivými ústupky a na tomto základě uskutečňovanou souhrnnou kladnou činností (*affirmative action*), rozvíjenou vůči neruským menšinám v rámci bývalé carské říše, snažili uchovat územní celistvost SSSR a řídit jeho celkový rozvoj. Středem jeho pozornosti jsou především nejmarkantnější projevy a důsledky politiky korenizace (resp. ukrajinizace) na Ukrajině; Bělorusku se však autor věnuje jen okrajově a zkoumá dopady národní politiky v rámci činnosti tak zvaných národnostních vesnických sovětů (*national soviets*) na běloruském území.

Politice bělorusizace v kontextu jejího vlivu na národní běloruskou historiografii se okrajově ve své studii *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in*

¹ I. Klímaŭ, “Асабліваасці правядзення беларусізацыі ў 1920-я гг.”, in: *Studia białorutenistyczne*, № 2, 2008, s. 25-70.

² H. Głogowska, *Białoruś 1914-1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok 1996, viz další články věnované kulturní problematice bělorusizačního období Л. Глагоўская, “Роля культуры ў развіцці беларускай нацыянальнай сьведомасці ў міжваенны перыяд”, in: *Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”. I сесія – 21-25 мая. 2 сесія – 4-7 снежня, Мінск 2000 г.*, Мінск 2001, s. 94-103; H. Głogowska, «Między autotelicznym rozwojem a politycznym sterowaniem – kultura białoruska w okresie międzywojennym», in: *Białoruś w XX stuleciu. W kręgu kultury i polityki*, Toruń 2007, s. 609-624.

³ E. Martin, *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Ithaca and London 2001.

Weissrussland im 19. und 20. Jahrhundert věnoval R. Lindner.¹ V R. Lindnerem a D. Reyrauem editovaném sborníku *Handbuch der Geschichte Weissrusslands* se autoři problematice bělorusizace téměř nevěnují. Velice povrchní zmínky o bělorusizaci sice najdeme v článku Davida Marplese *Die Sozialistische Sowjetrepublik Weissrussland (1917-1945)*, celkový problém bělorusizace je však v tomto sborníku autory ignorován.²

O jednotlivých aspektech, které se bezprostředně vztahují k politice bělorusizace, bylo pojednáno v dílčích studiích a člancích jiných běloruských, německých a britských autorů. Tyto články lze tematicky seskupit podle jednotlivých tematických okruhů, například články věnované některým aspektům bělorusizace v regionálních útvech Rudé armády na území BSSR,³ vlastivědnému hnutí a činnosti Institutu běloruské kultury,⁴ projevům bělorusizace v literárním životě dobového Běloruska,⁵ jazykovým, resp. lingvistickým aspektům bělorusizace,⁶ rozporům bělorusizace a vztahu obyvatelstva jednotlivých regionů k ní.⁷ Zajímavou informací o činnosti a roli představitelů židovského etnika v procesu bělorusizace poskytují články C. Le Follvé, Ł. Łyčce a E. Iofého.⁸ Do tohoto obecného výčtu patří také

¹ R. Lindner, *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in Weissrussland im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1999, viz jeho další články věnované podobné problematice R. Lindner, „Geschichte und Geschichtsbetrieb im Weissrussland der Stalinzeit“, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung* 50, 2001, s. 198-213; R. Lindner, „Nationalhistoriker im Stalinismus. Zum Profil der akademischen Intelligenz in Weissrussland, 1921-1946“, in: *JBfGOE* 47, 1999, s. 187-209; R. Lindner, „Wissenschaft im Stalinismus: Das Institut für Geschichte der AN BSSR“, in: *Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX ст. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 лютага 1998 г.)*, Мінск 1998, с. 200-215.

² D. Marples, „Die Sozialistische Sowjetrepublik Weissrussland (1917-1945)“, in: *Handbuch der Geschichte Weissrusslands*, hrsg- von D. Reyrau und R. Lindner, Göttingen 2001, s. 135-152.

³ М. Бандарэнка, «Войска гаварыла па-беларуску», in: *Польмя*, № 9, 1995, с. 184-198; В. К. Заремский, «Белорусизация в частях могилёвского гарнизона (на примере 33-й территориальной стрелковой дивизии)», in: *Куляшоўскія чытанні*, Магілёў 2007, с. 208-222.

⁴ А. Дзянісаў, «Развіццё краязнаўчага руху ў БССР у 1920-1930-я гг.», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 4, 2008, с. 24-32; М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М. У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993; Р. Лазько, «Клопаты Масквы і Варшавы ў сувязі з Акадэмічнай канферэнцыяй 1926 года», in: *Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”. 1 сесія – 21-25 мая. 2 сесія – 4-7 снежня*, Мінск 2000 г., Мінск 2001, с. 142-148.

⁵ Н. М. Пурышева, «Политический фактор в литературной жизни БССР в первой половине 1920-х гг.», in: *Куляшоўскія чытанні. Матэрыялы Міжнароднай канферэнцыі 26-27 красавіка 2006 г.*, Магілёў 2006, с. 247-254.

⁶ P. Wexler, “Belorussianification, Russification and Polonization Trends in the Belorussian Language 1890-1982”, in: *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages. Their Past, Present and Future*, Ed. E. Kreindler, Berlin-New York-Amsterdam 1985, p. 37-56; Н. Б. Мечковская, *Белорусский язык*, Muenchen 2003; Л. Лыч, *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: Ідэалагічны аспект*, Мінск 1993; М. И. Старовойтов, «Белорусский язык как основа белорусизации: исторический аспект», in: *Куляшоўскія чытанні. Матэрыялы Міжнароднай канферэнцыі 26-27 красавіка 2006 г.*, Магілёў 2006, с. 263-269.

⁷ А. Вялікі, «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001, с. 50-68; Э. Дубянецкі, «“Папяровая” беларусізацыя», in: *Чырвоная змена*, 2.9-8.9.1991; М. И. Старовойтов, «Отношение населения восточного Полесья к белорусизации в 20-е гг. XX в.», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002. Ч.3.*, Гродна 2003, с. 21-25.

⁸ C. Le Foll, „The „Belorussianisation“ of the Jewish population during the interwar period: discourses and achievements in political and cultural spheres”, in: *East European Jewish Affairs*. Vol. 38. No.1. April 2008, p. 65-88; Э. Иофэ, «Да пытання пра ўклад яўрэяў у развіццё беларускай культуры ў 20-30-я гады XX ст.», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 4., Мінск 1995, с. 177-124; Л. Лыч, «І непадуладныя асіміляцыі...», in:

jiné články, které mají obecnější povahu a omezují se na konstatování obecných paradigmat bělorusizace a proto mají podle našeho názoru malou vypovídací hodnotu.¹

Relevantní je pro zkoumanou problematiku zároveň okruh prací věnovaných jednotlivým osobnostem bělorusizačního období (např. Taraškevičovi, Pičetovi, Ihnatoŭskému a jiným klíčovými postavám tohoto období)² a politice bělorusizace vůči národnostním menšinám na území BSSR.³ Tradičně velké místo v běloruském historiografickém bádání zaujímá téma následného rozvoje mocenského represivně cenzurního systému ve vztahu k jednotlivým činitelům a dosavadním bělorusizačním snahám od konce 20. a během 30. let minulého století.⁴

Літаратура і мастацтва, 16.4.1999, Л. Лыч, «Беларусізацыя і лёс яўрэйскай творчай інтэлігенцыі ў міжваенны перыяд», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 2, Минск 2007, с. 145-184.

¹ В. Chiari, „Nationale Renaissance“, Belorussifizierung und Sowjetisierung. Erziehungs- und Bildungspolitik in Weissrussland 1922-1944”, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Bd. 42, Hf. 4, 1994, s. 521-540; R. Kaiser, *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*, Princeton (NJ) 1994; Э. Дубянецкі, “Дасягненні і цяжкасці ў правядзенні беларусізацыі ў 20-я гады”, in: *Беларусіка=Albaruthenica*. Кн.1., Мінск 1993, с. 94-99; М. П. Касцюк, «Общее и особенное в проведении советской национальной политики в Белорусской ССР», in: *Россия в XX веке. Проблемы национальных отношений*, Москва 1999, с. 327-335; Т. А. Нікіціна, «Супярэчнасці развіцця Беларусі (20-я гг. XX ст.)», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002*, Ч.3., Гродна 2003, с. 33-36.

² А. Bergman, *Rzecz o Bronisławie Taraszkewicze*, Warszawa 1977; С. В. Барыс, С. В. Тарасаў, Г. А. Лынеўскі, *Сыны і пасынкi Беларусі*, Мінск 1996; Э. Б. Ершова, *Исторические судьбы художественной интеллигенции Белоруссии (1917-1941)*, Москва 1994; Е. В. Игнатова, «В. И. Пичета и проведение белорусизации в Белорусском Государственном университете», in: *Романовские чтения 2. Сборник трудов Международной конференции 10-11 ноября 2005 г.*, г.Могилёв, Могилёв 2006, с. 116-118; І. Ігнаценка, А. Кароль, *Усевалад Ігнатоўскі і яго час*, Мінск 1991; У. Кузьменка, В. Скалабан, “Акадэмік У. І. Пічэта: выпрабаванне лёсам”, in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 5, 2003, с. 11-20; А. Яноўскі, ““Я аддаваў усе свае сілы будаўніцтву Беларускага Дзяржаўнага Універсітэта...””, in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 5, 2003, с. 3-10.

³ М. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polocy w związku Radzieckim 1921-1939*, Warszawa-Wrocław 1990; *Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі*, Мінск 1997; В. П. Пичуков, М. И. Старовойтов, *Гомельщина многонациональная (20-30-е годы XX века)*. Вып.1, Гомель 1999; І. Пушкін, “Арганізацыя і дзейнасць грамадска-палітычных аб’яднанняў нацыянальных меншасцяў БССР у 20-я гады XX ст.”, in: *Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”. 1 сесія – 21-25 мая. 2 сесія – 4-7 снежня*, Мінск 2000 г., Мінск 2001, с. 149-158.

⁴ У. Адамушка, *Палітычныя рэпрэсіі 20-50-ых гадоў на Беларусі*, Мінск 1994; Н. Васілеўская, «Масавыя рэпрэсіі інтэлігенцыі», in: *Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі: Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 лютага 1998 г.)*, Мінск 1998, с.14-23; В. Герасімаў, «Імперыя спецсхову», in: *Літаратура і Мастацтва*, 19.8.1994; Т. М. Горяева, *Политическая цензура в СССР. 1917-1991*, Москва 2002; У. Калеснік, «Контрбеларусізацыя», in: *Спадчына*, №4, 1992, с. 84-98; С. Кандыбовіч, *Разгром нацыянальнага руху ў Беларусі*, Мінск 2000; М. Касцюк, *Большавіцкая сістэма ўлады на Беларусі*, Мінск 2000; А. Лукашук, «421° паводле Галоўліту», in: *Спадчына*, № 3, 1996, с. 71-91; Л. Лыч, *Трагедыя беларускага сялянства*, Мінск 2003; В. Матох, «Дзейнасць Галоўліта БССР у 20-я гады», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 6, 2008, с. 13-20; Р. Платонаў, «АДПУ-НКУС супраць беларускіх пісьменнікаў», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 3, 1994, с. 61-68; Р. Платонов, «Эпидемия зла», in: *Беларуская думка*, № 1, 1993, с. 64-68, № 2, 1993, с. 52-56; Т. Протыко, *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917-1941 гг.)*, Минск 2002; А. В. Сумко, «Галоўліт і яго дзейнасць у БССР у 20-я гг.», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002*, Ч.3., Гродна 2003, с. 246-251; Н. М. Пурышева, «Становление и деятельность органов литературной системы цензуры

Velmi poskrovnu je zastoupena problematika bělorusizace v české historiografii. Kromě občasných přehledů politického a kulturního dění v BSSR v dobovém *Slovanském přehledu*¹ z 20. let 20. stol. zastoupených jen několika odstavci informativního textu v rubrice *Rozhledy po slovanském životě. Rusko (SSSR)* (přičemž se zde pojetí „bělorusizace“ v několika větách vyskytuje teprve od ročníku 1927, tj. fakticky na konci bělorusizačního období), které nelze pokládat za plnohodnotné analytické příspěvky, existuje pouze několik studií věnovaných souborným dějinám Běloruska, z nichž jedna je překladem běloruských autorů Z. Šybieky a H. Sahanoviče.² V přehledové studii M. Řezníka *Bělorusko* není otázce bělorusizace věnována téměř žádná pozornost. Sice je z povahy žánru patrné, že toto bádání nemůže dostatečně pokrýt celou šíři národních dějin, to ovšem neznamená, že by bylo možno pokládat za šťastné, když dojde k vynechání takto podstatného momentu.³

Nehledě na bezprostřední podřízenost a příbuznost tematice bělorusizace nepřesahují ovšem tyto studie (kromě monografie H. Głogowské) rámec dílčích článků a jednotlivých kapitol; nevěnují se rozboru problematiky v celé šíři tématu a neposkytují její celkovou syntézu. Kromě toho nenacházíme v žádné z dosud rozebraných prací žádný pokus o analýzu procesu, cest a forem konstruování národní identity, jež byla nabídnuta v rámci nově vzniklého běloruského státu během bělorusizačního období, jejíž jedné formě, jak se projevila v odvětví dobového školství, se v této práci hodláme věnovat.

Zvláštní místo ve vědeckém historiografickém bádání zaujímá dědictví běloruského vědce Rasácišlava Płatonava, jehož vědecký odkaz představuje řadu publikovaných archiválií vztahujících se k problematice bělorusizace spolu s jejich rozбором v dobovém kontextu.⁴ Nehledě na to, že se jedná o skutečně reprezentativní výbor podstatných archivních materiálů z hlediska celkového charakteru bělorusizace, není jím celé téma vyčerpáno a s ohledem na

v БССР в 1920-е годы», in: *Куляшоўскія чытанні*, Магілёў 2007, с. 222-224; *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып.2, Минск 2007.

¹ *Slovanský přehled. Sborník pro poznávání politického, hospodářského, sociálního a kulturního života slovanských států a národů*, č.2, únor 1927, roč.XIX, -s. 128, č.2, únor 1929, roč. XXI, s. 125-128.

² H. Sahanovič, Z. Šybieka, *Dějiny Běloruska*, Praha 2006.

³ M. Řezník, *Bělorusko*, Praha 2003.

⁴ Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001; У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001; Р. П. Платонаў, *Лёсы: гісторыка-дакументальныя нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20-30-х гадоў*, Мінск 1998; Р. П. Платонаў, *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск 1999; Р. П. Платонаў, *Палітыкі. Ідэі. Лёсы: Грамадзянскія пазіцыі ва умовах нарастання ідэолага-палітычнага дыктату ў Беларусі 20-30-х гадоў*, Мінск 1996; Р. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001; Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск 2002; Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с.122-149.

téma, jež budeme pojednávat v předkládané práci, (korenizace, mocenské a kontrolující mechanismy vlády, důvody zahájení bělorusizace a její cíle, reakce obyvatelstva, národní školství, konstruování národní identity a jiné) poskytuje dostatek prostoru k dalšímu bádání.

Kromě výše zmíněných sborníků publikovaných archivních pramenů jsou hodnotným zdrojem pro disertační bádání sborníky dobových usnesení, nařízení a rezolucí plén a sjezdů Ústředního výboru Komunistické strany (bolševiků) Běloruska (KS(b)B),¹ sborníky dobové legislativy,² stenografické záznamy a materiály stranických sjezdů a shromáždění,³ materiály zpráv a hlášení ÚV KS(b)B.⁴ Tyto dokumenty jsou dobovými edicemi klíčových rozhodnutí komunistické strany, tomu odpovídající legislativy apod., které byly pro širší veřejnost publikovány již během zkoumaného období. Zároveň jsou pro náš výzkum relevantní jiné publikované materiály archivní povahy, jež sice vznikly během 20. let 20. století, ovšem na rozdíl od výše zmíněných dobových edicí byly publikovány již později a často proto obsahují kritický úvod od sestavitelů patřičných sborníků.⁵ Důležité místo vzhledem k obsahu

¹ *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии. В двух частях. 1918-1945. Часть 1. 1918-1928*, Минск 1990; *Ітогі і бліжэйшыя задачы правядзення ленінскай нацыянальнай палітыкі ў БССР (Пастановы аб'яднанага пленума ЦК і ЦКК КП(б)Б)*, Менск 1934; *Зборнік партыйных і савецкіх пастаноў, рэзалюцый і цыркуляраў у галіне савецкага будаўніцтва*, Менск 1929; *Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК, Т.1. 1918-1927*, Минск 1983, Т.2. 1918-1932, Минск 1984; *Культурное строительство в СССР, 1917-1927 гг. (Разработка единой государственной политики в области культуры). Документы и материалы*, Москва 1989; *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б на нацыянальным пытанні*, Менск 1926; *Постановления 2-ой Сессии Центрального Исполнительного Комитета Советов БССР VI созыва. (О практических мероприятиях по проведению национальной политики)*, Минск 1924; *Резолюции Пленума Ц.К. К.П.(б)Б. (приняты 6-9 июля 1924 г.)*, Минск 1924; *Резолюции Пленума Ц.К. К.П.(б)Б. (11-14 ноября 1924 г.)*, Минск 1924; *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (25-29 января 1925 г.)*, Минск 1925; *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (12-15 октября 1925 г.)*, Минск 1925; *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (октябрь 1926 г.)*, Минск 1926; *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б и доклад т.Кнорина (сентябрь 1927 г.)*, Минск 1927; *Што пастанавіў XII з'езд кампартыі (бальшавікоў) Беларусі*, Менск 1929.

² *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии, № 1-12, 1922 а́ж до Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Белорусской Социалистической Советской Республики, № 1-36, 1928.*

³ *X-ый Съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. 3-10 января 1927 года*, Минск 1927; *Восьмы Ўсебеларускі з'езд Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў*, Менск 1927; *Доклад Правительства Белорусской Советской Социалистической Республики на III-й сессии Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР 3-ого созыва 14-15 февраля 1927 года*, Минск 1927; *Доклад Совета Народных Комиссаров БССР Совету Народных Комиссаров СССР (материалы к докладу т.Адамовича)*, Минск 1926; *Тайны национальной политики ЦК РКП. Воспроизведено по тексту 1-ого издания (Четвёртое совещание ЦК РКП с ответственными работниками национальных республик и областей в Москве 9-12 июня 1923 г. Москва. Бюро Секретариата ЦК РКП, июнь 1923 г.)*, Москва 1992.

⁴ *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага Камітэту на XI-ым з'ездзе КП(б)Б*, Менск 1927; *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага камітэту КП(б)Б. XII-му З'езду К.П.(б)Б*, Менск 1929; *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага камітэту КП(б)Б: Да XIII З'езду К.П.(б)Б*, Менск 1930; *Матэрыялы да справаздачы Ўраду X З'езду Саветаў БССР*, Менск 1931; *Материалы к докладу Совета Народных Комиссаров БССР Совету Народных Комиссаров СССР*, Минск 1928; *Отчёт Центрального Комитета КП(б)Б за май 1924г.-октябрь 1925г.*, Минск 1925.

⁵ «Krótki zarys zagadnienia białoruskiego», in: *ARCHE*, № 11, 2007, с. 104-421; *Антон Луцкевич: материалы следственного дела НКВД БССР*, Минск 1997; *Большевистское руководство. Переписка. 1912-1927*, Москва 1996; А. І. Валахновіч, У. М. Міхнюк, *Сповідзь у надзеі застацца жывым: аўтабіяграфія*

faktografického a statistického materiálu zaujímají mezi těmito prameny dobové statistické sborníky, příručky, ročenky a informační seznamy.¹ Tyto materiály mají ovšem někdy relativně subjektivní a spíše proklamačně deklarativní povahu (týká se to především materiálů stranických) a ne vždy odpovídají dobovým realitám. Tak například materiály komunistické strany sice odráží její dobové ideologické směrnice, neposkytují však odpověď ohledně toho, jak a do jaké míry byla tato prohlášení uplatňována v praxi. Práce s těmito zdroji proto vyžaduje zachování kritického odstupu a jejich porovnávání, a to jak vzájemné, tak i především s případnými archivními podklady.

Nenahraditelným zdrojem informací jsou dobové časopisy a noviny, které reprezentují dobový veřejný diskurz bělorusizace. Pro účely našeho výzkumu je jedním z nejdůležitějších časopisů odborný časopis *Ašveta* (*“Асвета”*), později od r. 1930 *Kamunistyčnae vychavanne* (*“Камуністычнае выхаванне”*). Tento v r. 1923 založený časopis je prvním odborným časopisem zaměřeným na otázky školství a vzdělání. V *Ašvetě* byla publikována dobová legislativa, metodické programy pro školské instituce, metodiky výkladu a vedení výuky, recenze nových učebnic a podobné závažné informace; na jeho stránkách se řešily a diskutovaly klíčové otázky dobového školství. Jiným časopisem Lidového komisariátu školství BSSR věnovaným otázkám vzdělání (1919-1921) je *Škola i kultura Sovětskoj Belorussii* (*«Школа и культура Советской Белоруссии»*). Informace o rozvoji vlastivědy, tak charakteristické pro bělorusizační období, poskytuje časopis Institutu běloruské kultury *Naš kraj* (*“Наш край”*) a měsíčník Běloruské akademie věd *Saveckaja krajina* (*“Савецкая краіна”*). Důležité sondy do dobového veřejného a politického diskurzu poskytují ústřední noviny *Žviazda* (*“Звязда”*), *Saveckaja Bełarus* (*“Савецкая Беларусь”*) a literárně umělecké časopisy *Poľumia* (*“Польмя”*) a *Maładniak* (*“Маладняк”*), na jejichž stránkách byly publikovány reakce, ohlasy a zprávy o průběhu bělorusizace v odvětví školství, státní

Браніслава Тарашкевіча, Мінск 1999; *Гісторыя Беларусі найноўшага часу ў дакументах і матэрыялах*, Вільня 2008; *Народное образование в БССР. Сборник документов и материалов*. Т.1., 1917-1928 гг., Минск 1979; *Нацыянальнае пытаньне (Выбраныя пастановы Комінтэрна, УсеКП(б) і КП(б)Б і паасобныя творы і выступленьні на парт. з'ездах У.І.Леніна і І.В.Сталіна па нацыянальнаму пытанню)*, Менск 1932; *Письма во власть. 1917-1927. Заявления, жалобы, доносы, письма в государственные структуры и большевистским вождям*, Москва 1998; І. Раманава, «Беларусь перажывае бурнае нацыянальнае адраджэньне пад уплывам камуністаў. Акадэмічная канфэрэнцыя 1926 г. у галасоў відавочцаў», in: *ARCHE*, № 1-2, 2006, с. 92-104; У. Сакалоўскі, «Надзвычайная місія БНР у Нямецчыне (1919-1925)», in: *ARCHE*, № 3, 2009, с. 7-328; *Скарыніч*. Вып. 3, Мінск-Смаленск 1997; *Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939*, Т.1., 1918-1922., Москва 1998, Т.2., 1923-1929, Москва 2000; *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1., 1918-1933 гг., Москва 2005.

¹ *Белорусская Советская Социалистическая Республика*, Минск 1927; *Белорусская ССР в цифрах. К десятилетию существования БССР, 1919-1929*, Минск 1929; *Культурное строительство БССР*, Минск 1940; *Сетка навучальных устаноў (ВНУ, тэхнікумаў і прафшкол усіх тыпаў) і нормы прыёму на 1926-27 нав.год*, Менск 1927; *Статыстычны штогоднік, 1925-1926*, Менск 1928; *Усеаюжны школьны перапіс 1927 г.*, Менск 1930.

správy, literární a umělecké tvorby apod. Jiné dobové tiskoviny, například, *Balšavik Bełarusi* (“*Бальшавік Беларусі*”), *Saveckaje budaŭnictva* (“*Савецкае будаўніцтва*”), *Prosveščenie nacionalnostej* («*Просвешчэнне нацыянальнасцей*») poskytují celkový přehled o průběhu bělorusizace a doplňují naši představu o ní. Během práce s dobovým tiskem je však nutno se přidržovat stejných kriticko metodologických zásad, jež byly zmíněny výše. Zároveň lze dodat, že nehledě na častou přílišnou politizovanost dobového tisku a jeho přizpůsobování se mocenským požadavkům, obsahují tyto texty velmi hodnotnou bezprostřední reakci na aktuální dobové dění.

Pro výzkum procesu konstruování národní identity v běloruském školství byla použita dobová metodologická doporučení, pomůcky, školní plány, programy a samotné učebnice určené pro střední, vyšší odborné pedagogické a vysoké školy (jmenovitě program Pedagogické fakulty Běloruské státní univerzity).¹ Pro rozbor byl zvolen reprezentativní soubor základních a nejcharakterističtějších učebnic dějepisu (V. Ihnatoŭski, *Krátký nástin dějin Běloruska, Dějiny Běloruska 19. a začátku 20. století*, V. Pičeta *Dějiny Běloruska*, V. Ihnatoŭski, A. Smolič, *Bělorusko. Území, obyvatelstvo, hospodářství*), zeměpisu (A. Smolič, *Krátký kurz zeměpisu Běloruska, Zeměpis Běloruska*, M. Azbukin, *Zeměpis Evropy*) a běloruské literatury (U. Džiaržynski, *Výpisy z běloruské literatury*, M. Harecki, *Dějiny běloruské literatury*, M. Harecki, U. Džaržynski, P. Karavaj, *Výpisy z běloruské literatury*) jakožto nosných pilířů nové identity pro žáky starších tříd anebo studenty;² podružné učebnice (např. gramatika běloruštiny, čítanky na doma apod.), učebnice tak zvané vědy o společnosti (*грамадазнаўства*) a učebnice pro mladší třídy byly v důsledku jejich irelevantnosti pro výzkum formování národní identity vynechány.³

¹ *Програмы выкладання на 1927-28 год. Пэдагогічны факультэт, сацыяльна-гістарычнае аддзяленне*, Менск 1927; «Аб грамадазнаўстве і праграмах грамадазнаўства для другога канцэнтру сямёхгодкі», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 30-43; «Аб “Пэдагогічным тэхнікуме ўдому”», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 73-110; «Аб парадку здачы залікаў у сувязі з вывучэннем курсу “Пэдтэхнікуму ўдому”», in: *Асьвета*, №2, 1927, с. 91-105; *Дэталізаваныя праграмы I-IV г.г. навучання сямёхгадовай працоўнай школы*. Менск 1927; I. Мазур, «Летнія курсы па перападрыхтоўцы высковага настаўніцтва», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с.90-95; Праект праграм грамадазнаўства для пэдагогічных тэхнікумаў БССР, in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 99-121; «Праект праграм прыродазнаўчага цыкля для пэдагогічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 4, 1927, с. 106-138; *Праграмы і мэтадычны дапаможнік для настаўніка аднакамлектавай школы*, Менск 1927; «Новыя праграмы для II канцэнтру сямёхгадовай працоўнай школы», in: *Асьвета*, № 5-6, 1927, с. 21-137.

² У. Ігнатоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя*, Менск 1928; У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск 2005; В. Игнатовский, А. Смоліч, *Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов*, Мінск 1926; А. Смоліч, *Кароткі курс геаграфіі Беларусі*, Менск 1925; А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993; М. Азбукін, *Геаграфія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924; У. Дзяржынскі, *Выпісы з беларускае літаратуры XIX і XX ст.*, Менск 1926; М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1921; М. Гарэцкі, У. Дзяржынскі, П. Каравай, *Выпісы з беларускай літаратуры*, Ч. 1. Вусная народная творчасць. Старадаўняе пісьменства, Менск, 1926.

³ Některé uváděné učebnice (včetně předlohy jejich současných přetisků) se datují lety 1921 až 1926. Učebnice užívané v školním roce 1928/29 mohly být sice staršího data vydání, pro výuku však byly stále relevantní.

Hlavní důraz je v předkládané disertační práci kladen především na archivní výzkum. Právě proto byla během práce se sekundární literaturou zjištěna řada nepřesností a skutečnost, že některé údaje použité jejími autory jsou nepodložené. Použití nepřesných a často archivním podkladům neodpovídajících faktografických údajů, zaměňování, resp. nesprávné uvádění roků a jim příslušných statistických nebo jakýchkoliv jiných údajů se bohužel vyskytuje v pracích běloruských historiků Płatonava, Łyče, Andreevové, Ignatovové, Kaliadové, Karola a jiných. Tento přístup, v jehož důsledku často ty samé údaje z jedné historické práce přebírají práce druhé, je velice nešťastný a to i proto, že bělorusizace de facto trvala necelých pět let (od r. 1924 do r. 1929) a proto lze chápat takto nesprávně uvedené údaje jako vážné zkreslení celkového obrazu dobové národní politiky. V této souvislosti lze předpokládat, že nekorektní a přesněji svévolné zacházení s údaji činí vědecký přínos těchto badatelů v některých bodech nespolehlivým co se faktografické stránky týče a zároveň svědčí o nekritickém převzetí faktografických dat, resp. o absenci jejich hlubšího výzkumu. Na druhou stranu svědčí tyto zjištěné údaje o tom, že archivní prameny, jimiž disponujeme a samotné téma bělorusizace, jsou i nadále otevřeným polem bádání. Příslušné komentáře k zjištěným nepřesnostem a faktografickým nedopatřením v dílech patřičných běloruských historiků jsou uváděny v disertační práci průběžně pod čarou.

Během psaní tohoto bádání zároveň povstala naléhavá otázka kritického hodnocení a relativizování pramenů, a to v závislosti na jejich původu, době vzniku, účelů sepsání a autorech. Tento výzkum, během něhož jsme byli konfrontováni s existencí „víceúrovňovosti“ pramenů, kdy každá z těchto úrovní vypovídá o resp. relativizuje tu předchozí a jí popisovanou skutečnost, ukázal, jaké jsou meze výpovědi dokumentů oficiální provenience.

Během vypracování bádání byly materiály čerpány z fondu 42 (soupis 1) *Наркомпрос БССР (Lidový komisariát školství BSSR)*, fondu 6 (soupis 1) *Центральный исполнительный комитет БССР, 1920-1937 (Ústřední výkonný výbor BSSR, 1920-1937)*, fondu 701 (soupis 1) *Центральный исполнительный комитет (ЦИК) БССР (Ústřední výkonný výbor (ÚVV) BSSR)*, fondu 205 (soupis 1) *Белорусский государственный университет (Běloruská státní univerzita)*, fondu 4-п *ЦК КП(б)Б (Ústřední výbor Komunistické strany (bolševiků) Běloruska (ÚV KS(b)B))* (soupis 1 *Центральное бюро КП(б)Б, 1917-1924гг. (Ústřední byro KS(b)B, 1917-1924)*), (soupis 2 *Съезды КП Белоруссии, 1918-1925гг. (Sjezdy Komunistické strany Běloruska, 1918-1925)*), (soupis 3 *Бюро ЦК КП(б)Б (протоколы), 1924-1943 гг. (Byro ÚV KS(b)B (protokoly), 1924-1943)*), (soupis 7 *Агупропкомдел, 1924-1929гг.*

Některé učebnice se nikterak neupravovaly a přetiskovaly se během několika let v původní podobě (Smolič, Ihnatoŭski). Proto se v doporučeném seznamu učebnic pro školní rok 1928/29 nachází starší učebnice včetně např. Hareckého *Dějiny běloruské literatury* z r.1921 a jiné.

(*Agitačně-propagandistické oddělení, 1917-1924*)), fondu 500 (soupis 2) *Цэнтральнае праўленне прафесійнага саюза сельскагаспадарчых і лясных рабочых БССР* (*Ústřední správa odborového svazu zemědělských a lesních dělníků BSSR*), fondu 101 (soupis 1) *Народны камісарыят рабоча-сялянскай інспекцыі* (*Lidový komisariát dělnicko-rolnické inspekce*) Národního archivu Běloruské republiky (Национальный архив Республики Беларусь). Během bádání bylo využito relevantních pramenů z fondů Minského krajského státního archivu (Государственный архив Минской области), Vitebského krajského státního archivu (Государственный архив Витебской области) a Běloruského státního archivu literatury a umění (Белорусский государственный архив-музей литературы и искусства). Jedná se o zprávy, hlášení, vnitřní korespondenci státních stranických a úředních struktur (Rady lidových komisařů (SNK) a jiných), protokoly shromáždění a stenografické záznamy, legislativní podklady, reakce obyvatelstva vyjádřené v stížnostech a dopisech a jiné materiály. Většina ze zkoumaných materiálů má pro své období důvěrnou anebo přísně důvěrnou povahu. Značná část archivních materiálů byla v disertačním bádání použita poprvé.

2. Terminologie: spor o koncept bělorusizace

V dané kapitole se pokusíme zorientovat v množství odlišných definic samotné bělorusizace, abychom tak získali představu o interpretačních problémech, jež je třeba mít na zřeteli, pokud usilujeme o získání vlastního obrazu bělorusizace.

Různí autoři spojují s termínem bělorusizace odlišný obsah a tím pádem i protichůdné interpretace. Variabilita obsahu pojmu bělorusizace svědčí nejen o různých terminologických a interpretačních přístupech, jež ve svém bádání autoři uplatňují, ale také o rozdílném hodnocení fenoménu bělorusizace, jež z těchto definic vyplývá. Doložit to lze např. změnou důrazů v definici pojetí bělorusizace u A. Karola. Zatímco v r.1990 neviděl historik v bělorusizaci „nic jiného, než konkrétní ztělesnění národní politiky Komunistické strany a Sovětské vlády v Bělorusku v souladu s jeho hospodářskými, sociálními, etnografickými podmínkami a historickými a kulturními tradicemi“ a zároveň „praktickou politiku v národně státním a národně kulturním budování“,¹ pak o několik let později se obsah bělorusizace v jeho pojetí změní. Nyní se v základě této politiky nachází běloruské národní hnutí a ideály běloruského národního obrození; „iniciátory a tvůrci politiky bělorusizace“ je pak národní inteligence spolu s politiky běloruského národního hnutí, již se za revoluce r.1917 a občanské války vědomě připojili k bolševikům.² Tohoto vymezení pojmu se přidržuje také Ł. Łyč, který spojuje bělorusizaci s „národně kulturním Obrozením“ běloruského národa uskutečňovaným na úrovni státní politiky a často používá v tomto kontextu slovní spojení „běloruské národní Obrození“, „běloruský národně kulturní proces“ a pod. jako synonyma samotné bělorusizace. Do obsahu pojmu zapojuje nejen prioritní prosazování běloruštiny do veřejného diskurzu, ale i širší kulturní činnost a vědeckou práci směřovanou k rozvoji běloruských studií a prosazování etnických Bělorusů na vedoucí úřady (tzv. korenizace).³ Rozumění, resp. pojmové ztotožňování politiky bělorusizace s běloruským národně kulturním obrozením, resp. „běloruskou renesancí“ a její zkoumání právě z tohoto hlediska je také příznačné pro jiné badatele (M. Kaščuk, I. Ichnačanka, U. Vyšynsky, A. Choćinavová).⁴

¹ A. С. Кароль, «Белорусизация: 20-30-е гг.», in: *Страницы истории Компартии Белоруссии: суждения, аргументы, факты*, Минск 1990, с. 137.

² А. С. Кароль, «Беларусізацыя», in: *ЭГБ*, Т.1., Минск 1993, с. 348.

³ Л. Лыч, «Беларусізацыя 20-х гадоў», in: *Маладосць*, № 11, 1995, с. 187-211; Л. Лыч, «Беларусізацыя: 30-я гады», in: *Маладосць*, № 12, 1995, с. 197-207; Л. Лыч, «Беларусізацыя як дамінанта нацыянальнай палітыкі (ліпень 1924 – сярэдзіна 30-х гг.)», in: *Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі*, Мінск 1997, с. 22-37.

⁴ М. П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, Ё. І. Вышынскі, *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2 ч., Ч. 2.*, Мінск 1995, с. 115-143; М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М. У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993, с. 3-4; А. І. Хоціна, «Да пытання аб канцэпцыі нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў 20-30-я гады», in: *Веснік БДУ імя У.І.Леніна*, Серыя 3, № 2, 1994, с. 14.

Podobný interpretační přístup (ovšem bez výše zmíněné rétoriky synonymizace bělorusizace jakožto běloruského národního obrození) k tomu, co je věcně řazeno pod pojetí bělorusizace včetně korenizace zastává řada běloruských a polských historiků (I. Kaliadová, G. Čajankovová, E. Dubiańecky, T. Batałková, E. Andreevová, G. Šiańkevič, H. Pałanevič, R. Płatonaŭ, H. Głogowska a jiní).¹ Podobnou definici bělorusizace, jejíž nedílnou součástí je složka jazyková a kulturní, nacházíme také u R. Lindnera.² Robert J. Kaiser pokládá bělorusizaci za „množství dimenzí včetně prosazování lokálních forem kultury“ a tedy zahrnuje do definice etnicko-politickou a kulturní složku.³ Jako jediný z předchozí řady těchto badatelů neuvádí P. Čirginov národní inteligenci a nacionálně zaměřené komunisty jako hlavní ideový základ a hybnou sílu bělorusizace. V jeho podání se v základě ideového obsahu a vzniku oficiální politiky bělorusizace nacházel „nebývalý růst národního sebeuvědomění lidu, jeho snahy o rozvoj vlastního jazyka a kultury a aktivní spoluúčast na budování nového života“.⁴

Na rozdíl od předchozích badatelů, omezuje I. Kłimaŭ bělorusizaci striktně na její jazykovou stránku. Bělorusizace je podle něj pouze proces šíření a prosazování běloruštiny do vyšších sfér komunikace a vypracování tomu odpovídajících jazykových zdrojů. Vysvětluje tento přístup tím, že dobová podpora kultury a vědy, resp. vzdělání byla nezávisle na bělorusizaci prioritou celostátní politiky SSSR a s bělorusizací měla společně pouze období provádění.⁵

V některých případech je pojetí bělorusizace spojováno pouze se standardní významově neutrální terminologií „politiky národně státního a národně kulturního budování“

¹ H. Głogowska, *Białoruś 1914-1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok 1996, s. 10; E. Андреева, «Беларусізацыя 20-х гадоў і школа», in: *Беларуская мова і літаратура ў школе*, № 7, 1989, с. 4-5; E. Г. Андреева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 48-52; Т. І. Баталка, «Нацыянальная палітыка ў галіне народнай асветы Беларусі ў 20-я гг.», in: *Веснік БДУ імя У.І.Леніна*, Серыя 3, № 2, 1991, с. 13-14; Э. Дубянецкі, «Дасягненні і цяжкасці ў правядзенні беларусізацыі ў 20-я гады», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 1., Мінск 1993, с. 94-99; І. Ў. Каляда, *Беларусізацыя: шляхі і метады ажыццяўлення. Тэксты лекцый па дысцыпліне “Гісторыя і культура Беларусі” для студэнтаў I курса ўсіх спецыяльнасцей*, Мінск 1997, с. 3-4; У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 7; Г. Паланевіч, «Нацыянальная тэорыя й практыка бальшавізму ў Беларусі», in: *Беларускі зборнік*, Кн.12, Мюнхэн 1960, с. 47; Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 74-95; Г. М. Чаянкова, *Беларусь у 20-30-я гады*, Гомель 1994, с. 21.

² R. Lindner, *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in Weissrussland im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1999 viz běloruský překlad Р. Лінднер, *Гісторыкі і ўлада. Нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX-XX ст.*, Санкт-Пецяярбург 2005, с. 158-159.

³ R. Kaiser, *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*, Princeton (NJ) 1994, p. 125.

⁴ П. Г. Чиргинов, *Очерки истории Беларуси*, Минск 2007, с. 352.

⁵ І. Кłімаў, «Асаблівасці правядзення беларусізацыі ў 1920-я гг.», in: *Studia białorutenistyczne*, № 2, 2008, с. 25, 30, 67.

(T. Nikitinovová).¹ M. Starovojtov pokládá politiku bělorusizace (stejně jako ukrajinizace) za lokální odrůdu celostátní politiky korenizace (nástroje sovětizace) čili stejně jako předchozí autoři spojuje bělorusizaci a korenizaci, ovšem na rozdíl od jiných historiků nepokládá korenizaci za součást bělorusizace, nýbrž naopak má za to, že pojetí bělorusizace je svým způsobem druhotné a odvíjí se od korenizace.² Podobnou pozici zastává Andreas Kappeler, podle něhož je korenizace „ústředním prvkem“ a podpora rozvoje kultur a jazyků (buď bělorusizace anebo ukrajinizace) je pak „druhým podstatným prvkem“ sovětské národní politiky 20. let 20. století.³

Zajímavá je interpretace pojetí bělorusizace od M. Iwanowa. Tento polský historik používá pro popis dobových procesů sovětské národní politiky termín korenizace a nacionalizace („*nacjonalizacja*“), jímž vykládá podstatu bělorusizace (resp. ukrajinizace). Nacionalizace podle něj spočívá v převodu činnosti státních úřadů a institucí do národního jazyka obyvatelstva a všestranném rozvoji národního vzdělání, vědy a kultury.⁴

U. Hlybinny chápe bělorusizaci jako průvodce běloruského kulturního obrození, které se díky ní stalo „širokou národní záležitostí“. Kromě toho má za to, že bělorusizace představovala „dobrou šanci pro obrození [běloruské] kultury pod legálním heslem a skrze ni vypěstování ideje kulturní svébytnosti a státní nezávislosti“.⁵ S. Stankevič jde v tomto směru dál a definuje období bělorusizace jako „období jazykové nezávislosti“, samotnou bělorusizaci jako „první krok ve směru ... faktické nezávislosti“, s perspektivou „přerůstání do široké národní nezávislosti včetně té politické“.⁶ V základu spouštění politiky bělorusizace se podle Stankeviče nacházelo běloruské národní hnutí, protibolševická povstání, činnost rady Běloruské lidové republiky (BNR) v cizině a jejích „konspiračních úřadů v Bělorusku“⁷ (porovnej s předchozím Čirginovým „růstem národního sebeuvědomění lidu“).

Velmi výraznou a odlišnou pozici v hodnocení bělorusizace zaujímá Z. Šybieka. V podstatě bolševiky zahájené bělorusizace spatřuje Z. Šybieka „nástroj Kremlu ve válce

¹ Т. А. Нікіціна, «Супярэчнасці развіцця Беларусі (20-я гг. XX ст.)», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, Ч.3.*, Гродна 2003, с. 23.

² М. И. Старовойтов, «Белорусский язык как основа белорусизации: исторический аспект», in: *Куляшоўскія чытанні. Матэрыялы Міжнароднай канферэнцыі 26-27 красавіка 2006 г.*, Магілёў 2006, с. 263-264.

³ A. Kappeler, *Russland als Viervölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. München 1994, s. 302; A. Kappeler, *Kleine Geschichte der Ukraine*, München 1994, s. 190.

⁴ M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polocy w związku Radzieckim 1921-1939*, Warszawa-Wrocław 1990, s. 27, 29.

⁵ Ul. Hlybinny, *Belorussian Culture under the Soviets*, München 1958, s. 21, 28.

⁶ С. Станкевіч, «Нацыянальная палітыка Крэмля ў Беларусі», in: *Беларускі зборнік*, Кн.1, Мюнхэн 1955, с. 40.

⁷ Tamtéž.

s národní ideologií Bělorusů“ a zároveň s polskými vlivy na běloruském území.¹ Má za to, že nastartovaná bělorusizace měla zabránit realizaci ideje národní nezávislosti Bělorusů. Uskutečňování politiky bělorusizace se časově krylo s procesem formování současného běloruského národa a do značné míry tento proces zdeformovalo. Bělorusizace podle Šybieky poskytovala podklad pro vznik nové sovětizované kultury, jež měla proletářský charakter. V této souvislosti pokládá badatel bělorusizaci za bolševickou indoktrinaci běloruského obyvatelstva, jež zasahovala především mládež.

Nicholas P. Vakar považuje bělorusizaci za formu místního nacionalismu podporovanou komunistickou stranou za předpokladu splnění, resp. naplnění sovětských ideálů.²

Jak jsme se přesvědčili, termín bělorusizace postrádá konsenzuální uchopení. Současně lze hovořit o existenci zhruba dvou interpretačních přístupů k problematice bělorusizace. Jedna skupina badatelů usiluje o vymežující definici pojmu bělorusizace a poskytuje její věcné terminologické pojetí, tj. encyklopedicky definuje podstatu politiky bělorusizace (kulturní, jazykovou) a zařazuje do jejího obsahu konkrétní opatření, a to nezávisle na tom, jak si konkrétní náplň této podstaty představuje (např. kulturně jazyková složka vs. ryze jazyková a pod.). Druhá skupina používá pojem bělorusizace jakožto pouhé vágní synonymum „běloruské renesance“, „šance státní nezávislosti“ nebo „kulturního budování“ bez propracování její vlastní terminologie.

Jaká definice samotného procesu bělorusizace se nachází v dobových dokumentech, resp. jak chápali podstatu bělorusizace samotní její zúčastnění prosazovatelé? Jeden z vedoucích lídrů běloruské dobové politiky A. Krynický poskytuje ve svém v tisku publikovaném projevu během shromáždění regionálních stranických poboček *O nových úkolech Gomelské stranické organizace KS(b)B* jeden z oficiálních výkladů bělorusizace. Bělorusizace podle něj znamená aplikování národní politiky v procesu kulturního budování běloruského obyvatelstva. Zároveň upřesňuje, že si „nelze plést bělorusizaci s národní politikou v celé její šíři. Nicméně tato míchanina existuje a způsobuje mnohá nedopatření a předpojatosti dokonce ze strany komunistů. Pokud mluvíme o bělorusizaci, neznamená to, že tímto úkolem pokrýváme celou naši činnost v oblasti národní politiky. To znamená, že bělorusizaci upřednostňujeme coby *nejdůležitější* úkol, neboť se tento úkol týká většiny

¹ Z. Szybieka, *Historia Białorusi. 1795-2000*, Lublin 2002, s. 271-272, 277.

² N. P. Vakar, *Belorussia. The Making of Nation*, Cambridge, Massachusetts 1956, p. 139-140.

obyvatelstva naší republiky, a to rolnické nejzaostalejší většiny.“¹ Celkově chápe Krynicky bělorusizaci jako díleč, nicméně prioritní odvětví národní politiky, která se v běloruských podmínkách uskutečňovala zároveň i vůči na běloruském území žijícím národnostním menšinám (podpora polské, židovské, litevské a lotyšské kultury, vzdělanosti a jazyků), o čemž bude v této práci řeč později. Předseda ÚVV BSSR A. Čarviakoŭ zase popularizoval bělorusizaci především jako „přízpusobení stranických, sovětských, odborných a jiných aparátů mateřskému jazyku samotných obyvatel města, vesnice a městyse ...“²

Ve zprávě Komise pro uskutečňování národní politiky ÚVV BSSR *Činnost vlády B.S.S.R. v oblasti uskutečňování národní politiky z r.1926* se rozebírá mimo jiné podstata bělorusizace. Bělorusizace se zde spojuje s kontextem kultury. V dokumentu se konstatuje, že „růst běloruské národní kultury (jazyk, literatura, školství, účast Bělorusů na politickém, kulturním a hospodářském životě) zaostává, a to obzvláště v porovnání s židovskou, ruskou a polskou národností.“³ Proto nelze v BSSR nastolit Stalinovu „spojku“ mezi městskými dělníky a rolnictvem bez výrazné podpory rozvoje běloruské kultury. „Při rovnoprávnosti všech národností, při vládou garantovaném povinném zabezpečení rozvoje každé z jejich kultur a, jak již bylo zmíněno, při uznání těchto čtyř jazyků za státní jazyk, tedy při tom všem je nicméně rozvoj jazyka, literatury, školství a celé kultury v běloruštině nutno uzнат za první a prioritní“, - uvádělo se ve zprávě.⁴ Podstatné je, že toto pojetí bělorusizace rozumí samotnému bělorusizačnímu procesu jako rozvoji běloruské národní kultury, kdy tato není zúžena jen na jazykový, resp. „kádrový“ prvek, ale klade důraz na širší kulturní kontext národní kultury, tedy především, což je v námi sledovaném kontextu mimořádně podstatné, explicitně s bělorusizací spojuje působení ve vzdělávacím systému.

Existují zároveň dokumenty, které poskytují obraz této dobové představy o náplni bělorusizace a promítají ji do roviny praxe. Patří mezi ně například plány bělorusizačních opatření, jež v měly v jednotlivých regionech provádět krajské pobočky výše zmíněné Komise. Na seznamu bělorusizačních opatření Slucké krajské národní komise za r. 1926/27 se nachází řada opatření zahrnujících zapojení „dělníků a rolníků do běloruského kulturního budování ve městě a na venkově prostřednictvím organizací, kroužků studia vlastivědy, dějin Běloruska, dramatických, pěveckých, hudebních, literárních a [kroužků studia] místních

¹ “З даклада першага сакратара ЦК КП(б)Б А. І. Крыніцкага “Аб новых задачах Гомельскай арганізацыі КП(б)Б” на сходзе актыву Гомельскай гарадской, Залінейнай і Новабеліцкай партыйных арганізацый 11 снежня 1926г.”, in: *Звезда*, 19.12.1926.

² А. Р. Чарвякоў, «У паездцы па Аршаншчыне», in: *Савецкая Беларусь*, 26-28.05.1926.

³ Национальный архив Республики Беларусь (НА РБ), ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 96.

⁴ Tamtéž.

podmínek [zde jde především o místní svéráz]“.¹ V rámci činnosti vlastivědných kroužků se pak předpokládalo, že se budou „snažit o rozsáhlejší zjištění historického, etnografického, každodenního a jiného svérázu našeho kraje. ... Poskytovat v tisku přehled o zjištěných osobitostech našeho kraje. Je nezbytné vydat malou brožuru popisující historickou minulost našeho kraje a zároveň uskutečňovat činnost ve věci organizace stálého krajského musea“.² Čili tento seznam praktických opatření v rámci bělorusizace vychází ze spojitosti bělorusizace s širším kulturním rámcem a předpokládá nejen bezprostřední prosazování běloruštiny (o té se hovoří v předchozích částech citovaného *Plánu*), ale také působení v širším měřítku zahrnujícím seznámení širších vrstev s běloruským dějinným a místním svérázem kraje, jeho studiem a dokonce tiskem relevantních publikací v dobových médiích.

Jedna z prvních oficiálních definic bělorusizace se nachází v dobovém sborníku *Praktické vyřešení národní otázky v Běloruské sovětské socialistické republice* z r.1928 a z kontextu její definice vyplývá širší rozsah tohoto procesu. V textu se uvádí oficiální dobový výklad bělorusizace, „pod níž je v širokém smyslu tohoto slova nutno rozumět:

1) rozvoj běloruské kultury (škol, vysokých škol v běloruštině, běloruské literatury, tisk běloruských knih, vědeckovýzkumné práce věnované všestrannému studiu Běloruska atd.);

2) prosazování Bělorusů do stranické, sovětské, odborné a veřejné činnosti;

3) převod činnosti stranického, státního, odborného, družstevního aparátu a útvarů Rudé armády do běloruštiny.“³

Podle našeho názoru lze bělorusizaci chápat jako proces kulturního a jazykového konstruování běloruského národa na pozadí otevřeného procesu jeho formování v meziválečném období. K politice bělorusizace ovšem nelze přistupovat coby k širokému pojetí národního obrození, resp. plně zaměřovat tato dvě pojetí mezi sebou, nýbrž jako ke specifickému jevu, resp. kulturnímu fenoménu vygenerovanému dějinným rázem. Tento dějinný proces nicméně lze pokládat za užší vymezení a součást stále otevřeného běloruského národotvorného procesu, resp. běloruského národního hnutí, které nedosáhlo své masovosti v agitační fázi.⁴ Naopak, bělorusizaci nelze zužovat pouze na jazykový aspekt, protože jak ukáže další rozbor, její jazykový rámec byl překročen. Jazykový prvek není nic osamocené a spolu s jinými rysy přinesla bělorusizace mimo jiné rozvoj vědeckého a historického bádání potvrzujícího běloruskou dějinnou a kulturní svébytnost, která se promítla do školních

¹ НА РБ, ф.701, оп.1, д.18, л.64

² Tamtéž.

³ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 9-10.

⁴ Podrobněji o teorii a terminologii národních hnutí viz M. Hroch, *V národním zájmu*, Praha 1999.

učebnic a dala základ formující se národní identitě a pod. Nedílná součást bělorusizace – korenizace čili prosazování etnických Bělorusů na vedoucí úřady – proměňovala etnickou skladbu státních institucí a úřadů a formovala běloruské intelektuální a vládní elity. Podle našeho názoru není nezanedbatelný ani názor samotných dobových aktérů, a to především vedoucích činitelů běloruské národní inteligence, spatřujících v bělorusizaci něco širšího než jen stanovené dobové politické parametry tohoto procesu. Z politického rozhodnutí ohledně prioritní jazykové stránky národní politiky (viz dále rozbor dobové dokumentace) se rozvinul daleko širší a hlubší komplexní společenský proces, který zasahoval a zpětně proměňoval celek kulturní a společenské sféry BSSR.

3. Bělorusko na prahu bělorusizace

3.1. Úvod do historického diskurzu

Období předcházející bělorusizaci není tématem našeho výzkumu, budeme se mu proto věnovat pouze v míře, která je nutná pro pochopení a vykreslení základních historických dějů, jež bělorusizaci předcházely a ovlivňovaly ji.

Sovětská socialistická republika Bělorusko (SSRB) byla vyhlášena 31. července r.1920 a skládala se z šesti okresů (*назем*) bývalé Minské gubernie. Dobová situace v nově vzniklé SSRB byla poznamenána řadou hospodářských a sociálních krizí v důsledku 1. světové (1914-1918) a občanské války (1918-1920) a také německé a polské okupace (v r.1918 byla okupována značná část běloruského území německými vojsky a během let 1919 až 1920 vojsky polskými), která definitivně skončila v červenci r.1920. Dědictvím intervence a občanské války byly nejen obrovské ztráty, rozvrácený průmysl a zemědělství, ale také epidemie, hlad a nouze.

Na pozadí celkového hospodářského rozvratu, nedostatku zboží a potravin, nezaměstnanosti a podle některých badatelů bolševiky často chaoticky a nepromyšleně uskutečňovaných opatření v rámci režimu tzv. válečného komunismu podnikaných kvůli stabilizaci celkové situace docházelo k četným stávkám dělníků a nepokojům městského obyvatelstva.¹ Tradiční a ve své drtivé většině zemědělské obyvatelstvo zase těžce snášeno násilnou konfiskací potravin, což vedlo k destabilizaci společenské situace a četným vzpourám nabourávajícím dosti nepevné mocenské postavení bolševiků.² V této souvislosti byla v r.1921 během X. sjezdu Ruské komunistické strany (bolševiků) (RKS(b)) vyhlášena tak zvaná nová hospodářská politika (NEP), která měla dočasně ustoupit od paradigmat panujícího válečného komunismu a revitalizovat hospodářské a obchodní vztahy pomocí jejich liberalizace. Její výsledky se v republice dostavily již od r.1923/24, kdy se začalo zotavovat zemědělství a přihlásil se růst průmyslové výroby. Celková stabilizace situace byla patrná nejen v hospodářské, ale zároveň na sociální a společensko-politické rovině, což se projevovalo např. v existenci relativního ideologického a politického pluralismu.

Z jednotné perspektivy provedení pozdější politiky bělorusizace nás bude zajímat především výchozí situace v otázce národního jazyka většinového obyvatelstva. Nehledě na

¹ Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 6.

² Podrobný výběr archivních dokumentů reflektujících vzpoury resp. nespokojenost rolnického obyvatelstva na běloruském území se nachází v sborníku publikovaných archivních materiálů *Советская деревня глазами ВЧК – ОГПУ – НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х т.*, Т. 1. 1918-1922, под ред. А. Береловича, В. Данилова, Москва 1998.

to, že etnické běloruské obyvatelstvo tvořilo v BSSR více než 80% celé populace a 90,8% Bělorusů bydlelo na venkově,¹ byla běloruština téměř vyřazena z veřejného diskurzu a měla jen minimální rozsah sociální komunikace. Takováto situace byla výsledkem historického vývoje na běloruském území, kdy v důsledku dlouhodobého období střídajících se vln polonizace a rusifikace byla běloruština vytlačována z veřejné sféry (školní, úřední, církevní a jiné komunikace) a oblast jejího používání se tak zmenšovala. Současně z výše zmíněných důvodů historického vývoje se snižovala prestiž použití samotného jazyka a v něm vyjádřených projevů běloruské kultury i u samotných jeho nositelů, což se posléze logicky bude odrážet i ve vztahu k politice bělorusizace.

Národní školství se nacházelo v zárodku. Do r.1917 byl počet škol na běloruském území zanedbatelný a většinovému rolnickému obyvatelstvu byly v důsledku finančních, sociálních a jiných podmínek skutečně přístupné pouze základní a nižší učňovské školy, povinná školní docházka neexistovala. Po téměř 150 letech střídavé výuky v polštině, resp. v ruštině se běloruský jazyk vrátil na školní půdu teprve po roce 1905, kdy byl na území carského Ruska zrušen zákaz používání národních jazyků ve školství, a to ve velmi omezené míře – v běloruštině se smělo vyučovat pouze v hodinách náboženství. Právo výuky mateřského jazyka jako samostatného předmětu na školách v západních guberniích Ruska získali v r.1905 jen Poláci a Litevci (zákonem z 1. května r.1905).² Otevírání běloruských škol však bylo nadále zakázáno. První běloruská veřejná základní škola byla otevřena ve Vilně teprve v r.1915, toto povolení získala od německé okupační vlády. 1. ledna r.1916 bylo otevřeno první běloruské gymnázium.³

Formování vzdělávacího systému 20. let probíhalo za nepříznivých podmínek materiální nouze. Většina školských budov byla v důsledku válečných operací a okupace zruinována, chyběly učebnice, pomůcky, papír a současně panovala velká materiální bída. Začátek formování běloruského školství lze datovat rokem 1920. V r.1921 Lidový komisariát školství BSSR (NKA BSSR) založený 17. července r.1920 vypracoval *Základní principy organizace pracovní sedmileté školy*,⁴ podle nichž zajišťovala sedmiletá škola obecné vzdělání. S souladu s tímto dokumentem měla probíhat výuka všech předmětů v mateřském jazyce žáků.⁵ Nehledě na toto opatření existovalo během let 1919 až 1921 pouze několik škol

¹ *Два гады нацыянальнай работы ў БССР. Збор прамоў, артыкулаў і рэзалюцый па нацыянальным пытаньні*, Менск 1929, с. 83.

² H. Sahanovič, Z. Šybieka, *Dějiny Běloruska*, Praha 2006, s. 135.

³ Tamtéž, s. 140.

⁴ *Асноўныя прыцыпы арганізацыі працоўнай сямігадовай школы*. CPPБ НКК, Менск 1921, с. 7.

⁵ Tamtéž.

s výukou v běloruštině a k r.1922 jejich počet dosahoval teprve 20%.¹ 16. února r.1922 byl schválen nový systém školství, v jehož základě se nacházela sedmiletá obecná pracovní a polytechnická škola, která byla povinná pro děti od 8 do 15 let a připravovala je k případnému dalšímu vzdělání na odborné, vyšší odborné škole (takzvané *тэхнікум*) a na vysoké škole.² Sedmiletá škola sestávala z I. koncentru (*канцэнтэр*), který zahrnoval 1. až 4. třídu (děti od 8 do 12 let) a II. koncentru, který zahrnoval 5. až 7. třídu (12 až 15 let). Vedle sebe existovaly jak školy I. koncentru, tak II. koncentru, a zároveň i kompletní školy se současnou výukou I. i II. koncentru.³

Jedním z řešení těžké dobové situace bylo to, že pro lepší zabezpečení byly školám přiznávány vlastní pozemky nebo byla obyvatelstvu, resp. místním průmyslovým podnikům ukládána povinnost zásobovat školy topivem a jinými pro jejich fungování nezbytnými prostředky. Komplikovanost situace se však projevovала nejen v materiálním zásobování a absenci prostředků. Současně byl závažný nedostatek školených a kvalifikovaných učitelů a samotných učebnic v běloruštině, podle nichž by měla být vedena výuka. V souladu s usnesením Rady lidových komisařů RSFSR (Sovnarkom RSFSR) z 12. května r.1921 měli být všichni osvětoví pracovníci (tj. veškerí zaměstnanci vzdělávací sféry) běloruského původu služebně vysláni na běloruské území k práci v NKA BSSR.⁴ Ovšem tito zaměstnanci nepostačovali, protože se požadovala nejenom odborná kvalifikace pedagogického pracovníka, ale i jeho loajalita vůči sovětské vládě. Předpokládalo se, že učitel musí být „agentem komunistické strany na frontě Vzdělání“, musí se „nasáknout idejemi komunismu a stát se aktivním účastníkem pokud možno ve všech oblastech komunistického budování“.⁵ Závažnějším nedostatkem však bylo to, že pouze určitá část učitelů ovládala běloruský jazyk. Týkalo se to i učitelů běloruského původu, kteří absolvovali ruská nebo polská vzdělávací střediska, v nichž se běloruština nevyučovala ani jako předmět. Proto např. ve výzvě určené učitelům a pracovníkům kultury běloruského původu, kteří se v důsledku války ocitli mimo běloruské území, se zdůrazňovalo: „Nestyďte se vy, kdo neovládáte běloruštinu velmi dobře. Zde mezi běloruským rolnictvem si rozvzpomenete na tento jazyk svých dětských let a

¹ Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагогічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 96.

² «В Народном Комиссариате просвещения», in: *Вестник Народного Комиссариата Просвещения С.С.Р.Б.*, № 1, 1922, с. 26.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 926, л. 1. Později bylo toto schéma publikováno v prvním odborném časopise věnovaném otázkám školství *Асвета*, který byl založen roku 1923 («*Асвета*», později od r.1930 *Камуністычнае выхаванне* («*Камуністычнае выхаваньне*»)).

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 85, л. 52; ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 156.

⁵ В. Нодель, «Ближайшие задачи Союза Работников Просвещения Белоруссии», in: *Асвета*, № 1, 1924, с. 8-12.

naučíte se mu, pokud si to budete přát.“¹ Často neměli učitelé působící na škole žádné odborné pedagogické vzdělání. Údaje pro r.1925/26 svědčí o tom, že 55% učitelů sedmiletých škol a 66,6% učitelů čtyřletých škol nemělo odborné pedagogické vzdělání; 11% učitelů sedmiletých a 34,7% učitelů čtyřletých nemělo obecné střední vzdělání vůbec.² Pro nové učitele vznikaly přípravné kurzy o různé délce studia. Jednou z takových institucí byly např. dvouleté Vyšší kurzy bělorusistiky.³ Přípravu pedagogů zajišťovalo v říjnu r.1921 otevřené společenskovědně-pedagogické oddělení Fakulty společenských věd Běloruské státní univerzity a jiné. Absolventi těchto přípravných institucí měli učit nejen bezprostředně středoškolačky, ale zároveň působit v dobových zařízeních zajišťujících základní gramotnost dospělému obyvatelstvu, jehož naprostá většina byla negramotná.⁴

Veřejná politická diskuse a ideová polemika mezi politickými činiteli a zároveň různé události z kulturního, vzdělávacího a uměleckého běloruského života se odrážely na stránkách prvních sovětských novin v běloruštině *Dziannica* (“Дзяніца”) založených Běloruským národním komisariátem (Belnackom) v r. 1918 (byly vydávány do 24. února r.1919) a časopisu *Čyrvony šliach* (“Чырвоны шлях”) (červenec až prosinec r.1918).⁵ Celková situace s jakoukoliv publikací běloruských knih a tiskovin byla však velmi neuspokojivá. Podle údajů obsažených ve zprávě věnované rozvoji dobového tisku vydávalo v r.1920 založené Státní nakladatelství Běloruska (BDV) (*Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, БДВ*) v r.1920/21 pouze 3 tituly v běloruštině (noviny *Saveckaja Belarús* (“Савецкая Беларусь”), časopis *Volny šciach* (“Вольны сцяг”) a *Zorka* (“Зорка”) a rusko-běloruský časopis *Vestnik Narkomprossa Belorussii* (“Вестник Наркомпросса Белоруссии»)) z celkového množství jím vydávaných 23 novin a časopisů v ruštině, jidiš a polštině.⁶ Kromě toho o rozsahu využití, resp. žádanosti běloruštiny ve veřejné sféře komunikace svědčí celkový objem plakátů, knih, prospektů, brožur, letáků a podobné produkce v běloruštině, které tisklo toto nakladatelství „pro potřeby BSSR“, tj. na objednávku a pro potřeby vedoucích státních a stranických úřadů. Z celkového množství za r.1920 až 1921 v BDV vytisknutých 163 titulů bylo pouze 22 v

¹ «Адозва ЦВК Беларусі да культурных працаўнікоў, ураджэнцаў Беларусі», in: *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 133-136.

² Е. К. Новик, *Формирование кадров народного образования в Белоруссии (1917-1941гг.)*, Минск 1981, с. 62.

³ *Два гады нацыянальнай работы ў БССР. Збор прамоў, артыкулаў і рэзалюцый па нацыянальным пытанні*, Менск 1929, с. 18.

⁴ Dobový název podobných organizací zněl likpunkt (*лікпункт*), tj. středisko likvidace negramotnosti, současně existovalo sdružení Pryč s negramotností! (*таварыства “Прыч непісьменнасць!”*) a řada dalších.

⁵ H. Głogowska, *Białoruś 1914-1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok 1996, s. 52-53.

⁶ Údaje vypočítány podle НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 110-111.

běloruštině (zbývajících 141 titulů převážně vědecké literatury bylo publikováno v ruštině).¹ Situace s běloruským tiskem se nezměnila ani během příštích několika let.²

Jak je vidět, měla běloruská činnost na pozadí hospodářské, vládní a sociální krize v BSSR začátku 20. let pouze druhotné postavení. Navíc současně s likvidací následků války, resp. válečného komunismu měly národně orientované mocenské elity z řad komunistů a národní inteligence zároveň i jiné priority, a to prosazování rozšíření dosavadního území BSSR.

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 111.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 113-114, doplňující informace obsahuje také dobový článek S. Nekraševiče, viz С. Некрашэвіч, «Становішча Культурна-Асьветных Ўстановаў на Беларусі пры НЭПе», in: *Беларусь. Нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэволюцыйнага руху*, Менск 1924, с. 260.

3.2. Spojení běloruského území. 1. a 2. sjednocení BSSR

V noci z 1. na 2. ledna r.1919 vyhlášená Běloruská sovětská socialistická republika (BSSR) se zakládala na běloruských etnických hranicích. Její existence ovšem byla přerušena v důsledku nástupu polské okupace na jaře téhož roku. O rok později vyhlášená SSRB¹ se skládala pouze z šesti okresů bývalé Minské gubernie a její politické hranice neodpovídaly o rok dříve vytyčeným hranicím běloruského etnického území. Politické hranice zahrnovaly nyní pouze 52,4 tisíc km² s 1,5 miliónem obyvatel, tj. necelých 20% původního etnického území. Západní běloruské oblasti (80,5 tisíc km² – téměř polovina dosavadního území s 3,5 milióny obyvatel) byla v souladu s řížským mírem z r.1921 postoupena Polsku.² Řada okresů, jejichž většinové obyvatelstvo tvořili Bělorusové, patřila Vitebské, Gomelské a Smolenské gubernii ve skladbě RSFSR.

První pokusy o návrat běloruských území podniká v Moskvě předseda Běloruského revolučního výboru (Beľrevkam) A. Čarviakoŭ, jeden z hlavních aktivních tvůrců a účastníků pozdější politiky bělorusizace. Jeho iniciativa však nebyla moskevskými komunisty podpořena a půl roku poté, 11. listopadu r.1920, muselo Ústřední byrů Komunistické strany bolševiků Běloruska (KS(b)B) oficiálně konstatovat „nezbytnost existence Sovětské republiky Bělorusko v jejích dosavadních hranicích. Otázku ohledně rozšíření území Běloruska je nutno pokládat za nevhodnou.“³ Nehledě na to podnikají od této doby nacionálně orientovaní komunisté a inteligence řadu dalších pokusů o navrácení etnických běloruských oblastí ke stavu v r. 1919.⁴ Kromě toho, zásadní otázka návratu běloruských oblastí se uvádí jakožto jedna z principiálních a klíčových pozicí v tak zvaném *Dopisu 32-ou* – ideové doktríně běloruských komunistů adresované osobně V. I. Leninovi o představách dalšího rozvoje Běloruska. Argumentace ve prospěch připojení etnických běloruských oblastí spadajících momentálně k RSFSR spočívala v mnoha rovinách. Kromě bezprostředně hospodářsko-průmyslových důvodů sjednocení BSSR do jednoho uceleného hospodářského organismu, se

¹ Původní název BSSR, pod kterým byla republika poprvé vyhlášena v lednu r.1919, se opět ustálil od prosince r.1922, kdy bylo během I. sjezdu Sovětů Svazu SSR schváleno usnesení o vytvoření SSSR, do jehož skladby nyní patřila BSSR. Během let 1920 až 1922 zněl oficiální název republiky SSRB.

² Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 13.

³ Citováno dle Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 13.

⁴ Л. М. Лыч, *Ликвидация экономического и социального неравенства союзных республик на примере БССР (1917-1941 гг.)*, Минск 1987, с. 97; *История государства и права Белорусской ССР. 1917-1936 гг.*, Т. 1., Минск 1970, с. 134-135.

uváděly důvody demonstrativně politické (vůči Polsku a opozičním běloruským politikům), internacionalistické (bašta světové revoluce) a řada dalších.¹

Otázka rozšíření BSSR však byla nastolena teprve během VII. sjezdu KS(b)B v březnu r.1923 (XII. konference KS(b)B). Jako aktivní propagátor spojení běloruských území opět vystoupil Čarviakoŭ, nyní předseda Ústředního výkonného výboru (ÚVV) a Rady lidových komisařů (SNK) BSSR. Tentokrát hovořil ve svých odpovědích delegátům o nemožnosti „efektivní práce běloruského ÚVV, běloruského Sovnarkomu a pokud chcete i běloruské stranické organizace jakožto celku“ bez konečného řešení sjednocení území republiky. Nedopatření, resp. neporozumění, s kterými se střetává vznesení návrhů o rozšíření BSSR, přirovnal Čarviakoŭ k možným projevům velikoruského šovinismu, před jehož nebezpečím varoval Lenin.² Tento postoj se odrazil v následné oficiální rezoluci schválené sjezdem. Podle znění rezoluce byl nárok na územní sjednocení odůvodňován tím, že „rychle lze obrodit Sovětské Bělorusko pouze prostřednictvím připojení jemu příbuzných sousedních oblastí k území Běloruska“. Navíc se v rezoluci navrhovalo „přehodnotit dosavadní administrativně hospodářské členění a přeskupit ho v souladu s větší přiměřeností naturálně historickému, hospodářskému, výrobnímu a národně kulturnímu svérázu“.³

Je nutno dodat, že tento nárok byl již v celkovém souladu s tendencemi dobové politiky (zrovnoprávnění a větší vyrovnání vzájemných vztahů republik a centra, rozšíření pravomoci republikových úřadů včetně jejich korenizace) vyhlášenými necelý měsíc nato během XII. sjezdu RKS(b). Po přípravných pracích schválilo rok poté 7. března r.1924 Prezidium ÚVV SSSR usnesení o připojení přilehlých oblastí RSFSR s většinovým běloruským obyvatelstvem k BSSR.⁴ V důsledku připojení nových okresů a krajů k Bělorusku (celkem 15 okresů a také jednotlivé oblasti Vitebské, Gomelské a Smolenské gubernie) se jeho území zvětšilo z 52,3 tisíc km² na 110,5 tisíc km², tj. se zdvojnásobilo a počet obyvatelstva vzrostl na 4,2 miliónů.⁵

Sjednocení východních území Běloruska ovšem nebylo definitivní. V květnu r.1926 musel ÚV KS(b)B znovu vznášet otázku připojení východních okresů k BSSR vzhledem k jejich existující hospodářské, etnografické a národnostní vazbě k běloruskému etniku.

¹ У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 28-31.

² НА РБ, ф. 4-п., оп. 2, д. 21, л. 213.

³ «Па нацыятаньні. (Рэзалюцыя XII Усебеларускай партконференцыі. Сакавік 1923)», in: *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 35-38; «Рэзалюцыя XII Усебеларускай партконференцыі. Сакавік 1923 г.», in: Ш. А. Будзін, *Нацыянальнае пытаньне. Выбраныя пастановы Комінтэрна, УсеКП(б) і КП(б)Б і паасобныя творы і выступленьні на парт. зьездах У. І. Леніна і І. В. Сталіна па нацыянальнаму пытаньню*, Менск 1932, с. 254.

⁴ *История государства и права Белорусской ССР. 1917-1936 гг.*, Т. 1., Минск 1970, с. 137.

⁵ Tamtéž.

Ovšem, stejně jako v případě předchozího sjednocení, bylo nejen celostranické moskevské vedení nerozhodné, ale došlo i k projevům nespokojenosti ze strany lokálního komunistického vedení připojovaných oblastí. Například v prvním případě sjednocení odmítalo stranické vedení Vitebské gubernie připojení k BSSR zdůvodňujíc své rozhodnutí tím, že „obyvatelstvo gubernie se zrusifikovalo a neusiluje o spojení s Běloruskou republikou“.¹ Podobné projevy nesouhlasu s vystoupením z RSFSR se vyskytovaly také v jiných k BSSR připojovaných guberniích (Gomelské, Smolenské a jiných) a vždy byly jejich stranickým vedením prezentovány a artikulovány jako vůle místního obyvatelstva, které již ztratilo své běloruské tradiční rysy a zapomělo běloruštinu. Jakožto reakce na podobné projevy byla vždy zahájena činnost odborných výzkumných komisí v regionu (etnografických, lingvistických a jiných), uskutečňována sociologická dotazování a pod., jejichž výstupy poskytovaly vědecký a odborný podklad pro následující politické rozhodnutí o připojení.²

6. prosince r.1926 bylo Prezidiem ÚVV RSFSR schváleno další usnesení o rozformování a následném předání jiných přilehlých území s většinovým běloruským etnikem BSSR, což pak našlo svůj odraz v usnesení ÚVV BSSR *O připojení Rečyckého a Gomelského okresu z území bývalé Gomelské gubernie RSFSR k BSSR* z 8. prosince r.1926.³ Ve výsledku tvořilo k začátku r.1927 území BSSR 125 950 km² s 5 milióny obyvatel, jejichž naprostou většinu tvořili etničtí Bělorusové.⁴

K dalšímu sjednocení běloruských území došlo v polovině září r.1939 v důsledku dohody mezi Německem a SSSR o neútočení (paktu Molotov-Ribbentrop) z 23. srpna r.1939 formou obsazení západoběloruského území Rudou armádou. Posléze 28. října téhož roku schválilo Národní shromáždění západního Běloruska deklaraci o připojení území obsazených Rudou armádou k BSSR.⁵ Úplného sjednocení etnických území však dosaženo nebylo a části Smolenska, Brianska, Bialystocka, Vilenska, Černigova a jiné, které zahrnují do svého výkladu autoři dobových učebnic, resp. studií, jež budeme dále rozebírat v disertačním bádání, byly postoupeny Rusku, Polsku, Litvě a Ukrajině.

Výsledek spojení běloruského území v rámci BSSR lze jen těžko podcenit. V důsledku sjednocování uskutečněných v r.1924 a 1926 byla dosažena konsolidace běloruského etnika, což nejen značně umocnilo hospodářský potenciál republiky, ale dalo možnost počítat

¹ Государственный архив Витебской области (ГАВО), ф. 10050, оп. 1, д. 22, л. 40.

² Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 17-20.

³ НА РБ, ф. 6, оп. 1, д. 947, л. 40-41; 46-47.

⁴ Z. Szybieka, *Historia Białorusi. 1795-2000*, Lublin 2002, s. 263; Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 20.

⁵ Н. Сahanovič, Z. Šybieka, *Dějiny Běloruska*, Praha 2006, s. 177.

s většími kulturními přeměnami na jejím území a zároveň posloužilo za základ a předpoklad pro další úspěšné prosazování politiky bělorusizace.

4. Ideové předpoklady zahájení politiky bělorusizace

4.1. Motivace provedení politiky bělorusizace. Její cíle a úkoly

Politika bělorusizace a korenizace byla ideově koncipována a schválena řídicí celosvazovou komunistickou stranou. Její oficiální zahájení bylo vyhlášeno během XII. sjezdu RKS(b), který se konal od 17. do 25. dubna r.1923. Tato tendence má ovšem hlubší ideologické kořeny.

Již během vzniku nových národních územních celků v rámci SSSR byl ostře pocitován nedostatek řídicího personálu, který by měl zaujímat vedoucí stranické pozice v jednotlivých republikách (oblastech, autonomiích). Právě tento nedostatek vyvolal během X. sjezdu RKS(b) o dva roky dříve v r.1921 (od 8. do 16. března r.1921) diskuse o nutnosti koncipování politiky korenizace, tj. prosazování místního etnický neruského obyvatelstva na vedoucí pozice ve státních, stranických a veřejných úřadech jednotlivých republik, resp. oblastí. Již ve svých dřívějších projevech hovořil J. Stalin o nutnosti sovětizace jednotlivých národních oblastí SSSR a jejich těsnějším připoutávání k Rusku, k čemuž nemůže dojít bez rekrutování etnický neruského obyvatelstva do místních vzdělávacích a vládních orgánů. „Je nutno, aby se sovětská vláda stala stejně příbuznou a blízkou pro národní masy okrajů Ruska. Ale proto, aby se sovětská vláda stala příbuznou, má být především pro ně srozumitelnou. Proto je nutno, aby byly veškeré sovětské úřady na okrajích, soud, vedení, hospodářské úřady, úřady bezprostřední moci (včetně stranických) obsazené podle možnosti místními lidmi obeznámenými s životem, mravy, tradicemi a jazykem místního obyvatelstva“.¹ Tato praxe mohla být úspěšná pouze v tom případě, pokud by zapojování těchto jednotlivých národů „do vyšší proletářské duchovní a materiální kultury probíhalo ve formách odpovídajících tradicím a národnímu obrazu těchto národů“.² Důležitou součástí této politiky byla v důsledku absence kvalifikovaných etnických kádrů schopných se ujmout vedoucích komunistických pozic aktivní spolupráce s místní inteligencí a její zapojování do různých úřadů „s cílem jejich [skupin inteligence] následující sovětizace“,³ a to nezávisle na tom, jak pevně stojí tato inteligence na pozicích komunismu. Je zřejmé, že tato liberální politika vůči jednotlivých národům měla za každou cenu zajistit stabilitu mladého státu, jehož vůdci pocítovali zřejmou slabost svých mocenských mechanismů ovládajících jednotlivá území a jejich obyvatelstvo.

¹ I. Сталин, *Марксизм і національна-каліаніяльнае пытаньне*, Менск 1934, с. 63.

² Tamtéž, s. 65.

³ Tamtéž, s. 64.

Během X. sjezdu RKS(b) byla tato otázka doplněna důležitými upřesněními. Šlo o vytyčení hlavních nebezpečí na cestě uskutečňování národní politiky. Šlo o tzv. „velikoruský šovinismus“ (nebo kolonizátorství, velmocenské tendence) a „místní nacionalismus“, jejichž odstranění patřilo k nejdůležitějším úkolům strany v národních republikách. Podstata velikoruského šovinismu byla Stalinem spatřována v častém ignorování národních zvláštností, svérázu, tradic a dějinné minulosti toho kterého národu ze strany v jednotlivých národních oblastech pracujících ruských komunistů a z toho vyplývající nechuť k ústupkům vůči národním menšinám. Tímto byla podkopávána důvěra místního obyvatelstva ke straně bolševiků a jí prohlášeným heslům, což zase mohlo potenciálně nabourat svaz etnických okrajů a ruského centra.¹ Velikoruský šovinismus byl v dogmatice komunistické strany spojován s rudimenty carismu, který během staletí záměrně a často násilně rusifikoval etnické oblasti říše. Navíc často již samotná ruština anebo její nositelé byli v těchto oblastech ztotožňováni s negativní minulostí carského útlaku a předchozí rusifikací. Od tohoto dědictví se bolševici potřebovali odpoutat a deklarativně odsuzovali rusifikační politiku carského Ruska, která se nyní podle Stalina aktuálně odrážela v dobových tendencích ruských komunistů, které by měly být vymýceny.

Na druhé straně lokální „maloburžoazní nacionalismus“ spočíval v přílišném vytyčování národních prvků a jejich zastiňování prvků třídních, zaměňování třídních zájmů národa za jeho zájmy „celonárodní“.² Tento často „neuvědomělý“ nedostatek místních národně orientovaných komunistů, resp. inteligence byl Stalinem vysvětlován stálou přítomností „příznaků minulosti“ a minulými křivdami carismu.³ Rusofobie se pak projevovala v odmítání „hodnot ruského národa a jeho pozitivního přínosu k světovým dějinám“.⁴ Místní nacionalismus byl ovšem jaksí předběžně „prominut“ a předem zdůvodněn jakožto vynucená obranná reakce, resp. defenziva místních nacionalistů. Vzhledem k dobové situaci vyžadující provedení určitých ústupků byl tento nedostatek prohlášen za menší nebezpečí v porovnání s výše zmíněným velikoruským šovinismem.

Mezi Scyllou velikoruského šovinismu a Charybdou rozvratného vlivu maloburžoazního nacionalismu měli místní bolševici zvolit ten správný kurs národní politiky, jejíž podstata vždy měla mít třídní povahu. O několik roků později během XII. stranického sjezdu RKS(b) bude v diskusích skutečná dvousečnost této situace vymezena vedoucím ukrajinským politikem M. Skrypnikem jakožto „měření dvojím metrem“, kdy „pokaždé, když

¹ І. Сталін, *Марксизм і національно-каліаніяльнае пытаньне*, Менск 1934, с. 62.

² Tamtéž, s. 72-73.

³ Tamtéž.

⁴ А. И. Доронченков, «Русофобия», in: *Наци и этносы в современном мире*, Санкт-Петербург 1999, с. 30.

se někdo odvolává na velikoruský šovinismus, dostane se mu obratem obžaloby, a to prý ‚překonejte nejprve svůj vlastní nacionalismus‘. ... Je nám zde nutno stanovit jistou mez!“¹ Posléze bude strašák „přes hlavu přerůstajícího buržoazního nacionalismu“ použit jakožto argument sloužící k zastavení politiky bělorusizace, jež zazní v r. 1929 ve zprávě komunistického činitele V. Zatonského, jež měl z kontrolující pozice moskevského celostranického vedení podat hlášení o výsledcích a průběhu národní politiky v BSSR.²

Během X. sjezdu RKS(b) se Stalin, který byl hlavním řečníkem v národní otázce, konkrétně vyjádřil ohledně běloruské otázky, čímž definitivně nastolil praktické začátky předběžné bělorusizace. „Zde mám vzkaz,“ - hovořil Stalin, „že prý my – komunisté – uměle prosazujeme běloruskou národnost. To neodpovídá skutečnosti, protože existuje běloruská národnost, která má svůj jazyk, který se liší od ruštiny a z tohoto důvodu lze pozvednout kulturu běloruského národa pouze v jeho mateřském jazyce.“³

Předběžná bělorusizace se skutečně během let 1920 až 1923 na tomto základě uskutečňovala, ale měla spíše ojedinělý a chaotický charakter v podobě jednotlivých iniciativ některých nacionálně orientovaných politiků komunistického vedení KS(b)B (U. Ihnatoŭski, A. Burbis a jiní), spočívajících například v převodu jim bezprostředně podřízených úřadů do běloruštiny⁴ anebo v živelném nárůstu běloruských sdružení, školních a kulturně dramatických kroužků⁵ a pod.

Ohlasy tendencí X. sjezdu lze také sledovat v dobovém běloruském tisku a projevech některých klíčových stranických činitelů. Například v jednom z typických článků ústředních novin *Soveckaja Belorussija* se ohledně role národní inteligence v procesu národní politiky navrhovalo „ovlivňovat běloruskou inteligenci, šířit mezi ní proletářsko-materialistické názory a společným úsilím jí pomoci vylézt ze šovinistické bažiny“⁶ a pod. V hlavních běloruských novinách se zároveň v populární formě vysvětlovala role revitalizace běloruštiny pro účely komunistické strany, spočívající například v tom, že její výuka „poskytuje dělníkovi možnost, aby se lépe svázal s rolníkem, aby ho lépe poznal a ... těsněji se s ním spojil“.⁷ Zároveň v důsledku toho, že „hlavním politickým cílem dělníka je proletářský vliv na rolníka

¹ Citováno podle И. Майстренко, *Национальная политика КПСС в её историческом развитии*, Мюнхен 1978, с. 88.

² Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 122-149.

³ I. Сталін, *Марксізм і нацыянальна-каланіяльнае пытаньне*, Менск 1934, с. 82.

⁴ Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 76.

⁵ Турпické příklady viz НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 1584, л. 103-103 об.; 87-87 об, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 132, 154.

⁶ А. Сянкевіч, «Пара слоў аб беларускай інтэлігенцыі», in: *Советская Белоруссия*, 13.10.1922.

⁷ М. Маразоўскі, «На што рабочым патрэбна беларуская мова?», in: *Советская Белоруссия*, 22.11.1922.

a vedení ho v politickém, hospodářském a kulturním životě, je nezbytné, aby se dělník naučil jazyku [běloruského] rolníka, nikoliv naopak“.¹

Tak již byla v kostce nastíněna budoucí politika bělorusizace, která měla své variace v různých sovětských republikách, resp. národních regionech. Zde se tato politika nazývala ukrajinizace, tatarizace, germanizace v oblasti Povolží a pod. Musí ovšem minout téměř dva roky, než se této politice dostalo konkrétních návodů k jejímu bezprostřednímu aktivnímu uplatňování v praxi na širším oficiální státním základě.

O dva roky později během XII. sjezdu RKS(b) v r.1923 nastolil J. Stalin znovu národní otázku, ke které se opakovaně hlásil.² Stalin opět zdůrazňoval absenci „spojky“ mezi hlavním pilířem sovětské vlády – ruským nebo rusky mluvícím, tj. z místního obyvatelstva rekrutovaným rusifikovaným proletariátem a místním většinovým převážně rolnickým etnicky neruským obyvatelstvem v jednotlivých republikách, což hrozilo několikrát zdůrazněným „nabouráváním diktatury proletariátu“.³ Diktatura proletariátu s jeho předpokládaným následným vítězstvím měla být nastartována přes svéráznou adaptaci sovětské vlády v jednotlivých etnických regionech skrze její nacionalizaci, tj. převod do srozumitelných národních jazyků. Aktivní a dominantní prosazování ruského jazyka, resp. jakýchkoliv ruských prvků v těchto oblastech a za těchto podmínek bylo odmítnuto, protože nyní „rozhovory o převaze ruské kultury a zdůrazňování myšlenky o nezbytném vítězství vyšší ruské kultury nad kulturami zaostalejších národů (ukrajinského, ázerbájdžánského, uzbeckého, kirgizského a jiných) není ničím jiným, než pokusem o posílení převahy velikoruské národnosti.“⁴ Bylo nutno podniknout kroky k tomu, „aby se nejenom školy, ale všechny úřady, stranické a sovětské orgány krok za krokem nacionalizovaly, aby působily v jazyce srozumitelném pro masy.“⁵ L. Trockij ve svém podobném tematickém projevu ohledně cest rozvoje národní politiky dokonce redukuje primární marxistický význam Stalinovy „spojky“ mezi dělnictvem a rolnictvem do podoby „národní spojky: jazyk, škola, kultura“. Národní jazyk nabyl v jeho pojetí plnohodnotného významu „politické ,spojky“, jejíž další ignorování je nebezpečné.“⁶

¹ М. Маразоўскі, «На што рабочым патрэбна беларуская мова?», in: *Советская Белоруссия*, 22.11.1922.

² І. Сталін, *Марксізм і нацыянальна-каланіяльнае пытаньне*, Менск 1934, с. 111-129; “Нацыянальнае пытаньне на XII-ай конфэрэнцыі Р.К.П. (б.). Нацыянальныя моманты ў партыйным і дзяржаўным будаўніцтве. Даклад І. Сталіна на пасяджэньні XII з’езду Р.К.П. (25 красавіка 1923г.)”, in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 157-169.

³ І. Сталін, *Марксізм і нацыянальна-каланіяльнае пытаньне*, Менск 1934, с. 112.

⁴ Тамтэж, с. 214 nebo také “Рэзолюцыя XII З’езду РКП(б) у нацыянальным пытаньні”, in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 172.

⁵ *XII съезд РКП(б). Стенографический отчет*, Москва 1968, с. 489.

⁶ «З дакладу т.Троцкага на пасяджэньні VII Усеўкраінскай партыйнай конфэрэнцыі 5-га красавіка 1923г.», in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 152.

Rozdíl mezi X. a XII. sjezdem spočíval nejen ve vyhocení nebezpečí podkopávání moci bolševiků na etnických okrajích SSSR a zvýšené nutnosti korenizace, resp. nacionalizace vlády, ale také v tom, že nyní přešly tyto teoretické koncepce do praktické roviny jejich realizace a byly zakotveny v rezoluci XII. sjezdu. Kromě bezprostředního požadavku prosazování „lidí převážně místních, obeznámených s jazykem, reáliemi a tradicemi odpovídajícího národa do úřadů národních republik a oblastí“ bylo požadováno např. vypracování legislativního opatření zaručujícího použití mateřského jazyka etnického obyvatelstva na státních úřadech atd.¹

Z konceptuálních pozic cílů, úkolů a motivace nové národní politiky a z perspektivy konkrétních mechanismů spouštějících bělorusizaci nás bude především zajímat IV. porada Ústředního výboru RKS(b) s vedoucími zastupiteli jednotlivých republik a oblastí, která se konala po ukončení XII. sjezdu od 9. do 12. června r.1923.² IV. porada byla věnována praktickým opatřením zajišťujícím lepší provedení národní politiky. Během shromáždění se opakovaně zdůrazňovala prozatímní vratkost pozic nepočtených ruských, resp. rusko-mluvících bolševiků v jednotlivých okrajových oblastech a republikách v důsledku neznalosti a celkové jinakosti (na rozdíl od ruského centra) místních etnických, hospodářských, kulturních a jiných reálií včetně jazyka. Stalin zdůrazňoval, že z místního obyvatelstva „vypěstovaní“ oddaní marxisté, kteří jsou zároveň v důsledku svého původu těsně spjatí s místním etnikem, jsou nejdůležitější a rozhodující oporou sovětské vlády na etnických okrajích Ruska.³ Přitom se tato skupina nově rekrutovaných budovatelů komunismu dělila na a) proletářské a napůl proletářské živly a b) národní inteligenci loajální ke komunistům.

Pokud nevyvolávalo téměř žádné nejasnosti zapojování napůl proletářských živlů, pak ústupky inteligenci vyžadovaly vysvětlení. Teoreticky se předpokládalo loajální inteligenci v tomto procesu komunistického budování „strávit a sovětizovat v průběhu samotné práce“.⁴ Ovšem ještě před tím ji bylo nutno do socialistického budování zapojit. Právě proto zde přicházely na řadu ústupky „místním národním živlům“ a také jiné opatrné a „trpělivé metody

¹ “Резолюция XII Съезда РКП(б) у национальным питанням”, in: *Национальное питання и коммунистическая партия*, Минск 1924, с. 175.

² Plný text stenografického záznamu rady viz *Тайны национальной политики ЦК РКП. Воспроизведено по тексту 1-ого издания (Четвертое совещание ЦК РКП с ответственными работниками национальных республик и областей в Москве 9-12 июня 1923г. Москва. Бюро Секретариата ЦК РКП, июнь 1923г.)*, Москва 1992.

³ Tamtéž, s. 99.

⁴ Tamtéž.

ideově výchovného působení“, které se ostatně nejednou zdůrazňovaly během celého tohoto období.¹

V návaznosti na tyto otázky se ostře vytyčoval problém národního jazyka. Korenizace úřadů měla přiblížit novou komunistickou vládu obyvatelstvu. Jazyk při tom měl odehrávat klíčovou úlohu. „Je nutno,“ - zdůrazňoval Stalin – „aby tyto úřady působily v jazycích srozumitelných pro široké vrstvy obyvatelstva, jinak není možné je obyvatelstvu přiblížit. Pokud cíl naší strany spočívá v tom, aby se masám dostalo sovětské vlády jako vlády národní, může být tento úkol splněn pouze tehdy, když bude tato vláda pro masy srozumitelná. Je nutno, aby v čele státních úřadů stojící lidé stejně jako i samotné úřady působili v jazycích srozumitelných pro obyvatelstvo.“² Jinými slovy šlo o maximálně dostupnou a možnou retranslaci sovětské politiky centra do jeho národních okrajů a jejich následnou sovětizaci v praxi.

V souvislosti s dvěma výše zmíněnými faktory (korenizace a nacionalizace) se řešila důležitá otázka konceptuálního rozvoje národní kultury. Nehledě na prohlašovanou podporu rozvoje místních etnických kultur se zdůrazňovala dominantní role vyšší kultury komunistické revoluce. Právě proto jí měly být národní kultury podřízeny, aby nebyly národní kultury nástrojem rozdělování, ale stejně jako sovětská vláda nástrojem „skutečného proletářského sjednocení“.³

Rezoluce IV. porady vyžadovala mimo jiné formování národních vojenských částí, intenzivní rozvoj literatury, školství, politického vzdělání a tisků v národních jazycích atd.⁴ V oběžném vnitřním dopise ÚV RKS(b) ohledně realizace těchto rezolucí byla zároveň uvedena nezbytná opatření zajišťující stabilitu komunistické podstaty národní politiky, a např. se nařizovalo sledovat, aby prosazování místních jazyků neoslabilo stranický a sovětský aparát, evidovat počet loajální inteligence a zorganizovat stálé monitorování národnostní skladby úřadů atd.⁵

Nejdůležitější reflexe celostranické politiky X. a XII. sjezdu se v Bělorusku zakládaly na řadě klíčových dokumentů běloruské provenience. Během října – listopadu r.1921 se

¹ *Тайны национальной политики ЦК РКП. Воспроизведено по тексту 1-ого издания (Четвертое совещание ЦК РКП с ответственными работниками национальных республик и областей в Мостве 9-12 июня 1923г. Москва. Бюро Секретариата ЦК РКП, июнь 1923г.), Москва 1992, с. 226, 282 nebo viz např. «Циркулярное письмо ЦК РКП(б) местным партийным организациям о работе среди национальных меньшинств», in: ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 59.*

² *Тайны национальной политики ЦК РКП. Воспроизведено по тексту 1-ого издания (Четвертое совещание ЦК РКП с ответственными работниками национальных республик и областей в Мостве 9-12 июня 1923г. Москва. Бюро Секретариата ЦК РКП, июнь 1923г.), Москва 1992, с. 102.*

³ Тамtéž, с. 274.

⁴ Тамtéž, с. 282-286.

⁵ *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 169-175.*

v Minsku konala řada diskusních shromáždění odpovědných činitelů minské stranické organizace, která měla adaptovat rezoluce X. sjezdu RKS(b) na běloruské podmínky. Během diskusí byla vypracována teze *Běloruská národní otázka a Komunistická strana* schválená následně ÚV KS(b)B a publikovaná v novinách.¹ V tezích se uváděl stručný výklad národních běloruských dějin a příčiny zaostávání hospodářského a sociálně politického vývoje. Za hlavní úkol byla prohlášena nutnost „výuky a vtahování běloruského polo-proletáře a proletáře běloruské vesnice do komunismu v jemu srozumitelném mateřském a každodenním běloruském jazyce.“² Nebezpečí odklonů stranické linie do velikoruského šovinismu anebo buržoazního nacionalismu se v tezích vysvětlovalo také, ovšem v souladu s celostranickou tendencí byl šovinismus prohlášen za větší nebezpečí, protože právě tato „první odchylka je ve většině – pokud ne ve všech – případech důvodem odchylky druhé“ a „pouze po vymýcení první odchylky ... bude možné se zbavit odchylky ve směru buržoazního demokratického nacionalismu“.³ Na rozdíl od ukrajinského politika Skrypnika označivšího tuto konceptuální situaci za „měření dvojím metrem“ bylo stanovisko běloruské politiky v této otázce artikulováno předsedou NKA U. Ihnatoŭským, který postuloval, že pouze „třídní přístup k [této] otázce poskytuje komunistovi možnost projít mezi těmito dvěma odchýlenými jednoduchou cestou.“⁴

Tendence národní politiky XII. sjezdu RKS(b) se v Bělorusku následně odráží v rezolucích XII. Všeběloruské konference KS(b)B (neboli VII. sjezdu KS(b)B 20.-26. března r.1923). V rezoluci jsou přítomné nové prvky spočívající v nutnosti rozšíření dosavadního běloruského území. Vyřešení této otázky dostává nyní prioritní směr v rámci národní politiky BSSR (viz předchozí kapitola 3.2.), což zaujímá také značné místo v projevu předsedy ÚVV BSSR a současně předsedy SNK BSSR, příslušníka byra ÚV KS(b)B A. Čarviakova, na jehož tezích se budou ostatně zakládat oficiální rezoluce této konference.⁵ Projev A. Čarviakova *Národní prvky v sovětském a stranickém budování* měl zároveň konceptuální význam pro další formování principů a postupů politiky bělorusizace a nastínil v bodech její jednotlivé směry typu bělorusizace vzdělávacího systému, likvidace analfabetismu v mateřštině atd. Vůči povolané národní inteligenci byl však v referátu zaujat velmi střízlivý postoj a bylo konstatováno již propuklé nebezpečí toho, že „veškerá práce vedená v místním jazyce se

¹ *Известия ЦБ Компартии Белоруссии*, 5.12.1921.

² „Беларускае нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя. Тэзісы.“, in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 193-194.

³ Тамtéž, с. 194-195.

⁴ У. Ігнатоўскі, „Уводзіны (Камуністычная партыя Беларусі і беларускае пытаньне)“, in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 7.

⁵ А. Чарвякоў, „Нацыянальныя моманты ў савецкім і партыйным будаўніцтве“, in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 196-208.

většinou dostala do rukou nacionalistických, nikoliv komunistických živelů“.¹ V rezoluci se proto uváděly nutné „způsoby zápasu“ s touto skutečností spočívající v „záměně nynějších běloruských kulturních pracovníků odborně připravenými pracovníky“ anebo v tom, že musí být „proces šíření vlivu běloruské kultury rozdělen mezi připravenými, tříděně vychovanými a v duchu revoluce ukázněnými pracovníky“.² Proto se předpokládala urychlená příprava „komunistů v sovětských stranických školách, pedagogických odborných školách a pod., aby tito vystřídali dnešní pracovníky na celé ose kulturně vzdělávací běloruské práce“.³

Je nutno poznamenat, že konečná podoba této rezoluce nebyla schválena jednoznačně, ale byla podrobena vážné diskusi v důsledku vnitrostranického rozporu ohledně místa běloruštiny ve veřejném diskurzu, běloruské kultury, resp. podoby celkové národní politiky bělorusizace. Odpůrci běloruské politiky v té její podobě, jak zazněla v referátu Čarviakova, argumentovali „umělostí běloruštiny“, nebezpečím jejího násilného prosazování proti vůli pracujících a v neposlední míře možnou škodou, kterou může způsobit bělorusizace marxistické, proletářské a třídní povaze kultury. Jeden z diskutujících E. Bychovsky dokonce hovořil o tom, že „pokud je běloruský jazyk jejich [vedoucích a řadových pracovníků NKA] chorobou, je nutné tuto chorobu vyléčit, pokud si to žádá komunistická internacionální kultura.“⁴ Zastánci bělorusizace však využili možné námitky ve svůj prospěch. Podle Ihnatoŭského „velmi často se běloruský rolník vyslovuje bělorusky proti prosazování běloruštiny“.⁵ Činí tak, protože se běloruština momentálně neuplatňuje ve vyšších patrech řídicích stranických úřadů anebo na vysokých školách. Proto si uvědomuje její zbytečnost pro praktický život. Je to tedy další důvod k zintenzívnění provedení bělorusizace v Čarviakovem navrhovaných formách.⁶ Někteří z diskutujících (např. B. Staševič) předkládali v otázce bělorusizace vnější pozitivní politický význam této politiky určený především pro západní Bělorusko ve skladbě Polska. Tato pozice nacionálně orientovaných komunistů (Čarviakoŭ, Ihnatoŭski, Staševič, Baŭicki a jiní) byla nakonec podpořena představitelem ÚV RKS(b) P. Keržencevým přítomným během diskuse a odrazila se v následných rezolucích konference.

Podle Płatonava je důležitým mezníkem *Konkretizace platformy ve věci národní otázky schválená jako směrodatný základ Politbyra ÚV RKS(b) v podmínkách BSS Republiky*

¹ А. Чарвякоў, „Нацыянальныя моманты ў савецкім і партыйным будаўніцтве“, in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 207.

² «Рэзолюцыя да нацыянальнага пытаньня, прынятая XII Усебеларускай Конфэрэнцыяй Камуністычнай партыі (бальшавікоў) 1923г., сакавік м-ц», in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 211.

³ Tamtéž.

⁴ НА РБ, ф. 4-п., оп. 2, д. 21, л. 184-185.

⁵ НА РБ, ф. 4-п., оп. 2, д. 21, л. 206.

⁶ НА РБ, ф. 4-п., оп. 2, д. 21, л. 207.

z července r.1923. Dokument skutečně načrtává budoucí směry vývoje národní politiky, ovšem podle našeho názoru neobsahuje principiálně nové zásady, resp. směry uskutečnění politiky bělorusizace. K jeho odlišnostem však patří zdůvodnění, proč jsou zbytečné dobovými směrnicemi z centra požadované tak zvané protinacionalistické „čistky“ státního, stranického a úředního aparátu, o kterých se budeme zmiňovat dále.¹

Následující etapou legislativního odrazu bělorusizace jsou rezoluce *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky* pléna ÚV KS(b)B z července r. 1924.² 15. července byly tyto rezoluce schváleny ustanovením II. zasedání Ústředního výkonného výboru Sovětů BSSR, které opakovalo a specifikovalo zmíněné rezoluce a mělo nyní sílu zákona.³ Právě s tímto usnesením je spojován oficiální začátek bělorusizace na státní úrovni. Nařízení celkově odpovídalo výše uvedeným koncepcím z komunistického centra a zároveň konkretizovalo harmonogram jednotlivých kroků politiky korenizace a bělorusizace v běloruském terénu. Během třech až pěti let se plánovalo převést do běloruštiny školní a sociálně kulturní vzdělávací systém, v kterém by zároveň měla běloruština mít povahu povinného vyučovacího předmětu. Jakožto povinný předmět se od školního roku 1924/25 zaváděla na sedmiletých a vyšších odborných školách výuka běloruské literatury, dějin a zeměpisu.⁴ Během tohoto termínu měli pracovníci kulturně vzdělávací oblastí (učitelé, pracovníci kulturních jizeb a jiní) připravit své instituce k přechodu do běloruštiny, resp. jiných jazyků obyvatelstva (pošтина, jidiš, ruština), které měly povahu oficiálních státních jazyků. Tato příprava se na půdě školství měla uskutečnit cestou organizace krátkodobých kurzů bělorusistiky a seznámení učitelů a jiných vzdělávacích pracovníků s pedagogickou a metodologickou literaturou v běloruštině, jež měla být rozeslaná do všech organizací systému sociální výchovy.* V souladu s usnesením měly být všechny kulturně vzdělávací instituce

¹ «Конкретизация платформы по национальному вопросу, принятой за основу политбюро ЦК РКП(б), в условиях БССР Республики», in: *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии. В двух частях. 1918-1945*, Ч. 1. 1918-1928, Минск 1990, с. 97.

² «Практычныя мерапрыемствы агульнага характару па правядзенню нацыянальнай палітыкі. Рэзолюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Ліпень 1924г.», in: *Пастановы і рэзолюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытанні*, Менск 1926, с. 39-44.

³ «Пастанова 2-й Сэсіі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту Саветаў БССР. VI Скліканьня. Аб практычных мерапрыемствах па правядзенні нацыянальнай палітыкі», in: *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 136-142; «Пастанова 2-й Сэсіі ЦВК БССР “Аб практычных мерапрыемствах па правядзенні нацыянальнай палітыкі”, 15 ліпеня 1924г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 129-135; *О практических мероприятиях общего характера по проведению национальной политики. О практических мероприятиях общего характера по проведению национальной политики по линии Народного Комиссариата просвещения Белоруссии*, Минск 1924; *Зборнік чынных законаў БССР за 1921-1924 гады*, Менск 1927, с. 91-93.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 288, л. 3.

* Систém sociální výchovy (dobový termín) zahrnoval síť mateřských školek, základních a sedmiletých škol.

zajištěné dostatečným množstvím odpovídajících učebnic, resp. knih v běloruštině. Hlubší studium běloruské kultury, dějin, hospodářství, tradic, zvyků a podobných prvků by se mělo rozvíjet na vysokých školách, a to ve formě buď kateder běloruských studií anebo samostatných institutů v rámci vysoké školy. Zkouška z běloruštiny byla nyní součástí přijímacího řízení, což značně zvyšovalo sociální status jazyka. Nařizovalo se, aby bylo zrychleno zpracování a vytváření běloruské vědecké terminologie, bělorusko-ruského akademického slovníku v rámci činnosti Institutu běloruské kultury. Předpokládalo se začít s vydáváním běloruských časopisů pro děti a zároveň rozšířit dosavadní publikace marxistické a populární politicko-vzdělávací literatury pro širší vrstvy obyvatelstva v běloruštině a jiných státních jazycích. Současně se aktivně podporoval rozvoj běloruského divadla a filmové tvorby, umělecké a hudební školy měly být připraveny ke studiu a zpracovávání běloruské hudby a běloruského umění apod.

Pokud odhlédneme od vzdělávací oblasti, usnesení upravovalo také činnost všech jiných státních institucí a úřadů. Jejich agenda měla být převedena do běloruštiny, a to během jednoho roku až tří let v závislosti na každé konkrétní instituci. Prioritní převod agendy do běloruštiny se měl uskutečnit v těch institucích a úřadech, které bezprostředně obsluhovaly běloruské obyvatelstvo. Pro samotné zaměstnance státních úřadů se stanovovala povinná znalost běloruštiny, kterou měly zajistit patřičné kurzy, byly stanovené termíny kontroly atd.¹ Kromě toho se běloruština prohlašovala za „prioritní jazyk pro vztahy mezi státními, odbornými a veřejnými úřady a orgány.“²

V červnu téhož roku byla pro praktické uskutečnění národní politiky bělorusizace vytvořena Komise pro uskutečňování národní politiky ÚVV BSSR čili jinak zkráceně Národní komise ÚVV BSSR (*Камісія па ажыццяўленню нацыянальнай палітыкі ЦВК БССР, Нацкамісія ЦВК БССР*). Její pobočky vznikly v strukturách krajských, městských a někdy i okresních výkonných výborů. Komise uskutečňovaly organizační práce a zároveň měly kontrolní funkce (kontrolovaly harmonogram bělorusizace a monitorovaly její průběh v jednotlivých okresech, kontrolovaly znalost běloruštiny v prostředí vedoucího personálu a řadových zaměstnanců podniků a úřadů atd.). Předsedou komise byl zvolen D. Čarnuševič (později A. Chackevič).

¹ “Пастанова 2-ой Сэсіі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту Саветаў БССР VI скліканьня. Аб практычных мерапрыемствах па правядзеньні нацыянальнай палітыкі.”, in: *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 139-142.

² Tato rezoluce byla zakotvena v §108 *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky zákona č.11/1924 Sb.*, in: *Собрание узаконений и распоряжений БССР*, Минск 1924, № 11, Арт. 108, с. 1.

Po tomto klíčovém mezníku se bělorusizace rozbíhá naplno. Lednové plénum ÚV KS(b)B v r.1925 nejen definuje podstatu národní otázky v BSSR spočívající v celkové hospodářské a kulturní zaostalosti a existenci národnostních rozporů spojených s rozpory sociálními (např. většinově židovské a ruské město a běloruská vesnice), ale zároveň vznáší heslo prioritní práce: „Heslo, které musí KS(b)B přijmout v kulturní práci, je heslo ‚bělorusizace‘“. Rezoluce plénu implicitně předkládala definici běloruské národní kultury, která zahrnovala běloruský jazyk, literaturu, školství a účast Bělorusů na politickém, hospodářském a kulturním životě. Přitom byla položka prosazování běloruštiny prohlášena v celé politice za prioritní.¹

Od této doby se otázka bělorusizace, korenizace a jiných prvků národní politiky vyskytuje ve všech zásadních usneseních, resp. rezolucích nebo projevech státních činitelů. Již během říjnového pléna KS(b)B ve stejném roce byly shrnuty první výsledky národní politiky. V souvislosti s kritikou pomalosti uskutečňování opatření schválených ve věci bělorusizace, byl nyní zvláštní důraz kladen na provedení bělorusizační práce mezi rolnictvem s heslem „maximální srozumitelnosti pro vesnici“.² Sem patřila např. popularizace tištěné běloruštiny (obzvláště v novinách) a marxistické politické literatury v běloruštině určené pro vesnici, založení všeběloruských hromadných rolnických novin a převod do běloruštiny novin již existujících, popularizace překladů a dokonce vypracování vědecké terminologie na základě maximální podobnosti k „živé řeči běloruské vesnice“.³ Toto usnesení se následně promítlo do jiných rovin popularizace běloruského jazyka v praxi, a to například během překladu *Sbírky zákonů a usnesení Vlády Svazu SSR* do běloruštiny se mělo zjistit, nakolik je jazyk běloruského textu *Sbírky zákonů* srozumitelný pro „širší vrstvy běloruského obyvatelstva“ apod.⁴

Velká pozornost byla v této souvislosti věnována jazyku pravidelných agitačních a propagačních kampaní na venkově, které se uskutečňovaly v rámci činnosti na vesnici působících lidových domů, kulturních jizeb a podobných středisek a byly nedílnou součástí působení komunistické strany na běloruském venkově. Proto byl jazyk těchto dobových kampaní spolu s dostupným výkladem jejich hesel podmínkou zaručující jejich potenciální úspěšnost mezi rolnickým obyvatelstvem. „Jazyk kampaně hraje mimořádně velkou úlohu – musí být dostupný a srozumitelný pro to prostředí, kde kampaň probíhá. Užívání mateřského jazyka zaručuje podobným akcím největší úspěch“ – zdůrazňovalo se v dobové zprávě

¹ *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (25-29 января 1925 г.)*, Минск 1925, с. 4-5.

² *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (12-15 октября 1925 г.)*, Минск 1925, с. 15.

³ Tamtéž, s. 14-17.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 89.

monitorující provádění národní politiky v republice.¹ V prostředí běloruského venkova se proto doporučovalo uskutečňovat tyto akce v běloruštině. „Pokud někdo promlouvá v běloruštině“, - uvádělo se ve stejné zprávě, - „je pro rolníky srozumitelné každé slovo, každá vykládaná myšlenka; rolníci pozorně a napjatě naslouchají. Pokud však někdo promluví v ruštině, tak se ihned ztrácí celý dojem. Kromě toho, projev pronesený v běloruštině má velké psychologické působení – rolníci se dívají na přednášejícího jakožto na svého člověka, ‚toho samého rolníka‘, zatímco přednášející v ruštině je [pro ně] ‚člověk úřední‘“.² Bohužel však nebylo podobných kampaní v běloruštině během období popisovaného touto zprávou, tj. let 1924 až 1925, mnoho v důsledku absence stranických příslušníků ovládajících běloruský jazyk. Předpokládalo se, že podobní schopní zaměstnanci budou vyškoleni a naučí se bělorusky v průběhu uskutečňování národní politiky bělorusizace (tomu je poplatné ústřední motto národní politiky „Celá KS(b)B musí mluvit bělorusky!“³) a tak celá „bělorusizace agitačních kampaní bude tím velkým finále bělorusizace všech sovětských, stranických a odborných úřadů a organizací.“⁴

Jednotlivá nařízení a usnesení schválená počínaje lety 1925-1926 konkretizovala a konceptualizovala politiku bělorusizace do logického a legislativně promyšleného celku. Jde např. o usnesení Národní komise ÚVV BSSR schválené během r.1925 *Postup kontroly znalosti běloruštiny zaměstnanců úřadů a organizací BSSR*⁵ nebo usnesení byra ÚV KS(b)B o korenizaci schválené během r.1926 *O národní skladbě stranických, odborných, sovětských a jiných úřadů*,⁶ usnesení Národní komise ÚVV BSSR *O bělorusizaci 2. Běloruské divize*,⁷ usnesení ÚVV a SNK BSSR *O postupu kontroly uskutečňování usnesení 2. Zasedání ÚVV BSSR šestého volebního období ze dne 15. července r.1924 ve věci provedení bělorusizace aparátů sovětských a družstevních organizací a úřadů BSSR*,⁸ usnesení ÚV KS(b)B *O*

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 57.

² Tamtéž.

³ „Аб нацполітыцы. Рэзалюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Кастрычнік 1926г.“, in: *Пастановы і рэзалюцыі ўсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытанні*, Менск 1926, с. 70.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 58.

⁵ „Пастанова Нацкамісіі пры ЦВК БССР “Парадак праверкі ведаў па беларускай мове супрацоўнікаў ўстаноў і арганізацый БССР”, 6 кастрычніка 1925г.“, in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 143-144.

⁶ „Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б “Аб нацыянальным складзе партыйных, прафесіянальных, савецкіх і іншых органаў”, 27 жніўня 1926г.“, in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 81-83.

⁷ „Рэзалюцыя Нацкамісіі пры ЦВК БССР “Аб беларусізацыі 2-й Беларускай дывізіі”, 6 верасень 1926г.“, in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 159-161.

⁸ „Пастанова Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту і Савету Народных Камісараў БССР. Аб парадку праверкі выканання рашэнняў 2-ой Сэсіі ЦВК БССР VI-склікання ад 15-га ліпеня 1924г. у частцы правядзення беларусізацыі апаратаў савецкіх і кааператыўных арганізацый і ўстаноў БССР“, in:

bělorusizaci vysokých škol,¹ O průběhu bělorusizace Komunistické univerzity,² O termínech přechodu Zvezdy do běloruštiny³ a řadě dalších.

Na základě oficiální dokumentace včetně rezolucí, usnesení, stenografických záznamů stranických sjezdů a shromáždění, projevů, resp. vyjádření vedoucích dobových politických a kulturních činitelů lze usoudit, že politika bělorusizace, resp. korenizace vznikla na základě strategických účelů ústřední celostranické komunistické organizace (RKS(b)) a měla zajistit stabilitu a pevnější pozici sovětskému státu na jeho neruských územích. V této fázi, kterou lze označit za oslabenou pozici sovětské vlády, proto docházelo k ústupkům a vynucené spolupráci s národní inteligencí, a to vše pod heslem tlumočení sovětské politiky etnicky neruskému obyvatelstvu. Samotná inteligence se často nacházela na jiných ideologických pozicích, ale současně hrála obzvláště důležitou úlohu v podmínkách dobové BSSR. Tato spolupráce, již iniciovala samotná komunistická strana, byla vynucená v důsledku absence v dostatečné míře připravených nových na této národní inteligenci nezávislých sovětských kádrů, kteří by se mohli samostatně ujmout provedení politiky bělorusizace. Prosazování běloruského jazyka jakožto jazyka většinového etnického obyvatelstva republiky, současná podpora rozvoje kultury a prosazování představitelů běloruského etnika na vedoucí státní a úřední pozice mělo zajistit přibližování sovětské vlády etnicky neruskému obyvatelstvu republiky a zajistit jeho následnou integraci a sovětizaci.

Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 144-148.

¹ «З матэрыялаў да пастановы ЦК КП(б)Б “Аб беларусізацыі вышэйшых навучальных устаноў”», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 164-165.

² «Рэзалюцыя Калегіі АПА ЦК КП(б)Б «Аб ходзе беларусізацыі Камуністычнага ўніверсітэта», 13 ліпеня 1926г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 151-153.

³ «Рэзалюцыя Пленума ЦК КП(б)Б “Аб тэрмінах пераходу “Зvezды” на беларускую мову”, 4 снежня 1926г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 171.

4.2. Role inteligence v procesu bělorusizace. Interakce s komunistickou stranou v procesu bělorusizace

Problém inteligence, sice v tom smyslu, že na jedné straně existovala národní „maloburžoazní“ inteligence, ale nedostávalo se nově vychované proletářské inteligence, byl však i nadále palčivý. K dobovým běloruským specifikům patřilo to, že na rozdíl od RSFSR se většinová kulturní, vědecká a vzdělávací práce (a samotná k tomu patřící znalost běloruštiny) soustřeďovala primárně v rukou „maloburžoazní“ inteligence, nikoliv v rukou představitelů komunistické strany, resp. dělnické třídy. Tento problém nyní znovu povstal proto, že vyřešení praktických otázek (např. prosazování jazyka a podobných) již bylo nastoleno a jednu z nejaktuálnějších otázek představovala otázka národní inteligence v podmínkách započaté bělorusizace a zároveň NEPem způsobeného hospodářského růstu.¹

Otázka inteligence a jejích vztahů s vládou vždy zaujímal zvláštní místo v průběhu politiky bělorusizace. Již od samotného zahájení této politiky se vztah k národní inteligenci ze strany komunistické strany vyznačoval jistou rivalitou a ambivalencí, která by se dala shrnout formulí „Během zápasu s ... maloburžoazní inteligencí je zároveň nutno s ní věcně spolupracovat“.² Na jednu stranu stávající objektivní absence intelektuálních pracovníků, kteří by mohli provést „kulturní revoluci“, naváděla bolševiky k navazování „věcné spolupráce s ní [inteligencí]“, na druhé straně se však vedení strany obávalo, že národní inteligence, která byla v běloruském prostředí většinou těsně spojená z prostředím rolnickým (převážně svým původem), převezme vedoucí roli v tomto „kulturním a národním budování“ nové socialistické republiky včetně převzetí dominujícího vlivu na širší vrstvy obyvatelstva. V hlášení OGPU (Spojená státní politická správa Rady lidových komisařů SSSR, *Объединённое государственное политическое управление Совета народных комиссаров СССР, ОГПУ*) se jasně stanovovaly případné cílové skupiny možného působení běloruské inteligence, a to vysokoškolští studenti rolnického původu a především většinové rolnické obyvatelstvo republiky.³ Podle tohoto hlášení podmiňoval sociální původ celé běloruské inteligence její politické aspirace spočívající v „pokusech o ideologické dobytí venkova“ a

¹ «О состоянии и работе Коммунистической партии Белоруссии. Заседание Оргбюро ЦК РКП(б) 4 ноября 1925г. Стенографический отчёт», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 345.

² *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (12-15 октября 1925 г.)*, Минск 1925, с. 23.

³ «Доклад ОГПУ в ЦК ВКП(б) о политических настроениях в среде белорусской интеллигенции. 27 мая 1928 г.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 567-570.

zanesení nacionalistických nálad do širších zemědělských vrstev.¹ Obavy strany spočívaly zároveň v možném uskutečnění „národního obrození Běloruska“ ve vlastním podání běloruské inteligence, spočívajícím v záměně socialistické, resp. třídní náplně bělorusizace její náplní národního (tedy neinternacionalistického) obrození. Proto označil již v r.1925 během interního shromáždění celostranického ústředí v Moskvě první tajemník ÚVV KS(b)B A. Krynický fakt spolupráce s běloruskou inteligencí za „velké neštěstí“.² Ve stejné zprávě byla tato inteligence klasifikována do několika skupin s ohledem na nebezpečí, které znamenala pro sovětskou vládu v BSSR. Je zde nutno poznamenat, že tato později široce přejímaná a prohlubovaná diferenciací inteligence do „skupin“ nebyla pouhým řadovým projevem jedné z iniciativ předního stranického činitele, nýbrž byla životně důležitá pro zajištění stability a fungování dobových mocenských mechanismů komunistické strany a její „uchopení“ inteligence, jak to bude patrné z další polemiky v tisku.

Co se týče první skupiny inteligence, vyvolávali zde podle Krynického největší ideologický rozpor bývalí političtí činitelé z Rady Běloruské lidové republiky (*Рада Беларускай народнай рэспублікі*) a jim blízká inteligence, kterou, jak se uvádělo, „jsme teď nuceni pustit mezi sebe.“³ Šlo o politicky a veřejně aktivní činitele (např. Łastoŭski, Čviikevič, Kraskoŭski, Prakulevič a jiní), kteří se aktivně zúčastnili politického, veřejného, resp. kulturního dění a udržovali stálý kontakt s běloruskou inteligencí v zahraničí. Tato skupina byla sice nepočetná, ovšem její vliv na jiné „skupiny“ inteligence a případně celou veřejnost byl velký, protože do této skupiny patřili vedoucí představitelé vědy, kultury a politiky. V tomto táboru inteligence národně demokratického směru registrovala KS(b)B tendence směřující k prosazování požadavku, aby jim strana svěřila podíl na řízení státu.⁴ K tomuto závěru došlo stranické vedení KS(b)B na základě jednotlivých článků v novinách *Saveckaja Belaruś*, kde se představitelé této inteligence snažili vysvětlit svou představu o vlastní úloze, resp. místě v národně kulturním formování Běloruska. V člancích neuváděli bezprostřední fakt vedoucí úlohy strany, nýbrž uvažovali o „spolupráci“, „o iniciativě“ a o tom, aby inteligence „na sebe vzala zodpovědnost za budoucnost Běloruska“, kvůli kterémužto přestupku byl posléze zbaven funkce šéfredaktora novin I. Šypiŭa.⁵ Podstata jeho odvolání spočívala podle Krynického v tom, že šéfredaktor „proměnil tento úřad [noviny], pomocí

¹ «Доклад ОГПУ в ЦК ВКП(б) о политических настроениях в среде белорусской интеллигенции. 27 мая 1928 г.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 567.

² «О состоянии и работе Коммунистической партии Белоруссии. Заседание Оргбюро ЦК РКП(б) 4 ноября 1925г. Стенографический отчет.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 335.

³ Tamtéž, s. 335-336.

⁴ Tamtéž, s. 336.

⁵ НА РБ, ф. 4-п, оп. 3, д. 6, л. 453.

něhož má strana působit na inteligenci, v úřad vyjadřující nálady inteligence bez stranické příslušnosti.“¹ Po publikaci těchto článků, mezi nimiž byl jedním z nejvýraznějších článků Trampoviče *O cestách běloruské inteligence*, následovala okamžitá reakce se strany KS(b)B, která se vyjádřila v publikaci tak zvaného *Redakčního článku novin Saveckaja Bełarus ve věci článku P. V. Trampoviče Cesty běloruské inteligence z 29. října r. 1925.*² Tato polemika v tisku, která se odehrála na stránkách ústředních novin, je ostatně velmi příznačná a přesně vystihuje podstatu vztahu a spíše sporu komunistické strany s běloruskou inteligencí. Po vyhlášení hesla zapojování inteligence do „kulturního budování“ v rámci bělorusizace se strana stále snažila držet odstup a zdůrazňovala nemožnost spojení strany a inteligence (přesněji různých skupin inteligence) pouze na základě jediného běloruského „národního zájmu“, protože to poskytovalo možnost, že bude inteligence prosazovat beztřídní, resp. nesocialistickou podobu tohoto zájmu čili bude prosazovat „obecný zájem celého [běloruského] národa“,³ jehož povaha však může být pouze socialistická. Zároveň mohlo vést toto sjednocování inteligence na základě společného „národního zájmu“ ke zpochybnění diktatury proletariátu. Druhý zásadní postoj strany artikulovaný v této tiskové diskusi spočíval v zdůrazňování nemožnosti rovnoprávných vztahů, resp. rovnoprávné spolupráce inteligence a komunistické strany, jež se měla odehrávat pod bezpodmínečným a bezprostředním vedením strany, nikoliv ve spolupráci s ní.

Nejhorší na tom však bylo podle názoru KS(b)B to, že tato aktivní skupina inteligence se „ozvala“ a přijela ze zahraničí do BSSR především kvůli programu národní politiky bělorusizace vyhlášenému komunistickou stranou.* Jak se uvádělo ve výše zmiňované Krynického zprávě, zaujímal inteligence bez stranické příslušnosti většinou vedoucí postavení a vykonávala zodpovědnou práci v Lidovém komisariátu školství, Institutu běloruské kultury a odvětví středního a vysokého školství, přičemž v některých případech ji

¹ «О состоянии и работе Коммунистической партии Белоруссии. Заседание Оргбюро ЦК РКП(б) 4 ноября 1925г. Стенографический отчет.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 336.

² *Савецкая Беларусь*, 29.10.1925.

³ Tamtéž.

* Kromě vyhlášené bělorusizace přispívalo k návratu Bělorusů do BSSR ze zahraničí nebo z jiných regionů Sovětského svazu také v červenci r. 1923 schválené usnesení ÚVV SSSR a ÚVV BSSR, v souladu s nímž se vyhlášovala amnestie pro všechny účastníky protisovětských organizací resp. seskupení národní povahy působících během let 1918 až 1920. Politici a kulturní činitelé, členové Lidových rad (BNR, Veliké běloruské rady, Běloruské rady a jiných), příslušníci Běloruské strany socialistů-revolucionářů a všichni jiní, kteří se aktivně nezúčastnili ozbrojeného odporu vůči sovětské vládě, se nyní mohli vrátit do BSSR a působit tam. V rámci této amnestie se do BSSR vrátili tací veřejní, kulturní a političtí činitelé, jako V. Ľastoŭski, P. Badunovová, A. Čvikevič, I. Kraskoŭski a řada dalších.

strana nemohla konfrontovat svým „stálým stranickým vlivem a působením“¹. Ostatně motivaci aktivní účasti této skupiny maloburžoazní inteligence na v republice probíhající bělorusizaci popsal Krynický jasně ještě během svého projevu na shromáždění příslušníků poboček minské městské stranické organizace o měsíc dříve. Podle něj šlo o to, že pro inteligenci byla přitažlivá rolnická politika provozovaná komunistickou stranou pod hesly „Tváří k vesnici!“ a „pokročilý NEP“, aktivní podpora školního a vzdělávacího systému, podpora odborníků z prostředí inteligence* a nakonec i mzdová politika ve věci odměňování „kvalifikovaných inteligentů“.² Nedůležitější motiv spolupráce však spočíval především v zahájení a provozování samotné politiky bělorusizace komunistickou stranou v její dosavadní podobě: „Je zřejmé, že se teď nemůžeme ptát zda-li je tato inteligence proti nám. Jde s námi, ale správněji řečeno spíše nejde proti nám. S námi, protože jí vyhovuje náš program co se národní otázky týče“³ – zněl hlavní verdikt Krynického.

Druhá skupina národní běloruské inteligence se podle stranické klasifikace nacházela v řadách příslušníků samotné KS(b)B, kde byla ve vleku „maloburžoazních zájmů“, a to v neposlední míře kvůli tomu, že část této inteligence dříve patřila k jiným politickým stranám (např. k běloruským eserům, Bundu a jiným). „Rozkládající“ vliv, jenž vnášela maloburžoazní inteligence do řad příslušníků KS(b)B, byl pokládán za nejnebezpečnější a spočíval především v prosazování a zdůrazňování tak zvané „kulturní“ odchylky („культурнический“ уклон) národní politiky, což v praxi znamenalo věnování zvýšené pozornosti běloruskému jazyku a bělorusizaci stranického aparátu. Další nebezpečí spočívalo v tom, že nestraníci v rámci inteligence s sebou strhávají i stranické příslušníky a to tak, že nedbají vedení svých nadřízených, jež „strana pověřila tím, aby řídili“⁴ a kromě toho vytváří početně převládající většinu. Inteligence byla obviňována také z vnášení intrik do řad strany, které se v podání inteligence nazývají „diplomacií“ a názorových rozporů, dekadentních nálad, panikaření, „absence čilosti“ a nakonec ze způsobení mravního přerodu dosavadních

¹ «О состоянии и работе Коммунистической партии Белоруссии. Заседание Оргбюро ЦК РКП(б) 4 ноября 1925г. Стенографический отчет.», in: ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 336.

* Krynický hovoří doslova o „podpoře odborníků (специалисты) (určené velké skupině inteligence)“, což dovoluje podle našeho názoru a na základě celého kontextu tohoto projevu zahrnout do této skupiny nejen odborníky technického zaměření, ale především kvalifikované pracovníky školství a vzdělání, vědce a jiné.

² «Из доклада секретаря ЦК КП(б)Б А.И.Криницкого «Особенности внутрипартийного положения КП(б)Б» на собрании членов бюро ячеек Минской городской партийной организации. 18 сентября 1925г.», in: Р. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001, с. 117.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 123.

komunistů, již pod vlivem maloburžoazních tendencí ztrácejí ve své každodennosti dosavadní „vzezření komunisty“.¹

K třetí skupině patřila převážně komunistům loajální levicová inteligence neboli tak zvaná „nižší inteligence“ («низовая интеллигенция») (např. nově vzniklá skupina proletářských spisovatelů *Maładniak* nebo vesničtí učitelé).²

Tato zpráva vedení běloruské komunistické strany se však nesetkala s porozuměním ze strany RKS(b). Obecná nespokojenost byla vyjádřena slovy příslušníka ÚV RKS(b) A. Smirnova vyčítajícího, že nejen že je nepřijatelné, aby byla výchova mládeže v rukou nestranické a často šovinistické inteligence, ale zároveň ani aby tato inteligence působila rušivě při procesu získávání si zemědělských mas pro komunistickou ideologii. Smirnov resumoval, že „tato bělorusizace nebo jak tomu tam říkáte, je nad vaše síly. To, co mi tu povídáte, zavání buržoazním nesmyslem.“³ Hospodářská výpomoc Bělorusku byla sice podpořena, ovšem za podmínky, že „práci v kulturní oblasti je nutno přehodnotit, neboť je to přehmat čert ví jaký“.⁴

Otázka spolupráce s inteligencí byla i dále diskutována na řadových shromážděních KS(b)B a v projevech jednotlivých politiků. Nakonec byla v usneseních březnového pléna KS(b)B z r.1926 vypracována rezoluce *O práci v prostředí inteligence*, kde byla tato klasifikace dále rozšířena (k třem výše zmíněným skupinám běloruské inteligence byla přiřazena čtvrtá skupina, a to „skupina politicky pasivní (politická bažina)“⁵) a zároveň se korigovala definice a náplň druhé skupiny inteligence, kterou popisoval Krynický během svého hlášení v Moskvě o rok dříve. Nešlo nyní o „maloburžoazní inteligenci“ v řadách KS(b)B, nýbrž o „skupinu náchylnou k spolupráci se sovětskou vládou a stranou, jež ovšem na jednu stranu neumí uplatit stranickou linii v praxi a na straně druhé je nedostatečně politicky připravena a podléhá vlivu (často velmi značnému) národně demokratických nálad“.⁶ Klíčový požadavek příslušnosti ke komunistické straně, resp. její absenci se neřešil v žádné ze zmíněných skupin a nepovažoval se za rozhodující. Nejdůležitějším prvkem stále zůstávala celková ideová loajalita, resp. sdílení politických názorů KS(b)B.

¹ «Из доклада секретаря ЦК КП(б)Б А.И.Криницкого «Особенности внутривладепного положения КП(б)Б» на собрании членов бюро ячеек Минской городской партиейной организации. 18 сентября 1925г.», in: P. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001, с. 123-124

² «О состоянии и работе Коммунистической партии Белоруссии. Заседание Оргбюро ЦК РКП(б) 4 ноября 1925г. Стенографический отчет.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 336.

³ Тамтѣж, с. 342-433.

⁴ Тамтѣж, с. 343.

⁵ ««Аб працы сярод інтэлігенцыі» Пастанова ЦК КП(б)Б», in: *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б на нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 91.

⁶ Тамтѣж.

Rezoluce zahrnovala nyní i klasifikaci jednotlivých názorů panujících mezi různými skupinami inteligence ve vztahu k sovětské vládě. Zde je nutno udělat krátký exkurs. V dobových dokumentech stranické provenience se v převážné většině případů hovoří především o inteligenci běloruské, protože stranická vymezení inteligence vycházejí primárně z její národnostní příslušnosti anebo také z příslušnosti třídní a v této souvislosti, pokud není inteligence vymezená etnicky, se v dobových dokumentech používá termín „maloburžoazní“ inteligence jakožto protiklad ke třídě proletářů. Vzhledem k tomu přistupovala strana k různým národnostním skupinám inteligence diferencovaně, a to podle jimi zastávaných názorů vůči sovětské vládě a národní politice bělorusizace.

Klasifikace názorů a postojů inteligence vůči sovětské vládě ve výše uvedeném dokumentu zahrnovala například možné odmítnutí diktatury proletariátu běloruskou inteligencí, snahu o politickou egalizaci rolnictva a dělnictva a snahu o nastolení „rolnické vlády (ve skutečnosti vlády rolníků zámožnějších [сапраўды кулацкай])“, sázku na zámožnější rolnickou vrstvu a eliminaci třídních rozdílů na vesnici, snahu běloruské inteligence o zmocnění se státního aparátu a jeho následné ovlivňování.¹ V přehledu názorových postojů této skupiny inteligence se navíc samozřejmě uváděla její náchylnost k tak zvanému „běloruskému šovinismu“.² Skupina názorů „ruské a rusifikované“ inteligence zahrnovala například existenci protibělorusizačních nálad spočívající v nepochopení smyslu národní politiky, pasivitě v jejím provádění a současně v zastávání pozic militantního ruského šovinismu; u části skupiny židovské inteligence se, jak se uvádělo v rezoluci *O práci v prostředí inteligence*, projevovala touha po židovské státnosti apod.³

Postulát neustálého řízení inteligence komunistickou stranou v praxi a jejího další vtahování do socialistického budování byl v této rezoluci schválen jakožto oficiální stanovisko KS(b)B Běloruské SSR.⁴

V otázce inteligence šli někteří političtí činitelé ještě dál. Předseda NKA Baľický konstatoval, že ještě v r.1926 si „většinová část inteligence nevypracovala pevný a ustálený životní názor a nachází se v táboru pochybujících a za nepříznivých okolností může následovat skupinu inteligence se zřetelně nepřátelskými názory vůči straně“.⁵ Mezi navrhovaná opatření pro zmírnění tohoto pro vládu potenciálního nebezpečí patřilo mimo jiné

¹ ««Аб працы сярод інтэлігенцыі» Пастанова ЦК КП(б)Б», in: *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б на нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 90.

² Tamtéž.

³ Tamtéž, s. 91.

⁴ Tamtéž, s. 92.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 290, л. 72.

např. odhalení a diskreditace vůči straně nepřátelských skupin inteligence atd.¹ Kvintesence vládní doktríny ve vztahu k inteligenci se nachází například také v některých projevech již výše zmíněného A. Krynického. Během shromáždění aktivní složky Minské městské organizace KS(b)B ze dne 25. září r. 1926 se v jeho referátu například zdůrazňovalo, že „národní politika v žádném případě nepodléhá požadavkům inteligence a ve věci bělorusizace nepodléhá požadavkům inteligence běloruské. Ovšem její význam v kulturním budování, a to obzvláště běloruské inteligence, vytváří jistou fikci a nesprávné pochopení podstaty procesu.“² Spolu s tím se uvádělo, že nutnost zapojování inteligence nelze chápat tak, že by jí měly být odevzdány řídicí funkce v tomto procesu. Všestranné prosazování běloruštiny, které i vyvolávalo tyto pochybnosti ohledně možného oslabení pozic komunistické strany a mohlo být hodnoceno jakožto „ústup před maloburžoazní inteligencí BSSR“, se vysvětlovalo jako nová zbraň v rukou proletáře a pracovní třídy v kulturním zápasu, resp. socialistickém budování. Za hlavní cíl se pak pokládalo převzetí iniciativy a vedoucí role v čele celé bělorusizace a kulturního a národního budování BSSR proletariátem a komunistickou stranou vůbec. Tyto tendence se dále opakovaně rozvíjely a zaujímaly ústřední místo v diskusích během X. sjezdu KS(b)B 3. až 10. ledna r.1927, kde se k otázkám inteligence a kulturního rozvoje v rámci politiky bělorusizace vyjadřovala řada vedoucích politiků (Krynický, Bařický, Ihnatoŭski a jiní).³

Současně se vedení komunistické strany uchylovalo k represím (tak zvaným čistkám) vůči inteligenci, které se uskutečňovaly již od r. 1921. Zatčení v rámci čistek prováděla Státní politická správa (DPU) SSRB v souladu s nařízením OGPU RSFSR pro eliminaci nežádoucích živlů v Bělorusku, ke kterým patřili menševici, pravý tábor eserů, „polský a jiný nespolehlivý živel“, protisovětsky zaměřeni „profesoři a veřejní pracovníci“.⁴ Tato zatčení se především dotkla zaměstnanců působících v kulturním a vzdělávacím odvětví, kteří nemuseli nutně mít nějakou stranickou příslušnost. Z osobního dopisu jednoho z významných představitelů dobové běloruské politiky A. Adamoviče napsaného v březnu r.1921 se dozvídáme: „Očekávají se zatčení běloruských škrabů [školský pracovník (*школьный работник*)] ve volostech [regionech (*волость*)]. Proti všem zatčeným je vzneseno obvinění: ‚nelegální živel v sovětském zřízení‘. Toto je doslovné písemné obvinění, které jsem viděl

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 290, л. 72.

² А. Крыніцкі, *Чарговяя пытаньні нацыянальнае палітыкі КП(б)Б*, Менск 1926, с. 7.

³ *X-ый Съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. 3-10 января 1927 года*, Минск 1927.

⁴ «Зварот у Прэзідыўм ЦБ КП(б)Б наркома асветы БССР У. М. Ігнатоўскага з просьбай разгледзець пытанне аб вызваленні з-пад арышту мовазнаўца і літаратара Я. Ю. Лёсіка, 11 лістапада 1922г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 207.

v politbyru. Škola se zase hrouť. Všichni jsou zastrašení. Říkají, že budou zatýkat aktivní pracovníky běloruských kroužků“¹. Zatykání těchto pracovníků skutečně následovalo. Ve *Zprávě o činnosti Běloruského oddělení NKA* o půl roku později se například uvádělo, že „v okresech byli po likvidaci eserů zatčeni téměř všichni zaměstnanci, kteří se zabývají běloruskou kulturní prací, což však neplatilo pro pracovníky kulturních odvětví ruské, polské a jiné národnosti. Zabavovaly se běloruské knihy a zeměpisné mapy (Bobrujsk a Sluck).“² Tyto události byly ovšem doprovázeny řadou odvetných dopisů, resp. stížností ze strany samotných žáků, resp. studentů směřovaných běloruským pododdělením státních úřadů SSRB. Například v prohlášení žáků 1. Běloruské sovětské školy II. koncentru města Bobrujska na řadu zatčení jejich učitelů se uvádělo, že „se v hrůze pozastavujeme nad činem Politbyra, kdy ozbrojení lidé přichází do školy, aby zatkli naše některé učitelé, kteří nás učí ‚drahému běloruskému jazyku‘ [v uvozovkách je citace v běloruštině]“³. V prohlášení se žádalo o propuštění zatčených učitelů a obnovení činnosti školního Kulturně dramatického neboli Běloruského kroužku.⁴

Kritická reakce na tyto čistky, během kterých byli, například, zatčeni tací vedoucí představitelé běloruské inteligence ve vědě a kultuře, jako Lěsik, Azbukin, Babarykin, Bibiřová a jiní, se dostavovala zároveň z úředních struktur, a to ze strany jednotlivých běloruských pododdělení Výkonných výborů Rady dělnických, rolnických a rudoarmejských poslanců SSRB, Běloruského oddělení NKA SSRB a jiných. V řadovém usnesení zasedání kolegia běloruského pododdělení Oddělení lidového školství Bobrujského okreskového výkonného výboru lidových poslanců SSRB z 21. února r.1921 určenému na vědomost NKA, běloruské Radě lidových komisarů, ÚVV KS(b)B a jiným vládním strukturám se, například, uvádělo nejen věcné zdůvodnění protestů proti zatykání neboli proti „takového neopatrnému jednání vedoucímu k uvědomělému nebo neuvědomělému potlačení ... běloruské kultury“⁵, fakta pronásledování běloruských kroužků a pod., ale uváděly se i možné negativní následky tohoto jednání spočívající například v možném odlivu dělníků a rolnictva z kulturních středisek, jenž se pak projeví v plném „absentismu, který se bude především dotýkat škol likvidace analfabetismu, osvětových besed a škol v běloruském jazyce“⁶. Kromě toho se mezi negativní následky řadila možná záměrná pasivita jiných pracovníků kulturně vzdělávacích odvětví v okrsku a také nutnost opětovného nastartování činnosti kdysi relativně dobře

¹ HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 63, л. 8.

² HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 65, л. 172 об.

³ HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 63, л. 11 об.

⁴ HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 63, л. 11 об.-12.

⁵ HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 63, л. 13.

⁶ Tamtéž.

fungujícího Běloruského pododdělení, nyní však „s nejasnou vyhlídkou na druhou šanci a na pozadí pokleslé nálady aktivních pracovníků a zřejmě nedůvěře pasivních mas“.¹ Uskutečňované zatýkání středoškolských učitelů a s tím spojená celková nestabilita skutečně, jak je patrné z jednotlivých inspekčních zpráv školských pracovníků tohoto období, spoutávala iniciativu řadových učitelů.² Stejně tak na tom byli i jiní pracovníci běloruské vzdělávací a kulturní oblasti. „Veřejnost získala takový pevný dojem, že sovětská vláda utlačuje Bělorusy, jejich jazyk a kulturu. Příkladem toho je, že v Běloruském pododdělení se nikdo nechce nechat zaměstnat kvůli zatýkání. Osoby vlastníci běloruské knihy je začaly schovávat nebo pálit. To všechno znemožňuje činnost Běloruského oddělení [NKA]“, - konstatovalo se ve zprávě jeho bezprostředního vedoucího.³

Na zatčení významného jazykovědce a spisovatele J. Lésika v r.1922 reagoval výzvou určenou Presidiu Ústředního byra (ÚB) KS(b)B i osobně lidový komisař školství U. Ihnatoŭski, ve které zdůvodňoval zbytečnost zatčení vědce především tím, že „Lésik se poslední dobou vyhranil docela jasně ohledně uznání jediné možné a nutné formy sovětského Běloruska“ (jde o prohlášení Lésika během slavnostního zasedání Rady BDU o jeho loajalitě vůči sovětské vládě, které lze dohledat v dobovém článku *Saveckaj Belaruśi*⁴) a kromě toho, jak se uvádělo v zdůvodnění, vědec se pustil do překladů řady titulů marxistické literatury do běloruštiny, „které se dříve zřejmě vyhýbal“.⁵ Řada zatčených činitelů byla skutečně relativně brzy propuštěna, ovšem RKS(b) se neustále dožadovala provedení nových „čistek státních a úředních aparátů od nacionalistických živlů“ (a to především ruských, protiruských a jiných nacionalistů), které byly oficiálně zakotveny v rezolucích uskutečněných porad, resp. shromáždění na celostátní úrovni.⁶ Proto v již výše zmíněném ohlase *Konkretizace platformy ve věci národní otázky* z července r.1923 uváděla komunistická strana Běloruska v reakci na tyto směrnice z centra zdůvodnění zbytečnosti „čistek“ požadovaných RKS(b), a to jak uvnitř samotné běloruské komunistické strany, tak i v řadě státních úřadů ve městě a na vesnici.⁷ Jakožto důvod se uvádělo „pevné internacionalistické spojení“, které se vytvořilo v důsledku

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 63, л. 13.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 173.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 63, л. 11 об.

⁴ «Трыўмф», in: *Савецкая Беларусь*, 1.11.1922.

⁵ НА РБ, ф. 60, оп. 3, д. 5-6, л. 8-10.

⁶ Viz např. «3 рэзолюцыі IV нарады ЦК РКП(б) з адказнымі работнікамі нацыянальных рэспублік і абласцей (9-12 чэрвеня 1923г.) “Аб практычных мерапрыемствах па правядзенні ў жыццё рэзолюцыі XII з’езду партыі па нацыянальным пытанні”», in: Ш. А. Будзін, *Нацыянальнае пытаньне. Выбраныя настановы Комінтэрна, УсеКП(б) і КП(б)Б і паасобныя творы і выступленні на парт. з’ездах У. І. Леніна і І. В. Сталіна па нацыянальнаму пытанню*, Менск 1932, с. 241 a jiné.

⁷ «Конкретизация платформ по национальному вопросу, принятой за основу политбюро ЦК РКП(б), в условиях БССР Республики», in: *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии. В двух частях. 1918-1945*, Ч. 1. 1918-1928, Минск 1990, с. 97.

toho, že v Bělorusku „společný zápas za sovětskou vládu ještě více sblížil pracující různých národností a vliv komunistické strany definitivně skoval toto přátelské soužití do pevných internacionálních bratrských pout.“¹ Tato tendence najde svůj logický odraz v rezolucích o několik let později konaného pléna ÚV KS(b)B *O národní politice v BSSR* referujících o tom, že dříve registrovaná nebezpečí odchylky velkoruského šovinismu a místního nacionalismu jsou „do značné míry mírnější a ztratily na své aktualitě“.² Hlavní důraz se nyní soustřeďoval na likvidaci pasivního a formálního vztahu k provádění národní politiky, a to především bělorusizace. Pokud se však oprostíme od oficiální roviny národní politiky, zjistíme, že KS(b)B nepřestala inteligenci monitorovat. V dobovém návodu ke kontrole provádění podobných stranických usnesení o národní politice pro vnitřní stranické užití se mimo jiné nařizovalo sledovat, zda-li se uvnitř strany skutečně uplatňuje diferenciální přístup ke skupinám inteligence v souladu s březnovým usnesením *O práci v prostředí inteligence* z minulého roku, o kterém se již mluvilo výše, a jaká opatření jsou vypracována a následně se vůči ní uplatňují.³ Nařizovalo se také kontrolovat míru zapojování inteligence do veřejně prospěšných prací a zároveň sledovat „jaká ideologická zvrácenost se u inteligence projevuje, a to jak v literatuře, tak v praxi: a) odmítání diktatury proletariátu, ... g) snaha inteligence ovlivňovat státní aparát, ... [dále následuje výčet tendencí]. Jak se tyto zvrhlosti odhalují a co se podniká na místě.“⁴

Nicméně výše zmíněná oficiálně vyhlášená tendence útlumu šovinistického a nacionalistického nebezpečí a změna priorit znamenala dočasný útlum represivních opatření vůči běloruské inteligenci v BSSR během bělorusizačního období.

Celkový vztah komunistické strany k běloruské inteligenci v průběhu bělorusizace zůstával rozporný a nejednoznačný. Na jednu stranu potřebovali bolševici inteligenci pro uskutečnění „kulturní revoluce“ v praxi a uvědomovali si naprostou nezbytnost jejího zapojení do procesů bělorusizace v důsledku absence vlastních prokomunistických kádrů, na druhou stranu však nikdy neztratili vůči inteligenci jistou ostražitost jakožto k „maloburžoazní“ třídě stojící na pozicích zásadně protichůdných třídě proletářů, jež mohla navíc v běloruských podmínkách působit rušivě během získávání širších rolnických vrstev běloruského venkova pro komunistickou ideologii. Nyní ovšem budeme sledovat, jak se

¹ «Конкретизация платформы по национальному вопросу, принятой за основу политбюро ЦК РКП(б), в условиях БССР Республики», in: *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии. В двух частях. 1918-1945*, Ч. 1. 1918-1928, Минск 1990, с. 97.

² «О национальной политике в БССР». Резолюция пленума Центрального Комитета КП(б)Б 9 октября 1926г., in: *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии. В двух частях. 1918-1945*. Ч. 1. 1918-1928, Минск 1990, с. 250-251.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 11, л. 24.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 11, л. 24, 26.

bělorusizace uskutečňovala bezprostředně v praxi, přičemž hlavní pozornost, jak již bylo zmíněno výše, soustředíme na oblast školství, vzdělání a státní správy.

5. Procesy bělorusizace v oblasti vzdělání a školství

5.1. Struktura a přehled kapitoly

Výklad v této kapitole se bude soustřeďovat především na průnik bělorusizace do dobového systému školství a vzdělání a reakce, resp. odezvy různých vrstev v kontextu školství zúčastněných aktérů na něj: obyvatelstva, studentstva, učitelstva a jiných. Samotná struktura školství BSSR prodělala během sledovaných let mnohé proměny, avšak jelikož není smyslem této práce sledovat tento velmi specifický proces, který zasluhuje zvláštní pozornost, budeme pro přehlednost vycházet z ustáleného členění, jež na celostátní úrovni reprezentoval a udržoval specializovaný časopis *Aśveta*.¹ Tento odborný časopis byl hlavní platformou a orgánem NKA BSSR, jenž zprostředkoval mezi učiteli a pracovníky v oblasti vzdělávání informace ohledně školského systému, školní legislativy, pro školy závazných programů apod. Proto se v rozboru bělorusizace na školské půdě soustředíme především na základní systém školství, který zahrnoval základní čtyřleté a sedmileté školy I. a II. koncentru (jejíž I. koncentru odpovídal základní čtyřleté škole), vyšší odborné a vysoké školy a současně „nadstavbu“ dobového školského systému – výzkumné středisko Institut běloruské kultury.

V podkapitole 5.2. bude naše pozornost věnována projevům předběžné bělorusizace během let 1921 až 1924 a bělorusizaci základních a sedmiletých škol v oblastech původního územního jádra BSSR a jeho od r. 1924 připojených částí. Současně podnikneme v podkapitole pokus o rozbor a sledování strategií agitace pro běloruskou školu a následných reakcí ze strany obyvatelstva, resp. učitelů.

V rámci podkapitoly 5.3. bude naše hlavní pozornost věnována především vyšším odborným školám pedagogickým, protože takto můžeme sledovat proces přípravy učitelů, kteří se pak zúčastnili procesů bělorusizace školství a zároveň proto, že bělorusizace se na vyšších odborných školách pedagogických projevila nejvýrazněji. V rámci téže podkapitoly budeme sledovat průběh bělorusizace na běloruských vysokých školách a univerzitách, jež působily během tohoto období (Běloruská státní univerzita, Komunistická Leninova univerzita, Běloruská státní akademie zemědělská a Vysoká škola veterinární). Zároveň pokládáme za vhodný rozbor úlohy součásti systému dobového školství, Institutu běloruské kultury, v procesu bělorusizace školství. Téma činnosti Institutu běloruské kultury je velmi rozsáhlé a zaslouží si samostatný výzkum a proto nás v této práci budou zajímat především relevantní vazby a příspěvní této instituce k bělorusizaci školního systému.

¹ Popis dobové obecné struktury školství BSSR se nachází v časopise *Aśveta*, viz A. Балицкі, “Сыстэма народнай асьветы Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі”, in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 3-18.

V práci vynecháme rozbor procesu bělorusizace v soustavě mateřských škol, na odborných učilištích (*школы фабрычна-заводскага вучнёўства, прафесіянальна-тэхнічная школа*), školách rolnické mládeže* (*школа сялянскай моладзі*), továrních a podnikových sedmiletých školách** (*фабрычна-завадская сямігодка*) apod., a v tzv. dodatečném systému vzdělání, jenž zahrnoval například denní a večerní dělnické fakulty (*рабфак, рабочы факультэт, рабфак*)*** v rámci vysokých škol a univerzit, šestileté večerní vyšší odborné školy dělnické, roční večerní školy pro pologramotné dospělé a dorostence, večerní školy dělnické mládeže (*вячэрнія школы рабочай моладзі*),† večerní školy rolnické mládeže (*вячэрнія школы сялянскай моладзі*)‡ a jiné instituce.

Zároveň pokládáme za vhodný rozbor průběhu bělorusizace v střediscích likvidace analfabetismu (*лікпункт, пункт ліквідацыі неграматнасці, лікпункт*) a kulturních jizbách (*ізва-чытальня*) (podkapitola 5.4.), které sice do základního systému vzdělání nepatří, ovšem dokreslují situaci a obraz prosazování bělorusizace na běloruském venkově a působení učitelstva v tomto procesu, které v něm odehrávalo aktivní a důležitou roli. Jakkoliv tato střediska nepatří k páteřnímu systému vzdělávání, hrají přesto podstatnou roli v postupném prosazování se ideje bělorusizace. Na závěr kapitoly (podkapitola 5.5.) se pokusíme o rozbor úlohy samotného učitelstva v procesu bělorusizace a jeho reakce na tento proces.

* Školy rolnické mládeže (*школа сялянскай моладзі*) začaly vznikat od r. 1924/25. Tato škola poskytovala čtyřleté studium a odpovídala II. koncentru sedmileté školy. Jejím specifikem bylo odborné zemědělské zaměření studia.

** Tovární a podniková sedmiletá škola (*фабрычна-завадская сямігодка*) odpovídala sedmileté škole a měla výrobně technické zaměření.

*** Dělnická fakulta (*рабфак, рабочы факультэт, рабфак*) tvořila součást sovětského vysokoškolského systému. V r. 1919 nahradila dělnická fakulta dosavadní přípravné kurzy pro dělníky, kteří usilovali o přijetí na vysokou školu. Rabfaky poskytovaly svým posluchačům znalosti odpovídající úrovni škol II. koncentru, ovšem jejich studijní program byl v maximální míře přiblížen ke studijnímu programu přidružené vysoké školy. Kromě toho vycházel studijní program rabfaku z požadavků kladených na uchazeče během přijímacího řízení. Studium trvalo 3 až 4 roky (večerní oddělení). Po absolvování rabfaku mohli jeho absolventi pokračovat ve studiu na vysoké škole.

† Večerní škola dělnické mládeže (*вячэрнія школа рабочай моладзі*) existovala od r. 1921. Poskytovala tříleté studium s výrobním zaměřením.

‡ Večerní škola rolnické mládeže (*вячэрнія школа сялянскай моладзі*) existovala od r. 1921. Poskytovala tříleté studium s zemědělským zaměřením.

5.2. Bělorusizace sedmileté školy. Agitační strategie pro běloruskou školu a její odezvy

Neoficiální bělorusizace školství startovala již od r.1921. Právě tehdy bylo během únorového II. zasedání ÚVV SSRB, kde se opakovaně vznášela jazyková otázka, na základě zprávy vypracované NKA SSRB schváleno usnesení vycházející z principu rovnoprávnosti státních jazyků (běloruského, polského, jidiš a ruského) v republice a uvádějícího jakožto základ činnosti školního systému princip dostupnosti vzdělání v mateřském jazyce. V usnesení se nařizovalo, aby NKA podniknul veškerá opatření „k zintenzivnění činnosti v jazyce drtivé většiny pracujícího rolnictva, a to v jazyce běloruském“.¹ Běloruština nyní byla povinným předmětem výuky na všech školách II. koncentru, odborných a vysokých školách BSSR nezávisle na jazyce, ve kterém se v nich vyučovalo a také ve všech kursech pro přípravu odborníků a školeních. Kromě schváleného harmonogramu postupného převodu školství do běloruštiny se uvolňovala určitá peněžní částka pro autory nejlepších běloruských učebnic a také na subvence potřebným „literátům a vědcům tvořícím v místních jazycích Běloruska“.²

Jak ovšem svědčí zprávy z dobového tisku, nebyla otázka prosazování běloruštiny během zasedání schválena jednoznačně. Jednotliví účastníci tohoto shromáždění vystupovali proti výuce v běloruštině, čímž vyvolali ostré námitky ze strany vedoucích komunistických činitelů Ž. Žyľunoviče a W. Knoryna. Druhý jmenovaný například hovořil o tom, že otázka národního jazyka není nacionalistická, nýbrž zcela odpovídá idejím komunismu,³ čímž v podstatě anticipoval tendence prezentované o několik měsíců později během X. sjezdů RKS(b).

V říjnu téhož roku následoval upřesňující oběžník NKA o tom, že od začátku školního roku 1921/22 se ve všech sedmiletých školách (celokomplexních a necelokomplexních) v 1. až 3. třídě zavádí výuka výlučně v běloruštině a od 4. třídy se vyučuje ruština jako předmět.⁴ Ve školách národnostních menšin obývajících běloruské území měla pak výuka probíhat v mateřském jazyce a běloruština se uváděla jakožto povinný předmět od 4. třídy (3 hodiny

¹ «Пытанні народнай асветы на сесіі ЦВК ССРБ, 5 лютага 1921г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 32.

² Тамтэж, с. 33.

³ «Вопрос о народном просвещении Белоруссии на февральской секции Центрального Исполнительного Комитета Советов Белоруссии», in: *Школа и культура Советской Белоруссии*, № 1-2, 1921, с. 80-81; «Беларуская школа, як фактар культуры беларускага пролетарыята», in: *Польмя*, № 3-4, 1923, с. 75-76.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 110, 108 stejné údaje potvrzuje Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 76.

týdně).¹ Zároveň se výuka běloruštiny zaváděla ve všech ostatních vzdělávacích institucích nezávisle na jazyce jejich vyučování. V r.1922 se vedla výuka v běloruštině v 20% základních škol (tj. podle dobové terminologie škol I. koncentru), zatímco v r.1922/23 vedlo vyučování v běloruštině již 60% z jejich celkového množství.² V r. 1921 byl na základě programu Lidového komisariátu školství RSFSR vypracován první školní program výuky v běloruštině.³

Jedním z dalších kroků předběžné bělorusizace oblasti školství bylo v r.1921 současné otevření letních krátkodobých kurzů bělorusistiky v různých okresech republiky z důvodu nedostatku učitelů běloruských základních škol. Kurzy byly otevřeny po schválení odpovídajícího návrhu obsaženého v dopisu vedoucího oddělení NKA SSRB P. Ijučonka určeného vedení KS(b)B z prosince r.1920. Vedoucím kurzů byl jmenován J. Lěsik, který kromě aktivní vědecké a badatelské činnosti přednášel současně v jiných vzdělávacích institucích (na Běloruské státní univerzitě (BDU) a jiných). Jen za rok 1921 absolvovalo tyto kurzy téměř 1 500 učitelů.⁴ Na kurzech přednášeli tací významní vědci a političtí činitelé, jako byli V. Pičeta, J. Karsky, U. Ihnatoŭski, J. Lěsik a jiní, jejichž studie ve vztahu k školní výuce se budou v práci dále rozebírat. Po krátkodobých kurzech následovalo v srpnu téhož roku otevření prvních devítiměsíčních kurzů bělorusistiky pro učitele středních škol (celkem 75 osob), desetiměsíčních kurzů⁵ a ročních kurzů pro vychovatele mateřských školek.⁶ Tyto a jiné akce byly organizovány Běloruským oddělením NKA, které bylo otevřeno podle návrhu Ústředního byra (ÚB) KS(b)B 26. ledna r.1921 kvůli lepší organizaci, koncentraci a rozšíření běloruské práce. Běloruské oddělení (*беларускі аддзел*) mělo v jednotlivých okresech běloruská pododdělení (*беларускі пададзел*). Toto oddělení NKA mělo řídit práci ve věci šíření a obrození běloruské kultury, připravovat odborné pracovníky pro běloruské kulturní a vzdělávací instituce a řídit vydávání běloruských učebnic pro běloruské školy.⁷ Běloruské oddělení existovalo do konce r.1922, načež bylo zrušeno a jeho dosavadní práci ve věci bělorusizace školských a kulturních institucí nyní tvořilo hlavní náplň činnosti celého Komisariátu školství.

V r.1921/22 začalo působit společenskovědně-pedagogické oddělení Fakulty společenských věd BDU v Minsku (od r.1922/23 jako samostatná Pedagogická fakulta BDU)

¹ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 131.

² Е. Г. Андрэева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1941)*, Мінск 2001, с. 32.

³ Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 97.

⁴ М. Іваноў, «На дзяржаўнай аснове», in: *ЛіМ*, 15.09.1989.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 84.

⁶ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 122.

⁷ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 79-79 об., 83, 100.

a současně Minská běloruská vyšší odborná škola pedagogická, kde ve třech ročnících studovalo celkem 352 studentů.¹ Obě tyto školy měly připravovat učitele pro běloruskou sedmiletou školu I. a II. koncentru. Nakonec byly v r.1923 otevřeny Vyšší kurzy bělorusistiky, které odehrávaly zásadní roli v přípravě běloruských učitelů a pracovníků v oblasti kultury a školství. Celkové pronikání běloruštiny na vyšší odborné a vysoké školy však bylo do r.1924 obtížné a omezovalo se na zavedení nepovinných hodin běloruštiny do studijního plánu.²

Vládou podniknuté kroky byly celkem příznivě přijaty a nezůstaly bez odezvy ze strany samotných učitelů, o čemž svědčí nejen vysoký počet absolventů běloruských kurzů, ale také pořádané učitelské konference a shromáždění. Z tohoto hlediska je zajímavá například 1. Konference učitelů bělorusistiky konaná ve Slucku 15. až 16. ledna r.1923. Šlo o učitele běloruského jazyka, dějepisu, zeměpisu, literatury, vlastivědy a podobně zaměřených předmětů na střední škole (v názvu konference uvedený termín *bělorusistika* je dobový). Během konference byly diskutovány otázky směru dalšího rozvoje běloruské školy a místa běloruštiny a běloruských vlastivědných předmětů v jejím rámci. Na konferenci se prosadilo hledisko, že termín *bělorusistika* je překonaný. *Bělorusistika*, tedy jak výuka běloruštiny (běloruský jazyk a literatura), tak Bělorusku věnované vlastivědné předměty (dějepis, zeměpis Běloruska), nemá být uměle vyučována, ale má naopak být bezprostředním základem a předpokladem výuky. Překonanost *bělorusistiky* pak znamená, že by měla být pouhým užším aspektem výuky. Je však přeci třeba vybudovat celou novou běloruskou sovětskou školu, jejímž základem či principem výuky je běloruský národní element. Upřednostněním *bělorusistiky*, jež je v zásadě jen dílčí záležitostí, týkající se jednotlivých relevantních předmětů, dochází k záměně cíle a prostředku – výuka běloruštiny není cílem, nýbrž v běloruské škole má být na běloruském základě a v běloruštině, coby prostředku výuky, založena nová sovětská škola. Termín *bělorusistika* je tedy redundantní, podobně jako by to bylo v případě *rusistiky* v ruské škole. Druhou stránkou problému bylo současně to, že mateřský jazyk, zde tedy bělorušтина, byl v souladu s dobovými politickými tendencemi považován učiteli za živnou půdu zpřístupňující marxismus širším vrstvám obyvatelstva.³

Vzhledem k výše uvedeným tezím se v praktické rovině výuky například navrhovalo používat ve výuce na základní škole místní dialekty běloruštiny a spisovnou běloruštinu,

¹ Е. К. Новик, *Формирование кадров народного образования в Белоруссии (1917-1941гг.)*, Минск 1981, с. 52.

² Е. Андрэева, Л. Лыч, «Асвета і мова», in: *Настаўніцкая газета*, 7.7.1990.

³ «Першы крок зроблены. Уражаныні з конфэрэнцыі настаўнікаў беларусазнаўства, якая адбылася ў г.Слуцку 15 і 16 студзеня г.г.», in: *Польмя*, № 2, 1923, с. 134-135.

prvky lidové tvorby, etnografie apod. až ve vyšších třídách.¹ Při bližším pohledu zjistíme, že tato situace odráží dobový stav neustálenosti, resp. stále probíhající kodifikace běloruského jazyka a absenci představ o jeho direktivnosti a jednoznačnosti. Lze se pak domnívat, že takovéto pojetí národního jazyka, u něhož se připouští výuka v dobové škole v dialektech, klade důraz na jazyk dorozumění spíše než jazyk jednoty, protože místní dialekty v tomto smyslu jazykovou jednotu rozštěpují. Sjednocujícím prvkem je proto podle našeho názoru především běloruskost ve výuce sama o sobě a běloruský jazyk jakožto takový v protikladu k rusifikované škole a jazyku ruskému, jenž byl do vytvoření BSSR ve škole dominantní.

V referátech jednotlivých učitelů se zároveň uvádělo, že vlastivědní předměty a obecně výuka vedená v běloruštině se setkává s kladným ohlasem ze strany samotných žáků a jejich rodičů. Exaktní předměty vyučované v běloruštině mají z pedagogického hlediska dokonce větší úspěšnost, a to obzvláště v nižších třídách. Zároveň se uvádělo, že děti jiných národností, jako např. židovské děti, velmi rády studují běloruské vlastivědní předměty a dokonce často v tomto směru předstihují děti běloruské.²

Zda se budou věnovat výkladu vlastivědných předmětů záleželo na volbě učitelů, kdy primární podmínkou nebyl jejich etnicky běloruský původ, nýbrž často uvědomělé rozhodnutí. Svědčí o tom mimo jiné ta během konference diskutovaná skutečnost, že určitá část těchto učitelů (včetně přednášejících) ovládala běloruštinu jen velmi nepatrně anebo v ní téměř vůbec neuměla mluvit, resp. přednášet.³ Spolu s tímto nedostatkem na cestě k bělorusizaci školy zároveň referující učitelé zmiňovali nedostatek relevantních běloruských učebnic, absenci metodologie výuky vlastivědných předmětů, nedostatek členů učitelského sboru a často nevráživý vztah k běloruštině ze strany jiných učitelů zastávajících pohledy carské rusifikační školy o nadřazenosti ruštiny.⁴

Je nutno poznamenat, že tato konference byla zorganizována Sluckým okresním oddělením NKA BSSR bez finančního a organizačního přispění samotného Komisarátu školství. Zúčastnění učitelé přijeli na toto shromáždění na své náklady a museli tedy hradit ubytování, stravu a veškeré cestovní náklady ze svých prostředků.⁵ Pokud však vezmeme v úvahu, že materiální stav a finanční zabezpečení dobového učitelstva bylo velmi neuspokojivé a průměrný plat učitele za duben r.1923 činil pouhých 11 rublů⁶ (v přepočtu na

¹ «Першы крок зроблены. Уражаньні з конфэрэнцыі настаўнікаў беларусазнаўства, якая адбылася ў г.Слуцку 15 і 16 студзеня г.г.», in: *Польмя*, № 2, 1923, с. 136-137.

² Тамтэж, с. 134.

³ Тамтэж.

⁴ Тамтэж, с. 134, 138.

⁵ Тамтэж, с. 137.

⁶ Viz platové tabulky městských a vesnických učitelů v časopisu *Aśveta*, M. Байкоў, “Саюз працаўнікоў асьветы ў пашыранай Беларусі”, in: *Асьвета*, № 2, 1924, с. 13-15.

současnou kupní sílu odpovídá tato částka přibližně 500 až 700 korunám českým*), vyžadovala tato iniciativa ve věci prosazování bělorusizace značnou osobní angažovanost. Ostatně o tom svědčí i předchozí konference běloruských učitelů konaná ve Slucku půl roku předtím.¹

Druhým závažným nedostatkem zpomalujícím předběžnou bělorusizaci byl nedostatek běloruských učebnic, který do značné míry brzdil iniciativu učitelů. Velmi typický je například následující případ, uvedený v hlášení školního instruktora o stavu školských institucí Minského okresu z konce r.1921: „Nehledě na to, že mnohé školy a jejich učitelé v okrese se považují za běloruské, a to jak ti učitelé, kteří absolvovali běloruské kurzy, tak ti, kteří je neabsolvovali, ale mohou vést výuku v běloruštině, probíhá přesto výuka převážně v ruštině z důvodu nedostatku učebnic, a to obzvláště pro první dvě třídy.“² To samé tvrzení nacházíme i v jiných zprávách o fungování minské pobočky Běloruského oddělení NKA.³ V jedné z nich se říká doslova: „Hlásím [jménem vedoucího], že bělorusizace škol sice pomalu, ale probíhá, přičemž přímo závisí na tom, zda jsou nebo nejsou k dispozici učebnice.“⁴ Jiné svědectví obsahuje dopis vedoucího běloruského pododdělení slucké okresní pobočky NKA minské centrále. Vedoucí poznamenává, že v okrese se nachází celkem 65 škol, ve většině z nichž je výuka v 1. až 3. třídě již vedena v běloruštině. V jiných školách se kvůli nedostatku učebnic vyučuje běloruština pouze jako předmět, nehledě na to, že všichni učitelé těchto škol absolvovali krátkodobé kurzy bělorusistiky. V učitelích vyplněných dotaznících se uvádělo, že hlavní překážkou zavedení celoplošné výuky v běloruštině je nedostatek učebnic. „Přidržuji se stejného názoru. ... Učinite rozhodné kroky k poskytnutí nezbytného množství učebnic pro plné zásobení škol, i kdyby se za ně mělo platit.“⁵ – uvádělo se v dopisu. Kromě toho vyslovil vedoucí Baranoŭski ten názor, že „za podmínky dispozice učebnic lze od nového školního roku převést všechny okresní školy na výuku v běloruštině.“⁶ Dobové žádosti směřované Běloruskému oddělení NKA v Minsku jeho jednotlivými pobočkami v okresech obsahují proto prosby o urgentní zaslání běloruských

* 1 rubl byl kryt obsahem 0,167674 gramu zlata, přičemž aktuální cena trojské unce činila 21,32 dolaru. Tato hodnota platí na r.1935, ovšem reforma, která zajišťovala tuto stálou hodnotu rublu, byla uskutečněná mezi lety 1922 až 1924 a zajišťovala jeho mimořádně stabilní hodnotu po celou dobu platnosti až po novou měnovou reformu v r.1947. Reforma se zakládala na nové měnové jednotce „červonec“ (*чэрвонец*), jenž měl zlatý obsah.

¹ „Канфэрэнцыя настаўнікаў (Слуцк)“, in: *Савецкая Беларусь*, 2.11.1922.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 1584, л. 4 об.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 147; ф. 42, оп. 1, д. 1584, л. 104.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 1584, л. 104.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1584, д. 19, л. 40-40 об.

⁶ НА РБ, ф. 42, оп. 1584, д. 19, л. 40.

učebnic, resp. literatury a současně podle možnosti o přidělení běloruských pracovníků v oblasti kultury na okres.¹

O zavedení a prosazování běloruštiny ve veřejné sféře a obzvláště ve školství se vedly intenzivní debaty v dobovém tisku. Odpůrci revitalizace běloruštiny ve školství zpravidla uváděli argumenty nerozvinutosti běloruského jazyka a neúčelnosti jeho dalšího rozvoje, resp. argumentovali nepoužitelností běloruštiny pro internacionální dělnictvo.² Zastánci běloruštiny propagovali mimo jiné její ideologický význam výdobytku revoluce a média komunistických idejí pro většinové rolnické obyvatelstvo Běloruska.³ Tato diskuse na stránkách tisku ohledně účelnosti běloruštiny bude pokračovat i nadále během celého bělorusizačního období, posléze však bude předmětem zvýšené pozornosti ze strany komunistického vedení.

Pro upřesnění je nutno zmínit, že o předběžné bělorusizaci lze hovořit na územním celku skládajícím se pouze z 6 krajů nesjednoceného Běloruska, což značně zužuje námi zkoumanou oblast. Po 1. připojení etnických běloruských oblastí v r.1924 současně s oficiálním vyhlášením bělorusizace došlo k značnému zvětšení územního celku BSSR (viz kapitola 3.2). Zároveň došlo ke změně dosavadního systému územněsprávního dělení a názvů územních jednotek. Nyní se běloruské území skládalo z krajů (*акруга*), které se pak skládaly z okresů (*раён*). Okres byl následně tvořen vesnickými sověty, které zahrnovaly střediskové obce (tak zvaný selsovět, *сельскі савет, сельсавет*).⁴ S připojením nových běloruských oblastí povstal před NKA BSSR úkol jejich sjednocení, a to na úrovni organizační a finanční. Zároveň bylo nutno zkoordinovat a synchronizovat opatření ve věci uskutečnění národní politiky bělorusizace ve školství. Celkový proces praktického uskutečňování opatření ve věci bělorusizace v oblasti školství a vzdělání se v r.1924 zpomaloval kvůli nedostatečnému financování.⁵

Jakkoliv byla opatření, která byla do r.1924 v BSSR ve věci prosazování běloruštiny, která by se dala označit za předběžnou bělorusizaci, nedostatečná a omezená, znamenalo to ovšem nastolení kvalitativních změn v oblasti národního školství a zároveň lepší výchozí situaci pro další prosazování bělorusizace ve srovnání s nově připojenými územími, kde

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1584, д. 19, л. 31 об., 48-48 об., 58; ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 132 об.

² Viz například přehled jednotlivých článků podobného zaměření v dobové publikaci «Беларуская школа, як фактар культуры беларускага пролетарьяту», in: *Польмя*, № 3-4, 1923, с. 75-80 a další.

³ «Беларуская мова і рэвалюцыя», in: *Савецкая Беларусь*, 11.11.1922.; В. Нодэль, «З кім злучацца і проціў каго змагацца», in: *Савецкая Беларусь*, 19.11.1922.; М. Маразоўскі, «На што рабочым патрэбна беларуская мова?» in: *Савецкая Беларусь*, 22.11.1922. a řada dalších.

⁴ Tato administrativně územní klasifikace vystředala dosavadní ruské územněsprávní členění, pod které spadaly běloruské etnické oblasti ve skladbě RSFSR do jejich připojení k BSSR v r.1924 čili gubernie (kraj, *губернія*) – povět (okres, *повіт*) – volost (obec, *волость*).

⁵ А. Баліцкі, «Програма працы Народнага Камісарыяту Асьветы БССР. (Тэзісы к дакладу Нам. Нар. Кам. Асьветы т.Баліцкага на пленуме Ц.К. К.П.Б. Верасень 1924г.)», in: *Асьвета*, № 3, 1924, с. 152-155.

neexistovaly téměř žádné běloruské instituce.¹ Již během Všeběloruského sjezdu školských inspektorů a školitelů sociální výchovy konaném 2. až 7. února r.1925 se uvádělo, že ve školách původního územního jádra Běloruska (tj. do sjednocení) je situace ve věci bělorusizace mnohem lepší než na připojených územích. Na území původního jádra* byly k začátku r.1925 všechny základní vesnické školy (1. až 4. třída) již převedeny do běloruského jazyka výuky, přičemž většina z nich byla převedena úplně a pouze v nepatrném množství těchto škol bylo vyučování v běloruštině vedeno pouze v prvních dvou třídách. V sedmiletých školách byly 1. až 4. třída také převedeny do běloruštiny a existovalo jen několik sedmiletých škol s vyučováním v běloruštině vedeným pouze v prvních dvou třídách. Současně existovaly sedmileté školy s úplnou výukou v běloruštině (Minský kraj). Ve školách národnostních menšin původního územního jádra byla běloruština zaváděna do studijního programu jakožto druhý bázový jazyk po mateřštině, a to od druhé třídy. Současně již téměř veškeré mateřské školy fungovaly v běloruštině.²

Na připojených územích** byla situace vyhodnocená sjezdem jakožto mnohem horší. Výchova běloruských dětí byla v předškolních institucích vedená převážně v ruštině kvůli absenci vychovatelů, kteří by mohli vést školku v běloruštině. Na připojené územní části existovala také neuspokojená poptávka po běloruských učebnicích a středoškolských učitelích ovládajících běloruštinu. Z popisu práce dobového učitele běloruštiny, který dostal úvazek a nastoupil do práce ve škole nově připojeného Sennenského okresu Vitebského kraje, se dozvídáme, že do roku oficiálního zahájení bělorusizace bylo celkem marné hledat jakékoliv projevy běloruskosti ve městě Senno a jeho okolí, a to buď v podobě běloruské školy anebo jakýchkoliv běloruských institucí. „Stará ruská škola tak všechny pomoskevštila [абмаскаліла], že minulost Běloruska se v tomto kraji téměř setřela a vzdělaný Bělorus (učitel a úředník) se s údivem pozastavoval nad tím, pročpak vymýšlejí nějakou běloruštinu a už vůbec nepřipouštěl, že někdy bude muset mluvit v tomto jazyce, který nazýval ‚jazykem služebnictva‘ a jazykem ‚neotesaným‘“ – zaznamenával učitel Kazloŭski svůj dojem z práce v novém okrese.³ Ze všech běloruských publikací, které se daly dohledat ve městě v září r.1924, byl k mání pouze jediný výtisk novin *Saveckaja Belaruś* (a to ještě z června) ve studovně místní městské knihovny, kde byly k dispozici desítky čerstvě odebíraných tiskovin,

¹ А. Балицкий, «Ближайшие задачи Наркомпроса в связи с укрупнением Белоруссии», in: *Асцьвета*, № 1, 1924, с. 4.

* Minský, Mozyrský, Slucký, Bobrujský a Borisovský kraj.

² «Прадакол трэцяга Ўсебеларускага з'езду інспэктароў і інструктароў па соцыяльнаму выхаваньню, адбыўшагася 2-7 лютага 1925 году», in: *Асцьвета*, № 2, 1925, с. 156.

** Vitebský, Polocký, Oršanský, Mogilevský, Kalininský kraj.

³ К. Казлоўскі, «Беларуская праца ў гор. Сянно», in: *Асцьвета*, № 5, 1925, с. 65.

a dále již jen několik běloruských knih a časopisů v místní organizaci školských pracovníků. „Slyšel jsem, že v létě byla dramatickým kroužkem (skupinou městských učitelů) ve městě Senno zinscenována Kupałova *Paŭtinka*.“ – poznamenával dále učitel. „Chlubili se, že ji zahráli výborně; ovšem po tom, co jsem je slyšel zpívat *Marseillaise* s bídnou běloruskou výslovností a s přízvukem na nesprávných slovech, nechce se mi tomu ani věřit.“¹

Ze všeho množství připojených územněsprávních jednotek pouze v Kalininském kraji byly od r.1925 převedeny do běloruského jazyka výuky všechny městské a vesnické školy základního typu.² V jiných připojených oblastech se vedla výuka v běloruštině pouze v 1. třídě. Ostatně Kalininský kraj byl vzorným příkladem ve věci prosazování opatření národní politiky po celou dobu bělorusizace. Podle A. Baŭického to bylo způsobeno tím, že se Kalininsko skládalo výlučně z rolnických oblastí a proto se tu prosazovala bělorusizační opatření mnohem rychleji.³

V řadě dokumentů konstatovaná skutečnost odcizení běloruské vesnice a jidiš, resp. ruský mluvícího města a s tím související téměř úplná absence bělorusky mluvícího dělnictva nebo měšťanů nebyla jenom neutrálním výsledkem dějinného rozvoje za běloruských podmínek, ale také faktorem ovlivňujícím bělorusizaci. Z dobových hlášení ohledně průběhu bělorusizace vyplývá, že většina sedmiletých škola se nacházela ve městech a vedla výuku v ruštině, zatímco běloruské sedmileté školy existovaly převážně na vesnici.⁴ Ve Vitebsku se například převod školní výuky do běloruštiny setkával s relativní neochotou obyvatelstva, resp. žáků a někdy bylo dokonce nutno „uchylovat se k nátlaku z úřední moci“, zatímco na venkově Vitebského kraje provázela převod iniciativa vyvíjená samotnými žáky.⁵ Pokud se podíváme na jednotlivé statistické údaje uvedené v dobových hlášeních, spatříme skutečný rozdíl v procentním poměru běloruských škol ve městě a na vesnici. V Minsku v r.1925 tvoří poměr běloruských a ruských škol 18 běloruských ku 14 ruským školám, zatímco s ruskými školami se na vesnici téměř nesetkáme (2 ku 449). V následujícím roce sice sledujeme výrazný úbytek ruských škol v Minsku (5 ku 29 běloruským), ovšem tato procentní nevyrovnanost zůstává (porovnej s jednou ruskou školou mezi 460 běloruskými školami na venkově za tentýž rok).⁶ Podobnou statistiku obsahují také hlášení z jiných regionů. Ve Vitebsku například v r.1925/26 existovalo 12 běloruských škol z celkového počtu 38 (čili

¹ К. Казлоўскі, “Беларуская праца ў гор. Сянно”, in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 65.

² «Працолак трэцяга Ўсебеларускага з’езду інспэктароў і інструктароў па сацыяльнаму выхаванню, адбыўшагася 2-7 лютага 1925 году», in: *Асьвета*, № 2, 1925, с. 156.

³ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 127-128.

⁴ Тамтэж, с. 126-127.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 65.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 20.

32%), zatímco na venkově kraje tvořily běloruské školy 91% z celkového počtu.¹ Tento nepoměr se současně obzvlášť zřetelně promítá na jiné vzdělávací struktury ve městě. Například likvidace analfabetismu a tedy výuka čtení a psaní dospělých se v běloruských městech uskutečňovala v drtivé většině případů v ruštině nebo jidiš (r.1925/26).² Na tato střediska navazující večerní školy (školy pracovní mládeže a školy pro dospělé I. a II. stupně) fungovaly ve městech také výlučně v ruštině. Přání městských dělníků a úředníků studovat v ruštině na úkor svého mateřského jazyka se vysvětlovalo tím, že „město je rusifikováno a všechny úřady a organizace fungují v ruštině. Dělník a státní zaměstnanec nespatřují praktickou nutnost ve studiu běloruštiny nebo své mateřštiny.“³ Situace s „praktickým využitím“ běloruštiny se změní teprve se zavedením požadavku znalosti běloruštiny během přijímacího řízení na odborné a vysoké školy od července r.1924, což bude znamenat postupné zavedení jednotlivých běloruských předmětů do škol pro dospělé kvůli přípravě na tuto zkoušku.

Bělorusizace ovšem postupovala dále a v školním roce 1925/26 byla na připojeném území převedena do běloruského jazyka výuky 2. a 3. třída a na původním územním jádře se jednalo o převodu do běloruštiny již celého II. koncentru sedmiletých škol.⁴ Školní rok 1926/27 byl pak podle dobové zprávy rokem úplného převedení do běloruštiny všech tříd ve školách I. a II. koncentru na celém běloruském území. Mimo toho, povinný počet hodin výuky běloruštiny ve školách národnostních menšin se také zvýšil v porovnání s minulým rokem o několik hodin týdně a nyní činil 5 hodin v 2. a 3. třídě, 4 hodiny ve 4. třídě a 3 hodiny ve vyšších třídách.⁵

V praxi ovšem nevykazovala uskutečňována bělorusizace základní a sedmileté školy tak jednoznačné úspěchy. Rozbor dobových písemných prací uchazečů o studium na Minských dvouletých kurzech pedagogických z běloruštiny ukázal ještě v r. 1927 u těchto uchazečů zcela nepostačující znalost základů běloruštiny, přičemž většina z nich dokonce neuměla plynule číst v běloruském jazyce, neovládala v dostatečné míře běloruskou gramatiku, terminologii apod. Zodpovědnost za tento zcela neuspokojivý stav přičítal A. Lěsik, jenž byl autorem tohoto rozboru, stále převažující a pokračující výuce většiny předmětů na sedmiletých školách v ruštině, formálnímu vztahu k výuce v běloruštině ze

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 28.

² V dobové zprávě se to vysvětlovalo tím, že střediska likvidace analfabetizmu ve městech zahrnovala především představitelů odborů, kde neaktivnější vrstvou byli židovští dělníci, kteří navštěvovali nejen židovská střediska likvidace analfabetizmu, ale i ruská. Viz HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 44.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 46.

⁴ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 49.

⁵ Tamtéž.

strany učitelstva, stále trvajícím nedostatku patřičných běloruských učebnic atd.¹ Stejně nedostatky (např. malá pozornost k písemným pracem v běloruštině ze strany učitelů, stálá nepostačující znalost běloruštiny u učitelského sboru, pasivní vztah k zavedení výuky v běloruštině apod.) se uváděly jakožto překážky na cestě běloruisizace školy i v hlášení Metodické komise Hlavní správy sociální výchovy NKA BSSR z r.1927.² Tato analytická zpráva byla Metodickou komisí připravena na základě předchozí inspekce základních a sedmiletých škol a rozboru písemných prací uchazečů o studium na pedagogických kurzech a vyšších odborných školách. Stejně hlášení ohledně nedostatečné pozornosti učitelů ke korektnímu užívání běloruštiny a podobných výše popsaných jevů lze najít i v jednotlivých hlášeních z regionů.³

Během převodu základních a středních škol do běloruštiny, resp. zakládání škol nových povstala citlivá otázka žáků-katolíků. Velmi často se etnicky běloruské obyvatelstvo v důsledku historického rozvoje identifikovalo s polskou národností na základě katolické konfese a dožadovalo se proto zřízení škol s polským jazykem výuky. Zpravidla mluvilo vesnické katolické obyvatelstvo ve dvou jazycích – ve všední den se mluvilo v řeči „prosté“, tj. v běloruštině a v den sváteční se tito rolníci snažili mluvit ve smíšeném bělorusko-polském jazyce, který někteří vysokoškolští vyučující dokonce žertem nazývali jazykem „kozáckým“.⁴ Tato skutečnost se uváděla již v dopisu ÚV KS(b)B směřovaném moskevskému vedení, v němž se zmiňovalo, že „drtivou většinu katolického obyvatelstva Běloruska tvoří rodilí Bělorusové, jejichž hovorovou řečí je běloruština. Polštinu však vyžadují katoličtí duchovní při účasti obyvatelstva [na náboženských] obřadech, v důsledku čehož existuje u fanaticky naladěné části obyvatelstva náklonnost k polštině, a to nehledě na to, že běžně mluví bělorusky.“⁵ Lidový komisariát školství Běloruska se proto v otázce výuky dětí běloruského katolického obyvatelstva, jak se uvádělo v dopisu, řídil principem priority jejich mateřského (tj. běloruského) jazyka.⁶ To, že mateřskou řečí v určitém regionu evidovaných Poláků je běloruština, se současně uvádí v jiných zprávách dokládajících průběh politiky běloruisizace.⁷ V některých krajských zprávách mají úvodní statistiky evidovaných příslušníků národností

¹ А. Лёсік, “Беларуская мова ў сямігодках”, in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 66-67.

² «Аб зьнішчэньні хібаў у правядзеньні беларусізацыі ў школах сацыяльнага выхаваньня. (Ліст мэтадычнай камісіі пры Галоўсацвыху)», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 52-53.

³ Viz například НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 22, л. 25-26.

⁴ Ч. Дамброўскі, “Праца Польскага Пэдагагічнага Тэхнікуму ў Менску й яе сучасныя вынікі”, in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 123.

⁵ «О языке обучения белоруссов католического вероисповедания. Письмо АПО Центрального Комитета КП(б)Б в АПО Центрального Комитета РКП(б). 17 мая 1924г.», in: *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии. В двух частях. 1918-1945*, Ч. 1. 1918-1928, Минск 1990, с. 111.

⁶ Tamtéž.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 87; ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 89, 96 об.; ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 22.

obývajících region dokonce zvláštní položku *Bělorusové s katolickým vyznáním*, ačkoliv pro to neexistovalo žádné tematické zařazení.¹ Předpokládané řešení otázky katolických žáků se upravovalo již v lednových rezolucích Pléna ÚV KS(b)B z r.1925, v souladu s nimiž se předpokládalo, že všechny existujících polské školy běloruských katolíků budou postupně převedeny do výuky v běloruštině. Polština pak musela být ponechána pouze jako povinný předmět.² Za tímto účelem měly být vytvořeny odborné komise ve složení: inspektor sociální výchovy, inspektor polské kulturní práce a náměstek ve věci kulturního vzdělávání okresního výkonného výboru.³ Tento přechod k výuce v běloruštině ovšem nesměl mít násilnou povahu. V souladu s následujícím usnesením vydaným půl roku nato, se měl uskutečňovat postupně a za podmínky plného souhlasu rodičů;⁴ nejlépe „cestou vysvětlování nutnosti posílat děti do škol s mateřským jazykem vyučování rodičům a obyvatelstvu“.⁵ Nově otevírané školy pro děti-katolíky se pak měly zakládat primárně na výuce v běloruštině.⁶

Legitimita tohoto rozhodnutí, resp. postupu byla dokládána řadou faktů. Ve zprávě o činnosti Polocké krajské národní komise ve věci uskutečňování národní politiky za duben, květen a červen r.1926 se uvádělo, že učitelé místní polské školy oznamovali faktické důvody nesrozumitelnosti polštiny pro děti. Následně ustavená odborná komise zjistila, že obyvatelstvo této oblasti sice vyznává katolickou víru, je ovšem etnicky běloruské, nikoliv polské. „Ostatně,“ – jak se uvádělo ve zprávě, – „dokonce vulský kněz drží ‚pro větší efektivitu v práci‘ všechna kázání v běloruštině a v ní také komunikuje; komunikuje podle svých slov jazykem *Tarase na Parnasu*^{*} a jazykem *Naší Nivy*.“⁷ V řadovém hlášení plnomocného zástupce Krajské národní komise Staro-Dorožského okresu se uvádějí následující těžkosti vznikající během poskytování služeb polskému obyvatelstvu okresu: „zaprvé, [obyvatelstvo] je v nepatrném množství rozptýleno po okrese, zadruhé, někteří z řad tohoto polského obyvatelstva polštině vůbec nerozumí“.⁸ Podobná fakta ostatně platila pro Polocký⁹ a Gomelský kraj¹⁰ čili jak ve východních, tak i v západních regionech republiky.

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 86, 95.

² *Резолюции Пленума ЦК КП(б)Б (25-29 января 1925 г.)*, Минск 1925, с. 7.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 31 об.

⁴ «Аб нацполітыцы. Рэзолюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Кастрычнік 1925 году», in: *Пастановы і рэзолюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 62.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 31 об.

⁶ «Працікол трэцяга Ўсебеларускага з'езду інспэктароў і інструктароў па сацыяльнаму выхаванню, адбыўшагася 2-7 лютага 1925 году», in: *Асьвета*, № 2, 1925, с. 168 anebo také Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагогічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 93.

^{*} *Taras na Parnase* neboli *Eneida navuvarat (Aeneis naruby)* je jedno z prvních anonymních rukopisných literárních děl v běloruštině (19. století).

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 104.

⁸ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 404.

⁹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 104.

¹⁰ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 263-263 об.

Ostatně s tímto principem převodu původně polských institucí do běloruského jazyka fungování se setkáváme i v případě vesnických sovětů. Například v r.1926 byl původně polský Faščevský a Kniažycky vesnický sovět Mogilevského kraje převeden do fungování v běloruštině, protože „většinu obyvatelstva těchto sovětů tvoří Bělorusové-katolíci, kteří byli dosud pokládali za Poláky. ... Pro úplnou likvidaci podobných nedorozumění schválila Krajská národní komise opatření spočívající ve vyhledávání ryze polského obyvatelstva za účelem, aby mu mohli poskytovat lepší služby.“¹

Je ovšem pozoruhodné, že v žádném z případů popisu činnosti uskutečňované v rámci politiky bělorusizace mezi obyvatelstvem národnostních menšin se nezmiňuje jejich náboženská příslušnost, tj. případné vyznání lotyšské, litevské, ruské, židovské a jiných menšin. Katolická příslušnost hraje ovšem důležitou roli v hlášeních o průběhu bělorusizace v regionech a téměř výhradně vždy se užívá jakožto vysvětlující okolnost fungování, resp. nefungování škol a vesnických sovětů v polštině. S takovými případy se nesetkáváme u jiných menšin, které by se hlásily k příslušnosti k odpovídajícímu etniku primárně na základě náboženského vyznání, nikoliv jazyka, jak je tomu u katolických žáků běloruských škol.

Metoda nenásilného vysvětlování, resp. přesvědčování o nutnosti existence běloruských škol se ovšem vztahovala současně k běloruskému obyvatelstvu, které nemuselo nutné vyznávat katolickou víru a dožadovalo se otevření škol ruských. Obzvláště se to týkalo nově v r.1924 a 1926 připojených běloruských území. Zatímco v Minském kraji zaujalo rolnictvo k otevření běloruských škol celkem indiferentní postoj,² na připojených územích se vyskytovaly případy, kdy „národně neuvědomělí“ rolníci prosazovali ve školách výuku v ruštině kvůli tomu, že děti bělorusky již mluví a místo toho se ve škole mají naučit jazyku „panskému“, „městskému“, tj. ruštině. Ostatně běloruština byla podle nich jazykem „prostým“ a „jazykem služebnictva“ a proto nebylo vhodné se jí ve škole učit.³ V dopise směřovanému do ruských *Rolnických novin* («Крестьянская газета») obyvatelé Gomelského okresu například uváděli, že „rolníci jsou velice nespokojení [s do výuky v běloruštině převedenou] školou a studiem, na školu koukají posměšně. Když přijde na řeč na školu, říkají rolníci: ‚Ať radši tu školu zavřou než takové studium!‘“⁴ Podle autorů dobového článku z r.1926 popisujícího některé podobné případy byl tento postoj řadových běloruských

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 9 об.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 73, 79-80.

³ В. Сьмігельскі, Я. Троська, „Беларуская культурна-асьветная справа на Гомельшчыне“, in: *Асьвета*, № 5, 1926, с. 144; podobné případy se vyskytovaly také například v Kalininském kraji, viz НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 22.

⁴ Tento dopis nebyl *Rolnickými novinami* publikován a místo toho přeposlán místním správním orgánům Gomelského okresu, viz НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 295.

rolníků Gomelska vyvolán jejich „národním neuvědoměním“, spočívajícím v tom, že nevěděli, že jsou Bělorusy a považovali se především za „zdejší“ lidi bez jakékoliv konkrétnější národnosti (tak zvaní *tutejšyja, тутэйшыя*).¹ Právě proto bylo nutné „vynaložit tolik času a úsilí na uskutečnění vysvětlovací kampaně mezi obyvatelstvem“.² Tato agitační kampaň měla místnímu rolnictvu vysvětlit, proč jsou instituce v oblasti kultury a školství převáděny do běloruštiny, resp. v čem spočívá význam národní politiky, kampaň měla poukázat na větší jazykovou srozumitelnost výuky v mateřském jazyce a zároveň zahrnovala v tomto dílčím případě agitace ku příkladu divadelní inscenace, čtení knih a novin v běloruštině, zpívání běloruských písní, přednášení v rámci osvětových besed v běloruštině apod.³ Jiná propagační kampaň vedená v nově připojeném Kalininsku zahrnovala zájezd a pohostinská vystoupení I. Státního běloruského divadla, které pak posloužilo jakožto inspirace pro zakládání místního běloruského ochotnického divadla s židovskou a ruskou sekcí, jež pak dokonce vyjíždělo se svými inscenacemi do místních okresů. K výsledkům vysvětlovací kampaně patřilo založení krajské pobočky spisovatelského sdružení *Maładniak*, počet jehož přátel neustále rostl a v jednotlivých okresech byly otevírané jemu přidružené kroužky. Současně v rámci agitační kampaně byly mezi místními institucemi státní správy rozesílány tematicky relevantní teze *Národní otázka a Komunistická strana* a ve školách byl pak rozšiřován běloruský překlad *Internacionály*. Teze měly posloužit za podklad pro popularizující přednášky a osvětové besedy mezi rolnictvem, v prostředí příslušníků samotné KS(b)B, ve městě a zároveň byly tyto teze použity jakožto materiál pro učitelské konference, protože „školy jsou nejlepším průvodcem národní politiky“.⁴ Popularizace běloruské otázky měla být vedena na stránkách místních novin *Naš pracajnik* („*Наш працаўнік*“).⁵ Celkově, jak je vidět z dokumentů, byl velký důraz kladen také na „dodání národní podoby okresním institucím, a to alespoň co do jejich vnější stránky (překlad do běloruského jazyka razítek, pečetí, vývěsních štítů apod.).“⁶

Tento princip popularizace národní politiky byl ostatně jasně stanovený jak v legislativním,⁷ tak v ideologickém fundamentu bělorusizace ze strany komunistického vedení, kde kromě již známých hesel dominantního ovládní „kulturní fronty“ v celé její šíři

¹ В. Сьмігельскі, Я. Гроська, „Беларуская культурна-асьветная справа на Гомельшчыне“, in: *Асьвета*, № 5, 1926, с. 144.

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 22, л. 11.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 22, л. 12.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 63.

⁷ Пастановы і загады ўраду БССР. Пастанова Савету Народных Камісарыў БССР „Аб практычных мерапрыемствах па правядзеньню нацыянальнае палітыкі ў галіне народнае асьветы ў 1925.26 навучальным годзе“ viz НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 301, л. 81 а.; ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 67-68.

byla zároveň prosazovaná myšlenka o různých přístupech praktického uskutečnění bělorusizace. Pokud šlo o stranický aparát a jeho aktivní jádro, komsomol, úředníky státních a družstevních úřadů, měla dostat tato opatření donucovací povahu (tak zvaná „tvrdá linie donucením“) (šlo o uplatnění přísných direktivních postupů v provedení bělorusizace, resp. následných kontrol jejího provedení). Jiný přístup však platil pro dělnickou vrstvu a rolnictvo, v jejichž prostředí se měly uplatňovat tak zvané šetrné přesvědčovací metody.¹ „Jak budeme uskutečňovat celou práci ve věci bělorusizace?“, – ptal se řečnický A. Krynický během řadového shromáždění stranického aktivu. „Máme za to, že ve vztahu k dělníkovi a rolníkovi je naši hlavní cestou cesta vysvětlování, a to vysvětlování věcným příkladem, cestou demonstrace: předvést výdobytky literatury, poskytnout divadelní soubor hrající v běloruském jazyce, píseň v běloruštině, poskytnout dobré běloruské noviny – to je naše hlavní linie, které se držíme ve městě a na vesnici.“² Současně stranu zajímala možná zpětná reakce rolnictva, sice jeho různých vrstev, a to na uskutečňovaná opatření ve věci národní politiky a konkrétně politicko-vzdělávací práci na vesnici, národní školství atd.³

Uskutečnění této ideologické politiky v praxi lze sledovat na příkladě kompaktního území několika okresů západního Běloruska (Gomelského, Řečického, Klinevského a Novozybkovského). Tyto okresy s většinovým etnicky běloruským obyvatelstvem byly součástí Gomelské gubernie ve skladbě RSFSR. Dva z nich (Gomelský a Řečický) byly v r.1926 v rámci 2. spojení Běloruska připojeny k BSSR a zbývající – Novozybkovský a Klinevský – zůstaly na ruském území v důsledku vnitropolitických příčin ovlivňujících toto rozhodování.⁴ Nicméně na území těchto čtyř okresů převažovalo etnické běloruské obyvatelstvo a běloruská práce v rámci politiky bělorusizace se zde uskutečňovala již do oficiálního připojení těchto dvou okresů k BSSR. Pokládáme proto za relevantní zapojit do předkládaného výzkumu materiály z Novozybkovského a Klinevského okresu obsažené v dokumentaci Gomelského krajského oddělení lidového školství, jež sice později nebyly k Bělorusku připojené, avšak poskytují relevantní korespondenci, resp. materiál k ilustraci politiky bělorusizace v etnicky běloruské oblasti. Dokumentace těchto okresů (a to především Gomelského a Řečického) poskytuje celkový a ucelený obraz postupu provedení bělorusizace na běloruské vesnici.

¹ X-ый Съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. 3-10 января 1927 года, Минск 1927, с. 28, 226.

² «З даклада першага сакратара ЦК КП(б)Б А. І. Крыніцкага “Аб новых задачах Гомельскай арганізацыі КП(б)Б” на сходзе актыву Гомельскай гарадской, Залінейнай і Новабеліцкай партыйных арганізацый 11 снежня 1926г.», in: *Звезда*, 19.12.1926.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 11, л. 27-28.

⁴ Podrobněji viz С. Хоміч, “Асноўныя этапы фармавання тэрыторыя БССР (1918-1926)”, in: *Беларускі гістарычны агляд*, Т. 7, Сш. 2(13), 2000, с. 351-363.

Otevření běloruské školy často předcházela bezprostřední propagační práce vedená vůči obyvatelstvu kraje. „Je nutno poznamenat“, hovořil v prosinci r.1925 během zasedání Kolegia Rady národnostních menšin Gomelského krajského oddělení lidového školství předseda Golmštok, „že hovořit o názoru obyvatelstva a čekat, kdy toto požádá o běloruskou školu, nemůžeme. ... Pokud se ani ve škole pracující [rusky mluvící] učitel ... nemůže vyznat v tom, v jakém jazyce mluví děti, protože mnozí učitelé ještě dosud neviděli žádnou běloruskou učebnici a běloruskou knihu, tak jak se pak v tom může vyznat obyvatelstvo? Proto je nutno zahajovat vysvětlovací práci mezi aktivním jádrem vesnice a širšími vrstvami rolnictva cestou jejich seznámení s běloruskou knihou a běloruskými novinami v kulturní jizbě apod.“¹ V podstatě stejný názor vyslovoval během tohož zasedání i vedoucí Gomelské krajské běloruské sekce Smigelski (ostatně aktivní dopisovatel časopisu *Ašveta*); doporučuje před otevřením běloruské školy uskutečňovat propagační práci především mezi místními učiteli, v okresních pedagogických radách, mezi aktivní vesnickou složkou, vesnickými komunisty apod. Vzhledem k výše zmíněným specifickým okolnostem, a to absenci identifikace obyvatelstva s běloruštinou, kdy bylo přesvědčeno o tom, že jako samostatný jazyk neexistuje (a někdy uvědomělého odmítání řadit ji pod kategorii jazyka) nebo zavrhování běloruštiny jakožto příliš prostého, nectného a nehodnotného jazyka, se v žádném případě nedoporučovalo vznášet otázku otevření, resp. převodu již existující školy do běloruského jazyka vyučování hned na začátku obecného vesnického shromáždění bez tomu předcházející agitační činnosti, což bylo ostatně dokonce upravováno v rezolucích zasedání.² Ohlasy na takové nepodařené „ukvapené“ kroky spočívajících v předčasném vznesení otázky běloruských škol během hlasování vesnických schůzí skutečně existují. Například v písemném podání inspektora Klincovského okresu Gomelské krajské běloruské sekce lidového školství se uvádělo, že během obecného vesnického shromáždění byla bez předchozí agitační kampaně nastolená otázka převodu škol do běloruštiny. Jako výsledek „obyvatelstvo setrvávající v domněnce, že běloruský jazyk není jeho mateřský jazyk, samozřejmě hlasovalo proti“.³ Někdy ovšem chyba agitátora spočívala v jeho neznalosti samotné běloruštiny a tím pádem nepřesvědčivosti celé kampaně. Během agitace ve prospěch běloruské školy vedené v ruštině byl například pracovník místního výkonného výboru Řečického okresu konfrontován s otázkou ze strany rolníků: „Co to je za běloruštinu, řekni nám alespoň něco v tomto jazyce“, na niž nemohl srozumitelně odpovědět. Načež skončila tato ve výsledku

¹ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 266.

² HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 267.

³ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 284-284 об.; jiné podobné příklady lze nalézt např. v HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 291-294 об., 297-298.

neúspěšná agitační kampaň logickou otázkou ze strany rolníků: „Co nám to tu povídáš o tom, čemu sám ani nerozumíš?“¹ Někdy spočíval důvod selhání agitační kampaně v nepřesvědčivosti čtení v běloruštině (např. nesprávnosti výslovnosti v důsledku její neznalosti atd.) apod.²

Agitační činnost, jíž jsme se věnovali na příkladu výše uvedeného shromáždění, se zpravidla odvíjela od předchozího průzkumu běloruského „terénu“, tj. oblastí působení zaměstnanců běloruských oddělení krajských školských úřadů, kde se předpokládalo otevření běloruské školy. K podnikaným opatřením, která měla přispět k zjišťování národnostní příslušnosti obyvatel regionu, resp. okresu patřilo například zkoumání jazyka a každodennosti žáků a samotných obyvatel regionu (pozorování dětí během studia, rozhovory s žáky, zkoumání jazyka konverzace žáků v rodině, studium písemných prací žáků, konverzace s obyvatelstvem na tržnici a během jejich každodenní činnosti, nocleh v rolnické rodině, nocleh s rolníky na poli apod.), dotazování učitelského sboru v místních školách ohledně jazyka dětí v průběhu studia, resp. zaznamenaných potíží s vyjadřováním (např. podobné těmto, které uvedla učitelka jedné z místních škol: „Je velmi obtížně naučit děti mluvit rusky – překáží jim v tom jejich bělorušтина“³) apod. Někdy se v takových materiálech setkáváme se zajímavými odpověďmi samotných žáků. Na dotaz inspektora ohledně toho, jestli je *bulba* (běl. brambory) a *kartofel* (rus. brambory) jednou a toutéž rostlinou, což mělo inspektorům pomoci určit mateřský jazyka žáka, tento odpověděl: „Bulba – tak ta je u nás v Dubrovcí a kartofel je u vás ve městě“⁴ a jiné.

Vrátíme se ovšem k posouzení aktivit Kolegia Rady národnostních menšin Gomelska. V námi rozebíraném referátu Smigelského se zároveň zdůrazňovalo, že pasivita, resp. nedostatečně aktivní zapojení do řešení této otázky okresního komunistického vedení je kontraproduktivní: „Nehodláme přeci také jen sedět a čekat, kdy nás běloruský rolník poprosí o převod své školy do mateřštiny žáků. Je nutno rolníku-Bělorusovi nejen vysvětlit, ale také v praxi – například, na činnosti místní školy v mateřštině – ukázat, že se děti ve svém mateřském jazyce učí snadněji, že se žák ... rychleji učí základním znalostem. Je nutno, aby všichni pracovníci uskutečnili tuto práci ve všech jejích směrech a pouze tehdy to běloruský rolník pochopí a požádá o běloruskou školu. Domnívat se a čekat, že si to rolník sám uvědomí, že rolník disponuje metodologickými a pedagogickými znalostmi, je chybné.“⁵

¹ В. Сьмігельскі, Я. Троська, “Беларуская культурна-асьветная справа на Гомельшчыне”, in: *Асьвета*, № 6, 1926, с. 175.

² Tamtéž.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 268 об.

⁴ Tamtéž.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 266-266 об.

Mezi na zasedání schválenými praktickými opatřeními se proto uvádělo provedení agitační kampaně, osvětových besed a přednášek o podstatě národní politiky bělorusizace, inscenací s náměty z vesnického každodenního života apod.¹

Jasným a navíc zajímavým příkladem této v praxi osvědčené strategie je dopis vesnického aktivního jádra ve věci otevření běloruské školy (jde o vesnici spadající pod působení výše zmíněného kolegia Sovětu národnostních menšin Novozybkovského okresu, dopis je datovaný 19. zářím r.1926, tj. téměř rok po schválené rezoluci a na to uskutečněné činnosti). „Po vyslechnutí referátu soudruha Lapického a čtení literatury v běloruštině dosvědčuje aktivní občanská složka vesnice Serovka [zde následuje výčet osob], že obyvatelé naší vesnice mluví v běloruském jazyce podobném tomu jazyku, v kterém je napsána nám recitovaná báseň a že výuka musí být pro naše děti mnohem snadnější v mateřském jazyce. Aktivní občanská složka vesnice pokládá vzhledem k tomu za vhodné uskutečnit přechod školy počínaje jejím prvním ročníkem do běloruštiny.“² Obyvatelé kromě toho v dopise žádali o otevření kulturní jizby na vesnici, jež by působila v mateřském jazyce a její vybavení literaturou a novinami v běloruštině a také pracovníkem, který bude běloruštinu dobře umět. V jiné složce korespondence, kde je obsažená příloha dosvědčující správnost v jiném podobném dopise uvedených údajů, se například uvádělo, že „v mé přítomnosti [přílohu sepsala vedoucí okresní pobočky Komisariátu lidového školství Sušenková] byl v kulturní jizbě vesnice B. Ščerbiniči ... [zde následuje popis přesné lokace] uskutečněn rozhovor v běloruském jazyce s rolníky a zároveň byly přečteny dvě povídky z rolnického života. ... Rolníci byli zaujati konverzací a četbou a prohlásili, že je to pro ně všechno srozumitelné a že je to napsané „po jejich.““³ Existují i další podobné dopisy, resp. reakce z jiných vesnic⁴ a kromě toho zprávy z prostředí místní výkonné správy hlásící průběh bělorusizace v okresech, kde kromě faktických údajů najdeme např. takovéto poznámky: „Praktická zkušenost s prací ve věci bělorusizace škol v Gomelském okresu potvrzuje správnost této metody [agitační kampaně], protože žádné konflikty během převodu 17 škol našeho okresu do běloruského jazyka výuky nevznikaly tam, kde byla práce vedená podle výše uvedené metody.“⁵ Je nutno říci, že agitačně propagační práce ve věci prosazování bělorusizace se uskutečňovala na celém běloruském území čili slovy Kalininského krajského výboru KS(b)B „vysvětlovací činnost ve

¹ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 266 об.-267.

² HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 259.

³ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 272.

⁴ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 269 об., 273-273 об., 274, 278, 279-279 об., 281, 283; kromě toho řada podobných dopisů z vesnic tohoto regionu je publikovaná v *Ašvetě*, viz např. В. Сьмігельскі, Я. Троська, „Беларуская культурна-асьветная справа на Гомельшчыне“, in: Асьвета, № 6, 1926, с. 174-177.

⁵ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 290.

věci základů národní otázky probíhala mezi přáteli stranické a komsomolské organizace a zároveň u širších vrstev rolnictva bez ustání“;¹ právě na území výše popsaných okresů ovšem lze kompaktně podchytit konkrétní výsledky předcházející agitační strategie stranických pracovníků a učitelstva v podobě zpětných reakcí obyvatelstva. Ostatně pro dokreslení situace na území těchto okresů je nutno dodat, že agitační činnost Běloruské sekce zde probíhala na pozadí trvalého konfliktu a překážek ze strany lokálních mocenských struktur, a to úředníků okresního a krajského oddělení lidového školství a úředníků místních výkonných výborů a stranických organizací, jejichž vztah k běloruské práci byl „často nepřátelský anebo v lepším případě inertní“.² Tyto překážky se projevovaly např. odvoláním některých běloruských inspektorů bez udání důvodu, všemožným ztěžováním jejich práce apod.³

Současně se podobná vysvětlovací a agitační práce uskutečňovala v učitelském prostředí, a to na území celého Běloruska, jejímž cílem bylo, pěkně vyjádřeno slovy dobového pramene, „dosáhnout toho, aby se v něm [učitelstvu] probudilo národní cítění“⁴ a aby tak porozumělo podstatě uskutečňované národní politiky. Tato kampaň, která se ostatně povinně uskutečňovala v rámci klíčového usnesení *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky*, spočívala v obeznámení učitelského sboru místní školy s běloruštinou, běloruskou pedagogickou, studijní, krásnou literaturou apod. a v neposlední řadě také ve vysvětlování příčin zahájení národní politiky a jejích principů. Existuje zde jistá paralela s výše rozebíranou reakcí na běloruskou prózu (resp. poezii) a běloruský jazyk rolnictva, která se nyní podobně projevuje v prostředí venkovského učitelstva. Například během školení učitelů pro práci v běloruské škole ve výše zmíněném Novozybkovském okresu v r. 1926 byli tito seznamováni nejen s běloruskou gramatikou, dějinami, literaturou apod. během pořádaného cyklu přednášek, ale dostali také běloruské knihy. Často proto změnili svůj dosavadní odmítavě negativní pohled na běloruštinu. Například jeden z učitelů karpilovické školy, který dosud neviděl žádnou knihu v běloruštině, přečetl si během několika dní celé *Dějiny běloruské literatury* Hareckého, *Krátký nárys dějin Běloruska* Ihnatoŭského a jinou literární tvorbu v běloruštině a na tomto základě připravil již svou vlastní přednášku o běloruských dějinách a literatuře, kterou přednesl během zasedání okresní pedagogické rady. Jeho sdělení pro jiné učitele, jak uvádí běloruský inspektor Lapický, je typické a připomíná do jisté míry reakci běloruských rolníků – Lapický (viz dopisy výše) se ostatně aktivně zúčastnil agitační kampaně mezi nimi: „Do této doby jsem žádnou běloruskou literaturu nespátřil. Ve

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 300.

² HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 299.

³ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 284-285, 288-289, 297-303 об.; ф. 701, оп. 1, д. 2, л. 32.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 109.

skutečnosti však jí existuje obrovské množství! Kdo si troufne vytvářet literaturu z nicoty?! Znamená to, že existuje jazyk běloruský a znamená to, že existuje běloruská svérázná kultura.“¹

Tato agitace často velmi úspěšně motivovala vesnické učitele k tomu, aby samostatně zahájili a aktivně prosazovali běloruskou práci.² V námi rozebíraném Gomelsku například uskutečňovali po obeznámení s běloruštinou a základy běloruské kultury agitaci za převod do fungování v běloruštině řady kulturně vzdělávacích institucí sami učitelé a nahrazovali tak v agitační činnosti zaměstnance okresních výkonných výborů, již měli tuto práci uskutečňovat primárně. Na konferencích a během pedagogických porad ovšem místní učitelé poukazovali na „nekultivovanost a neuvědoměle-záporný vztah ze strany značné části místního obyvatelstva k bělorusizaci a běloruskému jazyku jakožto jazyku ‚služebnictva‘, jazyku ‚vesnickému‘“³, což kladlo značné překážky jejich činnosti ve věci prosazování bělorusizace. Zároveň, stejně jako příslušníci Kolegia Rady národnostních menšin Gomelského krajského oddělení lidového školství, uváděli i učitelé nutnost provedení přípravné agitační kampaně v prostředí místního rolnického obyvatelstva před otevřením, resp. převodem školy do výuky v běloruštině. Například v usnesení zasedání okresní pedagogické rady učitelů Novozybkovského okresu ohledně běloruské školy ze dne 27. dubna r. 1926 se uvádělo, že „vzhledem k neuvědomělosti obyvatelstva je nutné, aby učitelský sbor uskutečnil předem vysvětlovací kampaň za účelem vytváření veřejného mínění ohledně běloruské činnosti, jež má působit na aktivní složku vesnice. ... Faktický přechod do výuky v běloruštině se musí uskutečňovat pouze v těch školách, kde bude pro to již připravená půda.“⁴ Někdy se agitační činnost ve prospěch běloruských škol zakládala také na tom, že již příští rok budou tato území patřit BSSR a běloruština tak bude nezbytná ve školní a státní správě.⁵ Ostatně podle názorů Gomelské krajské běloruské sekce artikulovaných v dobovém článku *Aśvety* „odehrával vesnický učitel v rozvoji národní kulturní a vzdělávací činnosti v prostředí běloruského obyvatelstva Gomelska zásadní roli“.⁶

Úvahy o lepším studiu žáků v jejich mateřštině současně neměly povahu pouhé politicko-přesvědčovací argumentace zaměřené na rolnictvo. Převod místních škol do

¹ Лапіцкі, „Аб перападрыхтоўцы настаўнікаў Новазыбкаўскага павету па пытаньні беларусазнаўства“, in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 112-113; o jiných podobných případech se lze dočíst např. v Я. Цімашэнка, „На фронце беларусізацыі (Гомельшчына, с. Яроміна)“, in: *Асьвета*, № 7, 1925, с. 104-106 a jiné.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 277.

³ В. Сьмігельскі, Я. Троська, „Беларуская культурна-асьветная справа на Гомельшчыне“, in: *Асьвета*, № 5, 1926, с. 147.

⁴ Tamtéž.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 281.

⁶ В. Сьмігельскі, Я. Троська, „Беларуская культурна-асьветная справа на Гомельшчыне“, in: *Асьвета*, № 5, 1926, с. 148.

běloruštiny vyvolával zpětnou reakci v podobě zpráv místních školských inspektorů potvrzujících lepší prospěch a pokročilost těchto žáků. „Konstatuji, že převod do běloruského jazyka vyučování viazovské a čemernské školy měl kladné výsledky: děti se snadněji učí čtení a psaní, plynule vyprávějí o přečteném [textu] atd. Je třeba považovat za nezbytné provedení dlouhodobé práce v prostředí obyvatelstva ve věci popularizace výuky v mateřštině.“¹ „Konstatuji, že prospěch žáků ve školách převedených do běloruského jazyka výuky v obci Uvaroviči a Čečersk se zlepšil“² – to jsou příklady typických hlášení místních inspektorů jednotlivých okresních oddělení lidového školství.³ Řadu podobných konstatování lze najít v publikovaných zprávách, dobových článcích, hlášení z jiných krajů a okresů apod.

Je ovšem zřejmé, že největší působení a odezvu měl převod výuky do běloruštiny v prostředí samotných žáků, a to především středních a nižších tříd. Běloruština byla pro vesnické žáky důvěrně známým jazykem domácího prostředí a proto je pochopitelně, že setkávání se s ní v rámci školní výuky bylo také často žáky vřele vítáno. Typickým příkladem je např. principiální změna otázek nastolovaných žáky v průběhu bělorusizace výuky, a to od prvotního „Pročpak se tedy budeme učit běloruštinu?“ k pozdějšímu „Proč někteří učitelé stále ještě učí své předměty v ruštině?“⁴ Jiný učitel střední školy městečka Senno uváděl, že mnozí žáci se ve škole již nepodivují, jak to stále činí dospělí, tomu, proč studují běloruštinu, nýbrž naopak se vědomě považují za Bělorusy a začínají aktivně bělorusky mluvit.⁵ Pochopitelně, že často žáci uměli běloruštinu líp než jejich učitel a proto mu pomáhali najít správné termíny, rádi připravovali běloruské hry s náměty z každodenního vesnického života, samostatně tvořili v běloruštině, psali a deklamovali básničky apod.

Horší situace s použitím běloruštiny byla zaznamenána v sedmiletých školách, tj. především ve starších třídách. Bylo to způsobeno tím, že žáci již nějakou dobu studovali v ruštině (hlavně na nově připojeném území), existoval nedostatek relevantních učebnic a s tím souvisela nedostatečně rozpracovaná odborná terminologie, o kterou by se mohli učitelé opřít a konečně byl nedostatek samotných kvalifikovaných učitelů ovládajících v dostatečné míře běloruštinu.

Pokud se podíváme a shrneme údaje dobových hlášení o průběhu bělorusizace v jednotlivých krajích a okresech BSSR, zjistíme, že údaje o přijetí bělorusizace širšími

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 262.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 255.

³ Jiná podobná hlášení se například nachází v НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 256, 282; ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 87, 133 об.

⁴ «Некалькі слоў аб працы ў другой сямёхгадовай школе», in: *Асвятла*, № 5, 1925, с. 128.

⁵ К. Казлоўскі, «Беларуская праца ў гор. Сянно», in: *Асвятла*, № 5, 1925, с. 66.

vrstvami jsou vesměs kladné. Podle těchto informací reagovalo běloruské vesnické obyvatelstvo po celé republice spolu s učiteli na postupné zavedení běloruštiny na střední školy celkem příznivě, až na výjimku vzácných „ryze patologických případů“.¹

Nehledě na to, že se v hlášeních z lokalit uvádí celková bezkonfliktnost, resp. přijetí bělorusizační politiky v oblasti školství, pramenný materiál obsahuje současně případy svědčící o opaku. Odpor vůči pronikání běloruštiny na sedmiletou školu se přeci jen vyskytoval, a to především, jak již bylo dříve řečeno, ve městech.

Rodiče žáků sedmileté střední školy zaměstnanců železnice č.2 ve Žlobinu (Bobrujský kraj), kde 85% žáků tvořili Bělorusové, argumentovali svůj nesouhlas s převedením výuky do běloruštiny tím, že „železničáři jsou lidem vandrovním“ a proto nepotřebují studovat běloruštinu.² Ke skupině rodičů se v tomto rozhodnutí připojil místní lékař a někteří učitelé spolu s ředitelem školy, kteří během 4 měsíců uskutečňovali rodičovské schůzky, na nichž agitovali proti zavedení běloruštiny ve škole. Tato situace byla natolik závažná, že se informace o ní dostala do ÚV KS(b)B. Kritickost situace byla místní stranickou pobočkou vyhodnocena na základě toho, že se celkově vymkla stranické kontrole. Spočívalo to v tom, že schůzky a agitace probíhaly aniž by o tom byli informováni představitelé okresního výkonného výboru KS(b)B a jednotliví straničtí příslušníci a aniž by se těchto schůzek zúčastnili. Situace dospěla ke svému kritickému bodu, když došlo k tomu, že po řadové kontrole školy se během následující schůze podařilo rodičům dokonce prosadit při hlasování proti stranickým představitelům, kteří trvali na přechodu výuky do běloruštiny. Během tohoto shromáždění se dokonce rodiče zdráhali udělit stranickým příslušníkům slovo. Ve stranické rétorice, jak se dozvídáme z protokolu uzavřeného shromáždění Bobrujského krajského výboru KS(b)B, byla tato neschopnost zvládnout celou situaci připisována zkreslení a dezinterpretaci Leninovy národní politiky jednotlivými představiteli místní žlobinské stranické organizace a její politické „negramotnosti“, která tak tuto situaci zavinila.³ Okresnímu výkonnému výboru bylo dáváno za vinu to, že neprojevoval žádnou aktivitu ve věci prosazování běloruské práce mezi rodiči a ignoroval již existující nebezpečné tendence ve školním prostředí a kromě toho byla podle názoru Bobrujské pobočky KS(b)B jí podřízená žlobinská okresní organizace neodpustitelně dezorientována v aktuálních otázkách národní politiky. Během diskusí bylo rozhodnuto, že vůči obyvatelstvu nelze v této otázce postupovat vstřícně, aby tím nevznikl precedens. Kromě toho se navrhovalo, že učitelský sbor musí být rozpuštěn, přičemž je zprvu třeba ho postupně zkompromitovat. Z rezolucí se pak dozvídáme,

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 20; д. 16, л. 74; д. 19 л. 88, 133 об.; д. 18, л. 84, 375, 399; д. 22, л. 8 об.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 74.

³ Tamtéž.

že jako protiopatření se předpokládalo uskutečnit v prostředí učitelů vysvětlovací práci ohledně významu bělorusizace a postupně je obměnit včetně ředitele, přimět žlobinskou okresní stranickou pobočku správně nastudovat směrnice ÚV KP(b)B ve věci národní politiky apod.¹

Důležitou roli zde ovšem hraje selekce uvnitř samotných pramenů vypovídajících o tomto a jiných podobných případech. Je známo, že tento případ v důsledku své eklatantnosti postoupil do vyšších pater KS(b)B, a to do Ústředního výboru strany a současně do správy NKA BSSR. V jiné složce dokumentů, která obsahuje průběh řešení této otázky na vyšší organizační úrovni a pozdější reakci na ni ze strany Lidového komisariátu školství, a to v protokolu Kolegia NKA z 14. prosince téhož roku,² nenajdeme žádné zde výše uvedené informace o předběžném zkompromitování učitelského sboru Žlobinské školy, o nepřipustnosti možnosti vytvoření precedentu vůči obyvatelstvu apod., které se vyskytují pouze v původním pramenu, a to v samotném protokolu uzavřeného zasedání Byra bobrujského Krajského výkonného výboru KS(b)B z 6. prosince r. 1925.³ Podíváme se na jiné nesrovnalosti průběhu tohoto konfliktu v různých pramenech. V jiném zdroji, jenž se věnuje průběhu bělorusizace v odvětví veřejné dopravy BSSR, je obsaženo jiné vysvětlení selhání pokusů o zavedení běloruštiny a její nepřijetí rodiči žlobinské školy. Tento pramen vzniká téměř o půl roku později a nehledě na to, že poskytuje především obecné informace věnované celkovému průběhu bělorusizace v odvětví dopravy, obsahuje ohlasy na tuto konkrétní událost a současně vysvětlení důvodu jejího vzniku. Podle této zprávy může za tuto reakci především sociální skladba žáků školy, kteří jsou dětmi strojvedoucích, průvodčích a jiných zaměstnaní podobné povahy předpokládajících každodenní setkávání se s různými jazyky během práce.⁴ V tomto hlášení ovšem budeme marně hledat jakoukoliv zmínku o promrhaném vlivu stranické pobočky na učitelský sbor a rodiče a „politický analfabetismus“ v otázce národní politiky, což podle bobrujské stranické pobočky bylo hlavním důvodem tohoto konfliktu. Vcelku tomu odpovídá i pramen NKA BSSR, který má za to, že tento konflikt byl způsoben stejným „analfabetismem“, ale panujícím podle něj v prostředí rodičů, a to „neobeznámenosti většiny rodičů s zásady národní politiky“ a současnou „agitací rusifikovaných živelů“.⁵ Tato nesrovnalost nás přivádí k myšlence, nakolik jsou relativizovatelné závěrečné úvahy k zkoumaným pramenům, celkové selektivnosti pramenů a existenci jejich „víceúrovňovosti“ v námi zkoumaném konkrétním případě, což se odvíjí od

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 75.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 2, л. 22-24.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 74-75.

⁴ HA РБ, ф. 42, оп. 1, д. 347, л. 10.

⁵ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 2, л. 24.

místa vzniku, původu, cílu sepsání, autorů a podobných údajů námi zkoumaných pramenů, v čemž je žlobinský případ velmi názorný.

Na pozadí vesměs kladných dobových hodnocení obsažených v pramenech z lokalit a žlobinském případě musíme nastolit otázku, do jaké míry byl tento případ odporu vůči pronikání běloruštiny na sedmiletou školu typický a případně proč? Podle našeho názoru to byla spíše výjimečná situace z městského prostředí dovedená do krajnosti, která se kvůli své vyhrocenosti dostala nejen do vyšších „pater“ státní správy, ale byla také komentovaná v pravidelných hlášeních o průběhu bělorusizace v odvětví železniční dopravy ještě půl roku po vyřešení tohoto konfliktu. Ostatně správa železnic byla v průběhu celé bělorusizace jednou z nejkonzervativnějších a „nejodolnějších“ vůči bělorusizačním opatřením v prostředí státní správy, což se bude nejspíše objevovat v pravidelných hlášeních inspekční komise. Je proto možné a dokonce logické, že názory této skupiny státních zaměstnanců železnice se promítaly bezprostředně do školního prostředí.

Procesy předběžné bělorusizace, ke kterým v kontextu školství přiřazujeme převod výuky do běloruštiny a její vlastivědné zaměření, otevírání běloruských škol, příprava učitelů pro běloruské školy apod., byly na území BSSR zahajované již od r. 1921 a proto pozdější oficiální zahájení bělorusizace na státní úrovni od r. 1924 mělo v běloruském školství celkem připravenou půdu. Jednou z hlavních překážek předběžného stádia bělorusizace pak byl především nedostatek běloruských učebnic a běloruských učitelů. V dobovém kontextu Běloruska odehrávalo důležitou roli rovněž místo provedení bělorusizační politiky, která se často snadněji prosazovala na běloruském venkově než v rusifikovaném městě. Agitační probělorusizační kampaně vyvíjené představiteli komunistické strany byly součástí politiky bělorusizace a měly přesvědčit místní obyvatelstvo o jeho „běloruskosti“, podpořit a legitimizovat tak následné prosazování běloruského jazyka v místních školách, kde tato kampaň často probíhala paralelně, nyní však se zaměřovala na místní učitelstvo. V průběhu těchto kampaní se často jejich uskutečňovatelé setkávali s nízkou identifikací obyvatelstva s běloruským jazykem a běloruskou identitou. V prostředí učitelů a jejich žáků našla tato kampaň zpravidla větší odezvu a často podněcovala učitele k následné samostatné činnosti.

Nyní se podíváme, jakými cestami se bělorusizace ubírala na vyšších odborných a vysokých školách Běloruska.

5.3. Bělorusizace na vyšších odborných a vysokých školách.

Nadstavba vysokého školství: Institut běloruské kultury

Bělorusizace se zároveň prosazovala na odborných, vyšších odborných a vysokých školách, přičemž fakticky se tam začala uplatňovat od r.1924, kdy bylo schváleno usnesení o praktických opatřeních ve věci provedení bělorusizace.

Vyšší odborná škola nabízela čtyřleté studium a zahrnovala studenty zpravidla od 15 do 18 let. Předtím měli studenti absolvovat pracovní sedmiletou školu, školu rolnické mládeže anebo školy politického vzdělání (*школы палітасьветы*), jejichž program odpovídal sedmileté pracovní škole. Studijní program vyšší odborné školy byl těsně spojen s programem vysoké školy stejné specializace. Absolventi vyšší odborné školy měli po dvouleté praxi v oboru nárok na podání přihlášky do 2. ročníku vysoké školy svého oboru nebo do 1. ročníku vysoké školy s jinou specializací. Ovšem hlavní pozornost se bude v naší práci soustřeďovat na průběh bělorusizace ve vyšších odborných školách pedagogických, kde se připravovali především budoucí učitelé běloruských základních a středních škol II. koncentru a kde se bělorusizace projevila nejvýrazněji. Ostatně během 20. let tvořily vyšší odborné školy pedagogické téměř polovinu všech vyšších odborných škol na běloruském území.

Bělorusizací vyšších odborných a vysokých škol se v dobovém pojetí rozuměl především převod výuky těchto institucí do běloruštiny a zároveň měly získat „místní specificky běloruské [tj. vlastivědné] zaměření“¹ předpokládající studium kulturních, hospodářských, zeměpisných a jiných specifík Běloruska. Podle dobové zprávy náměstka lidového komisaře školství A. Baňického z r.1925 se největší popularitě těšily vlastivědní běloruské předměty na Pedagogické fakultě BDU a na pedagogických vyšších odborných školách, což se mimo jiné projevovalo v nárůstu počtu kroužků studia bělorusistiky na těchto a současně jiných institucích.²

Ostatně prvními vyššími odbornými školami, které začaly přizpůsobovat svou výuku požadavkům politiky bělorusizace, byly vyšší odborné školy pedagogické. Jako jedna z prvních přestoupila na kompletní výuku v běloruském jazyce Běloruská vyšší odborná škola pedagogická v Minsku, o které jsme se již zmiňovali v rámci rozboru předběžné bělorusizace. K r.1925 existovalo v BSSR celkem šest běloruských vyšších pedagogických škol, které převáděly do běloruštiny svou výuku postupně. Procento hodin výuky vedené v běloruštině se pohybovalo mezi 71,3 (Rogačevská vyšší odborná škola pedagogická) a 19,4 procenty

¹ А. Баліцкі, „Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў“, in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 135.

² Tamtéž, s. 136-137.

(Polocká vyšší odborná škola).¹ Ostatní vyšší odborné školy (průmyslové, hudební, zemědělské a jiné) fungovaly v ruštině, a to převážně kvůli absenci kvalifikovaných vyučujících schopných vést výuku v běloruském jazyce.²

V novém školním roce 1925/26 se situace změnila. Výuka na vyšších odborných školách pedagogických byla převedená do běloruštiny téměř úplně a kromě toho bylo důkladně prohloubeno studium běloruských vlastivědných předmětů na polské a židovské pedagogické škole. Od tohoto roku se začala bělorusizace postupně prosazovat ve skupině vyšších odborných škol zemědělského zaměření. Dobové údaje svědčí o 36,6%^{*} bělorusizovanosti těchto škol.³ Ostatní školy tohoto stupně (porodnické, farmaceutické, průmyslové apod.) se zatím bělorusizačním opatřením vyhýbaly. Situace se změnila teprve v následujícím roce, kdy byly vyšší školy zemědělských oborů bělorusizovány již z 63,2% v důsledku převodu celého 1. ročníku do výuky v běloruštině a současně značného množství jiných předmětů.⁴ Na běloruské vyšší odborné škole hudební se národní politika projevovala v hlubším studiu běloruské hudební tvorby a tvorby jiných národností obývajících Bělorusko, to samé lze říci ohledně Vitebské běloruské státní vyšší odborné školy umělecké (prohloubené studium starého lidového a současného běloruského umění).⁵ Stupeň bělorusizovanosti jiných vyšších odborných škol se pohybovala mezi 50% (Mogilevská vyšší odborná škola farmaceutická) až po 2% (Vitebská polytechnika).⁶

Rok 1926/27 je rokem úplného převodu ročních a dvouletých učitelských kurzů do běloruštiny a současně všech vyšších odborných škol pedagogických kromě škol národnostních menšin (ty vedly výuku v jidiš a polštině). Vzhledem ke stále trvajícimu nedostatku učitelů se počet pedagogických vyšších odborných škol zvyšoval a tvořil celkem 14 škol z 30 existujících.⁷

Představy o již výše deklarovaném úspěšném průběhu bělorusizace, resp. jejím plném prosazení na půdě Běloruské vyšší odborné školy pedagogické v Minsku ovšem koriguje dobový článek z ústředních novin *Saveckaja Belaruš* z 9. dubna r. 1929, který kritizuje

¹ А. Баліцкі, „Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў“, in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 136.

² Tamtéž, s. 136-137.

^{*} Mírou „bělorusizovanosti“ vzdělávací instituce poměřovanou v procentech se zde rozumí počet hodin přednášených v běloruštině, počet etnických Bělorusů zastoupených v určité vzdělávací instituci (v prostředí přednášejících nebo studentů) se pak hodnotil v rámci tak zvané korenizace (součásti bělorusizace), tj. politice prosazování představitelů běloruského etnika na vedoucí pozice ve státní správě, úřadech, vzdělávacích, kulturních a jiných institucích.

³ *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 58.

⁴ Tamtéž, s. 59.

⁵ Tamtéž, s. 60.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 54.

povrchní charakter a neuspokojivé výsledky bělorusizace v této instituci.¹ V článku se shrnovaly konkrétní body problematického postavení běloruštiny na této škole, a to v době, kdy zde již byla bělorusizační opatření uskutečněná. Šlo o neuspokojivou úroveň znalosti běloruštiny mezi studenty vyšší odborné školy, kterou tito pak během hodin pedagogické praxe přenášeli do prostředí žáků sedmiletých škol, nedostatečnou úroveň znalosti spisovné běloruštiny v prostředí pedagogického sboru. V článku se pak uvádělo, že některé předměty se stále vyučují v ruštině, zatímco většina ostatních předmětů je vyučována „v rusko-běloruské hantýrce“.² Během odevzdávání písemných prací nevyžadovali vyučující podle údajů z článku od studentů věcné znalosti běloruštiny a zcela ignorovali tento požadavek. Kromě toho se v článku uváděla tendence uvědomělého odmítání studia běloruštiny ze strany jednotlivých studentů a zároveň se poznamenávalo, že „na vyšší odborné škole neexistuje širší občanské povědomí ohledně důležitosti bělorusizace, a to obzvláště platí pro vyšší odbornou školu pedagogickou“.³ Tento článek nás má upozornit především na často formální povahu fakticky uskutečňované bělorusizace, a to téměř po pěti letech od jejího oficiálního zahájení a zároveň na nutnost dodržování jistého kritického odstupu během zpracování oficiálních dobových dokumentů stranické provenience publikovaných v tisku (stranická hlášení, zprávy apod.).

Vysoká škola nabízela tří až pětileté studium v závislosti na celkové komplikovanosti oboru a zahrnovala studenty zpravidla od 18 let. Přihlášku na vysokou školu mohli podat absolventi vyšších odborných a odborných škol a také jiných vzdělávacích institucí, jež byly svéráznou „nadstavbou“ sedmileté obecné školy, jejichž programy obsahově odpovídaly studijním programům odborné školy a tak zvané dělnické fakulty.⁴

Ještě v r.1925 předkládal A. Bařický ve věci bělorusizace vysokého školství BSSR následnou úvahu: „S bělorusizací vysokých škol lze počítat pouze výhledově. Pokud se odborný pedagogický personál pro vyšší odborné školy shání těžce, tak pro vysoké školy je to ještě mnohem komplikovanější.“⁵ Tato situace se zcela jasně odráží v dobových údajích obsažených v následující tabulce:

¹ С. Ліхадзіеўскі, „Беларусізацыя ў Менскім Белпэдтэхнікуме кульгае“, in: *Савецкая Беларусь*, 9.04.1929.

² Тамтэж.

³ Тамтэж.

⁴ А. Баліцкі, „Сыстэма народнай асьветы Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі“, in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 16-17.

⁵ А. Баліцкі, „Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў“, in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 137.

Vysoká škola a pozice	Národnost					Celkem	Ovládajících běloruský jazyk	
	Bělorus	Ruská	Židovská	Polská	Jiná		množství	procento
Běloruská státní univerzita								
Profesoři	1	23	5	-	2	31	1	3,2
Vyučující	11	4	6	-	-	21	7	33,3
Asistenti	13	13	23	1	3	53	8	16,3
Jiní pracovníci	8	4	35	-	-	47	4	8,5
Celkem	33	44	69	1	5	152	20	13,5
Běloruská státní vysoká škola zemědělská								
Profesoři	1	14	-	-	2	17	1	5,8
Vyučující	2	2	-	-	3	7	2	32,2
Asistenti	8	7	2	-	2	19	1	5,2
Jiní pracovníci	3	4	1	-	-	8	2	25
Celkem	14	27	3	-	7	51	6	11,6
Vysoká škola zemědělská v Horkách								
Profesoři	2	20	-	-	3	25	-	-
Vyučující	2	9	2	-	-	13	1	7,5
Jiní pracovníci	34	12	2	-	5	53	15	28
Celkem	38	41	4	-	8	91	16	17
Běloruská státní vysoká škola veterinární								
Profesoři	-	2	-	-	-	2	-	-
Vyučující	2	2	-	-	1	5	1	20
Asistenti	4	-	-	-	-	4	1	25
Jiní pracovníci	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	6	4	-	-	1	11	2	18,2
Pracovní fakulty								
Vyučující	13	37	27	2	11	90	12	13
Celkem na všech vysokých školách								
Profesoři	4	59	5	-	7	75	2	2,6
Vyučující	30	54	35	2	15	136	23	17
Asistenti	25	20	25	1	5	76	10	13,2
Jiní pracovníci	45	20	38	-	5	108	21	19,4
Celkem	104	153	103	3	32	395	56	14,7

Tabulka č.1

Tabulka č.1 je spočítána podle údajů obsažených v dobové zprávě o průběhu bělorusizace na vysokých školách v r.1924/25.¹

Z výše uvedených údajů sledujeme, že na vysokých školách činili etničtí běloruští přednášející relativně malé procento, mezi nimiž byl poměr těch, kdo skutečně hovořili bělorusky, ještě menší. Tato situace se ovšem do budoucna upravovala legislativou, kdy podle ustanovení *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky* pléna ÚV KS(b)B z července r.1924 měli během obsazování míst vysokoškolských přednášejících být za jinak stejných podmínek preferováni uchazeči mluvící bělorusky.² Ovšem i zde se legislativa rozcházela s praxí. Během téměř šesti let své existence zaměstnala Běloruská státní univerzita 50 vysokoškolských přednášejících, z nichž pouze jediný, přijatý v r.1926, uměl bělorusky. Nehledě na to, že procento Bělorusů vykazované v řadách zaměstnanců univerzity od r.1924 stále rostlo, neuměl ani jeden z během let 1924 až 1925 nově přijatých vysokoškolských přednášejících běloruský jazyk („тоже бѣлоруссы?“^{*} – poznamenává sarkasticky v této souvislosti docent Harecki, jenž zpracovával tyto údaje).³ V dobové zprávě o průběhu bělorusizace v r.1924/25 se však uvádí důvod této stávající situace, který spočívá v tom, že „během organizace vysokých škol nebyla otázka volby vědeckých pracovníků z pozic provádění národní politiky věnována patřičná pozornost. ... Kompletovali jsme naše vysoké školy v chvatu a v důsledku své chudoby jsme brali ty, kdo k nám přijeli a nyní, když jsou vysoké školy již zkompleťované, je mnohem těžší je nanovo překompleťovat.“⁴

V porovnání s vyššími odbornými školami postupovala bělorusizace na vysokoškolské půdě pomalu. Ve školním r.1925/26 tvořilo průměrné procento bělorusizovanosti vysokých škol pouhých 12,4%.^{**} V témže roce však začal postupně narůstat podíl vyučujících mluvících bělorusky (v BDU toto množství tvořilo již 16,4%, v Běloruské státní akademii zemědělské (tj. bývalé Vysoké škole zemědělské v Horkách a Běloruské státní vysoké škole zemědělské v Minsku sloučených v r.1925 dohromady) bělorusky mluvilo 24,4% vyučujících).⁵ Většina vysokoškolských přednášejících z tohoto množství byla etnicky běloruského původu, ovšem určitá část běloruských vědeckých pracovníků svou mateřštinu

¹ А. Балицкі, «Беларусізацыя культурна-асветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 138.

² “Практычныя мерапрыемствы агульнага характару па правядзенню нацыянальнай політыкі (Рэзалюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Ліпень 1924г.)”, in: *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 43.

^{*} Přibližný překlad se zařazením do českého dobového kontextu 19. století „*auch Böhmen?*“

³ Г. Гарэцкі, “Аб беларусізацыі вышэйшых навучальных устаноў БССР”, in: *Асвета*, № 6, 1926, с. 191.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 33.

^{**} Zde a dále se tím rozumí počet hodin přednášených v běloruštině.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 72, 78.

neuměla. Podle sociální skladby byli vědečtí pracovníci běloruské národnosti převážně rolnického původu, ruští vysokoškolští přednášející se rekrutovali převážně z prostředí inteligence a šlechty a židovští přednášející pocházeli převážně z prostředí měšťanstva.¹ Z celého množství vysokoškolských zaměstnanců stáli v žebříčku znalosti běloruštiny profesoři na posledním místě, hlavními prosazovateli bělorusizace byli pak na vysoké škole docenti a asistenti.²

V následujícím roce se celková úroveň bělorusizovanosti změnila jen nepatrně (17,5% na základě toho samého srovnání BDU, Běloruské státní akademie zemědělské a Běloruské státní vysoké školy veterinární).³ Během těchto prvních let se v běloruštině vyučovaly bezprostředně samotné předměty v rámci bělorusistiky a procento bělorusizace se tak vypočítávalo právě podle těchto hodin.⁴ Současně první rok zavedení přijímacích zkoušek z běloruštiny ukázal, že uchazeči ovládali tento jazyk velmi neuspokojivě. Pokud uchazeči rolnického původu uměli běloruštinu v praktickém užití, pak nezvládali její teoretické základy; měšťtší uchazeči však postrádali obě znalosti.⁵

Vlajkovou lodí bělorusizace vysokých škol byla Běloruská státní univerzita. Běloruský jazyk jakožto povinný předmět byl na BDU zaveden již od školního roku 1922/23.⁶ Během zasedání rady univerzity na jaře r.1922 se rektor U. Pičeta nechal slyšet, že „nikdo nevykročí z bran univerzity, aniž by složil všechny povinné zápočty z běloruštiny“.⁷ Ostatně vedení stanovovalo pro univerzitu na témže zasedání úkol naléhavé práce ohledně „všestranného vědeckého studia všech stránek běloruské kultury v její minulosti a přítomnosti“.⁸ Během tohoto období byly na univerzitě mimo jiné pořádány oslavy běloruských spisovatelů, pořizovány fondy běloruské literatury apod.⁹

Od školního roku 1924/25 se na univerzitě aktivně prosazovalo vlastivědné zaměření, a to především na její Pedagogické fakultě, kde byly do výuky zařazeny relevantní předměty vyučované v běloruštině a ruštině (dějiny běloruského umění, etnografie, dějiny běloruské kultury, současná běloruská literatura, kulturní hnutí v Bělorusku a Polsku, dějiny

¹ Г. Гарэцкі, „Аб беларусізацыі вышэйшых навучальных устаноў БССР“, in: *Асвятла*, № 6, 1926, с. 189.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 72.

³ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 59, 61.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 71, 74-75 об.

⁵ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 143.

⁶ «Прагатакольны запіс даклада рэктара Белдзяржуніверсітэта Ў.І.Пічэты на пасяджэнні Савета аб стане універсітэта», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 46.

⁷ Тамтэж.

⁸ Тамтэж, с. 47.

⁹ Тамтэж.

běloruského vzdělání a hospodářství, historická gramatika běloruštiny a mnohé další).¹ Kromě toho byla v rámci politiky bělorusizace rozdělena Pedagogická fakulta na běloruské, židovské a polské oddělení, které připravovalo učitele pro školy národnostních menšin.² Během prvních let působení Pedagogické fakulty byla vytvářena i ruská oddělení. V praxi se ovšem ukázalo, že akutní potřeba ruských učitelů neexistuje a proto byly tyto sekce posléze zrušeny.³ Samotná Pedagogická fakulta měla primárně připravovat učitele pro II. koncentru sedmileté školy anebo vyučující pro vyšší odborné a jiné školy. První absolventi Pedagogické fakulty BDU ovšem nastoleným cílům bělorusizace středního školství spíše nevyhovovali, neboť, jak se uvádělo ve zprávě NKA BSSR, 95% z nich neumělo běloruský jazyk a po nástupu do zaměstnání vedlo výuku v ruštině. Proto neměli tito absolventi podle názoru NKA vysloveného ve zprávě „téměř žádný vliv na zlepšení učitelského sboru sedmiletých škol“ a před krajskými odděleními lidového školství zákonitě povstávala otázka „kde zaměstnat příchozí absolventy pedagogické fakulty“.⁴ Zpráva z Polockého kraje z r. 1925 potvrzuje tyto informace: nově zaměstnaní učitelé z řad absolventů Pedagogické fakulty BDU působící v místních školách museli kvůli své neznalosti běloruštiny navštěvovat kroužek studia běloruského jazyka spolu se zaměstnanci místních vesnických rad.⁵ Celkem během let 1921 až 1930 absolvovalo Pedagogickou fakultu 1 400 studentů, kteří působili na středních, vyšších odborných školách a pracovních fakultách jakožto učitelé a přednášející.⁶

Během 20. let přednášela na BDU řada významných osobností z oblasti politiky a vědy (U. Ihnatoŭski, M. Doŭnar-Zapolski, A. Smolič, M. Piatuchovič, J. Lěsik, F. Turuk, P. Trampovič a jiní). Ve školním roce 1926/27 tvořila úroveň bělorusizovanosti BDU již 31% (v předchozím roce 14%⁷) a v následujícím r. 1927/28 42,8%.⁸

Nejtěžší začátky měla politika bělorusizace na Lékařské fakultě. V r. 1925/26 se přednášelo na Lékařské fakultě v běloruštině pouze 44 hodin z celkového množství 1 147 hodin výuky (tedy pouze 3,9%, zatímco na Pedagogické fakultě toto množství v tutéž dobu tvořilo již 26%).⁹ Bylo to způsobeno mimo jiné tím, že počet přednášejících běloruské národnosti byl na fakultě obzvláště nepatrný (většinu tvořili Židé) a kromě toho neexistovala

¹ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 140.

² *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 54.

³ Е. Г. Андрэева, Л. М. Лыч, *Шляхі сталення. Да 70-годдзя Вышэйшага педагагічнага інстытута ў Мінску*, Мінск 2001, с. 71.

⁴ НА РБ, ф. 205, оп. 1, д. 114, л. 45.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 102.

⁶ І. М. Ільошын, С. А. Умрэйка, *Народная асвета ў Беларускай ССР*, Мінск 1961, с. 438.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 71.

⁸ Е. Г. Андрэева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 74, 251.

⁹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 64.

rozpracovaná lékařská odborná terminologie v běloruštině, na které by mohla výuka stavět. Proto byly vedením univerzity v lednu r.1926 otevírány kurzy běloruštiny pro přednášející a studenty Lékařské fakulty a současně s bezprostřední výukou měli vysokoškolští přednášející a také studenti rozpracovávat běloruskou lékařskou terminologii ve spolupráci s Institutem běloruské kultury.¹ Kromě toho lze ve věci vytvoření běloruské odborné lékařské terminologie v oboru anatomie, patologie, farmakologie a fyziologie dodat, že během jejího rozpracovávání byla značná pozornost věnována dotazování a sbírání patřičných termínů z prostředí lidových léčitelů a zaříkávačů.²

Největšího stupně výuky v běloruštině dosáhla Pedagogická fakulta. Bylo to do značné míry způsobeno také tím, že určitá část na fakultě působících zaměstnanců sem přešla z bývalé Minské běloruské vysoké školy pedagogické a z Minského institutu národního vzdělání, kde byly kroky k přechodu do studia v běloruském jazyce podnikány již dříve. Proto nepředstavoval pro tyto pedagogy převod vlastní výuky do běloruštiny jakoukoliv větší námahu. Ostatně mezi vyučujícími Pedagogické fakulty se téměř nevyskytovaly snahy o zastavení, resp. zpomalení bělorusizace ani agitace proti ní v prostředí studentů. Jak uvádí v této souvislosti Ľ. Ľyč a E. Andreevová „panovala [na Pedagogické fakultě] ve vztahu k bělorusizaci plná názorová shoda mezi těmi, kdo vyučovali a těmi, kdo studovali“.³ Výuka v běloruštině zde v r.1927/28 tvořila 57,8% (459 akademických hodin přednášených v běloruštině z celkového množství 794 hodin uvedených ve studijním plánu), za ní následovala Lékařská (37,2%) a Právnícko-hospodářská fakulta (32,8%).⁴ (V této souvislosti se jeví údaje badatelky Ignatovové o bělorusizovanosti výše zmíněných fakult na úrovni 65%, 50% a 30%⁵ jakožto přehnané a nepodložené archivními údaji.) Z těchto tří fakult a z tak zvaného rabfaku se ostatně skládala celá BDU ještě v r.1928. Základ výše uvedené statistiky tvořili jednotliví docenti, profesori a jiní vyučující BDU, kteří postupně přecházeli k výuce v běloruštině nebo se běloruštině učili a jejichž evidence se na univerzitě vedla (viz tabulka)⁶.

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 26, л. 4.

² М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М. У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993, с. 207.

³ Е. Г. Андрэева, Л. М. Лыч, *Шляхі сталення. Да 70-годдзя Вышэйшага педагагічнага інстытута ў Мінску*, Мінск 2001, с. 75.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 70; ф. 205, оп. 1, д. 207, л. 83.

⁵ Е. В. Игнатова, «В.И.Пичета и проведение белорусизации в Белорусском Государственном университете», in: *Романовские чтения 2. Сборник трудов Международной конференции 10-11 ноября 2005 г., г.Могилёв*, Могилёв 2006, с. 117.

⁶ Tabulka evidující znalost běloruštiny vysokoškolskými přednášejícími působícími na BDU v letech 1926 až 1928 je spočítána podle údajů z НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 69.

Pozice	Ovládajících běloruský jazyk			
	1926/27		1927/28	
	počet	%	počet	%
Pedagogická fakulta BDU				
profesorů	5	27%	10	41,6%
docentů	13	68,9%	20	66,6%
asistentů	18	75%	19	96%
Lékařská fakulta BDU				
profesorů	-	-	1	4,3%
docentů	1	20%	2	25%
asistentů	6	9,5%	35	67,3%
Právnicko-hospodářská fakulta BDU				
profesorů	1	11%	2	16%
docentů	2	20%	6	50%
asistentů	1	20%	6	90%

Tabulka č.2

Pokud porovnáme tuto tabulku č.2 s výše uvedenými údaji z r.1925, vynikne zde dynamický rozvoj (alespoň deklarované) znalosti běloruštiny vysokoškolských vyučujících. Vzhledem k tomu, že číselné hodnoty této změny jsou relativně veliké, vzniká zákonitá otázka, zda se mohli tito vysokoškolští profesori běloruštině tak rychle naučit, aby pak mohli „zlepšit“ statistiky univerzity a přednášet v běloruském jazyce. Je možné, že jde o záměrné „vylepšování“ údajů o průběhu bělorusizace na této vysoké škole, zatímco skutečnost mohla vypadat jinak (viz výše uvedený příklad výsledného převodu do výuky v běloruštině předmětů na Minské vyšší odborné škole pedagogické).

Mezi ostatními opatřeními ve věci prosazování bělorusizace na půdě Běloruské státní univerzity během tohoto období včetně r.1927/28 lze také uvést zavedení povinných státních zkoušek z běloruštiny pro studenty posledních ročníků (přičemž, jak se uvádělo, byl během zkoušení kladen hlavní důraz na plynulou běloruskou konverzaci), zavedení zápočtů a zkoušek z běloruštiny po předmětech, jejichž výuka také probíhala v běloruském jazyce, preference uchazečů se znalostí běloruštiny během přijímacích zkoušek na doktorandské studium, povinnost ukládaná studentům Lékařské fakulty sestavovat chorobopisy v běloruštině, organizace Vlastivědného sdružení v rámci univerzity atd.¹ Kromě toho byly studentskými organizacemi podniknuty kontroly ve věci ověřování znalosti běloruštiny mezi studenty a organizovány kroužky výuky běloruštiny. Podobné kurzy studia běloruštiny byly univerzitou organizovány také pro profesorský sbor. Na jaře r.1927 byly současně na univerzitě vytvořeny Komise pro ověřování znalosti běloruštiny v prostředí středního a

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 70-71, д. 17, л. 68.

nižšího vyučujícího univerzitního personálu. Každý vědecký pracovník spadající pod tuto kontrolu obdržel oznámení o tom, že se preferuje výuka v běloruštině (právě převážně mladší vědecktí univerzitní pracovníci se pak podíleli na vzrůstající statistice výuky v běloruštině, viz výše). Během školního roku 1927/28 kontrolovala Komise kvalitu výuky v běloruštině přednášených předmětů a na základě těchto údajů byl vedením univerzity stanoven termín jazykové zkoušky pro vyučující, kteří se stále bránili přednášení v běloruštině.¹

Často zde ovšem měla bělorusizace pouze formální povahu, jak to dokládá řada příkladů. Mezi nimi lze uvést, že zasedání děkanských kolegií, odborných komisí anebo vedení BDU probíhalo ve většině případů v ruštině, načež byly protokoly sepsány v běloruštině, studentská shromáždění se také konala v ruštině, což ostatně odpovídá i tomu, že studenti ve své každodenní konverzaci užívali běloruštinu jen zřídka. Ani většina vyučujících nebyla schopna nebo ochotna pravidelně dodržovat stanovené termíny přechodu do výuky v běloruštině.² Kromě toho byla mezi překážky na cestě bělorusizace řazena pasivita ve věci prosazování národní politiky ze strany většiny studentů a univerzitních studentských organizací, faktická absence běloruské vědecké terminologie, kvalifikovaného personálu a učebnic včetně učebnic gramatiky.³ (Připomeňme zde, že oficiální legislativně stanovený termín bělorusizace vysokých škol byl určen na rok 1929, tj. 5 let od roku vyhlášení národní politiky bělorusizace.)

O bělorusizaci vysokých škol a především BDU se do značné míry zasloužil první rektor Běloruské státní univerzity profesor U. Pičeta, který přijel do BSSR v r.1920 z Moskevské státní univerzity a již za rok přednášel v běloruštině, ačkoliv U. Pičeta nebyl etnický Bělorus (pocházel ze smíšené srbsko-ukrajinské rodiny). Tento významný historik se do značné míry věnoval studiu běloruského jazyka. V r.1923 vydává Pičeta studii *Běloruský jazyk jako faktor národně kulturní*, v níž teoreticky zdůvodňuje dějinným vývojem podmíněnou samostatnou hodnotu, význam a svéráznost běloruštiny v porovnání s ruštinou, ukrajinštinou a polštinou, což se ostatně odráží také v jeho primárně historických badáních, které budeme rozebírat v následující kapitole této práce.⁴ Celý rok před formálním vyhlášením politiky bělorusizace najdeme se zde setkáváme se zdůvodnění této politiky na vědecko-teoretické úrovni.

Bělorusizace se zároveň prosazovala na Leninově komunistické univerzitě, otevřené v r.1925 v Minsku. Jak se zdůrazňovalo v dobových zprávách, průběh politiky bělorusizace

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 70-71.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 72.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 71-72.

⁴ В. И. Пичета, *Белорусский язык как фактор национально-культурный*, Минск 1924.

na Komunistické univerzitě měl rozhodující úlohu pro přípravu pracovníků odpovídajících aktuálním podmínkám a potřebám práce v Bělorusku. Ke konci r.1925/26 zde byla většina předmětů v přípravném a 1. ročníku převedena do běloruštiny, vyučovaly se dějiny a hospodářská soustava Běloruska; kancelářská agenda a korespondence pobočky komunistické strany se vedly v běloruštině a zároveň byl podle tvrzení obsaženého v rezoluci kolegia Agitačně-propagačního oddělení ÚV KS(b)B dosaženo „zlomu ve většinové mase studentů svědčící o správném pochopení nutnosti bělorusizace“.¹ Mezi objektivní nedostatky v tomto ohledu se uváděla neznalost běloruštiny u většiny přednášejících společenských předmětů, jež byla důsledkem kompletace profesorského sboru „soudruhy neovládajícími běloruštinu“, nedostatečná znalost běloruštiny samotnými studenty a absence použití běloruštiny v každodenním studentském životě a během stranických shromáždění „nehledě na usnesení schválené v tomto směru ÚV“.² Jiný pramen tyto údaje konkretizuje: skutečné použití běloruštiny studenty v každodenní konverzaci nepřesáhlo 10%, z 18 přednášejících společenských disciplín ovládal běloruštinu pouze jeden učitel a počet běloruských knih v univerzitní knihovně nepřesáhl 3% celkového množství shromážděné literatury, což bylo méně než počet knih v cizích jazycích; ti přednášející a studenti, kteří běloruštinu uměli, ji většinou nechtěli používat na půdě univerzity (jde o pramen vnitřní povahy, a to inspekční materiály ohledně průběhu bělorusizace na Komunistické univerzitě v r. 1925/26).³ Kromě toho jsou zde zaznamenány negativní jevy, tak zvané „přehmaty“ a případy „neporozumění národní politiky“ mezi studenty. Zpráva například evidovala „dva záměrné [tj. urážlivé] případy použití slova „ŽID““ mezi studenty během shromáždění pobočky komunistické strany a nadpis „Zde se mluví pouze bělorusky“, který se objevil na jednom z oddělení univerzity.⁴

Na příští školní rok se proto navrhovalo opatření ve věci bělorusizace zintenzivnit, to znamená zavázat přednášející ke studiu běloruštiny s následnou kontrolou výsledků jejich studia, převést do fungování v běloruštině činnost studentských a administrativních středisek na univerzitě, stimulovat použití běloruštiny ve studentském společenském a každodenním životě jakož i pravidelně uskutečňovat mezi studenty vysvětlující kampaň ve věci národní politiky, zesílit vlastivědní prvky ve výuce apod.⁵ Je celkem zajímavé, že tato výše rozebíraná

¹ «Рэзалюцыя калегіі АПА ЦК КПБ(б) «Аб ходзе беларусізацыі Камуністычнага Універсітэта», 13 ліпеня 1926г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 151.

² Тамтэж, с. 151-152.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 60-60 об.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 60 об.

⁵ «Рэзалюцыя калегіі АПА ЦК КПБ(б) «Аб ходзе беларусізацыі Камуністычнага Універсітэта», 13 ліпеня 1926г.», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 152-153.

rezoluce se téměř úplně, až na několik rozšířených a doplněných detailů, podobá jinému usnesení schválenému ÚV KS(b)B o několik měsíců později *O bělorusizaci vysokých škol*, nyní však na celorepublikovém měřítku. Nepatrné upřesnění, resp. detaily spočívaly v tomto republikovém usnesení ÚV KS(b)B z 11. září r.1926 například v tom, že v první řadě měla být v běloruštině vedena výuka přednášejících se stranickou příslušností, na zahraniční cesty měli být vysíláni vědci obeznámení s „běloruským jazykem, každodenností a svérázem Běloruska“ atd.¹ Nyní však rezoluce nepředstírala bezkonfliktnost prosazování a přijetí nutnosti bělorusizace na vysokoškolské půdě a konstatovala existenci „formálních a často dokonce nevraživých vztahů k bělorusizaci u části vědeckých pracovníků a studentů“, „nízkou aktivitu ze strany vysokoškolského vedení a studentských organizací ve věci bělorusizace“ apod.²

Ostatně v r.1926/27 se výuka v běloruštině vedla také na Mogilevské sovětské stranické škole I. stupně a Vitebské sovětské stranické škole II. stupně.³ Tyto školy spolu s Gomelskou stranickou školou II. stupně a Leninovou komunistickou univerzitou tvořily odvětví tak zvané stranické osvěty (*партийное просвещение*) a měly připravovat pracovníky v oblasti politického vzdělání. Tyto instituce měly podle dobové představy zajistit přípravu stranického aktivního jádra, které se vyzná v otázkách národní politiky a bude ji správně dodržovat, aby tak následně mohlo vystřídat nestrannou běloruskou inteligenci, která momentálně řídí průběh bělorusizace a podléhá, resp. a priori nemůže nepodlehnout různým zhoubným vlivům.⁴

Do činnosti stranických škol se promítaly téměř stejné překážky, s jakými se potýkalo každé dobové vzdělávací středisko, a to absence kvalifikovaných přednášejících mluvících bělorusky a také absence politické marxistické literatury v běloruském jazyce, z níž byl v r.1924/25 k dispozici pouze Lěsikem přeložený *Komunistický manifest* od Marxe a Engelse a několik příruček z protináboženské propagandy. Proto byli dokonce i bělorusky mluvící vyučující nuceni stále na základě ruských učebnic přednášet v ruštině. Na rozdíl od ostatních vysokoškolských zaměstnanců panoval podle dobové zprávy v prostředí vyučujících stranických škol nejvřelejší vztah k politice bělorusizace školy, protože „personál si perfektně uvědomuje nutnost postupného přechodu škol do běloruského jazyka vyučování“.⁵ Zde si je

¹ «З матэрыялаў да пастановы ЦК КП(б)Б “Аб беларусізацыі вышэйшых навучальных устаноў”», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 165.

² Тамтэж, с. 164.

³ Е. Андрэева, Л. Лыч, «Асвета і мова», in: *Настаўніцкая газета*, 11.7.1990.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 49.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 52.

ovšem nutno uvědomit, že zpráva, jež nám zprostředkovává tyto informace, je také stranické provenience a proto je možné, že není s to zaujmout vůči kolegům ze stranických škol dostatečný kritický odstup.

Jakkoli byl již tisk marxistické literatury v běloruštině, a to především v její popularizované a rolnictvu přiblížené verzi, zařazen do edičních plánů Státního nakladatelství, přesto se rekrutování učitelů do stranických škol předpokládalo mimo jiné uskutečňovat z řad absolventů Univerzity národů západu v Moskvě, kde existovalo velké běloruské oddělení a téměř celá výuka se tam vedla v běloruštině.¹

Velmi nepatrné úspěchy s provedením politiky bělorusizace vykazují jiné dobové vysoké školy. Ku příkladu na Běloruské státní vysoké škole veterinární se ještě v r.1926 téměř žádná opatření ve věci bělorusizace neuskutečňovala. Do běloruštiny byla převedena pouze vnitřní kancelářská agenda vysoké školy.² V r.1927/28 (tj. fakticky na konci oficiálního termínu převodu vysokých škol do běloruštiny) zde byly v běloruštině vyučovány pouze čtyři předměty, z nichž jedním byla samotná bělorusistika (6% přednášek z celkového množství studijních hodin a 25% seminářů).³ Ostatně v porovnání s předchozím r.1925/26 představovalo toto procento do jisté míry pokrok, protože tehdy tvořila výuka v běloruštině pouhých 1,9% všech předmětů.⁴ Faktická znalost běloruštiny nepřesáhla u vyučujících na Vysoké škole veterinární v r.1928 30%, studentské organizace přešly na použití běloruštiny pouze formálně a relativně málo se běloruština používala během studentských projevů, ve studentských novinách atd.⁵ Na konci r. 1929 bylo Běloruské vysoké škole veterinární spolu s Lékařskou a Hospodářsko-právní fakultou Běloruské státní univerzity dokonce věnováno zvláštní místo v tiskem zveřejněném usnesení Byra ÚV KS(b)B *O stavu bělorusiazce sovětské, hospodářské a odborové správy* ze dne 25. října r. 1929.⁶ V usnesení se kritizoval stav bělorusizace v těchto institucích, kde obzvláště neúnosný stav panoval právě na Vysoké škole veterinární.

Téměř stejné údaje vykazuje průběh bělorusizace na Běloruské státní akademii zemědělské, kde bylo ještě v r.1928 převedeno do výuky v běloruštině 30% přednášek a 70% seminářů (v r.1925/26 se celkový počet hodin přednášených v běloruštině rovnal 10,1%).⁷ Větší množství seminářů v běloruštině, a to současně k teoretickým přednáškám vedeným

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 52.

² НА РБ, ф. 4-п, оп. 1, д. 70, л. 80.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 74.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 74-75.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 75.

⁶ «Аб стане беларусізацыі савецкага, гаспадарчага і прафесіянальнага апарату. Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б. 25 кастрычніка 1929г.», in: *Звязда*, 10.11.1929.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 77.

v ruštině, znamenalo reakci na bělorusizaci ze strany především mladší generace vyučujících (doktorandi, asistenti apod.). Dobová zpráva ohledně průběhu bělorusizace v Akademii připisovala tuto pasivitu a nepatrné výsledky o několik let dříve zahájené kampaně bělorusizace především tomu, že na Akademii nebyl vypracován plán vykonání usnesení ÚVV KS(b)B včetně jasně stanovených termínů přechodu, evidence a kontroly apod.¹ Kromě toho samotná výuka nebyla v dostatečné míře přizpůsobena specifickým zemědělským podmínkám, resp. svérázu BSSR a nevykazovala tedy dostatečné vlastivědného zaměření.² Pokud se však odpoutáme od studijního procesu v Akademii, spatříme zde absenci jakýchkoliv běloruských kulturních iniciativ ve studentském prostředí, polovina studentů používala během seminářů vedených v běloruštině ruštinu, atd.³

Nehledě na výhružná usnesení schvalovaná Kolegií Lidového komisariátu školství BSSR ohledně doporučeného harmonogramu bělorusizace na obou těchto vysokých školách se kýžený výsledek nedostavoval. Například usnesením NKA z 5. dubna r.1926 se mimo jiné navrhovalo, aby byla od začátku školního roku 1927/28 veškerá přednášková činnost všech docentů zaměstnaných na Akademii zemědělské a Vysoké škole veterinární vedená v běloruštině.⁴ Pokud se však seznámíme s dobovou statistikou, pak zjistíme, že ještě v druhém semestru na jaře r.1928 přednášelo v běloruštině na Akademii zemědělské pouze 65% docentů⁵ a na Vysoké škole veterinární jich v běloruštině přednášelo 5 (celkový počet vysokoškolských docentů na škole se v dobové zprávě obezřetně bez udání důvodu neuvádí).⁶ Je zřejmé, že nařízení regulující průběh bělorusizace měla často formální povahu a mívaly se účinkem.

Nehledě na optimistickou zprávu Baľického o celkem nekonfliktním přijetí postupující bělorusizace na vysokoškolské půdě ze strany studentů a vyučujících,⁷ setkávalo se často zavedení výuky v běloruštině s neporozuměním a pasivním odporem ze strany studentů a profesorů. Na Vysoké škole veterinární byly dokonce zaregistrovány studentské protesty proti zavedení běloruštiny do výuky.⁸ Tato tendence však v této době měla delší trvání. Ještě v r.1922 se ukázalo ve výsledku uskutečněného dotazování studentů Fakulty společenských věd Běloruské státní univerzity ohledně jejich vztahu k běloruštině, že pouze 15% z nich se

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 78.

² Тамтэж.

³ Тамтэж.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 179.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 77.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 74.

⁷ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 136.

⁸ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 75.

vysloвило pro univerzitní výuku v běloruském jazyce.¹ Taková reakce byla také do jisté míry podmíněná dobovou národnostní skladbou Fakulty společenských věd, kde z 736 dotazovaných studentů tvořili Bělorusové pouze 26%, většinu tvořili židovští studenti – 67% a 6% - Rusové.² Ostatně taková národnostní skladba byla příznačná pro celou Běloruskou státní univerzitu i v pozdějším období.

Proto byla druhou stránkou národní politiky postupná korenizace v řadách studentů, jejíž cíl v oblasti školství se dá zformulovat jako snaha dosáhnout „větší souměrnosti v poměru zastoupení ve vzdělávacích institucích studentů každé národnosti v souladu s jejím podílem [na celkovém množství obyvatel] při současném zachování sociálního prvku“.³ Projevovalo se to především upřednostňováním uchazečů rolnického případně dělnického původu během přijímacího řízení, což téměř automaticky současně znamenalo původu etnický běloruský. V zájmu vytvoření komunistických kádrů s náležitou ideologickou orientací, jež téměř nebylo možné rekrutovat z řad proletářů, neboť v situaci nerozvinutého průmyslu se jednoduše těchto nedostávalo, se rolnictvo stalo prioritní cílovou skupinou rekrutování na vysoké školy. Tak můžeme rozumět dobovému výroku A. Bařického, který v této souvislosti hovoří o nutnosti dodání „rolnické povahy“ vysokým školám, a to ve větší míře než dosud a současně, že „v této otázce má národní politika ryze hospodářský základ“.⁴ Ostatně již v rezoluci říjnového pléna KS(b)B z r.1925 se uvádělo, že „správné vyřešení národní politiky v této otázce znamená ve své podstatě uspokojení touhy rolníka po studiu, posilování vypracování dělnicko-rolnické inteligence a pracovníků schopných se těsně přiblížit k vesnici a vystřídat na vesnici a obzvláště ve městě tu část staré inteligence, která není dostatečně přizpůsobená k novému obsahu veřejné a kulturní práce.“⁵

V rovině praxe se tento ideologický záměr upravoval např. usnesením SNK BSSR z 22. května r. 1925 ohledně pořadí přijímání uchazečů na vysoké školy. V souladu s usnesením byly pro budoucí studenty stanoveny určité kvóty, které se určovaly na základě jejich sociálního původu. Počet přijatých studentů rolnického původu nesměl být menší než 50% celkového množství studentů, počet studentů dělnického původu se stanovoval na 30%, zatímco počet studentů z rodin tzv. pracující inteligence a úředníků nesměl přesáhnout 20% celkového množství přijatých uchazečů. Kromě toho měli být rolníci přijímáni na vysoké školy aniž by museli poskytnout patřičné doporučení z organizací (stačilo pouze potvrzení

¹ Е. Г. Андрэева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 72.

² Тамтэж.

³ Валасевіч, „Вынікі прыёму ў прафесійныя навучальныя ўстановы ў 1927-28 г.“, in: *Асвятла*, № 8, 1927, с. 16.

⁴ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 141.

⁵ *Резолюцыя Пленума ЦК КП(б)Б (25-29 январа 1925 г.)*, Мінск 1925, с. 6.

nebo doklad vydaný okresním výkonným výborem), zatímco ostatní uchazeči měli dodat nezbytné doporučení od ÚV KS(b)B, od jiných stranických, resp. komsomolských organizací, okresních oddělení lidového školství, úřadů jiných svazových republik apod.¹ Tento systém ovšem nebyl reálně udržitelný a jeho hlavní slabina spočívala v tom, že přijatí uchazeči měli velmi nízkou úroveň přípravy (např. 1 209 studentů bylo přijato na základě úspěšně složených zkoušek a 569 uchazečů bylo přijato i přestože přijímací zkoušky nezvládli).² Tato a jiné podobné skutečnosti (následný pokles průměrného prospěchu studentů, snižování požadavků na studenty ze strany vyučujících, klesající úroveň odborné přípravy absolventů apod.) nakonec vedly v r. 1926 ke zrušení tohoto přidělovacího systému na základě sociálního původu a stranické příslušnosti (toto usnesení ovšem neplatilo pro Komunistickou univerzitu).³ Tendence upřednostňování studentů rolnického a dělnického původu přesto pokračovala i nadále a našla svůj odraz v usnesení o kuriálním systému přijímání na rabfaky, vysoké a vyšší odborné školy schváleném 15. června r. 1928. Tento systém se skládal ze dvou základních kurií rolníků a dělníků. Pro jednotlivé vzdělávací instituce bylo stanoveno určité procento povinného přijetí příslušníků každé kurie. Toto procento, jak se uvádělo v usnesení, bylo minimální a v žádném případě se nesmělo redukovat. Přijímacím komisím se doporučovalo spíše tento procentní poměr zvyšovat, a to především co se týče uchazečů dělnického původu.⁴ V důsledku schválených usnesení tak celkový počet studentů rolnicko-dělnického původu podle údajů uváděných časopisem *Ašveta* narůstal. Zatímco v r. 1927/28 tvořili tito studenti na vysokých školách 60% a 64,2% ve vyšších odborných školách, pak v příštím školním roce tvořil jejich počet 70,4%, resp. 74,9%.⁵

Údaje o dynamice národnostní skladby studentů jsou zároveň pravidelně uváděny v dokumentaci ohledně průběhu bělorusizace na vysokých školách. Například v r. 1924/25 tvořil počet běloruských studentů na Běloruské státní univerzitě pouze 41% (51% Židů, 6% Rusů a studentů jiných národností).⁶ V následujícím ročníku 1925/26 studovalo na BDU již 49,6% etnických Bělorusů.⁷ V r. 1927/28 pak studovalo na stejné univerzitě 2 432 studentů (kromě rabfaků), z nichž bylo Bělorusů 1 419 studentů (čili již 57,1%), Židů – 862 studentů,

¹ «О приёме в высшие учебные заведения БССР в 1925-26 учебном году: Постановление СНК БССР, 22 мая 1925 г.», in: *Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-крестьянского правительства БССР*, Отд. 1, № 27, Ст. 235, 1925, с. 1-2.

² I. I. Шаўчук, «Студэнты-гуманітары БССР (1920-1930-я гг.): сацыяльна-дэмаграфічны агляд», in: *Весці БДПУ*, Серыя 2, № 3, 2007, с. 12.

³ ««Об очередных задачах культурного строительства в БССР», Решение Объединённого пленума ЦК и ЦКК КП(б)Б, 22-27 июля 1926 г.», in: *Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК*, Т. 1. 1918-1927, Минск 1983, с. 241-242.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 1679, л. 117.

⁵ «Хроніка», in: *Асьвета*, № 1, 1929, с. 142.

⁶ А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асьветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 141.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 73, 79-80.

Rusů – 116, Poláků – 41 a 45 studentů jiných národností. V porovnání s předchozím r. 1926/27 se počet běloruských studentů zvýšil o 57 osob čili o 3,7%.¹ Tradičně největší počet etnických Bělorusů ve stejném školním roce jakožto i v letech předchozích tvořili studenti Běloruské státní akademie zemědělské (65,2%* v r. 1924/25 a 70,8% v r. 1926/27) a Běloruské státní vysoké školy veterinární (74% v r. 1924/25 a 76,2% v r. 1926/27).² Tato skutečnost byla dána tím, že židovské obyvatelstvo na běloruském území bydlelo převážně ve městech a zemědělstvím se ve většinou nezabývalo. Uchazeči z řad židovského etnika preferovali proto studium tradičních „městských“ oborů (právo, medicína, pedagogika apod.). Většina studentů na vysoké škole veterinární a Akademii zemědělské naopak pocházela z prostředí běloruského rolnictva. Etničtí Bělorusové převažovali také na Komunistické univerzitě (75% v r. 1926/27).³ Celkový počet běloruských studentů na vysokých školách, resp. vyšších odborných školách nicméně postupně rostl a kromě bezprostředních opatření ve věci politiky bělorusizace se zakládal také na stále se rozšiřující síti středních běloruských škol na venkově, z kterých se pak rekrutovali potenciální vysokoškolští studenti etnicky běloruského původu. Tato bělorusizací nastolená tendence nárůstu počtu studentů-Bělorusů pokračovala dokonce i po útlumu této politiky během 30. let. Pokud ovšem porovnáme skutečný rozsah, resp. výsledek opatření (přechod k výuce v běloruštině, studium běloruštiny přednášejícími, vlastivědní zaměření apod.) a rovněž úsilí vyvíjené ve věci prosazování bělorusizace na jednotlivých vysokých školách, pak zjistíme, že tyto nemají bezprostřední vazbu k národnostní skladbě studentů.

Podle našeho názoru odehrávalo velkou, ne-li rozhodující roli v provedení a akceptování bělorusizace na půdě té které vysoké školy především její vedení, nikoliv variabilita etnické skladby studentů. Máme zde k dispozici příklad Běloruské státní akademie zemědělské, který je okrajově zaznamenán v důvěrném hlášení DPU BSSR (*Дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне БССР, ДПУ БССР*) určeném ÚV KS(b)B. Podle referujícího zpravodaje probíhal během r. 1925 „zápas“ běloruské inteligence „o uchopení Zemědělské akademie do svých rukou“.⁴ Tito představitelé inteligence chtěli nejen prosadit „nechvalně známého Smoliče“ na pozici rektora Akademie, ale zároveň „za zády rektora-komunisty“

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 67; д. 17, л. 73, 79-80; údaje z r. 1924/25 se nachází v А. Баліцкі, «Беларусізацыя культурна-асветных устаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 141.

* Spočítáno na základě údajů Minské vysoké školy zemědělské a Vysoké školy zemědělské v Horkách v r. 1925, jejichž sloučením vznikla v r. 1925 Běloruská státní akademie zemědělská.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 93.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 183.

⁴ «Доклад секретного отдела ГПУ БССР в ЦК КП(б)Б о белорусско-эсеровском шовинистическом движении, 29 октября 1925г.», in: Р. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001, -с. 42.

usilovali o převahu „svého“ profesorského sboru v Akademii. Tento zápas probíhal ve spolupráci inteligence s Hlavní správou odborného vzdělání NKA, jehož předsedou byl bývalý eser Nekraševič a Inbełkultem neboli „hnízdem běloruských eserů a šovinistů.“¹ Jak je známo, tento „zápas“ skupina běloruské inteligence prohrála a nikdy neprosadila Smoliče ani jiné své představitele do vedoucích pozic na Akademii zemědělství, což se podle našeho názoru posléze do jisté míry odrazilo na celkových výsledcích provedení bělorusizace na této vysoké škole, o kterých se hovořilo výše. Současně, jak se dozvídáme ze vzpomínek dobového vysokoškolského přednášejícího H. Hareckého, probíhal uvnitř samotné Akademie aktivní „zápas“ mezi „proruskou skupinou“ vysokoškolských přednášejících, k níž patřila většina starších profesorů, vedoucích kateder a samotný rektor, a „běloruskou skupinou“, kam patřili mladí běloruští přednášející Akademie, již prosazovali úplnou bělorusizaci této vysoké školy. Podle slov samotného Hareckého „se národní otázka a národní zápas v důsledku naší činnosti [Harecky v tomto zápasu zastupoval „běloruskou skupinu“] vyhrotili jako nikdy předtím“.² Tento zápas zahájený mladými vyučujícími ovšem neměl žádné radikálnější výsledky z hlediska širšího prosazování bělorusizace na půdě Akademie.

Vedení vysoké školy také rozhodovalo o intenzitě provedení bělorusizačních opatření. Jako opačný příklad zde oproti Akademii vystupuje Běloruská státní univerzita, jejíž profesorský sbor byl ostatně Komisí ve věci inteligence ÚV KS(b)B* ohodnocen tak, že ohrožuje komunistickou stranu v důsledku politických názorů (národně-demokratická inteligence, menševici a jiní) zastávaných vyučujícími.³ V dubnu r.1928 bylo na Běloruské státní univerzitě během obecného shromáždění vědeckých pracovníků rozhodnuto postoupit do budoucna ještě více v bělorusizaci univerzity a tento proces zintenzivnit, a to jak po jeho kvantitativní, tak i kvalitativní stránce. Podle opatření rektora schválených vedením BDU měli, jak se z protokolu schůzky dozvídáme, všichni profesori a jiní vědeckí pracovníci zkoušet a přijímat zápočty v běloruštině (židovská sekce pak v jidiš), to samé se týkalo i státních zkoušek, které rovněž musely probíhat v běloruštině, udělení pozice docenta se

¹ «Доклад секретного отдела ГПУ БССР в ЦК КП(б)Б о белорусско-эсеровском шовинистическом движении, 29 октября 1925г.», in: P. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001, -с. 42.

² Citováno podle A. В. Бубноў, “Некаторыя суб’ектыўныя моманты часоў беларусізацыі (гістарыяграфічны аспект)”, in: *Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Навуковая канферэнцыя (Мінск, 6-7 снежня 2001г.)*, Мінск 2001, с. 216.

* Komise ve věci inteligence ÚV KS(b)B (*Комиссия по интеллигенции ЦК КП(б)Б*) byla vytvořena 16. ledna r. 1926 za účelem monitorování nestranné inteligence BSSR a její evaluace.

³ «Материалы и резолюция Комиссии по интеллигенции о проверке работников научных учреждений, высших учебных заведений, техникумов, просветительских организаций на основе постановления мартовского (1926г.) пленума ЦК КП(б)Б. Март-декабрь 1926г.», in: P. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001, с. 183.

podmiňovalo přednášením v běloruštině, jemuž měla předcházet první testovací lekce v běloruském jazyce (jestliže následně docenti přešli opět k výuce v ruštině, mělo to vést k propuštění z dosavadní pozice), studenti pak měli přednášet během všech shromáždění své referáty, resp. projevy v běloruštině, publikace sborníku *Práce BDU* („Працы БДУ“) se musela uskutečňovat výhradně v běloruštině atd.¹

Korenizace, o níž se výše hovořilo, se zároveň týkala profesorského sboru a spočívala v přednostním prosazování etnických Bělorusů na pozice vyučujících, což se následně projevovalo v postupné změně národnostní skladby profesorského sboru na vysoké škole (např. v BDU v r.1927/28 působilo celkem 48 profesorů, z nichž pouze 6 profesorů bylo běloruské národnosti, 18 docentů běloruské národnosti (z celkového množství 51 docentů zaměstnaných v BDU), 29 asistentů (ze 77)). Tato statistika se v porovnání s předchozím školním rokem proměnila následujícím způsobem: počet profesorů běloruské národnosti se zvětšil o jednu osobu, počet docentů – o 6 osob, asistentů – o 2 osoby atd.).² Pokud ovšem porovnáme tyto údaje s jim odpovídajícími údaji v tabulce z r.1925 (viz výše) zjistíme, že tato dynamika korenizace profesorského sboru byla skutečně nepatrná.

Skutečnou nadstavbu dobového vzdělávacího systému představovaly výzkumné katedry nabízející dvouleté studium a také vědecko-výzkumná střediska. Nejvýznamnější dobovou vědeckou institucí podobného typu byl Institut běloruské kultury (Inbełkult, *Інстытут беларускай культуры, Інбелкульт*). Inbełkult nahradil v r. 1922 dosavadní Vědecko-terminologickou komisi NKA BSSR založenou v r. 1921. Hlavním cílem této komise bylo vytvoření běloruské odborné terminologie pro programy běloruských základních a středních škol a rozpracování běloruských učebnic včetně slabikářů.³

V souladu s organizačními ustanoveními schválenými dne 30. listopadu r. 1924 představoval Inbełkult vrcholnou státní instituci v rámci NKA BSSR. Tato instituce byla vytvořena „pro systematický vědecký výzkum Běloruska v otázkách jazyka, literatury, etnografie, dějin, přírody, hospodářství, sociálně veřejného hnutí apod. a zároveň pro konsolidaci a koordinaci veškeré vědecké činnosti uskutečňované v těchto oborech jak vědeckými a uměleckými institucemi, tak jednotlivými osobami.“⁴ Vzhledem k neustále se rozšiřující sféře činnosti Inbełkultu schválili ÚVV a SNK BSSR usnesení, v souladu s nímž byl Institut běloruské kultury počínaje rokem 1926 povýšen na samostatnou státní instituci SNK BSSR. Tematika možného rozboru činnosti a významu Inbełkultu (později od r.1928

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 97.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 68.

³ М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М. У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993, с. 34.

⁴ *Белорусская Советская Социалистическая Республика*, Минск 1927, с. 432.

reorganizovaného do Běloruské akademie věd) jakožto samostatné vědecké instituce a její úlohy v procesu bělorusizace je natolik rozsáhlá, že může posloužit za předmět samostatného vědeckého bádání. Proto se v naší práci omezíme konstatováním základních údajů vztahujících se k této instituci.

V r. 1926 působilo v rámci Inbełkultu sedm sekcí, které se zabývaly rozpracováním jednotlivých vědeckých oborů, například Sekce běloruského jazyka a literatury spolu s komisí reformy běloruské gramatiky, Sekce běloruského umění spolu s divadelní, hudební a uměleckou podsekcí (studium běloruského stylu, architektury a ornamentu), Sekce sociálně historická, Sekce přírodovědná a jiné. Kromě toho v rámci Inbełkultu působily jednotlivé odborné komise, které se zaměřovaly na užší tematickou specializaci. K nejvýznamnějším z nich patřila například Komise pro vytvoření kompletního slovníku živé běloruské řeči a Hlavní terminologická komise, která redigovala a zpracovávala do definitivní podoby běloruskou odbornou terminologii předloženou ke schválení jednotlivými terminologickými podkomisemi z jiných sekcí Inbełkultu. Ve své činnosti spoléhala terminologická komise na podporu místních vlastivědných organizací, kroužků a jiných vzdělávacích a vědeckých institucí, které měly průběžně Inbełkultu dodávat lidovou terminologii a slova z různých oblastí každodenní činnosti.¹ Obecně se velmi podporovalo aktivní zapojení ze strany širších vrstev obyvatelstva do činnosti Inbełkultu, a to především venkovských učitelů. Svědčí o tom mimo jiné ta skutečnost, že členy korespondenty Institutu nebyli akademičtí pracovníci, nýbrž „uvědomělé síly běloruské provincie, které se Inbełkult rozhodl přizvat ke spolupráci nezávisle na jejich vědecké kvalifikaci.“² V této souvislosti zveřejnil Institut běloruské kultury v r. 1925 výzvu, v níž se uvádělo, že kulturní činnost mohou provozovat nejen vystudovaní vědci, ale každý občan Běloruska. Proto je nutno informovat Inbełkult o významných osobnostech svého kraje (hudebnících, úspěšných rolnících, lidových umělcích apod.), aby se nejvýznamnější z nich mohli také stát jeho členy-korespondenty. Největší důraz byl kladen na běloruský jazyk a sbírání běloruských slov a výrazů z lidového prostředí, „aby se nyní rozvíjející běloruský literární jazyk neodpoutával od jazyka lidového, aby jeho rozvoj probíhal v nejtěsnějším spojení s masami.“³

Literární komise Inbełkultu měla zajistit akademické vydání sebraných spisů běloruských spisovatelů a studovat dějiny běloruské literatury a její současnost. V rámci Historicko-archeologické komise byla připravována k tisku edice běloruských historických

¹ М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М.У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993, с. 38.

² *Інстытут беларускае культуры. Гісторыя узьнікнення. Сучасная структура. Навукова-дасьледчая дзейнасьць*, Менск 1926, с. 19.

³ Тамtéž, с. 18-19.

pramenů *Běloruský archiv* (sem patřil například *Sborník aktů 16. a 17. století* a jiné) a učebnice ke studiu pramenů pro studenty a odborníky, publikovány byly dobové výsledky archeologických studií Běloruska a rozpracovávána jednotlivá výzkumná témata z oblasti běloruských dějin, hospodářství a kultury. Komise pro zpracování vojenské terminologie a vytvoření vojenských učebnic (zkráceně Vojenská komise) byla vytvořena v souvislosti s probíhající bělorusizací Běloruského vojenského okruhu BSSR a měla svou činností zajistit vypracování vojenské odborné terminologie, překlad a vydání vojenských statutů v běloruštině. Jiný specializovaný útvar – Ústřední vlastivědné byro (СВК, *Цэнтральнае Бюро Краязнаўства, ЦБК*) – mělo za cíl organizaci a řízení činnosti vlastivědných společností a kroužků po celé republice, počet jejichž příslušníků dosáhl ke dni 1. září r. 1926 množství 6 830 osob.¹ Zároveň vydávalo Byro své vlastní periodikum *Náš Kraj* (“*Наш Краі*”).

Kromě toho působilo v rámci Inbełkultu polské, lotyšské a židovské oddělení se samostatnými sekcemi a komisemi zaměřujícími se na studium těchto menšin.

Kromě bezprostředně odborné vědecké činnosti se Inbełkult do značné míry podílel na bělorusizaci školství. V rámci činnosti Institutu běloruské kultury byly připravovány a vydávány učebnice a příručky pro sedmileté a vysoké školy (např. *Dějiny běloruské literatury* M. Hareckého, *Krátký nástin dějin Běloruska* Ihnatoŭského, *Dějiny Běloruska* Pičety, učebnice zeměpisu Azbukina a Smoliče a jiné), byly vypracovány a redigovány školní programy a studijní plány, jednotliví vysokoškolští přednášející zde získávali doporučení k práci na vysoké škole, byly zde organizovány učitelské kurzy bělorusistiky atd.² Výstupy činnosti této instituce (v podobě nově vypracované odborné terminologie, kurzů rozpracovaných zaměstnanci Inbełkultu apod.) poskytovaly odborný základ pro převod výuky na vysokých školách do běloruského jazyka.

Na rozdíl od základních a sedmiletých škol se s bělorusizací na půdě vysokých a vyšších odborných škol do r. 1924 téměř nesetkáme. Bělorusizace výuky se snadněji zakotvovala v prostředí vyšších odborných škol pedagogických, na vysokých školách postupovala bělorusizace pomalu a často závisela na přístupu vedení konkrétní vědecké instituce k tomuto procesu. Nejúspěšnější byla v provedení bělorusizace Pedagogická fakulta Běloruské státní univerzity, která připravovala především učitele pro běloruské školy, již pak měli zajistit a podpořit průběh bělorusizace po celém území republiky. Mezi nedostatky

¹ *Белорусская Советская Социалистическая Республика*, Минск 1927, с. 433.

² *Інстытут беларускае культуры. Гісторыя уз'нікнення. Сучасная структура. Навукова-даследчая дзейнасць*, Менск 1926, с. 12; М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М. У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993, с. 68-69, 88-90, 243.

zpomalující průběh bělorusizace na půdě vysokých škol lze uvést nedostatek vysokoškolských přednášejících ovládajících běloruštinu, nedbalost, resp. laxnost vysokoškolského vedení spočívající v absenci jakýchkoliv termínů přechodu do výuky v běloruštině, resp. jeho kontrol a stimulování vědeckých pracovníků, nedostatečnou vlastivědní zaměřenost výuky, neuspokojivou znalost běloruštiny ze strany uchazečů o studium na vysoké škole, nedostatek odborné terminologie pro vysokoškolskou výuku a někdy formální vztah k provedení bělorusizace ze strany samotných studentů. Spolupráce s Institutem běloruské kultury, jenž tvořil výzkumnou „nadstavbu“ dobového školního systému, zajišťovala vědecký podklad pro prosazování bělorusizace na půdě vzdělávání.

5.4. Dodatečná vzdělávací střediska: bělorusizace v kulturních jizbách a střediscích likvidace analfabetismu

Základními středisky vzdělání na vesnici byly kulturní jizby, kluby, lidové domy (*народныя дамы, нардамы*) a střediska likvidace analfabetismu, jejichž dobový název zněl likpunkt čili punkt likvidace negramotnosti. Střediska likvidace analfabetismu existovala v rámci státního sdružení *Прыч с неграмотності! (таварыства “Прыч непісьменнасць!”)*. V důsledku toho, že většina obyvatelstva běloruské vesnice byla naprosto negramotná (dobová statistika uvádí údaje o 673 negramotných na každých 1000 obyvatel v r.1920,¹ v roce 1927 se tento počet sníží na úroveň 590 negramotných na 1000 obyvatel),² byla likvidace analfabetismu na vesnici stejně tak důležitá jako zavedení všeobecného školního vzdělání. Kampaň likvidace analfabetismu se zároveň řídila i jiným cílem. Gramotnost vesnického obyvatelstva měla zajistit lepší recepci sovětské politiky, protože podle Lenina se „negramotný člověk nachází mimo politiku“.³ „Dokud je vesnice analfabetizovaná, nelze tam uskutečnit správnou politicko-vzdělávací činnost a nelze požadovat, aby se rolník dobře orientoval ve všech otázkách a dokonce si ani nemůžeme být jisti tím, zda rolník rozumí, co je mu k prospěchu a co mu škodí“, - uvádělo se v dobovém článku učitelského časopisu *Асвета*.⁴

Proto bylo druhým důležitým úkolem těchto vzdělávacích středisek a náplní jejich činnosti šíření a objasňování sovětské státní politiky mezi obyvatelstvem, a to především vesnickým. Celá síť kulturních jizeb, likpunktů apod. proto spadala pod kompetenci Hlavního politicko-vzdělávacího výboru NKA BSSR (*Палітасьвета, Галоўны палітыка-асьветны камітэт БССР, Палітасьвета*), který sice formálně náležel k NKA, ovšem jeho činnost probíhala za bezprostředního vedení oddělení agitace a propagandy ÚV KS(b)B BSSR.⁵

Z rozboru dobových dokumentů se ukazuje, že nejdůležitějšími středisky politicko-vzdělávací práce byli lidový dům a kulturní jizba, byli „baštou strany ve městě a na vesnici“.⁶ Podle dobových údajů za r.1927 se v každém běloruském okrese nacházel jeden lidový dům a

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 290, л. 95.

² А. Баліцкі, «Культурнае будаўніцтва да дзесятай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі», in: *Асвета*, № 7, 1927, с. 9.

³ «Усесаюзнаы зьезд па рабочай асьвеце. (Нашы падагульненні й пэрспэктывы)», in: *Асвета*, № 1, 1925, с. 36.

⁴ Тамтэж.

⁵ «Палажэньне аб Народным Камісарыяце Асьветы БССР. (Зацьверджана Прэзыдыумам ЦВКБ 4 ліпеня 1924г.)», in: *Асвета*, № 2, 1924, с. 151-155.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 53.

3 kulturní jizby.¹ Ze zpráv dobových inspektorů a hlášení sepsaných na jejich základě vedoucími úředníky těšily se tyto jizby vzrůstající oblibě mezi obyvateli vesnice. Náplň činnosti kulturní jizby spočívala v pořádání rozmanitých osvětových besed, přednášek apod. Velké oblibě se těšilo především předčítání z knih a novin.² „Je ovšem nutno poznamenat“, uvádělo se v dobové zprávě z r.1924/25, „že rolníci čtou špatně v běloruštině. Učili se gramotnosti v ruštině a ty odlišnosti, jež má běloruský jazyk, pro ně představují velké těžkosti. Proto se do jisté míry ztrácí ten efekt, který by mohla poskytnout literatura v běloruském jazyce. Ale poslouchat čtení v běloruštině – pokud je ovšem prováděno osobou, která umí číst běloruský – mají rolníci obzvlášť rádi. Hlasité společné čtení v běloruském jazyce se stále více a více ujímá v praxi kulturních jizeb a lidových domů.“³

Rolníci často z vlastní iniciativy otevírali jizby a tak zvané „rudé koutky“ (*чырвоны куток*), někdy však tuto iniciativu bezprostředně podporovali „šéfové“ (*шэфы*), tj. průmyslová nebo obchodní organizace (patron), jež podporovala tuto vesnici nebo skupinu vesnic. Například v r.1926/27 existovalo 308 smluvních a patronských kulturních jizeb neboli stejné množství jako bylo jizeb státních; počet „rudých koutků“ podobného charakteru se blížil 989.⁴ Jinými slovy, jak se prohlašovalo ve zprávě lidového komisaře školství A. Baľického, „kulturní jizba postupně začínala prorůstat do každodennosti rolnictva“.⁵

Z hlediska tematického zaměření této práce nás především zajímá míra bělorusizovanosti, resp. výukový a pracovní jazyk v těchto nižších vzdělávacích střediscích.

Tato střediska měla být převedena do běloruštiny podle oficiálního termínu během pěti let od okamžiku zahájení politiky bělorusizace v r.1924. Tento relativně dlouhý termín se zdůvodňoval tím, že v r.1924 existoval vážný nedostatek pracovníků v oblasti školství a vzdělání ovládajících běloruštinu a ke konci období stanoveného pro přechod je měli nahradit, resp. doplnit čerství absolventi vyšších odborných, vysokých a stranických škol odpovídajících oborů.⁶ Nyní však pro přípravu běloruských osvětových pracovníků z této branže existovaly např. kurzy politického vzdělání, kde se tyto obeznamovali s běloruskými vlastivědnými předměty pro další práci v běloruštině.⁷

¹ А. Баліцкі, «Культурнае будаўніцтва да дзесятай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі», in: *Асвятла*, № 7, 1927, с. 9.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 289, л. 6.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 56.

⁴ А. Баліцкі, «Культурнае будаўніцтва да дзесятай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі», in: *Асвятла*, № 7, 1927, с. 10.

⁵ Тамтэж.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 42.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 56.

V původním *Návodu k evidenci negramotných* NKA z 18. prosince r.1921 se uvádělo, že během evidence analfabetů je nutno poznamenat, v kterém jazyce si přeje analfabetizovaný studovat.¹ Ovšem nehledě na to, že místní obyvatelstvo žádalo o poskytnutí základů vzdělání v mateřštině, byla podle referátů prezentovaných na sjezdu školských inspektorů a školitelů sociální výchovy činnost těchto středisek vedená až do r.1925 v ruštině. Proto se v rezolucích sjezdu uváděla nutnost urychleného převodu činnosti středisek likvidace analfabetismu a jiných vzdělávacích středisek včetně knihoven do běloruštiny a jejich materiální zabezpečení běloruskou literaturou, učebnicemi a tiskem. Kromě toho se předpokládalo vyhlásit soutěž na nejlepší slabikář pro dospělé.² Zatímco podobný běloruský slabikář nebyl k dispozici (první běloruský slabikář pro dospělé *Naše sila – niva a mašina* od M. Bajkova a S. Nekraševiče vznikl v r.1925), probíhala výuka v likpunktech podle slabikáře dětského, což práci těchto středisek do jisté míry ztěžovalo.³ Kromě toho existoval zvláštní slabikář pro zemědělce přeložený z ruského do běloruského jazyku, o němž bylo v materiálech Sekce běloruského umění Inbeřkultu poznamenáno: „Z uměleckého hlediska neobstojí ilustrace *Lemantara* [Slabikáře] před žádnou kritikou. Jejich autor nezná proporce lidského těla a nezvládá techniku malby. Mnohé kompozice vyvolávají karikaturní dojem. Z hlediska etnografie jsou tyto obrázky bezcenné. Typy a obličejové zemědělců jsou dokonce vypůjčeny z nějakého humoristického časopisu, kde jsou ukrajinští Chochlové [хохлы, dobový název Ukrajinců] s obrovskými vousy smícháni s typy Zamoskvorecka [dobový název předměstí Moskvy]. Kroj je rovněž ukrajinský a ruský – ukrajinská svítka [світка] a kožich, moskevská košile [касавапотка], široké ukrajinské kalhoty, moskevské láptě z konopných provazů [чуні], chochlacké [ukrajinské] čepice“.⁴

Ostatně je nutno poznamenat, že schémata agitační práce mezi obyvatelstvem podobná těm, která byla námi rozebírána výše (tj. ohledně prosazování běloruských škol), platila také pro agitaci ve prospěch samotného otevírání likpunktu na vesnici. Agitace zde neměla jakkoliv sofistikovanější povahu. V projevu jednoho z vedoucích pracovníků krajských školních úřadů vystupujícího pro otevření likpunktu na vesnici se například uvádělo, že užitek gramotnosti je nezastupitelný a každý rolník se již o tom musel přesvědčit. Kromě toho – jak

¹ Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 78.

² «Пракол трэцяга Ўсебеларускага з'езду інспэктароў і інструктароў па сацыяльнаму выхаванню, адбыўшагася 2-7 лютага 1925 году», in: *Асвятла*, № 2, 1925, с. 169.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 44.

⁴ НА РБ, ф. 500, оп. 1, д. 225, л. 265.

se na rolníky obracel přednášející – „si musíte tuto otázku pořadně promyslet a snažit se splnit Leninův odkaz tak, aby k 10. výročí Říjnové revoluce nezůstal žádný negramotný.“¹

V r. 1925/26 bylo dobovou zprávou evidováno celkem 272 běloruských kulturních jizeb, z nichž pouze polovina (tj. 136 jizeb) vedla svou práci v běloruštině.² Celková bělorusizace kulturních jizeb šla pomalu. Bylo to zaviněno především tím, že vedoucí těchto kulturních středisek často neovládali běloruštinu a zároveň neexistovalo dostatečné množství běloruské literatury a periodik, na jejichž základě by se mohla kulturní běloruská práce uskutečňovat. Likvidace analfabetismu na vesnici v prostředí místního etnicky běloruského rolnictva se také uskutečňovala v běloruštině jen částečně a v prostředí dělníků se vedla téměř výlučně v ruštině.³ Jazyk výuky v likpunktu vždy odpovídal jazyku vyučujícího, jehož úlohu téměř vždy plnil místní učitel z odvětví sociální výchovy.⁴ Tato skutečnost, to znamená nedostatečná znalost běloruského jazyka samotnými vyučujícími, z nichž většinu tvořili studenti, a zároveň výše zmíněná rusifikovanost městského obyvatelstva, vedly k tomu, že v r.1925/26 se likvidace analfabetismu ve městech, a to především v Minsku, uskutečňovala převážně v ruštině.⁵

Dobové údaje o míře bělorusizovanosti likpunktů a škol pro pologramotné se rozcházejí. Podle jedné zprávy ohledně činnosti NKA BSSR za r.1926/27 se vyučovalo v běloruštině ve všech likpunktech, kulturních jizbách a školách pro pologramotné určených běloruskému obyvatelstvu na sceleném běloruském území do 2. připojení (tj. na území kromě Gomelska).⁶ Jiné dobové zprávy uvádí údaje o plné bělorusizovanosti těchto středisek a jejich 100% zabezpečení běloruskými učebnicemi za stejnou dobu, a to po celém běloruském území.⁷ Pokud vezmeme v úvahu, že první dokument je *Krátkou zprávou Lidového komisariátu školství BSSR za r.1926/27* a má spíše vnitřní informativní povahu, zatímco ten druhý je *Kulturní budování a bělorusizace kulturně-vzdělávacích institucí* za stejné období a má povahu spíše reprezentativní a zároveň přímo cituje a je vytvořen bezprostředně na základě *Krátké zprávy*, lze se přiklonit spíše k první verzi pouze částečné bělorusizovanosti likpunktů k r.1927, ačkoliv někteří běloruští badatelé (Andreevová, Łyč) upřednostňují verzi druhou.⁸

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 279-279 об.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 251.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 251-251 об.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 182.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 182-183 об.

⁶ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 317, л. 23.

⁷ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 200.

⁸ Е. Андреева, Л. Лыч, «Асвета і мова», in: «Настаўніцкая газета», 11.7.1990.

Dobové střediska likvidace analfabetismu a kulturní jizby, resp. lidové domy nebyli jen vzdělávacími středisky na vesnici anebo ve městě, ale měli zároveň plnit důležitou funkci retranslace sovětské dobové politiky v prostředí místního především vesnického obyvatelstva. Činnost těchto vzdělávacích středisek často likvidovala „běloruský analfabetismus“, spočívající ve výuce základů gramotnosti v mateřském jazyce běloruského obyvatelstva a připravovala tak půdu pro další prosazování bělorusizace v jiných odvětvích školství, státní správy a kultury. Působení těchto středisek tak dokresluje naši představu o postupu bělorusizace mimo zdi základní, resp. sedmileté školy, a to především na vesnici.

5.5. Učitelé: jejich role v procesu bělorusizace a jejich reakce na bělorusizaci

Samotné učitelstvo tvořilo jednu z nejdůležitějších cílových skupin, na které se zaměřovala, resp. s jejichž účastí počítala politika bělorusizace. Učitelé sami byli podrobena intenzivní ideologické indoktrinaci, bylo zcela zásadní, aby byli získáni pro spolupráci se stranou. Roli učitelstva v procesu bělorusizace základních a sedmiletých škol lze jen těžko podcenit. Jak je vidět z archivních a jiných dobových materiálů (tisk apod.), tvořilo učitelstvo (a to především vesnické) aktivní a významnou složku kulturní a vzdělávací činnosti ve škole a mimo ni. Učitelé vedli vlastivědné kroužky, učili základní gramotnost v prostředí dospělého obyvatelstva a kromě toho byli organizátory kulturně dramatických a jiných kroužků. Role aktivního a především vesnického učitelstva v prosazování politiky bělorusizace byla tedy nepodcenitelná.

Dobové údaje za rok 1925/26 svědčí o tom, že většina učitelů působila na venkově a v menších městysích (71,8%), zatímco ve městech pracovalo jen 28,2% učitelů. Většinu učitelů tvořili etničtí Bělorusové (80,5%) a jejich převážný sociální původ byl rolnický (57%).¹ Obecně platí, že procento Bělorusů působících jako učitelé nebo vysokoškolští přednášející bylo nejvyšší na základních a sedmiletých školách (74,8%), menší na vyšších odborných školách (37,6%) a nejmenší pak na školách vysokých (21,9%).²

Příprava učitelů pro nově otevírané běloruské školy anebo pro školy, které již existovaly a nyní se převáděly do výuky v běloruštině, se kromě bezprostředního studia na vyšších odborných a vysokých školách uskutečňovala také na přípravných kurzech o různé délce studia. Pedagogické kurzy byly v jejich stávající podobě během 20. let 20. století dočasným opatřením a měly zajistit akutní potřebu běloruských učitelů. Nejkratšími z nich byly šestitýdenní letní učitelské kurzy, které každý rok absolvovalo přibližně 10% (tj. více než 1 000) všech vesnických učitelů.³ Cílem těchto kurzů byla podle dobového výrazu „likvidace politického analfabetismu“ čili průběžné politické vzdělávání učitelstva a zároveň příprava učitele k působení v běloruské škole v podobě rozšířeného studia běloruského jazyka, literatury a předmětů vlastivědného zaměření.⁴ Pokud byl do r.1923 během těchto kurzů primárně vyučován běloruský jazyk a literatura, pak od r.1923/24 poskytují kurzy širší

¹ Údaje podle E. K. Новик, *Формирование кадров народного образования в Белоруссии (1917-1941гг.)*, Минск 1981, с. 62.

² Údaje pro rok 1925 jsou spočítané podle НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 5, л. 18.

³ I. Мазур, „Сёлетнія курсы па перападрыхтоўцы вясковага настаўніцтва“, in: *Асвятла*, № 3, 1926, с. 127.

⁴ Tamtéž.

vlastivědné zaměření. Studijní program letních kurzů pro r.1925/26 zahrnoval například 8 přednášek a seminářů z národní politiky, 24 přednášek a seminářů z běloruštiny, 6 vlastivědných seminářů spolu s 10 povinnými exkurzemi v rámci kurzů apod. Běloruština se na letních kurzech přednášela pouze v nově připojených oblastech, na území původního jádra byl pak tento designovaný počet hodin určen pro podrobnější a rozšířenější studium metodologie a vlastivědných předmětů.¹ Od r. 1927 měly tyto kurzy explicitní bělorusizační zaměření pouze v Řečickém a Gomelském okrese, tj. oblastech, které byly připojené jakožto poslední v r. 1926.²

Vyšší kurzy bělorusistiky byly otevřeny v Minsku v r.1923 a nabízely svým posluchačům jednorozční studium. Kurzy bělorusistiky poskytovaly svým absolventům vyšší kvalifikaci učitele běloruského dějepisu a zeměpisu anebo běloruského jazyka a literatury. Absolventi těchto kurzů byli z právního hlediska přirovnáváni k absolventům škol vysokých.³ V r.1923 byli na tyto kurzy učitelé posíláni na základě doporučení okresních oddělení lidového školství, přičemž jim byla během studia vyplácena plná mzda. Již od r. 1924 působili absolventi vyšších kurzů bělorusistiky ihned po ukončení studia jako lektoři na letních šestitýdenních učitelských kurzech.⁴ Nehledě na to, že v příštím školním roce 1924/25 se zachování pracovních mezd u účastníků kurzů nepředpokládalo (měla je částečně nahrazovat stipendia), podalo celkem 200 učitelů žádost o účast na kurzech, což značně převyšovalo nabídku studijních míst (bylo jich pouze 60). Proto se přijetí na Vyšší kurzy bělorusistiky uskutečňovalo na základě ústních kolokvií a hodnocení dosavadní praxe a pracovní činnosti uchazeče v oboru. Kromě toho bylo v témže roce přijato na kurzy i 15 samoplátců z řad učitelů.⁵

Největší důraz byl během studia kladen na předměty s běloruským zaměřením (gramatika a dějiny běloruského jazyka, dějiny běloruské literatury, dějiny Běloruska, zeměpis a vlastivěda, etnografie a dějiny běloruského umění). Pro obeznámení s národním běloruským divadlem měli učitelé v rámci studijního plánu povinně a bezplatně navštívit všechny divadelní inscenace Běloruského národního divadla. K jiným povinnostem posluchačů patřila také například samostatná výuka běloruštiny v minských městských organizacích a institucích anebo v příslušném vojenském útvaru spadajícím pod vzdělávací činnost kurzů. Je nutno poznamenat, že přednášejícími na kurzech byli nejpřednější doboví vědci, politici a spisovatelé (např. Jakub Kołas přednášel metodiku běloruského jazyka,

¹ I. Мазур, “Сёлетнія курсы па перападрыхтоўцы вясковага настаўніцтва”, in: *Асьвета*, № 3, 1926, с. 128.

² I. Мазур, «Летнія курсы па перападрыхтоўцы вясковага настаўніцтва», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 95.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 1897, л. 45.

⁴ Акулік, “Вышэйшыя курсы беларусазнаўства”, in: *Асьвета*, № 1, 1924, с. 70.

⁵ Г. Няхай, “Праца на Вышэйшых Курсах Беларусказнаўства”, in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 179.

Piotuchovič dějiny běloruské literatury, Lěsik gramatiku a dějiny běloruštiny, Ščakačichin dějiny běloruského umění apod.).¹ Studium na kurzech bylo doprovázeno nebývalou zainteresovaností a angažovaností učitelů. Například absence na jednotlivých přednáškách byla u posluchačů nepředstavitelným zjevem apod.²

Kromě toho byla v r.1924 v rámci politiky bělorusizace zahájena činnost Centrálních běloruských kurzů Lidového komisariátu školství RSFSR v Minsku. Cílem těchto kurzů byla příprava učitelů běloruských vesnických škol Gomelské a Smolenské gubernie RSFSR. Ostatně se Lidový komisariát školství RSFSR (NKP RSFSR) snažil adaptovat k podmínkám práce na běloruské vesnici také program Gomelské vyšší odborné školy pedagogické prostřednictvím zavedení předmětů z oblasti bělorusistiky do studijního plánu. Materiál pro tyto předměty (např. pro kurz hospodářského zeměpisu Běloruska a ústní lidové tvorby) sbírali samotní studenti a přednášející v rámci velmi aktivní činnosti běloruského vlastivědného kroužku této instituce.³ Tato území, kde měli působit nově připravovaní běloruští učitelé, sice stále ještě Bělorusku nepatřila (a některé z těchto okresů i nadále zůstanou ve skladbě Ruska) ovšem hlavním cílem této ze strany NKP RSFSR vyvíjené činnosti bylo „uspokojení touhy běloruské části rolnictva západní oblasti RSFSR po svém mateřském jazyce a kultuře, po škole s mateřským jazykem vyučování“.⁴

Největší místo na kurzech NKP RSFSR zaujímal v r. 1924/25 studium běloruského jazyka a jeho metodiky (celkem 80 hodin), pak následovaly dějiny běloruské literatury (20 hodin), dějiny běloruského lidu (15 hodin), vlastivěda (15 hodin) a jiné předměty, které se ovšem vyučovaly v minimálním rozsahu, např. sovětské kulturní budování (pouze 4 hodiny) a jiné.⁵ Posluchači kurzů navštěvovali běloruská muzea a Běloruské národní divadlo a kromě toho obdržel každý ze zúčastněných učitelů sadu knih s běloruskou literární tvorbou od nejvýznamnějších dobových běloruských autorů (Jakuba Koľase, Janky Kupały, Čišky Hartnaha a jiných).⁶ Tento studijní program se v zásadě nezměnil ani během pozdějších let fungování kurzů, kdy se na nich připravovali běloruští učitelé pro Pskovskou, Smolenskou a Brianskou gubernii RSFSR.⁷

¹ А. Міцкевіч, “Другі выпуск Вышэйшых Курсаў Беларусказнаўства”, in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 121.

² Г. Няхай, “Праца на Вышэйшых Курсах Беларусказнаўства”, in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 179; А. Міцкевіч, “Другі выпуск Вышэйшых Курсаў Беларусказнаўства”, in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 122.

³ Я. Мацьвяёнак, “Пытаньні краязнаўства ў Рагачоўскім пэдагэгікуме”, in: *Асьвета*, № 2, 1924, с. 147-148.

⁴ М. Каршук, “Цэнтральныя Беларускія курсы Народнага Камісарыяту Асьветы РСФСР (у Менску)”, in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 181.

⁵ Тамтэж.

⁶ Тамтэж, с. 182.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 90-91.

Někdy ovšem učitelé studovali běloruský jazyk a literaturu samostatně v jednotlivých kroužcích, které existovaly bezprostředně ve škole.

Stranické direktivy ohledně získávání inteligence do svých řad, resp. jejího těsnějšího připoutávání ke straně se projevovaly na mnoha úrovních. Jak jsme již v tomto oddíle zdůrazňovali, kladla komunistická strana velký důraz na spolupráci s učitelstvem, a to především vesnickým, a na jeho aktivní zapojení do provádění národní politiky. Podle celkové představy stranického vedení měla být „kulturní revoluce na vesnici ... uskutečňována především učitelem pod vedením komunistické strany“.¹ Působení „kulturní revoluce“ měl učitel vnášet do kulturních jizeb, lidových domů, učitel měl řídit vzdělávací kroužky, organizovat osvětové besedy a vysvětlovat vesnickému obyvatelstvu aktuální stranické a politické otázky, zapojovat se do veřejné činnosti v podobě šíření a čtení novin a knih na vesnici, apod. Kromě toho se podle představy komunistické strany měla tato práce odehrávat v těsné spolupráci učitele s místními organizacemi komsomolu. Zároveň se předpokládalo, že se učitel zapojí do činnosti Inbelkultu a bude přispívat k rozvoji rodící se běloruské vědy tím, že bude sbírat běloruská slova, zúčastní se zpracování běloruského folkloru, dějin, zeměpisu apod. Jinými slovy, jak se uvádělo v rezoluci Všeběloruského učitelského sjezdu z r.1925, nesměla se „činnost učitele na vesnici omezovat pouze na prostor vymezený školními stěnami“.² V běloruských podmínkách měl učitel zároveň být „nejúčinnějším pomocníkem [strany] ve věci dalšího prosazování bělorusizace“,³ o čemž ostatně svědčí např. *Dopis k učitelům Běloruska* připravený Nackomisí ÚVV BSSR v srpnu r. 1925⁴ a jiné podobné výzvy.

Byl to pak zpravidla vesnický učitel, kdo vedl několik zájmových kroužků studia bělorusistiky, resp. běloruštiny samotné, jež byly určeny učitelům městským či úředníkům okresního nebo krajského výkonného výboru a jiným státním zaměstnancům (např. příslušníkům jiných státních institucí, odborů atd.). Hlavní náplní činnosti učitele měla být ovšem likvidace negramotnosti, jež se podle náměstka lidového komisaře školství Baľického měla stát „druhou povinností po povinnosti školní, tím nejdůležitějším z celé jeho veřejné činnosti“.⁵ Podle dobových údajů z r. 1925 učilo v Oršanském kraji 279 učitelů rolnické obyvatelstvo základům gramotnosti. Prostřednictvím učitelů odebírali rolníci tohoto kraje 2 022 výtisků různých novin a časopisů. Činnosti kulturní jizby se zúčastnilo 484 učitelů,

¹ «Партыя – настаўніцтву. Усім настаўнікам Б.С.С.Р.», in: *Асвятла*, № 1, 1925, с. 5.

² «Рэзолюцыі, вынесеныя на Ўсебеларускім настаўніцкім зьезьдзе», in: *Асвятла*, № 1, 1925, с. 152.

³ «Партыя – настаўніцтву. Усім настаўнікам Б.С.С.Р.», in: *Асвятла*, № 1, 1925, с. 5.

⁴ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 1898, л. 4.

⁵ А. Баľіцкі, «Культурнае будаўніцтва да дзесятай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі», in: *Асвятла*, № 7, 1927, с. 9.

z nichž 182 předčítalo vesnickým obyvatelům z tiskovin, 165 vytvářelo nástěnné noviny a 157 vedlo kroužky různého druhu. Počet učitelů zapojených do veřejné činnosti mimo školu tvořil 70%.¹ Podle jiných údajů obecné kontroly zapojenosti vesnických učitelů do veřejné činnosti uskutečněné v BSSR v r. 1927 působilo 110 učitelů Vitebského kraje (s výjimkou Čašnického, Lioznenského a Vitebského okresu) v kulturních jizbách, 407 učitelů se zúčastnilo agitačních kampaní a uskutečňovalo osvětové besedy v prostředí rolníků, 52 učitelů působilo v střediscích likvidace analfabetismu pro negramotné a pologramotné, 128 učitelů bylo příslušníky vesnických sovětů, 27 učitelů působilo v okresních výkonných výborech, mnozí učitelé pracovali v dobrovolných organizacích typu *Pryč s analfabetismem*, *Prítel dětí* apod. Podobnou statistiku ve stejné době vykazují i jiné běloruské regiony.² K r. 1928 bylo vtaženo do veřejné činnosti na vesnici téměř 70% pracovníků oblasti vzdělání.³

Do veřejné práce ve věci vzdělávání obyvatelstva byli ovšem zapojeni nejen samotní učitelé. Často se do veřejné činnosti spočívající např. v pořádání osvětových besed, přednášek, divadelních inscenací apod. aktivně zapojovali studenti běloruských vyšších odborných škol pedagogických.⁴

Pro nás je současně zajímavá i reakce učitelstva na bělorusizaci, která nebyla, stejně jako v prostředí studentů, resp. vysokoškolských vyučujících, jednotná. V některých materiálech najdeme informaci o plném porozumění a podpoře politiky bělorusizace učitelským sborem⁵ a dokonce o samostatné agitační činnosti ve prospěch bělorusizace (viz činnost učitelů Gomelského kraje v kapitole 5.1.), v jiných materiálech se však setkáváme s neporozuměním, resp. neochotou učitelů podporovat dobovou národní politiku, a to především ve městech. Podle údajů z Vitebského kraje z konce r. 1925 zaujímal většina městského učitelstva vyloženě nepřátelský postoj vůči bělorusizaci školy, 30% z nich sice ovládalo běloruštinu, jejich vztah k bělorusizaci byl ovšem indiferentní.⁶ S analogickou situací se setkáváme v Kalininském kraji, kde se během diskuse o bělorusizaci školy na učitelské konferenci v r. 1924 učitelský sbor rozdělil na dvě skupiny – městskou a vesnickou, z nichž „první se stavěli k otázce bělorusizace zcela nevraživě a ti druhí byli zas přespříliš

¹ Шумейка, “Становішча культпрацы саюзу працасьветы Аршаншчыны за 1925 г.”, in: *Асьвета*, № 7, 1925, с. 132.

² Údaje podle E. K. Новик, *Формирование кадров народного образования в Белоруссии (1917-1941гг.)*, Минск 1981, с. 151-153.

³ Я. Мацюкевіч, “Саюз працаўнікоў асьветы к 10-годзьдзю БССР”, in: *Асьвета*, № 8, 1928, с. 32.

⁴ А. Харэвіч, “Першы трымэстр у Рагачоўскім белпедтэхнікуме”, in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 189-190; E. K. Новик, *Формирование кадров народного образования в Белоруссии (1917-1941гг.)*, Минск 1981, с. 56.

⁵ С. Шыёнак, “Са справаздачы аб выніках абгляду школ 2-га інспэксага вучастку Барысаўскай акругі”, in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 116 nebo např. НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 22, л. 3 a jiné.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 36.

aktivní“.¹ Velkou roli v postoji zaujímaném vůči bělorusizaci odehrával rovněž sociální původ učitelstva, jehož vůči politice bělorusizace loajální představitelé pocházeli především z rolnictva běloruské vesnice.

V materiálech z Polockého kraje se uvádí, že na konci r. 1925 ovládalo běloruštinu a bělorusizaci relativně podporovalo pouze 50% učitelů, ostatní běloruštinu neuměli a zaujímali spíše negativní postoj vůči jejímu prosazování na školní půdě.² Jde ovšem o materiály inspekční kontroly Polockého kraje provedené samotnou Komisí pro uskutečňování národní politiky ÚVV BSSR podepsané jedním z jejích vedoucích pracovníků Š. Budzinem. Ale tyto údaje můžeme výrazně zkorigovat po shlédnutí relevantních krajských dokumentů vnitřní povahy, např. protokolů zasedání krajských a okresních poboček této komise apod., tj. těch, které se sice pravidelně posílaly do minské centrály, ale měly pouze běžný informativní ráz. V jednom z takových protokolů zasedání Polocké krajské národní komise z ledna roku 1926, tj. několik měsíců po sepsání prvního dokumentu téže provenience, se například uvádí, že běloruštinu ovládá nanejvýš 10% krajských učitelů, 30% jich ovládá běloruštinu ucházejícím způsobem a ostatní jí nemluví vůbec. Část učitelů se staví k běloruskému jazyku velmi nepřátelsky, a to obzvláště v Osvejském okrese a celkové „množství vřelých příznivců bělorusizace je [v Polockém kraji] zanedbatelné“.³ Kromě toho bylo v protokolu poznamenáno, že ačkoli část učitelů okresních venkovských a městských škol používá běloruštinu během své výuky, drtivá většina jich mluví mimo školu rusky. V jiné zprávě ze sousedního Oršanského kraje se uváděl praktický důsledek stavu, kdy se učitel obracel k místnímu obyvatelstvu v ruštině: „Jistá část rolnictva stále setrvává v představě, že běloruský jazyk není jeho mateřským jazykem a že tento jazyk je vymyšlen pouze pro školu, protože neslyší, že by v tomto jazyce mluvili ti pracovníci [tj. učitelé], s nimiž se setkává“.⁴ Je nutno dodat, že důležitou roli zde odehrával navíc tak zvaný „běloruský analfabetismus“ rolníků, což znamenalo, že ti nemnozí gramotní z nich ovládali základy čtení a psaní především v ruštině, nikoliv ve své mateřštině.⁵ Je logické, že na takovémto pozadí rusky mluvící učitel pouze utvrzoval rolníka v umělosti a neužitečnosti běloruštiny mimo školu. Kromě toho bylo místní škole vyčítáno, že nedisponuje žádnou knihovnou běloruské

¹ HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 253, л. 42.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 16, л. 40.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 18, л. 4.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 19, л. 86-87.

⁵ Dobovými slovy „všichni gramotní rolníci, a to jak ti, kdo studovali dříve a ti, kdo likvidovali svůj analfabetismus během posledních let, čtou a píšou především v ruštině“, in: HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 19, л. 87.

literatury a proto nemohou žáci přinést domů nějaké zajímavější knihy ke čtení v běloruštině a zaujmout tak jimi své rodiče.¹

Protibělorusizační nálady v prostředí učitelského sboru byly charakteristické pro starší učitele, aktivními zastánci bělorusizace a jejími prosazovateli v praxi byli učitelé mladší generace, a to především čerství absolventi Minské vyšší odborné školy pedagogické. Tito mladí učitelé se zároveň aktivně zapojovali do vlastivědné činnosti školy.² Během zasedání krajských Nackomisí se jakožto možné opatření pro eliminaci negativních jevů na cestě bělorusizace škol navrhovalo např. uspořádat během příštích měsíců řadu schůzí za účasti místního učitelstva a představitelů vzdělávacích orgánů, na nichž se měly probírat relevantní témata typu *Národní politika a strana, Účast inteligence v národní politice*, předpokládalo se uskutečnit řadu dalších inspekcí místních škol, probrat otázku bělorusizace během okresních učitelských konferencí apod. Některá z těchto opatření se ovšem podle našeho názoru nevyznačovala reálnou proveditelností, a to např. návrh učitelstvu, aby se během dvou měsíců naučilo běloruštinu³ anebo pokus „vtáhnout běloruštinu do každodennosti učitelstva“⁴ apod.

Někteří učitelé považovali prudký převod školní látky do výuky v běloruštině za „historickou chybu, která způsobí pouze zpomalení rozvoje naší [běloruské] kultury“, jiní považovali běloruštinu za jazyk „divokosti“ a vštěpovali tento názor žákům ve třídě apod.⁵ Celkové nálady v prostředí učitelů a pracovníků kulturně vzdělávací oblasti shrnovaly rezoluce II. Všeběloruského učitelského sjezdu z r.1926, kde se uvádělo, že nehledě na to, že značná část učitelů procesy bělorusizace podporuje a prosazuje, existují mezi nimi ti pracovníci, kteří zaujímají „formální a dokonce nepřátelský vztah k uskutečnění národní politiky“, určitá část z nich navíc neumí běloruštinu, což také do značné míry zpomaluje tento proces.⁶ Bělorusizační hesla se relativně často neujala v prostředí etnicky ruských a především rusifikovaných učitelů, kteří byli zvyklí na povinnou výuku v ruštině ještě z dob bělorusizaci předcházejících. Nyní požadovaná výuka v běloruském jazyce pro ně představovala výzvu, kterou často nechtěli podstoupit a pasivně jí odporovali, resp. tento proces ukotvení běloruštiny ve škole zpomalovali. V neposlední řadě lze mezi tyto důvody nepřijetí hesel bělorusizace zařadit také stálou neprestižnost běloruštiny v praxi a samotné každodennosti (např. styku s úřady, jejichž práce byla stále vedena převážně v ruštině apod.),

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 87.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 101-102.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 4.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 92.

⁵ К. Казлоўскі, „Беларуская праца ў гор. Сянно“, in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 66-67.

⁶ «Другі Ўсебеларускі Настаўніцкі Зъезд», in: *Асьвета*, № 4, 1926, с. 136.

již se snažili eliminovat nařízenými shora a aktivním prosazováním běloruštiny do všech oblastí veřejné komunikace na státní úrovni.

Motivace těch učitelů, kteří však politiku bělorusizace podporovali a prosazovali po jednotlivých školách celé republiky, vycházela do značné míry ze ztotožnění se s touto národní politikou a jí propagovanými hesly co se týče podpory rozvoje běloruského jazyka a kultury. Jedním z faktorů usnadňujícím toto ztotožňování se s běloruským jazykem a nově nabízenou běloruskou identitou byl, jak již bylo výše zmiňováno, jejich sociální (především rolnický) původ. Velmi výstižně to vyjádřil ve svém dopise publikovaném v časopise *Асвета* jeden z vesnických učitelů sympatizující s bělorusizací: „Ti [učitelé], kteří se narodili v inteligentní rodině, naučili se od svých mladých let ‚velmocenskému ruskému jazyku‘ a nikterak nemohli porozumět jazyku prostému běloruskému. ... Zatímco ten učitel, který od svého dětství vyváděl stádo na výhon nezapomněl na svůj mateřský jazyk i přesto, že ho rodiče vychovávali tak, aby se z něj stal ‚velký člověk‘ neboli úředník. Tento učitel ihned poznal svou mateřštinu, pustil si ji blízko k srdci a již ji nechtěl opouštět.“¹ Právě proto padlo povinné seznámení učitelů s běloruským jazykem a literaturou v rámci bělorusizační kampaně zakotvené v legislativě často na příznivou půdu a vedlo k tomu, že učitelé následně zahajovali uvědomělou agitaci. Etnický původ byl ovšem v tomto rozhodnutí příznivým, nikoli však zcela rozhodujícím prvkem, na jehož účet by se dalo připsat jednoznačné kladné přijetí bělorusizačních opatření ve škole učiteli. Jak svědčí v předchozích podkapitolách rozebírané příklady (Sluck, Gomel), bělorusizaci mohli podporovat také učitelé etnicky neběloruského původu, kteří se v rámci probělorusizační kampaně ve škole přesvědčili o existenci běloruštiny jakožto samostatného jazyka, resp. běloruských dějin, kultury apod. a přijali tak nabízenou běloruskou identitu.

Jedním z hlavních problémů sužujícím dobové střední a základní školstvo a zpomalujícím průběh bělorusizace byl stále existující a na některých místech akutní nedostatek běloruských učebnic a odpovídající metodologické literatury, častá přetíženost učitele ve škole, nedostatek běloruských učitelů a v neposlední řadě i pasivní a často formální vztah k této otázce ze strany všech místních institucí státní správy.

Bělorusizace národního školství předpokládala podporu jeho vlastivědného zaměření, s čímž byl spojen nejen narůst patřičných předmětů ve studijních plánech, ale i výrazný rozvoj sítě přidružených vlastivědných spolků a kroužků, jejichž činnost řídilo Ústřední vlastivědné byro Inbelkultu. Takové kroužky vedli zpravidla učitelé, kteří se rovněž aktivně

¹ «Год падрыхтоўкі», in: *Асвета*, № 3, 1925, с. 129-130.

zapojovali do vlastivědné činnosti. Podle údajů za r. 1928 tvořili většinu (87%) účastníků vlastivědných sdružení a kroužků právě školní učitelé a jejich žáci.¹

Je nutno poznamenat, že zprávy o vytváření místních vlastivědných sdružení a kroužků a jejich následné činnosti představovaly nedílnou součást pravidelných hlášení o průběhu bělorusizace v jednotlivých regionech, protože vlastivědná činnost ve smyslu zkoumání a poznávání specifík jednotlivých běloruských regionů byla pokládána za užitečný prostředek národní politiky. Současně počítal Inbełkult s aktivní činností místního učitelstva, které se mělo zapojit ke sběru běloruských slov v místních lokalitách. 14. listopadu r. 1925 byla proto vydaná výzva *K běloruskému učiteli* podepsaná lidovým komisařem školství a současně předsedou Inbełkultu Ihnatoŭským, kde se zdůrazňovala zásadní role učitele ve výzkumu národního jazyka.² Během let 1925 až 1927 bylo jednotlivými učiteli a jejich kroužky nasbíráno více než 150 tisíc slov. Je třeba poznamenat, že takzvané slovníkové komise, které sbíraly běloruská slova pro Inbełkult, byly mimořádně aktivní v neposlední řadě i proto, že jejich činnost byla touto vědeckou institucí finančně odměňována. Například slovníková komise vlastivědného sdružení Mogilevska nasbírala za r. 1925 až 1926 celkem 4 619 slov (tak zvaných slovních štítků),³ k r. 1927 nasbíralo Minské krajské sdružení 10 700 běloruských slov a současně byl k vydání připravený sborník *Minsko*⁴ atd. Vlastivědní kroužky sbíraly ústní lidovou tvorbu, předměty každodennosti místních rolníků apod.

Někdy měla ovšem činnost vlastivědného kroužku chaotickou povahu a spočívala ve sběru „surového materiálu“ bez jakéhokoliv tematického zaměření anebo jeho následného patřičného zpracování. Podle dobových pramenů mohla za tyto a jiné nedostatky podobné povahy nedostatečná pozornost k vlastivědným kroužkům ze strany místního stranického vedení (okresních stranických a komsomolských organizací atd.). Vlastivědné hnutí bylo zároveň často podfinancováno a současně byl nedostatek vlastivědné literatury (časopis *Naš Kraj* nebyl v tomto smyslu postačující), podle níž by se mohla řídit činnost kroužků.

Podle představ komunistické strany měl učitel (a to především vesnický) plnit funkci „spojovacího článku“ mezi stranou a místním obyvatelstvem a vysvětlovat nejen její doktríny, ale do značné míry se také zapojit a aktivně prosazovat politiku bělorusizace. Učitelé byli během zkoumaného období skutečně aktivně zapojeni do veřejné činnosti a různých iniciativ, včetně likvidace analfabetismu a vlastivědné činnosti školy v rámci politiky bělorusizace. Jak

¹ Л. Ф. Шорац, „Школьнае гістарычнае краязнаўства Беларусі ў 20-30-я г. XX ст.“, in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002*, Ч. 3., Гродна 2003, с. 159.

² М. П. Касцюк, П. Ц. Петрыкаў, М. У. Токараў, *Інстытут беларускай культуры*, Мінск 1993, с. 41.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 54 об.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 23, л. 61 об.

ovšem svědčí dobové prameny, byli v jejich řadách i ti, kdo tuto politiku neuznávali a odmítali, což se zase odvíjelo od míry rusifikovanosti, resp. etnického původu učitelstva a také stále nedostatečně prestižního postavení běloruštiny v oblasti sociální komunikace a veřejného diskurzu. Příznivci bělorusizace z řad učitelů byli především venkovští učitelé převážně rolnického původu, kteří uměli běloruštinu a nyní se na ni „rozvzpomínali“ během převodu školní výuky do běloruštiny. Právě mezi nimi našla agitace největší odezvu a přiměla je samostatně prosazovat bělorusizaci.

* * *

Bělorusizací dobového systému vzdělání se v této práci rozumí převod studia do běloruštiny a jeho vlastivědné zaměření, jehož cílem je výzkum a studium kulturního, dějinného, hospodářského, zemědělského a jiného svérázu Běloruska a přizpůsobení výuky ve všech odvětvích dobového systému školství a vzdělání za tímto účelem. Tento převod se vyznačoval komplexností, tj. zahrnoval všechny úrovně vzdělávacího systému. Se snahami o prosazování předběžné bělorusizace se lze setkat na původním územních jádre BSSR již od r. 1921, a to především v prostředí základních a sedmiletých škol, oficiální začátek bělorusizace na jiných úrovních školství bude však spojován s usnesením *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky* pléna ÚV KS(b)B z července r.1924. Bělorusizace školství nebyla jejími recipienty přijímána jednoznačně a často se jejím heslům nejen že nedostávalo podpory, ale vyvolávala také konflikty nebo pasivní odpor ze strany učitelského sboru, vysokoškolských přednášejících, studentů a někdy i místního obyvatelstva, vůči němuž uplatňovali straničtí příslušníci přesvědčovací probělorusizační kampaně, jež měly podpořit otevření běloruských škol. Mezi negativní faktory ovlivňující a tedy zpomalující průběh bělorusizace, jež byly společné pro celé odvětví dobového běloruského školství, lze uvést především nepřipravenost vyučujících k výuce v běloruštině, a to buď v důsledku její nedostatečné znalosti anebo nedostatku běloruských učebnic pro různé úrovně školní výuky včetně té vysokoškolské, absenci odborné terminologie v běloruštině, o niž by se mohla výuka opřít a tím způsobené pomalé tempo přechodu k výuce v běloruštině, a to především v prostředí vysokých škol. Školní rok 1927-28 je ovšem rokem, kdy bylo dosaženo relativního zlomu v prosazování bělorusizace v školním vzdělávacím systému, což se projevilo vyšším procentem používání běloruštiny, rozvoji vlastivědného zaměření výuky apod.

6. Učebnice jako nástroj bělorusizace

Učebnice jakožto pramen vědeckého bádání jsou často neprávem přehlíženy. Představují však cenný a unikátní zdroj poznání reprezentující svou dobu. Na v této kapitole rozebíraných nově napsaných učebnicích budeme sledovat odraz a reflexi procesu konstruování nové národní identity v rámci politiky bělorusizace.

Hlavní pozornost během tohoto rozboru budeme soustřeďovat na učebnice ze středoškolského a vysokoškolského programu r.1927/28. Školní rok 1927/28 je dobou rozkvětu bělorusizace a proto je pro daný účel nejreprezentativnější. Kromě bezprostředních archivních materiálů budeme současně vycházet z dobových metodologických doporučení, pomůcek, školních plánů, programů a samotných učebnic určených pro sedmileté školy, vyšší odborné pedagogické školy (včetně jejich programů dálkového studia) a vysoké školy (jmenovitě program Pedagogické fakulty Běloruské státní univerzity).¹ Pro upřesnění je nutno zmínit, že podle dobové koncepce návaznosti škol a školních programů, měly studijní plány a programy vyšší odborné školy pedagogické být ve striktní návaznosti na koncept studia jí oborově odpovídající pedagogické vysoké školy, a to tak, aby tato vyšší odborná a vysoká škola představovaly dvě úrovně vzdělání stejné povahy.² Pedagogické vyšší odborné školy a pedagogická fakulta BDU tak své studijní programy harmonizovaly již v r.1924,³ což pro účely našeho rozboru vylučuje možnou divergenci jednotlivých studijních programů.

Pro rozbor jsme zvolili reprezentativní soubor základních a nejcharakterističtějších učebnic dějepisu (V. Ihnatoŭski, *Krátký nástin dějin Běloruska, Dějiny Běloruska 19. a začátku 20. století*, V. Pičeta *Dějiny Běloruska*, V. Ihnatoŭski, A. Smolič, *Bělorusko*), zeměpisu (A. Smolič, *Krátký kurz zeměpisu Běloruska, Zeměpis Běloruska*, M. Azbukin, *Zeměpis Evropy*) a běloruské literatury (U. Dziaržynski, *Výpisy z běloruské literatury*, M. Harecki, *Dějiny běloruské literatury*, M. Harecki, U. Dziaržynski, P. Karavaj, *Výpisy*

¹ *Програмы выкладання на 1927-28 год. Пэдагогічны факультэт, сацыяльна-гістарычнае аддзяленьне*, Менск 1927; «Аб грамадазнаўстве і праграмах грамадазнаўства для другога канцэнтру сямёхгодкі», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 30-43; «Аб “Пэдагогічным тэхнікуме ўдому”», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 73-110; «Аб парадку здачы залікаў у сувязі з вывучэньнем курсу “Пэдтэхнікуму ўдому”», in: *Асьвета*, № 2, 1927, с. 91-105; *Дэталізаваныя праграмы I-IV г.г. навучаньня сямёхгадовай працоўнай школы*, Менск 1927; I. Мазур, «Летнія курсы па перападрыхтоўцы высковага настаўніцтва», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 90-95; «Праект праграм грамадазнаўства для пэдагогічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 99-121; «Праект праграм прыродазнаўчага цыклю для пэдагогічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 4, 1927, с. 106-138; *Праграмы і мэтадычны дапаможнік для настаўніка аднакамлектавай школы*, Менск 1927; «Новыя праграмы для II канцэнтру сямёхгадовай працоўнай школы», in: *Асьвета*, № 5-6, 1927, с. 21-137.

² А. Баліцкі, “Сыстэма народнай асьветы Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі”, in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 16.

³ А. Баліцкі, ««Програма працы Народнага Камісарыяту Асьветы БССР» (Тэзісы к дакладу Нам. Нар. Кам. Асьветы т.Баліцкага на пленуме Ц.К. К.П.Б. Верасень 1924г.)», in: *Асьвета*, № 3, 1924, с. 158.

z *běloruské literatury*) jakožto nosných pilířů nové identity pro žáky starších tříd anebo studenty;¹ podružné učebnice (např. gramatiku běloruštiny, čítanky na doma apod.) a učebnice pro mladší třídy vynecháme.² Zároveň vynecháme i učebnice tak zvané vědy o společnosti (*грамадазнаўства*) představujících propojení společensko hospodářských věd a dějinného kontextu. Striktním cílem tohoto na první pohled k problematice bádání relevantního předmětu a pro něj psaných učebnic bylo „seznámit [žáka] s ideály proletariátu a jeho zápasu za komunismus“³ na střední škole anebo „naočkovat studentovi správný a marxistickému duchu odpovídající názor“⁴ na odborné nebo vysoké škole, což nás opravňuje tyto učebnice z výkladu vynechat, protože skutečně ve svém výkladu žádné prvky bělorusizace neobsahují.

Problém celkového nedostatku učebnic a metodických pomůcek, o kterém již byla řeč, spočíval ve dvou rovinách, a to, až na několik výjimek, téměř úplné absenci dřívějších učebnic, na jejichž tradici by se dalo navázat a zároveň nepříznivých podmínkách v tiskárnách (nedostatek samotných tiskáren, nedostatečné technické vybavení, zahlcenost objednávkami na tisk letáků, novin apod.). Tisk běloruských učebnic a jiné literatury byl doprovázen řadou vleklých tahanic a ostrých konfliktů mezi Polygrafickým oddělením Rady národního hospodářství a Lidovým komisariátem školství doprovázených řadou vzájemných stížností a sarkastických urážek, o čemž svědčí rozsáhlá archivní složka jejich korespondence.⁵ Hlavní roli v tomto konfliktu odehrávala postava ředitele Polygrafického oddělení jistého soudruha Strongina, který se nejednou nechal slyšet, že „běloruské knihy nikdo nechce číst a proto nemá žádný smysl je tisknout“.⁶ Právě tímto vysvětloval Lidový komisariát školství neschopnost typografie zajistit včasné korektury textů, běloruská písma, sazby textů a opakované nedodržení termínů tisku běloruských knih a učebnic (např. tisk učebnice

¹ У. Ігнатоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя*, Менск 1928; У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926; У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Мінск 1991; У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск 2005; В. Игнатовский, А. Смолич, *Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов*, Минск 1926; А. Смолич, *Кароткі курс геаграфіі Беларусі*, Менск 1925; А. А. Смолич, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993; М. Азбукін, *Геаграфія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924; У. Дзяржынскі, *Вынісы з беларускае літаратуры XIX і XX ст.*, Менск 1926; М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1921; М. Гарэцкі, У. Дзяржынскі, П. Каравай, *Вынісы з беларускай літаратуры*, Ч. 1., Вусная народная творчасць. Старадаўняе пісьменства, Менск 1926.

² Některé uváděné učebnice (včetně předlohy jejich současných přetisků) se datují lety 1921 až 1926. Učebnice užívané v školním roce 1928/29 mohly být sice staršího data vydání, pro výuku však byly stále relevantní. Některé učebnice se nikterak neupravovaly a přetiskovaly se během několika let v původní podobě (Smolič, Ihnatoŭski). Proto se v doporučeném seznamu učebnic pro školní rok 1928/29 nachází starší učebnice včetně např. *Нарецкаго Дёжін беларускае літаратуры з г. 1921* a jiné.

³ «Новыя праграмы для II канцэнтру сямёхгадовай працоўнай школы», in: *Асьвета*, № 5-6, 1927, с. 30.

⁴ «Праект праграм грамадазнаўства для пэдагогічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 99.

⁵ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 63, л. 1, 7-7 об., 14-17 об., 23-28; д. 65, л. 15-15 об., 19-20 об.; д. 129, л. 14.

⁶ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 19.

matematiky se táhl téměř rok od dob konce okupace polskými vojsky a stále nebyl hotový, tisk běloruské gramatiky B. Taraškieviče a učebnice běloruštiny J. Lësika byl Polygrafickým oddělením bez udání důvodu zastaven atd.).¹ Konflikt se vlekl téměř rok od září r.1920 a v červenci následujícího roku jej dovršilo komuniké vedoucího Běloruského oddělení Lidového komisariátu o tom, že „pokračovat v zápasu s Polygrafickým oddělením, jenž neuznává žádné výnosy a usnesení ohledně běloruských publikací, je do budoucna marné.“² Komisarát školství proto neváhal oslovit zahraniční společnosti a již v srpnu r.1921 vyjel zástupce NKA Ž. Žyŭnovič do Německa, kde za prostředky ve výši 20 miliónů carských rublů uvolněných Sovnarkomem BSSR bylo vytisknuto 10 běloruských titulů v celkovém nákladu 138 500 výtisků, které byly následně odeslány z Berlína do Minsku.³ Celá tato akce byla zorganizovaná Vědecko-literárním oddělením NKA v čele s vědcem a aktivním politickým činitelem S. Nekraševičem. Vědecko-literární oddělení shromáždilo a zredigovalo kolem dvou set tiskových archů běloruských rukopisů k tisku, které se ovšem nepodařilo publikovat v jejich plném rozsahu kvůli nedostatku uvolněných prostředků.⁴

Mezi učebnice vydané v Německu patřil i jeden z prvních běloruských slabikářů, a to *Slabikář (Lemantar)* od výše jmenovaného S. Nekraševiče vytisknutý v Berlíně r.1922. Zároveň uvolnil ÚVV BSSR částku 5 miliónů rublů pro udělení cen nejlepším autorům učebnic v běloruštině.⁵ V r.1922 pak bylo otevřeno Běloruské družstevní nakladatelské sdružení *Adradženne* (od r.1924 přejmenované na *Saveckaja Bełarus*), které pomáhalo rychlejšímu zásobování školského sektoru učebnicemi.⁶ Nedostatek učebnic však přetrvával až do r.1926, kdy pro II. koncentru střední školy byly učebnice zajištěny pouze z 40%. Zvlášť velká poptávka existovala po učebnicích společenských věd.⁷

Tisk učebnic v běloruštině spouštěl řetězovou reakci v jednotlivých školách, které měly být postupně převáděny na výuku v běloruštině. Například z dobové zprávy podřízené pobočky NKA o průběhu bělorusizace ve školním roce 1924/25 se dozvídáme, že: „Velkou roli v [převodu škol do běloruské výuky] odehrály samotné učebnice. Do školy bylo zasláno 30 výtisků čítanek v běloruštině. Zaslání čítanek rozhodlo o jazyce, v kterém bude škola učit. Učitelé teoreticky obeznámení s běloruštinou během letních krátkodobých pedagogických kurzů a částečně ovládající mluvenou běloruštinu se ihned přizpůsobili k novým učebnicím.

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 19 об.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 63, л. 7.

³ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 112.

⁴ І. Луцэвіч, «Выдавецкая справа ў Савецкай Беларусі за 1922 год», in: *Польмя*, № 2, 1923, с. 91.

⁵ Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 101.

⁶ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 318, л. 112.

⁷ Údaje podle НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 275, л. 165.

Záhy na to pochopili, že učit písmu je v mateřštině mnohem jednodušší než v ruštině. Obyvatelstvo, které zdarma tyto učebnice obdrželo a zjistilo, že jsou v jazyce, kterým mluví běžně, rádo posílá děti do školy.“¹

Role běloruských učebnic ve správě bělorusizace se zároveň nejednou zmiňovala v dobovém odborném tisku. „Úloha učebnice v naší ještě velmi mladé běloruské škole je obrovská.“, - uvádělo se v časopise pro učitele *Asveta*. „Pouze prostřednictvím běloruské učebnice a běloruské knihy můžeme učinit naši běloruskou pracovní školu běloruskou v každém ohledu.“²

Do jaké míry se bělorusizace projevovala v školních učebnicích a jakou identitu nebo národní uvědomění nabízela nově formujícímu se běloruskému národu? Předtím, než se pokusíme o tento rozbor, si musíme ujasnit několik výchozích podmínek bádání. Je nutno mít na zřeteli, že učebnice představují zjednodušené zpracování látky (ať už zeměpisné nebo historické, apod.). Autor učebnice musí redukovat četné faktografické informace a aplikovat na svůj výběr určitá selektivní kritéria. Učebnice mají zároveň povahu normativního pramene, tj. předvádějí na svých stránkách to, čemu by teoreticky měly naučit a proto je nutné k nim přistupovat jakožto k jiným pramenům normativní povahy. K dobovým specifickým podmínkám patří zároveň to, že během zkoumaného období, tj. během 20. let 20. století, neměly školní učebnice povinnou povahu. Tj. existoval určitý seznam učebnic, resp. knih (kvůli nedostatku učebního a metodického materiálu se často v seznamu k výuce doporučených učebnic uváděly vědecké studie, knihy nebo sborníky přímo k výuce neurčené a obsahující faktografické a statistické materiály, např. J. A. Piatrovič, *Adnoŭlenaja Belaruš*³ (*Obnovené Bělorusko*) nebo *Belorusskaja Sovetskaja Socialističeskaja Respublika*⁴ (což byla statistická zpráva Rady lidových komisařů BSSR z r.1927) a jiné), které se doporučovaly pro výuku nebo jako ilustrační pramen s daty, ovšem nikoliv povinně a dobový učitel mohl samostatně vybírat konkrétní studijní materiály, s kterými bude pracovat, a to pak v závislosti na jejich momentální dostupnosti/nedostupnosti anebo jejich obsahu. Tím je relativizován selektivní výběr faktů ze samotné učebnice, tj. nemůžeme položit rovnítko mezi to, co se psalo v učebnicích a co se skutečně vyučovalo, resp. co se dozvídali žáci. V případě učebnic dějepisu musíme zároveň počítat s existencí dobového konsensu v pohledu na minulost, který nebyl libovolný, nýbrž se řídil dobovou shodou ve výběru faktů a pohledů do minulosti (např. význam raně novověké městské samosprávy, reformačního hnutí, činnost bratrstev, nenásilná

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 21-22.

² Я. Каранеўскі, «Да пачатку вучэбнага году», in: *Асвета*, № 3, 1924, с. 17.

³ Я. А. Пятровіч, *Адноўленая Беларусь*, Менск 1925.

⁴ *Белорусская Советская Социалистическая Республика*, Минск 1927.

povaha připojení běloruských území k Velkoknížectví litevskému, zápas s Moskovíí atd.). Celkový obraz národních dějin nabízený učebnicí rovněž počítá s národem jako s věčnou kategorií a je tedy poplatný primordialistickému přístupu dějin 19. století.

Jedním z charakteristických příkladů učebnic bělorusizačního období je *Zeměpis Běloruska* od A. Smoliče, který noviny *Zviazda* („Звязда”) ohodnotily r.1926 jako „nejlepší učebnici napsanou pro žáky naší běloruské školy“.¹ Druhá Smoličova učebnice *Krátký kurz zeměpisu Běloruska* z r.1925 je zkrácenou a dopracovanou verzí výše zmiňované učebnice. V *Zeměpisu* je poprvé Bělorusko popsáno systematickými a utříděnými informacemi jakožto samostatný státní útvar. Kromě objektivně existující potřeby vytvoření učebnice zeměpisu „pro národní hnutí, jež se rozlilo širokou řekou“ dané její dosavadní absencí, zdůvodňuje Smolič v úvodu sepsání své učebnice takto: „Velké množství Bělorusů, kteří absolvovali ruské nebo jiné školy, vnímají rodnou zemi očima erárních učebnic. Běloruská mládež se ve škole dozvěděla pouze o tom, že její Vlast je nějakou jednou velkou bažinou a ... jinak zde není nic zajímavého.“² „Pokud by však Bělorusové pocítili alespoň o trochu větší lásku ke své rodné útrapami stíženému zemi, tak prosté a zároveň kouzelné, jež je i za svého úpadku plná důstojnosti a skryté síly, pokud by uvěřili v její velikou budoucnost a pro tuto budoucnost začali srdnatě pracovat a bojovat, tehdy by byl autor doopravdy šťastný,“³ píše Smolič. Jeho celkový popis látky se odehrává v jakémsi autorem vytvořeném konceptu „národního prostoru“ (*нацыянальны прастор*), který sjednocuje celý výklad a který autor konstruuje na základě jednotlivých regionů a běloruských etnických hranic (Brest – Bialystok – Vilnius – Smolensk – Brjansk – Černigov). Podobný přístup, výklad a vymezení běloruského území na základě etnických, nikoliv dobových politických hranic sovětského Běloruska z r.1920 zachycujících pouze necelých 20% tohoto etnického teritoria, zdůvodňuje autor tím, že „Podobné politické rozdělení Běloruska nevychází ze žádného zeměpisného základu. Hranice nových států [Litvy, Lotyšska, Polska a Ruska] jsou vytyčeny na živém těle Běloruska a rozdělují kraje těsně mezi sebou spojené přírodními, hospodářskými a kulturně historickými vztahy, nemluvě o tom, že nejtěsněji jsou mezi sebou spojené tyto kraje etnograficky, poněvadž ve všech pěti částech, na které je běloruská země rozřazena, bydlí jeden a tentýž Běloruský Národ.“⁴ „V důsledku takové umělosti současného politického rozdělení Běloruska s ním v dalším výkladě nebudeme počítat.“⁵ uzavírá autor.

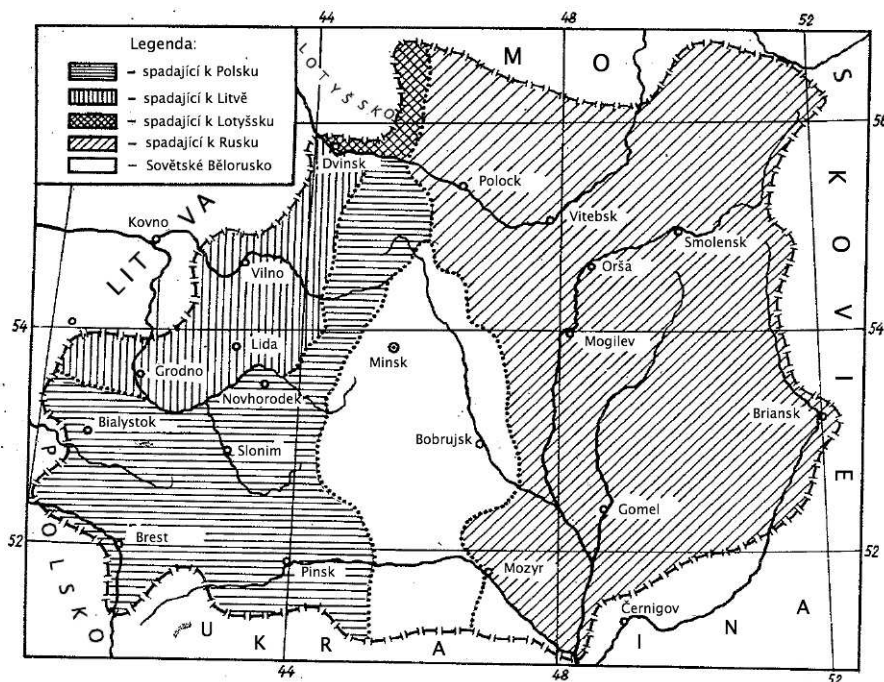
¹ *Zviazda*, 8.04.1926.

² А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. IV.

³ Tamtéž.

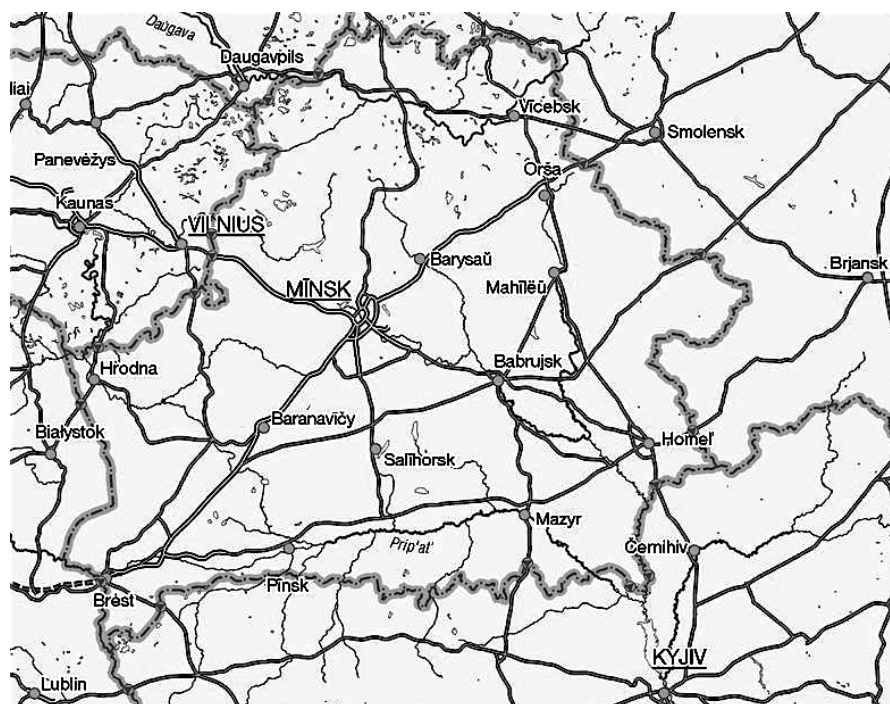
⁴ Tamtéž, s. 7.

⁵ Tamtéž.



Mapa 1: Hranice etnického Běloruska podle dobové zeměpisné učebnice (Smolič).

Srovnej se současnou politickou mapou Běloruska:



Mapa 2: Současná politická mapa Běloruské republiky.

Celkový výklad Smoličova *Zeměpisu Běloruska* se zakládá na vnitřní celistvosti, jednotě běloruského území a zároveň vyzdvihování jeho odlišnosti (jeho vymezování) vůči sousedům, a to především vůči Moskovii (*Маскоўшчына*). Tato odlišnost (vymezování) je přítomna v každé kapitole. V případě zeměpisného výkladu jde o krajinné, podnební, lesní,

hospodářské a jiné zeměpisné odlišnosti, resp. prvky, jiné odlišnosti se však nachází v etnické a kulturně historické rovině, která nás bude zajímat především.

Otázka Bělorusů jako národnosti, která se také řeší v učebnici Smoliče, se rovněž zakládá na principu jednotnosti běloruského obyvatelstva a vymezení jeho odlišnosti vůči sousedním zemím. V kapitole věnované mluvenému jazyku Bělorusů uvádí autor velmi emotivní a proto pro náš účel zkoumání nově nabízené identity v rámci dobové politiky bělorusizace příznačnou úvahu, kterou pokládáme za nutné ocitovat v její úplnosti: „Ještě ne všichni Bělorusové pochopili, kým jsou a proto se mnozí dokonce nepřiznávají k tomu, že jsou Bělorusy. Negramotný, nevzdělaný člověk se nepřiznává, protože ho tomu nikdo nenaučil, hodně je však Bělorusů s dobrým vzděláním, kteří se pokládají za Poláky anebo Moskevce. To proto, že jejich dědové a pradědové a možná že i oni sami také, zradili svůj lid, zřekli se své mateřštině a samotného jména běloruského. ... Je to ovšem pouze jev přechodného období. Běloruské sebeuvědomování roste natolik, že se za několik let vrátí do lidu běloruského všichni jeho marnotratní synové.“¹ Tato výzva je velmi charakteristická pro celé bělorusizační období a úvahy podobného charakteru nenávratně zmizí spolu s utlumením této politiky v r.1929, jakožto velmi nežádoucí vůči komunistickému internacionalismu a nadřazené sovětské identitě, která by měla reflektovat třídní zápas, kde vedoucí úlohu zastával jazyk ruský, proti němuž se nyní Smoličova učebnice vymezuje.

Podobný přístup k výkladu lze spatřit i v jiné učebnici zeměpisu od M. Azbukina *Zeměpis Evropy* určené pro starší žáky, resp. studenty. Na rozdíl od Smoliče zde zcela chybí silný emotivní prvek, který je tak příznačný pro Smoličův výklad. Nicméně názory obou autorů jsou vesměs stejné a v kapitole Azbukinova zeměpisu věnované běloruskému území odkazuje tento na výše zmíněnou Smoličovu učebnici, kde lze nalézt podrobnější popis. Nehledě na konstataci toho faktu, že: „Území obydlené Bělorusy je momentálně rozděleno mezi pět států. [Následuje výčet konkrétních územních částek patřících různým státním útvarům – pozn. A.M.] ... Nezávislou Sovětskou socialistickou republiku tvoří pouze prostřední část Bělorusy obývaného území (113 tisíc km² a 4 200 000 obyvatel).“² - počítá autor ve výkladu s širším etnickým územím Běloruska, jehož rámeček byl nastíněn v předchozí učebnici.

Jak si představovali Bělorusko autoři historických studií, které se doporučovaly k výuce dějepisu? U. Ihnatoŭski, autor *Krátkého nástinu dějin Běloruska a Dějin Běloruska 19. a začátku 20. století* - učebnic, které v dobové metodické pomůcce pro učitele střední

¹ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 124.

² Tamtéž, s. 263.

školy obdržely čestnou hvězdičku označení „nejdůležitějších učebnic“ doporučených k výuce¹ – uvádí, že „současné Bělorusko nezahrnuje celé území etnografického Běloruska“ a proto také vytyčuje běloruské území podle širších etnografických a hospodářských prvků a hranic (a to i přes to, že 4. vydání *Nástinu* zahrnuje ve své látce i 1. oficiální rozšíření území BSSR).² Rozebírá tedy historické události na dobovém etnografickém území, zahrnujícím téměř 300 tisíc km² a 10 miliónů obyvatel. Přístup Ihnatoŭského je v zásadě identický s přístupem U. I. Pičety, autora *Dějiny Běloruska* z r.1924, které se také doporučovaly a používaly jakožto učebnice během bělorusizačního období. Ve svých *Dějínách* zahrnuje také Pičeta mezi běloruská území Polocko, Vitebsko, Smolensko a Minsko. Pod Litvou pak historik rozumí dnešní západní Bělorusko (Brestsko, Grodnensko) a Vilensko, což vyplývá z celého kontextu jeho bádání. Tento celkový přístup výkladu látky v etnicko hospodářských hranicích, jež přesahují existující dobové politické hranice, se logicky odráží i v k výuce doporučené studii historicko hospodářské povahy s jednoduchým názvem *Bělorusko* z r.1926 napsané ve spolupráci Ihnatoŭského a Smoliče. Ostatně rozlišení Běloruska v jeho etnografickém rámci a dobového politického útvaru BSSR respektují i konkrétní studijní hodinové plány výkladu zeměpisu BSSR, kdy se mezi úkoly určenými žákům, resp. studentům nabízí popsat skladbu obyvatelstva „etnografického Běloruska a BSSR“ a namalovat jako domácí úkol odpovídající mapy.³

Nedílnou součástí zeměpisného výkladu jednotlivých regionů je ve Smoličově *Zeměpisu* výklad historický. Za hlavní běloruská kulturně historická centra zde Smolič považuje Polock a Vilno. Do Polocka zasazuje autor ohnisko procesů „formování nezávislého běloruského státu“⁴ a považuje ho za jakési symbolické centrum běloruských dějin. Polock, ležící na starobylé říční cestě od Baltského k Černému moři („od Varjagů k Řekům“), zažil za svou historii hodně zlých časů, ovšem nejhorší byly moskevské nájezdy. Autor uvádí vraždění Židů Ivanem Hrozným v r.1563 a hromadné zabíjení basilíánských mnichů během několikadenní návštěvy Petra I. v Polocku. Ke kulturnímu úpadku města v 19. stol. ve značně míře přispělo uzavření jezuitské Polocké akademie ruskými úřady v r.1820, jejíž majetek (knihovny, vzácné tisky, tiskárna, fyzikální kabinet apod.) byl vyvezen do Moskvy a Petrohradu. „Po rozvratu Akademie se stal Polock obyčejným a bezvýznamným

¹ «Новыя праграмы для II канцэнтру сямёхгадовай працоўнай школы», in: *Асьвета*, № 5-6, 1927, с. 36.

² У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 7-8.

³ «Новыя праграмы для II канцэнтру сямёхгадовай працоўнай школы», in: *Асьвета*, № 5-6, 1927, с. 42-43; «Праект праграм прыродазнаўчага цыкля для пэдагагічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 4, 1927, с. 122; *Дэталізаваныя праграмы I-IV г.г. навучанья сямёхгадовай працоўнай школы*, Менск 1927, с. 9-10, 41-42.

⁴ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 207.

povětovým městem, jímž zůstává dodnes“¹ podotýká Smolič. „Město hrdé Rahnědy, která odmítla zout boty kyjevskému knížeti, město knížete Vseslava Čaroděje, nejslavnějšího z knížat běloruských, město světice a vzdělavatelky sv.Eufrosiny a slavného vědce Františka Skaryny usnulo na dlouhá staletí. ... Jakmile ztichl a ustrnul Polock, tak utichl a ustrnul život po celém Bělorusku. Když se pevněji postaví Bělorusko na své vlastní nohy, bude i Polock vypadat jinak.“²

Polockému knížectví období 9. až 13. století je skutečně věnována velká pozornost i v historické práci Ihnatoůského. Jeho rozkvět je spojován s postavou Vseslava Čaroděje (1044-1101), jehož osobnosti věnuje autor samostatnou kapitolu. V Pičetových *Dějínách Běloruska* je věnována kromě polockého (a turovo-pinského) území značná pozornost zároveň území smolenskému. Do Smolenského knížectví zasazuje Pičeta dokonce centrum běloruského kulturního a hospodářského rozvoje 11. až 13. století a uvádí, že „Smolensk byl hlavním střediskem běloruského vzdělání.“³ Velmi neobvyklá je v této dobové historiografii zároveň kapitola věnovaná představitelům intelektuálního rozvoje 11. až 13. století, např. Klimentovi Smaliačičovi, Abrahamovi Smolenskému, Cyrilovi Turauskému a jiným. Tato intelektuální půda byla připravena kulturními a obchodními vztahy ze Západem, které posloužily jako medium „čerstvého kritického myšlení, které tak výrazně prostupuje činnost hlavních představitelů běloruského vzdělání.“⁴ Pičeta uvádí, že na rozdíl od byzantského vlivu v podobě východní věroučné literatury, který se týkal především špiček inteligence, měly vztahy se západem „velmi výjimečný vliv na povahu a zvyky obyvatel Smolenska a na rozvoj kultury obecně.“⁵ Po četných příkladech (např. porovnání zákoníků atd.⁶) vyjadřuje autor určitou symbolickou představu spojenou s osou Západ – Východ, kdy na závěr kapitoly tvrdí, že „Západ je pro Smolensťany symbolem kultury a vzdělání, zatímco Východ je symbolem násilí a barbarství.“⁷

Rozbor období Velkoknížectví litevského bezesporu patří k nejvýznamnějším výzkumným oblastem bělorusizačního období. Sledujeme zde zvýšenou pozornost, kterou věnují autoři ve svých knihách tomuto tématu. Jak U. Ihnatoůski, tak i U. Pičeta zdůrazňovali litevsko-běloruskou povahu vytvořeného státu. Pičeta uvádí, že proces sjednocení běloruských a litevských území do jednoho státu nebyl dobýváním, protože se velkoknížata

¹ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 211.

² Тамтэж, с. 212.

³ У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск 2005, с. 98.

⁴ Тамтэж, с. 100.

⁵ Тамтэж, с. 101.

⁶ Pičeta např. uvádí, že na území Smolenského knížectví existovaly nepravoslavné kostely a náboženská tolerantnost obyvatelstva, váženost cizinců před soudem atd.

⁷ У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск 2005, с. 101.

omezovala na „formální uznání své vlády“ a ve „vnitřní správě si připojená [běloruská] území zachovávala svou samostatnost“.¹ Podle Pičety bylo Velkoknížectví litevské „federací území spojených s centrem nepřilíš pevnými vazbami“,² tj. federativním státem. Zároveň Pičeta uvádí, že etničtí Litevci tvořili v tomto státě menšinu, která byla „rozptýlená v moři běloruského lidu“³ a právě proto nazývá autor tento státní útvar „Litevsko Běloruským státem“. V kapitole věnované dobové kultuře Pičeta zdůrazňuje, že Velkoknížectví „bylo po kulturní stránce běloruské“.⁴ Zakládá toto tvrzení na skutečnosti, že pouze běloruština měla status státního jazyka, protože v ní byly sepisovány „hospodářské zápisy, listiny, usnesení sejmu“,⁵ běloruština se „používala na hospodářských úřadech a v soudnictví“ a rovněž se v ní psaly „běloruské kroniky, životy svatých, světská krásná literatura“.⁶ Běloruská kultura vládla ve všech společenských vrstvách Velkoknížectví. U zrodu běloruské renesance 16. století stály podle Pičety intenzivní obchodní styky ze západní Evropou, které způsobily vznik společenské vrstvy (bohatí měšťané, vlastníci půdy apod.) schopné akceptovat nové kulturní podněty. Obdobně jako západoevropská renesance, mělo „běloruské národně kulturní hnutí povahu individualistickou“ a stejné kořeny. Tyto individualistické směry našly svůj odraz jak v litevsko běloruské legislativě (např. mezi hlavní zásady Statutu z r.1529 patřila „obrana práv osoby šlechty a individuální zodpovědnost za trestný čin“⁷), tak v šíření reformace, vzniku literárního běloruského jazyka a literatury a „formování nové běloruské inteligence“.⁸ Důležitým ukazatelem dobového běloruského kulturního rozvoje je zároveň knihtisk, s jehož rozšířením bylo zpřístupněno do národního jazyka přeložené Písmo Svaté a jiná náboženská literatura (mimořádně první běloruská tiskárna byla do Vilna přenesena v r.1525 z Prahy).⁹

Názor Uhnatoŭského na danou problematiku je podobný. Hovoří o Velkoknížectví jakožto o státě Litevsko Běloruském, o „státě s litevskou vládou a polockým kulturně historickým základem“.¹⁰ Do nového státního útvaru, který byl vytvořen „spíše cestou souhlasu než cestou útlaku a války“¹¹, exportovala připojená polocká území existující vyšší kulturní úroveň, jazyk, své instituce a celkové uspořádání. Autor uvádí např. v běloruštině zakotvenou celostátní legislativu, knihtisk a pod., přičemž dodává, že běloruština v této době

¹ У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск 2005, с. 113.

² Тамтэж, с. 114.

³ Тамтэж.

⁴ Тамтэж, с. 153-154.

⁵ Тамтэж, с. 153.

⁶ Тамтэж, с. 154.

⁷ Тамтэж, с. 152.

⁸ Тамтэж, с. 169.

⁹ Тамтэж.

¹⁰ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 62.

¹¹ Тамтэж, с. 81.

„nebyla dnešním ‚jazykem služebnictva‘, ale jazykem kulturním a státním“.¹ Přitom na společném území „žily oba národy v souladu. Ve státě panuje široká tolerantnost.“² Ihnatoŭski zdůrazňuje, že nová vláda litevských knížat neporušuje na připojovaných běloruských územích již existující společensko právní uspořádání, tradice a legislativní systém, nýbrž naopak legislativně zajišťuje jejich dosavadní nedotknutelnost. „S tím se však vůbec na východě nesetkáme“, - charakterizuje autor obdobný proces vytvoření Moskevského knížectví. Svou „těžkou rukou bude moskevská samovláda“ „postupně a nezvratně“ rušit „osobitý obraz, staré zvyky a tradice“ každé oblasti, která je donucena vejít do skladby tohoto územního celku. Bude zde neustále růst „silná samovláda moskevských pánů, jež pak poskytne pevnou půdu nezjednané zvůli“.³ Čili opět vidíme opakující se Pičetův názor, zde však podaný v explicitnější formě, sice: velkolitevský státní útvar mající povahu „federace území“ versus moskevský „centralistický stát s absolutní vládou monarchy“.⁴ Tento názor spolu se složkou převládající běloruské kultury se rovněž opakuje v krátké historicko hospodářské studii *Bělorusko*.⁵ Zároveň se v učebnicích nejednou hovoří o integraci litevského živlu do živlu běloruského v nově vytvořeném státě, jakkoliv významný rozdíl mezi nimi existoval a odlišnosti od Rusů, nikoli Litevců. Je zde patrná přítomnost vyššího nebezpečí rusifikace a větší a výraznější snaha se proto vůči Rusku vymezit.

Je zajímavé, že tato koncepce převažující běloruské kultury ve Velkoknížectví není heretická co do své podstaty a nepředstavuje svéráznou intelektuální vzpouru jednotlivých historiků, resp. autorů zkoumaných učebnic. Tato teze je v plném souladu s dobovou stranickou dogmatikou odrážející se například v jednom z nejdůležitějších dokumentů KS(b)B BSSR *Běloruská národní otázka a Komunistická strana* reflektujícím v běloruském prostředí celostranický směr národní politiky (viz kapitola 4), v jehož rozsáhlé historické části se mimo jiné uvádí nejen vysoká úroveň rozvoje běloruské kultury, práva, Magdeburgská samospráva atd. za období Velkoknížectví, ale například i to, že „Moskevský stát si během 17. století vypůjčuje tuto kulturu z Litevsko Běloruského státu, aby si ji narouboval na východě.“⁶

V *Krátkém nástinu* U. Ihnatoŭski několikrát zdůrazňuje, že povaha vlády dobového litevsko běloruského státního činitele není podobná povaze vládce Moskevského knížectví,

¹ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 100.

² Тамтэж, с. 81.

³ Тамтэж, с. 82.

⁴ Тамтэж, с. 83.

⁵ В. Игнатовский, А. Смолич, *Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов*, Минск 1926, с. 28.

⁶ «Беларускае нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя. Тэзісы», in: *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя*, Менск 1924, с. 192.

kde „během téhož období roste a sílí ta zvůle, jež nebere žádnou právní odpovědnost a nepočítá s právy stavů“.¹ Zde v otázce rozebírané a porovnávané legislativy autor uvádí, že staré slovanské tradice se v zákoníku litevsko běloruském zachovaly lépe než v zákoníku moskevském. Běloruský dobový zákoník je zároveň starší a nepodlehli tak vlivu mongolské tradice, jež značně „kalí staroruskou tradici staré Ruské Pravdy“.²

Konkrétní ukázky z 1. a 3. redakce Statutů, tj. sbírky zákonů Velkoknížectví litevského z r.1529 a r.1588, se uvádějí jako texty ke čtení také v *Dziaržynského Výpisech z běloruské literatury z r.1926* – učebnici běloruské literatury pro starší žáky a studenty – jakožto „nejbohatší pramen našeho [tj. běloruského] slovního materiálu, který je velmi hodnotný ve významu literárním“ a zároveň jakožto „ukázka velké flexibility, bohatství a celkové kulturnosti našeho starého literárního jazyka“.³ V učebnici se zároveň uvádí ukázky projevů Lva Sapiehy, „typického představitele běloruské inteligence ... Zlatého období běloruské kultury“ a podkancléře Velkoknížectví věnovaných tomuto zákoníku⁴ a fragmenty z dobové náboženské literatury v běloruštině od Františka Skaryny, Vasilia Čiapinského a jiných. V jiné učebnici téhož předmětu, a to v *Dějínách běloruské literatury* od M. Hareckého z r.1921, která poskytuje historický kontext textům uvedeným ve *Výpisech*, se také věnuje velká pozornost období Velkoknížectví, ale již z literární a jazykové stránky. Harecki, stejně jako Ihnatoŭski a Pičeta, hovoří o nenásilné, dobrovolné povaze spojení běloruských a litevských zemí a převaze běloruského kulturního a jazykového živlu v nově vytvořeném státě. Panování běloruštiny, která byla uznána za oficiální jazyk státní správy již za vlády Olgerda Gedyminoviče (období vlády mezi roky 1345 až 1377), se dá nejlépe doložit na Statutě Velkoknížectví, který je pro nás „tou neochvějnou skálou a duchovní památkou“ svědčící o „slávě a síle našeho jazyka“.⁵

Na rozdíl od Pičety, který rozebírá války mezi Velkolitevským a Moskevským knížectvím stručně a faktograficky, věnuje Ihnatoŭski v *Krátkém nástinu* velkou pozornost pochybné legitimitě moskevskými knížaty vznášených nároků na běloruská území, když měli za to, že „země všech ruských Slovanů je jejich rodový úděl (*вотчина*)“.⁶ Tak popisuje např. invazi Ivana III. Moskevského, který v r.1492 zahájil válku za „svůj běloruský ‚rodový úděl‘, který nikdy on ani jeho otcové nespátřili“.⁷ Zápas o neexistující „rodový úděl“ moskevských

¹ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 98.

² Тамтэж, с. 99.

³ М. Гарэцкі, У. Дзяржынскі, П. Каравай, *Выпісы з беларускай літэратуры*, Ч. 1., Вусная народная творчасць. Старадаўняе пісьменства, Менск 1926, с. 251; 255-258.

⁴ Тамтэж, с. 251; 252-255.

⁵ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літэратуры*, Вільня 1921, с. 38.

⁶ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 94.

⁷ Тамтэж.

knížat trvá 150 let a „naše Vlast je ruinována, pole nasakují krví“. Ve shrnutí kapitoly pak na závěr uvádí: „Draho přišla běloruský ... lid imperialistická myšlenka moskevských panů o tom, že Bělorusko je jejich ‚rodový úděl.‘“¹

Je nutné podotknout, že, na rozdíl od současných bádání, zužují doboví autoři vztah s Moskvou na Velkoknížectví litevské (tj. bělorusko litevský stát) a Moskovii, dobové Polsko v tomto vztahu vynechávají. Ihnatoŭski a Pičeta sice věnují pozornost vztahům s Polskem, nepřekračují však v tomto směru úzký vnitropolitický rámec unie s Polskem z r.1385 a řady znovu sjednaných unií během 15. století. Podle Ihnatoŭského první unie z r.1385 „existovala spíše na papíru než ve skutečnosti“² a řadu dalších unií zkoumají historici v prizmatu vnitřního politického a národnostního zápasu na stále nevyjasněném právním a politickém uspořádání obou státních útvarů. Teprve po r.1569 – tedy po Lublinské unii neboli Rzeczpospolité obou národů – ztratí podle historiků Litva a Bělorusko svou dosavadní kulturní a politickou nezávislost a v historickém výkladu dějepisu včetně jeho odrazů promítajících se do učebnic běloruské literatury a zeměpisu již ztrácí Polsko neutrální postavení a začne být spolu s Moskovíí *tím druhým* prvkem, vůči kterému se běloruská historie aktivně vymezuje. Do tohoto mezníku, a to během 15. až první poloviny 16. století, vystupuje Velkoknížectví litevské navenek ve vztazích s Moskvou anebo s Řádem německých rytířů jako výlučně litevsko běloruský stát. Čili bělorusko litevský prvek je v pracích natolik protěžován, že polská složka se v těchto vztazích vytratila.

Jiným národům, a to jmenovitě Němcům zastoupeným Řádem německých rytířů, věnují autoři ve výkladu dějin tohoto období velkou pozornost. Zápas, resp. spojenectví s Řádem sleduje Pičeta a Ihnatoŭski již od začátku polockého období. Oba historici se shodují, že zápas s německými rytíři byl důvodem politické konsolidace litevských kmenů a následného opakovaného připojení sousedních běloruských území k Velkoknížectví, v kterých velkokníže Gedymin (1316-1341) „spatřoval novou sílu pro zápas s teutonsko livonskými rytíři“.³ Během popisu bitvy u Grünwaldu v r. 1410 hovoří Pičeta o „vítězství litevsko běloruského vojska,“ resp. o „běloruských oddílech, obzvlášť smolenských jednotkách, jež byly důvodem zdaru této bitvy“.⁴ Ihnatoŭski sice zmiňuje účast v bitvě „litevsko běloruského panovníka Vitolda spolu s polským králem Jagellem“ a „známého českého rytíře Žižky, budoucího národního hlasatele a činitele z dob husitských válek“, v popisu bitvy však také zachovává zmíněnou rétoriku litevsko běloruského státu a tedy opět

¹ У. М. Ігнагоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, s. 95-96.

² Tamtéž, s. 90.

³ У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск 2005, с. 109.

⁴ Tamtéž, s. 121.

jako by tu polská účast nehrála žádnou roli. A po tomto vítězství bude podle Ihnatoŭského „nastolen zlom v neustalém zápasu Litevsko Běloruského státu s německými Řády.“¹

Výklad Vilenského regionu a Vilna – „kulturního a hospodářského centra celého Běloruska a Litvy, hlavního sídla bělorusko-litevských knížat a největšího města celého běloruského území“² – je v podání Smoliče velmi konkrétní. Začíná ho výkladem etnické otázky. Převahu běloruského živlu ve Vilenském regionu vysvětluje Smolič procesy běloruské kolonizace z hlubších východních běloruských území (odkazuje zde na Balinského a Lipinského *Starožytnou Polsku*) za dob Velkoknížectví litevského, a to zejména během 16. – 17. století. Posléze během tohoto období přejímali etničtí Litevci běloruský jazyk a kulturní tradice jakožto majoritní státní kulturu a jazyk: „V důsledku obou těchto procesů obklopilo běloruské obyvatelstvo Vilno, přeměnilo jej na běloruské město a pokročilo dále na západ.“³ Starší období Vilna spojuje Smolič také s běloruským prvkem, kdy hovoří o tom, že v r.1128 přijali vilenští obyvatelé za knížete jednoho z běloruských polockých knížat Rostislava (vnuka Vseslava Čaroděje). „Z tohoto důvodu lze předpokládat, že již od samého začátku bylo Vilno běloruským místem. Po tom, co sem přenesla litevská knížata své hlavní sídlo a obklopila se běloruským bojarstvem, zachovalo si Vilno svou běloruskou povahu. Litevcům patřila pouze severní část města vedle Zámkové hory, která se nazývala Litevská polovina, Běloruské polovině však patřila jižní část Vilna vedle Vostřé Bramy.“⁴ – uvádí Smolič a dodává: „Veškeré kulturní a technické síly tohoto období se stahovaly do Vilna především z Běloruska a proto mělo Vilno charakter čistě běloruského místa.“⁵ Historická část zeměpisné učebnice nedává velký prostor pro rozsáhlejší popis dějinného rozvoje a proto vytyčuje Smolič pouze jeho nejdůležitější body od středověku až do současnosti. Postupuje k o několik století pozdějšímu období a v souvislosti s běloruským národním hnutím zmiňuje Vilenskou univerzitu, kde se „zažehly první jiskry běloruského obrození“. Tradice univerzity však byla v r.1832 přerušena jejím uzavřením ruskými úřady a následným přenesením Katolické duchovní akademie – bývalé univerzitní teologické fakulty – v r.1849 do Petrohradu. Během panování Mikuláše I. byla většina škol v Bělorusku uzavřena a ty nejlepší byly spolu s majetkem přeneseny do Moskevka. „V budovách univerzity a jiných škol se otevřely ruské střední školy. V palácích šlechty a katolických klášterech zřídily ruské úřady věznice a kasárna. Z evropského kulturního centra, jež obdivovali cizinci, se snažili Moskevci

¹ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 85-86.

² А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 221.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 222.

⁵ Tamtéž, s. 223.

vytvořit obyčejné ‚gubernské město‘ plné kasáren a úředníků.“¹ Od 17. století se obyvatelstvo Vilna ve značné míře polonizovalo: „Potomci Bělorusů a Litevců často nerozumí své mateřštině a pokládají se za Poláky. Tak se z běloruského Vilna stalo Vilno polsko moskevské.“² Spolu s národním obrozením však Litevci jakožto i Bělorusové postupně získávají zpět své pozice u Poláků a Moskevci jsou pouze „naneseným prvkem, jenž zmizel spolu s odchodem ruských vojsk z Vilna“.³ Centrem tohoto běloruského národního hnutí je Vilno, v němž se tiskly první knihy a noviny v běloruštině, působilo první běloruské divadlo, vědecká sdružení a běloruské školy. Důležitost Vilna jakožto kulturně vzdělaneckého centra neupírá autor ani Litevcům a Židům, kteří tvoří téměř polovinu jeho obyvatelstva. V souvislosti s Vilnem zmiňuje zároveň Smolič i nejproslulejší svatý obraz Panny Marie Vostrabramské, ke kterému směřují náboženské poutě z celého Běloruska.⁴

Za třetí nejdůležitější centrum považuje Smolič Minsk jakožto současné hlavní město Běloruské sovětské republiky a velké hospodářské, obchodní a kulturní středisko. Nehledě na devastující švédskou válku mohl se Minsk v 17. a 18. století pyšnit kulturní činností katolických klášterů provozujících školy a tiskárny a zároveň „kulturní a národní činností pravoslavných bratrstev“.⁵ Největší úpadek města, které během 15. až 16. století vedlo samosprávu podle Magdeburského práva, však spojuje badatel s připojením Minska během prvního dělení Rzeczpospolité z let 1772-1773 k Rusku, načež „začal obchod chřádnout“. Zároveň upadá i kulturní život města, namísto něhož bylo nastoleno „erární vzdělání a zvuče gubernátorů. Během tohoto období bylo zničeno hodně památek staré architektury; ruská nadvláda se snažila srovnat se zemí všechno, co byť jen připomínalo minulost Minsku, nelitující dokonce ani pravoslavné kostely.“⁶

Spolu se symbolickými městy jako Polock, Vilno a jinými uvádí Smolič v textu *Zeměpisu* integrující postavy běloruských dějin, které spojují celkový výklad. Je to výše zmiňovaný Vseslav Čaroděj, sv. Eufrosina, František Skaryna, běloruský rod Radziwiłłů, Alekavičů, Adam Mickiewicz a jiní. Lze tvrdit, že všichni autoři rozebíraných textů vyzdvihují tyto historické osobnosti shodně.

V Azbukinově učebnici *Zeměpis Evropy* nacházíme v odpovídajících kapitolách celkové shrnutí tezí Pičety a Ihnatouského o Bělorusko Litevském státě. Autor pokládá obyvatelstvo západoběloruského regionu, tj. Vilno – Bialystok, obecně za celkově kulturnější

¹ A. A. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 223.

² Tamtéž.

³ Tamtéž, s. 224, zde však neuvádí autor konkrétní dobu odchodu ruských vojsk z Vilna.

⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž, s. 240.

⁶ Tamtéž.

a odlišující se větší národní uvědomělostí, a to všechno „díky blízkosti k západní Evropě. ... Běloruská kultura se zde rozvíjela dříve než kdekoli jinde a právě zde došlo i k počátkům běloruského obrození.“¹ Také Azbukin, obdobně jako předchozí autor, situuje do Vilna místo „národní a náboženské svatyně“, kde se nachází nejen již zmiňovaný výjev Panny Marie Vostrabramské, který se těší úctě pravoslavných i katolíků, ale i důležité středisko běloruského kulturního hnutí.² Důležité je jeho odůvodnění Minska jakožto hlavního města Běloruska: „Minsk, nacházející se uprostřed běloruské země, se proměnil v hlavní středisko běloruského národního hnutí a nejdůležitější kulturní centrum Běloruska. Vilno mohlo být hlavním městem pouze sjednoceného Litevsko Běloruského státu, zatímco Minsk je ryze běloruské hlavní město, jež je nejvíce naplněno běloruským duchem.“³

Nedílnou součástí obrazu běloruských dějin je období 17. až 20. století. Pičetův výklad dějin končí obdobím uzavření Lublinské unie z r.1569 a proto nejplnější obraz tohoto období najdeme v Ihnatoŭského v *Dějínách Běloruska XIX a začátku XX století*. Jak již bylo řečeno, během tohoto období se běloruské dějiny aktivně vymezují nejen vůči ruskému, ale nyní i vůči polskému prvku, které představují hrozbu polonizace a rusifikace.

Ihnatoŭski vychází z toho, že celkovým výsledkem inkorporace běloruských území do carského Ruska za vlády Kateřiny II. bylo zhoršení životní úrovně obyvatelstva, a to zvláště městského, v důsledku zrušení Magdeburské městské samosprávy a následného zavedení mravně zastaralého sborníku ruských zákonů z r.1649 do právního řádu místo stávajícího Statutu, jenž byl ke konci 18. století již přeložen z běloruštiny do polštiny a nyní byl „polskou šlechtou vydáván za produkt polské právní tvorby“.⁴ Během popisu krátkého období, kdy Pavel I. znovu zavedl Statut do soudní praxe na běloruském území, zdůrazňuje zároveň Ihnatoŭski, že se Statut odlišoval od sborníku ruských zákonů co do systematizace, tak i obsahu, zároveň „byla trestní část Statutu mnohem kulturnější než odpovídající část [ruského] Zákoníku [*Соборное уложение*]“.⁵

Jak v případě moskevsko litevských válek z 15. až 16. století, vrací se zde Ihnatoŭski k rétorice nepodložených moskevských nároků na běloruské území jakožto na území „původně ruská“, která tak byla Rusku v důsledku dělení Rzeczpospolite „znovu navracená“ (*«отторженная возвратих»*).⁶ Tyto nároky pak najdou své zdůvodnění v dobových vědecko historických studiích směru tak zvaného západorusismu, pokládajícího připojená

¹ М. Азбукін, *Географія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924, с. 279.

² Тамтэж, с. 281.

³ Тамтэж, с. 283.

⁴ У. Ігнагоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя*, Менск 1928, с. 15.

⁵ Тамтэж, с. 16.

⁶ Тамтэж, с. 14, 61.

území za „původně ruskou oblast“ («*исконно русский край*») na severozápadním okraji Ruského impéria, odmítajícího kulturní svéráz běloruského etnika a upírajících běloruštině roli samostatného jazyka vzhledem k tomu, že je to jen jedno z mnoha ruských „nářečí“.¹ Tyto koncepce, jejichž tendence obzvláště získají na síle po povstání r.1863, staví Ihnatoŭski do protikladu k podobným střetávajícím se tendencím ze strany Polska, jež rovněž pokládá běloruská území za svou nedílnou součást v podobě vlastních „kresow wschodnich“. Tyto konfrontované názory na Bělorusko budou pak během celého 19. století „mezi sebou svádět boj a zastíňovat skutečnou podstatu běloruské otázky. Z jedné strany bude hlasitě ječet ‚pravý Polák‘ ... a z druhé pak ‚pravý Rus‘ a za nimi nebude slyšet slabý hlas Bělorusa.“²

Tato rétorika Běloruska jakožto centra zápasu dvou mocností, a to jak ve smyslu politickém, tak i kulturním, se přenáší na rozbor Kalinowského povstání z r.1863. Ústřední pozornost zde věnuje Ihnatoŭski motivu možného znovuoobnovení nezávislosti běloruských území, a to jak na carském Rusku, tak i na Rzeczpospolite. Proto sympatizuje autor se stranou rudého křídla povstání pod vedením Kalinowského, jehož ústředním heslem je získání půdy a svobody pro běloruského rolníka na pozadí „politického a kulturního osvobození ‚mužického‘ Běloruska od Polska a Ruska“.³ Proti dvojí triádě hesel „pravoslaví, samoděržaví, ruská národnost“, resp. „katolictví, šlechtická Rzeczpospolita, polská národnost“ bílého povstaleckého křídla vyzdvihují rudí Kalinowského povstalci heslo „řeckokatolictví, národně rolnické Bělorusko a běloruská národnost“, přičemž obranou řeckokatolictví „nebránili rudí ani tolik vyznání, jako především národní svéráz běloruského lidu“.⁴

Velká pozornost je v *Dějínách Běloruska XIX a začátku XX století* věnována stavu školství, resp. školství jakožto jednoho z nástrojů rusifikační politiky. Problém absence běloruského národního školství a národní inteligence, resp. lidí se základním vzděláním považuje Ihnatoŭski za určující pro nezdařené formování dobového národního hnutí první poloviny 19. století. Poté, co v roce 1832, jak již zmiňuje Smolič v *Zeměpisu Běloruska*, uzavřely ruské úřady Vilenskou univerzitu jakožto „ohnisko litevského volnomyšlenkářství“, přišla na řadu Lékařská akademie (uzavřená v r.1842), po čemž následovala reforma školství. Reforma byla provedena tak, aby vylučovala jednotu a návaznost škol různého typu, tj. aby

¹ Základní postuláty této koncepce jsou historická jednota západního (tj. běloruská, ukrajinská a dokonce litevská území) a východního Ruska zakládající se na společné pravoslavné konfesi, „ruská povaha“ Velkoknížectví litevského, zhoubnost spojení s Polskem a jeho západních vlivů, mesiášská „spása“ spočívající v připojení běloruských, tj. západoruských území do říše a pod., podrobněji viz Г. Саганович, «Борьба за прошлое Беларуси и проблема национального сознания белорусов», in: *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model. Sborník příspěvků z konference konané 4.-6.7.2006 v Praze*, Praha 2006, s. 173-187.

² У. Ігнагоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя*, Менск 1928, с. 25.

³ Tamtéž, s. 125.

⁴ Tamtéž, s. 161.

po škole nižšího typu nebylo možné bez překážek, které spočívaly např. v případné urozenosti/neurozenosti žáka, přestoupit na školu vyššího typu atd. Tj. školství bylo nyní těsně spojeno se stavovstvím.¹ Absenci místního učitelstva, které by mluvilo rusky, úřady řeší zvýšením platu a cestovným pro učitele ze středního Ruska, kteří mají školu rusifikovat. Ty samé zvýhodněné podmínky platí i pro ruské duchovenstvo, jež má vytlačit běloruštinu z kázání a také pro střední a vyšší ruské úřednictvo. Tak se Bělorusko „kvapně zaplňuje velikoruskými byrokraty ..., kteří jsou ve své většině odpadem Ruska.“²

Autor obzvlášť zdůrazňuje, že výše zmíněné heslo „pravoslaví, samoděržaví a ruská národnost“ se aktivně přenáší na školní půdu a škola „zamožuje těmito principy běloruskou mládež a připravuje nové rusifikátory místního původu“.³ Kromě toho, vedoucí osobou na půdě školství se stává pravoslavný kněz a škola se tak stává „militantním oddělením [pravoslavné] církve“.⁴

Právě s rusifikovaným školstvím spojuje Ihnatoŭski běloruským žákům, resp. studentům pečlivě očkované dosud cizí prvky netolerantnosti vůči jiným vyznáním, šovinismu a zároveň „judofobie“ (*юдафобія*) či antisemitismu. Pokud vezmeme v úvahu, že tolerantnost, a to buď k jiným národnostem, anebo k vyznáním, je autory bez výjimky všech učebnic tradičně velmi valorizována, a to buď během období Velkoknížectví litevského, Smolenského a Polockého knížectví, anebo, jak to bude rozebíráno později, patří podle nich k tradiční povaze Bělorusa, bude tato netolerantnost zdůrazňována jakožto cizí nepřirozený prvek přinesený vlnou rusifikace.

Shrnutí rusifikačních záměrů mikulášského Ruska druhé poloviny 19. století popisuje na závěr Ihnatoŭski slovy: „Bělorus 60. let měl za to, že je odlišný od Velikorusa: bylo nutné ho násilím s ním spříbuznit, a to nikoliv ve jménu jeho ‚mužického‘ zájmu, ale ve jménu zájmu stavovsko carského Ruska.“⁵

Geneze běloruského národního hnutí má podle Ihnatoŭského několik etap. Vznik první generace národních činitelů (Jan Čačot a jiní) první čtvrti 19. století spojuje autor s výše zmíněným politickým a hospodářským zájmem Ruska a etnického Polska o běloruská území. Zájem o etnické obyvatelstvo běloruských území, jeho jazyk, tradice, zvyky a dějiny bude podle Ihnatoŭského podložen velmi praktickými cíli poznávání a tak lepšího „přivlastnění“ běloruských území. Zkoumaje etnografické zvláštnosti kraje a jeho obyvatelstva se tak jedni budou snažit „prokázat, že běloruský rolník usiluje o připojení k Polsku a druzí to, že

¹ У. Ігнатоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя*, Менск 1928, с. 74.

² Tamtéž, s. 150.

³ Tamtéž, s. 148.

⁴ Tamtéž, s. 151.

⁵ Tamtéž, s. 145.

odedávna byl a nyní je ruským člověkem, a to co do své podstaty a svých tužeb.“¹ Představitelé této první generace si představovali Bělorusa jakožto patriota a občana Rzeczpospolité, resp. Ruska. Právě tak podle Ihnatoŭského „začne kulturně národní běloruské hnutí naprosto nezávisle na aktivitě běloruského rolníka“.²

Druhá generace běloruského národního hnutí (Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, František Bahuševič a jiní), kterou spojuje autor primárně s vlivem Kalinowského povstání, se stává do opozici vůči polskému a ruskému vlivu a přichází k myšlence nezávislosti Běloruska. Třetí generaci běloruských národních činitelů přelomu 19. a začátku 20. století spojuje Ihnatoŭský s generací tvůrců novin *Naše Dolia* (“*Наша Доля*”) (1906) a *Naše Niva* (“*Наша Ніва*”) (1906-1914). Tato kulturně národní práce se zakládá výlučně na národně demokratickém, nikoliv třídně socialistickém základu, základu „jediné národní fronty“³. Nedílnou součástí tvorby našenivců je zároveň sociální prvek, který se pojí především s rolnickou otázkou. V *Dějínách běloruské literatury* Harecki dokonce považuje den založení novin za svátek běloruského národního obrození a významný bod v dějinách běloruské literatury. Zároveň podtrhává, že hlavním rysem našenivské tvorby je především převaha národních prvků a hesel nade vším ostatním.⁴ Zajímavé je podle nás to, jak Ihnatoŭski integruje našenivce, mezi nimiž jsou i autoři jiných učebnic bělorusizačního období, a to například J. Lěsik, K. Mickievič (Jakub Kołas) a další, do své dobové perspektivy 20. let 20. století. Toto národní „běloruské obrozenecké hnutí“ se stalo plnohodnotnou součástí Říjnové „veliké sociální revoluce“ z r.1917, protože třídně internacionální obsah této revoluce nezastínil její národní stránky a tak se národní hnutí zařadilo do jejího proudu.

Významné místo ve všech zkoumaných učebnicích, a to jak historických tak i zeměpisných, zaujímá otázka etnogeneze Bělorusů. V *Krátkém nástinu dějin Běloruska* uvádí U. Ihnatoŭski jako jeden z prvních běloruských historiků (první vydání *Krátkého nástinu* se datuje do r.1919) tezi o běloruském typu jakožto o „představiteli nejčistšího etnografického typu východoslovansko ruského kmene“.⁵ Toto tvrzení zakládá na etnografických pracích A. K. Kirkora, P. A. Bessonova, I. I. Nosoviče, K. R. Romanova a dobových archeologických výzkumech.⁶ Ukrajinci a Velkorusové si nemohli zachovat svůj „starobylý etnografický typ“, protože mnoho století prožili pod „turecko mongolskou vládou“ a jejich etnografickým vlivem, zatímco Bělorusy „turecko mongolská lavina nedostihla“ a „neexistoval žádný

¹ У. Ігнатоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзяў*, Менск 1928, с. 86.

² Тамтэж.

³ Тамтэж, с. 215.

⁴ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1921, с. 132-133.

⁵ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 10.

⁶ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Мінск 1991, с. 9.

etnografický vliv mongolské rasy na Bělorusa. Pokud však uznáme existenci polského a litevského etnografického vlivu, pak byl nepatrný; navíc jsou Litevci stejnými Árijci jako Bělorusové a Poláci jsou Slované, ale západní větve.¹ V *Dějínách Běloruska* se však Pičeta k otázce etnogeneze nevyjadřuje tak explicitně a má širší záběr. Uvádí, že pouze severozápadní skupina Slovanů (Kriviči, Radimiči, Dregoviči) měla účast na formování jádra běloruského etnika. Jižní a jihovýchodní skupina Slovanů tvořila pak jádro ruského a ukrajinského národa.² V přístupech obou historiků lze sledovat, jak jsou důrazy v jejich pracích kladeny různým způsobem, ovšem společným základem je vytyčování odlišnosti běloruského etnika od ruského a ukrajinského. Z dnešního hlediska je zajímavé, že tento přístup se promítá dokonce do dobové učebnice o *Dějínách běloruské literatury* M. Hareckého, kde se uvádí, že již zmíněné příbuzné kmeny-zakladatelé běloruského národa se mezi sebou navzájem nelišily jazykem, náboženskými zvyky a právem, zatímco „tímto vším se velmi odlišovaly od kmenů, ze kterých se vytvořil moskevský a ukrajinský národ“.³

Také Smolič vychází v *Zeměpisu Běloruska* v otázce původu Bělorusů z dobové teze o Bělorusech jakožto nejčistších představitelích slovanského typu. Východní moskevští sousedé neboli národ velikoruský „vyrostl na finském základě a povstal ze smíšení ... s Molgolo-Finy“.⁴ Bělorusové však neznají větších invazí neslovanských kmenů, protože nepřístupnost zdejších lesů a bažin bránila proti vpádům kočovníků a „Bělorus nemá v sobě tolik turkotatarské (a mongolské) krve, jež zanechala tak mocnou stopu na typu Ukrajince“.⁵ Částečně probíhalo míšení běloruských kmenů na západě běloruského území s kmeny pobaltskými, které jsou ovšem Slovanům blízké. Fyziognomický a fyzický typ Bělorusa se v návaznosti na to staví do protikladu k typu ruskému, což se projevuje jak v celkovém zevnějšku Bělorusa, tak například v rysech jeho obličeje, které má „jemné a měkké, jako pravý Evropan a Slovan.“⁶ Stejný přístup v otázce etnogeneze zastává Azbukinův *Zeměpis Evropy*.⁷

Oba výše zmiňovaní autoři – Smolič a Azbukin – se rovněž shodují, že běloruské lidové obyčeje a zvyky jsou nejryzejší a zachovalo se v nich mnohem více staroslovanské minulosti než kdekoliv jinde. Běloruská mytologie je velmi bohatá a lidová poezie „nemá sobě rovné v poezii slovanské.“⁸

¹ У. М. Ігнатоўскі, *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Менск 1926, с. 10.

² У. І. Пічэта, *Гісторыя Беларусі*, Мінск БДУ, 2005, с. 33, 35, 40.

³ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1921, с. 3.

⁴ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 126.

⁵ Тамтэж.

⁶ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 126.

⁷ М. Азбукін, *Геаграфія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924, с. 241, 261.

⁸ Тамтэж, с. 261.

Popis běloruských lidových krojů končí Smolič rozhořčením se nad existující dobovou situací: „Běloruský lidový kroj je velice krásný, není však u nás na vesnici nikdo, kdo by ho mohl náležitě ocenit. Město a vojenské manýry vštěpují vesnici neohrabaný vkus městské módy, k tomu se přidává levnost látek vyrobených v továrně ... a v důsledku toho začal lidový kroj na mnoha místech mizet. ... Naše inteligence bohužel vůbec o lidový kroj neprojevuje zájem a dokonce na něj často pohlíží pohrdavě ve snaze přejmout panské módy a zvyky. Přesto dochoval se tento lidový kroj na mnoha místech v jeho původní čistotě a nyní, kdy se nálady běloruské společnosti značně změnilы národním směrem, je naděje, že nezhyne.“¹ V popisu lidových krojů uvádí také Smolič prvky, které odlišují v jednotlivých detailech běloruský kroj od kroje ruského.

V *Zeměpisu Běloruska* se rovněž uvádí národní povaha Bělorusů (především tolerantnost, pohostinnost, mírumilovnost apod.), v které spatřuje Smolič důvod častého závislého postavení běloruského národa v průběhu dějin. Povaha Bělorusa se nejjasněji ukáže zase na pozadí jejího srovnání s povahami jiných jej obklopujících sousedních národů: „Bělorus nemívá v povaze to hazardérství, otevřenou a hrubou prostotu, tak příznačnou pro Moskevce, stejně tak jako v ní nemá lehkomyšlnost, světskost a chvastounství, kterým se tak často odlišují Poláci. A od Ukrajince, s kterým má Bělorus obecně hodně společného, odlišuje se přece svým upřímnějším srdcem a možná i trochu větší čílostí.“² Autoři zde zase vynechávají porovnání Bělorusů se sousedními Litevci, vůči kterým se opět nijak nevymezují.

Obecně, co se této etnografické kapitoly týče, projevuje se zde klasický přístup většiny středo- a východoevropských národních hnutí – nacházení nejvýraznějších a nejčistších národních rysů ve venkovském rolnickém prostředí. Právě proto také „charakterizující běloruský národ budeme především hovořit o rolnictvu“,³ - uvádí se v Smoličově učebnici. V čele běloruské, tzn. typicky rolnické, rodiny stojí hospodář, jeho vláda je však omezená a rozhodování mají kolektivní povahu. V běloruské rodině „není vůbec přítomen ten despotismus, jenž panuje v moskevské rolnické rodině a obecně na východě.“⁴ Ženy jsou zde rovnoprávné příslušnice rodiny a disponují dokonce vlastními finančními prostředky z prodeje vlastních výrobků.⁵ Aby nikdo nezůstal na pochybách, Azbukin ve své učebnici dodává: „V rodině se Velkorus vyznačuje despotismem – otec je neomezeným pánem rodiny a manžel je majitelem a vlastníkem manželky.“⁶

¹ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 129.

² Тамтэж, с. 134-135.

³ Тамтэж, с. 124.

⁴ А. А. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 138.

⁵ Тамтэж.

⁶ М. Азбукін, *Геаграфія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924, с. 291.

Právní zvláštnosti a odlišnosti držení půdy se předvádí rovněž na běloruské rolnické rodině. Zvykové právo ve vlastnictví půdy je jednotné téměř na celém běloruském území kromě jeho nejvýchodnějších částí a spočívá v držení půdy formou dvoru (*надворная форма земляўладання*). Půda patří a je obhospodařována jednotlivou rodinou a tím se zásadně odlišuje od ruské „občiny“, tj. kolektivního vlastnictví půdy. Tato otázka držení půdy se obzvlášť intenzivně řeší ve společné studii Ihnatoŭského a Smoliče *Bělorusko* a pak v Ihnatoŭského *Dějínách Běloruska XIX a začátku XX století*, kde odkazuje na jiné vědecké studie Pičety. Občina ve východnějších běloruských oblastech byla rolníku „vnucená (ruským) zákonem, ovšem nevyjadřuje během staletí zformovaný názor místních rolníků na právní pozemkové vztahy“ a proto se ani během 40 let nemohla zakotvit v právním povědomí obyvatel těchto oblastí. Občina je v rozporu „s představami místních rolníků o správném držení půdy“ (kterou má být držení půdy formou dvoru) a je jim cizí myšlenka o násilném odtržení půdy jednomu rolníku, aby mohla být následně předána jinému, o násilném vyrovnávání pozemků, společném vlastnictví a kolektivní zodpovědnosti.¹

Celkově je obecný stav zemědělství na běloruském území lepší a pokročilejší než v Moskovii, a to konkrétně co se týče systému obhospodařování půdy jako takového (v Rusku na mnoha místech zachovaný žďárový způsob kultivace půdy vs. trojpolní systém, střídání plodin a pod. v Bělorusku)² anebo konkrétnějších příkladů z agrikultury: „V Bělorusku se často vysévá vlčí bob, jenž je považován za nejlepší „zelené hnojivo“ a obecně je celkové hnojení půdy lepší než v Moskevsku. Totéž se týká i zemědělského nářadí.“³

Ve Smoličově *Zeměpisu* jsou přítomny kapitoly o etnických menšinách (tradičně Židech) a emigraci obyvatelstva, kde autor v popisu emigrace do Ameriky uvažuje o tom, že návrat běloruských rolníků z Ameriky s tam vydělanými penězi by byl pro Bělorusko ještě užitečnější, kdyby přiváželi zároveň „americké kulturní a společenské uspořádání a kdyby se jejich touha po Vlasti přetavila do národního uvědomění; je však zřejmé, že tyto časy nastávají.“⁴

Dosud jsme hovořili o prvcích národní identity, jež jsou přítomny v rozebíraných učebnicích. Existuje však něco, co v konstrukci nabízené identity chybí, a to spojení běloruské identity s identitou náboženskou čili sjednocování Bělorusů na základě příslušnosti

¹ В. Игнатовский, А. Смолич, *Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов*, Минск 1926, с. 16-17; У. Ігнатоўскі, *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя*, Менск 1928, с. 112.

² М. Азбукін, *Географія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924, с. 264-265, 290-291 nebo В. Игнатовский, А. Смолич, *Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов*, Минск 1926, с. 14.

³ М. Азбукін, *Географія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924, с. 265.

⁴ А. А. Смолич, *Географія Беларусі*, Мінск 1993, с. 185.

k jednomu náboženskému vyznání. Na běloruském území se setkáváme jak s katolickým, tak i pravoslavným vyznáním, převaha jednoho či druhého se měnila v závislosti na různých historických obdobích. Proto již Smolič uvádí, že není nutné rozdělovat Bělorusy podle pravoslavné nebo katolické víry, protože: „Ať už by Bělorus vyznával jakoukoliv víru, stejně zůstává Bělorusem.“¹ V zásadě stejný názor vyslovuje i autor učebnice *Dějiny běloruské literatury* M. Harecki, když hovoří o tom, že nehledě na náboženské rozdělení Bělorusů „stál na vartě běloruské [národní] jednoty živý národní jazyk“.² Tento postoj má své odůvodnění, protože často v průběhu dějin a střídajících se vln polonizace a rusifikace příslušnost ke katolické církvi vyvolávala automatickou sebeidentifikaci s polskou etnicitou, a současně takto na základě religiozity identifikovala polská administrativa běloruské obyvatelstvo, což platí i pro pravoslaví, resp. identifikaci s ruskou identitou. Ostatně tolerantnost k jiným vyznáním tradičně patří k samotné povaze Bělora. „Často lze zpozorovat, že běloruský rolník střídavě navštěvuje katolický a pravoslavný kostel se stejnou zbožností bez ohledu na zákazy a výtky duchovenstva a jeho nejlepším rádcem je vesnický židovský krčmář.“³

S reformačním hnutím oproti tradičnímu katolickému a pravoslavnému vyznání je ostatně spojován rozkvět běloruský kultury v 16. století jakožto důsledek pronikání „individualizačních“ dobových západoevropských tendencí renesance, humanismu a reformace (viz výše). Ve všech učebnicích bez výjimky se uvádí, že je tradice knihtisku a knižní tvorby v Bělorusku starší než v Rusku (kdy Rusko knihtisk přebírá od běloruských intelektuálů), stejně jako to, že „pro Velkorusy je příznačný východní vliv v rodinném, veřejném a náboženském životě. V náboženských záležitostech vykazují Velkorusové ryze východní fanatismus. Přičemž největší důraz kladou na vnější stránku víry, a to na obřady, nikoliv na její podstatu.“⁴

Zeměpisné a dějepisné učebnice jsou navzájem propojené – odkazují na sebe navzájem a historické fragmenty a některé části výkladů jednotlivých regionů zeměpisných učebnic vycházejí z dějepisných studií Uhnatouského a Pičety. Stejně tak v učebnici U. Dziaržynského *Výpisy z běloruské literatury 19. a 20. století* z r.1926 byly celé kapitoly věnované literatuře patřičného období převzaty z Ihnatošského *Dějiny Bělora 19. a začátku 20. století*.⁵

Při celkovém pohledu na dosavadní materiál najdeme shodu v tom, že v základě výkladu látky stojí ústřední idea o vnitřní jednotě a výrazné kulturní svébytnosti běloruského

¹ A. A. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 139.

² М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1921, с. 57.

³ A. A. Смоліч, *Геаграфія Беларусі*, Мінск 1993, с. 136.

⁴ М. Азбукін, *Геаграфія Эўропы*, Масква-Ленінград 1924, с. 293.

⁵ У. Дзяржынскі, *Выпісы з беларускае літаратуры XIX і XX ст.*, Менск 1926, с. 30-31, 67-70, 93-98.

národa a o jeho dlouhodobém samostatném dějinném rozvoji. Všichni autoři tak považují období Polockého knížectví a především Velkoknížectví litevského za zlaté období běloruských dějin a rozkvětu běloruské kultury, která zahrnuje v jejím širším smyslu dobové právo, společenské uspořádání, literaturu, uměleckou tvorbu atd. Rovněž mají za to, že období Velkoknížectví bylo ve své podstatě běloruské. V otázce etnogeneze, stejně jakožto v příkladech z dějin, se zdůrazňuje buď vzájemná jednota (společného původu, jazyka, etnografických prvků atd.) běloruského kmene, resp. národa a jeho příbuznost k západoevropským vlivům, které se odrážely např. v existenci Magdeburského městského práva (městská samospráva), cechů, reformace, knihtisku a řady dalších. Tyto prvky záměrně porovnávají s odlišnou východní tradicí Moskvy; zároveň zdůrazňují dlouhodobý na Rusku nezávislý dějinný rozvoj a odlišnost (kulturní, právní, jazyková, etnická, etnografická, dějinná a jiná) od východních oblastí Moskovie. Počínaje výkladem 17. století se budou autoři rovněž distancovat i od polského vlivu jakožto možného nástroje polonizace.

Jak je vidět z výše rozebíraných učebnic, základ běloruské národní identity tvoří již zmíněný národní svéráz v dějinách a na základě toho vytyčená symbolická centra běloruského kulturního a dějinného rozvoje spolu se symbolickými postavami běloruských dějin, etnografický a jazykový svéráz, společný původ stmelující běloruský kmen, společný zeměpisný prostor, přičemž chybějící náboženská jednota je zde nahrazována pojícím prvkem jazykovým. Významnou složku nabízení, resp. formování národní identity, kterou byla bělorusizační doba nasycena, tvoří vymezení se vůči *jiným* (národům), v tomto dílčím případě především Rusům, zde personifikovaným především v podobě Moskevců a dále pak Polákům. Toto vymezování není nahodilé a směřuje nikoliv vůči všem zeměpisným sousedům obklopujícím Bělorusko v pořadí, ale především vůči těm, kteří představují potenciální hrozbu pohlcení v podobě asimilace, kulturní nadvlády a dominance (například vůči Litevcům a Ukrajincům tak explicitní vymezení chybí). Tento důraz může pak být jak základním těžištěm výkladu, tak se koncentrovat na jednotlivých konkrétních příkladech, resp. dějinných událostech (zápas s Řádem německých rytířů apod.). Běloruský čtenář si má být na základě kontrastu s těmito jemu blízkými národy vědom výjimečnosti a jedinečnosti běloruské kultury, jazyka, zvyků apod., tedy prvků, které můžeme zahrnout pod složku *běloruského národa*, uvědomit si samostatnost jednotného krajinného prostoru, vlastní kultury, jazyka a dějinné minulosti. Cílem těchto učebnic je dát širší rozhled běloruskému čtenáři, protože aby tito pochopili, co znamená být Bělorusem, potřebují vidět, jak jsou odlišní a jak je *naše* kultura odlišná od kultury *jiných*, tj. odehrává se nabízení nové identity na základě vymezení vůči *těm druhým*.

Pokud přestoupíme z této antropologické roviny konstruování národní identity do roviny politické, šlo především o vzpírání se a nabourávání sovětského, resp. celostranického centralismu, který povoloval kulturní rozvoj národních okrajů Sovětského svazu pouze za podmínky Stalinem v květnu r.1925 zformulované dominantní koncepce rozvoje národních kultur, která hlásala, že „proletářská co do svého obsahu, ale národní co do formy je ta všelidská kultura, k níž směřuje socialismus“.¹ Toto heslo, které se ukázalo být klíčové pro celý další rozvoj, znamenalo ve své podstatě nastolení unifikace jednotlivých národních kultur při zachování jen zdánlivého vnějšího svérázu. Tím, že snížíme význam národního aspektu kultury na úroveň pouhé formy, ji lze dále snížit na úroveň fikce, zatímco pokud určíme princip jednotného obsahu veškerých národních kultur, získáme tím možnost jejich integrace a následné unifikace na základě sovětizace. V tomto kontextu mohla být forma interpretována jako pouhá nepodstatná fiktivní rovina, zatímco důraz je kladen na proletářský obsah. Tímto jednotným obsahem čili proletářskou náplní všech národních kultur, jež se mezi sebou liší právě jen nepodstatným rozměrem národní formy, je umožněna jejich následná integrace na sovětském základě a v jednotném těle socialistického státu. V běloruském prostředí se tato rétorika objevila již v r.1928 v kritice, jíž vedoucí stranický činitel Wilhelm Knorin podrobil národní přístup ve vědeckém, resp. literárním bádání a ve výzvě zamezit prosakování „názorů do naší vědecké, publicistické a krásné literatury, jež považují národ za jednotnou celistvost, jež si nevšímají třídního zápasu v minulosti Běloruska a podceňují třídní zápas i nyní.“²

Je třeba vidět, že stranická podpora rozvoje a budování národních kultur, proklamovaná na XII. sjezdu RKS(b) v r.1923, byla radikálně podmíněna specifickým porozuměním charakteru národní kultury. Národní kultura totiž měla význam pouhé formy, nepodstatného momentu ozvláštnění jinak ve všech národních kulturách jednotného obsahu, jímž bylo proletářství a třídní zápas. Tato forma byla dokonce významově zúžena do podoby jazykové formy, byť, jak reálný vývoj ukázal a jak bylo výše patrné, nemusela být tato stranická linie pochopena právě takto. Podstatné však je, že se stranickému vedení podařilo získat ideologický argument o pouze zdánlivé odlišnosti a svérázu národní kultury a paradoxně tak tatáž proklamace podpory národních hnutí umožnila budoucí sovětskou asimilační a integrační politiku. Tato formulace „proletářského obsahu“ bude dále poskytovat předpoklad pro pozdější záměnu vlny „rostoucího národního uvědomění“, s kterým spojovali tolik nadějí tvůrcové rozebíraných dobových učebnic, za třídní uvědomění a pro eliminaci

¹ И. В. Сталин, «О политических задачах Университета народов Востока. Речь на собрании студентов КУТВ 18 мая 1925г.», in: И. В. Сталин, *Сочинения*, Т. 7, Москва 1952, с. 133-152.

² В. Кнорын, «Аб рашаючых “дробязях” у вялікім пытанні. Да пытанья аб палітыцы беларусізацыі», in: *Асвятта*, № 4, 1928, с. 3.

nevhodných prvků odrážejících národní svéráz a samostatný dějinný rozvoj, které se obzvlášť výrazně projevily a byly dočasně povoleny během bělorusizačního období.

7. Bělorusizace ve státní správě

7.1. Prosazování běloruštiny ve státní správě

Bělorusizace státních, stranických a veřejných úřadů, organizací a institucí zahrnovala dvě složky: na jedné straně studovali zaměstnanci těchto institucí běloruský jazyk, aby mohli zajistit komunikaci svých úřadů s většinovým běloruským obyvatelstvem republiky v jeho mateřském jazyce a na druhé straně převod vlastní kancelářské a jiné agendy do běloruštiny.

V souladu s rezolucí *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky* pléna ÚVV BSSR z července r. 1924 určující postup bělorusizace se předpokládalo, že během jednoho roku až tří let přejdou na běloruštinu všechny Lidové komisariáty BSSR. Tento termín přechodu byl určen pro každou organizaci zvlášť. Během jednoho roku měla do běloruštiny přejít správa ÚVV BSSR, správa Rady lidových komisařů, Lidový komisariát školství a Lidový komisariát zemědělství, během dvou let se měl přizpůsobit fungování v běloruštině Lidový komisariát vnitra, Lidový komisariát spravedlnosti, ta oddělení Lidového komisariátu pošty a telegrafu, která poskytovala služby vesnickému obyvatelstvu a Lidový komisariát sociálního zabezpečení. Během tří let pak měly fungovat v běloruštině ostatní Lidové komisariáty (např. zdravotnictví apod.) a také zbytek státních organizací a institucí. Veškeré veřejně-právní dokumenty měly být tištěny v běloruštině a v jednom z jiných státních jazyků (tj. ruštině, polštině nebo jidiš). Kromě toho upravovala legislativa vzhled státních razítek, která měla obsahovat nadpis v čtyřech státních jazycích a pečeti, jež pak měly být vyhotovené v běloruštině.¹

Druhým podstatným prvkem zakotveným v legislativě byla povinná znalost běloruštiny ze strany samotných zaměstnanců státních úřadů a organizací. Termíny přechodu do běloruštiny, které byly stanoveny pro jednotlivé organizace a úřady, se automaticky vztahovaly na jejich zaměstnance. Pro vysvětlení je nutno dodat, že pod zaměstnanci státních, veřejných úřadů a odborných organizací se rozuměli všichni zaměstnanci tak zvané „rozumové práce“, nikoli však zde zaměstnané osoby „fyzické práce“ (např. řidiči, hlídači a jiní) a podnikoví dělníci, na které se průběžné kontroly provádění bělorusizace nevztahovaly a zároveň byla vůči nim uplatňována tak zvaná linie provádění bělorusizace metodou přesvědčování o nutnosti bělorusizačních opatření. Na ty první se ovšem vztahovala tak zvaná „tvrdá linie donucením“ neboli administrativní opatření včetně řady následných kontrol

¹ «Практычныя мерапрыемствы агульнага характару па правядзенню нацыянальнай палітыкі. Рэзолюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Ліпень 1924г.», in: *Пастановы і рэзолюцыі ЎсеКІП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытанні*, Менск 1926, с. 40-41.

průběhu bělorusizace stanovená v dobové legislativě. Tato ideologická pozice odstupňovaného postupu vůči tzv. „rozumovým“ a „fyzickým“ pracujícím je přítomna v mnoha projevech vedoucích komunistických činitelů bělorusizačního období, s jejím nejzřetelnějším projevem se setkáváme na X. sjezdu KS(b)B v lednu r. 1927, kde kromě již známých hesel, že komunistická strana musí dosáhnout dominantního ovládnutí „kulturní fronty“ v celé její šíři, byla zároveň vyslovena myšlenka o různých přístupech během uskutečňování bělorusizace v praxi.¹

První kroky bělorusizace státní správy byly jednotlivými státními úřady podnikané již do r. 1924. Jako jeden z prvních začal s bělorusizací své vnitřní agendy Lidový komisariát zemědělství, Lidový komisariát zahraničních věcí a současně Lidový komisariát školství. Již v r.1921 byl v oběžníku Lidového komisariátu školství BSSR určenému jeho okresním pobočkám obsažen návrh na postupné zavedení běloruštiny do jeho agendy. Za tímto účelem se vedoucímu Běloruského oddělení NKA a vedoucím okresních pododdělení navrhovalo otevřít v jednotlivých okresech během tří týdnů kurzy běloruského jazyka pro osoby, které se chtějí naučit běloruské gramatice.²

Kontrolní funkce ve věci průběhu bělorusizace ve státní správě rovněž jako v oblasti školství a vzdělání měla plnit Národní komise ÚVV KS(b)B a její krajské a okresní pobočky. Stálými zaměstnanci těchto komisí, a to jak na republikové, tak i na regionální úrovni, byli pouze jejich zodpovědní tajemníci (*адказны сакратар*). Běžnou práci spadající do oblasti působení těchto komisí vykonávali pak patřičné výkonné výbory.³ V rámci této činnosti byly otvírány kroužky studia běloruštiny, kde kromě samotného jazyka a literatury dostávali zaměstnanci státních úřadů a institucí základní informace o běloruských dějinách, zeměpisu, literatuře apod. Někdy tyto kroužky organizovaly a na vlastní náklady provozovaly bezprostředně samotné podniky a organizace. Činnost podobných kroužků byla ovšem záhy označena za neefektivní a chaotickou a podle názoru vysloveného během říjnového pléna ÚV KS(b)B patřila k „amatérským metodám provádění bělorusizace úřadů“.⁴ Je pravda, že se můžeme často v jednotlivých zprávách setkat s přibližně takovouto formulací ohledně činnosti podobných kroužků: „Za začátek bělorusizace ve Staro-Dorožském okrese lze pokládat zimu r. 1924/25, kdy byly otevřeny kurzy studia běloruštiny, které ovšem nepřinesly

¹ X-ый Съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. 3-10 января 1927 года, Минск 1927, - с. 28, 226.

² НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 65, л. 182.

³ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 12.

⁴ «Аб нацполітыцы. Рэзолюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Кастрычнік 1925г.», in: *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытанні*, Менск 1926, с. 57.

žádné výsledky a samy se rozpadly.“¹ Proto měly kvůli větší efektivitě provádění bělorusizace počínaje koncem r. 1925 vzniknout jediné centralizované kurzy bělorusistiky, kde se měla soustřeďovat a koncentrovat veškerá práce ve věci výuky běloruštiny. Kurzy měly fungovat na systematickém a regulérním základě. Tyto kurzy spadaly pod pravomoc Hlavního politicko-vzdělávacího výboru NKA a financovaly se z rozpočtu SNK BSSR. O veškeré vážnosti, s níž přistupovala dobová vláda k bělorusizaci státních a stranických úřadů a k zabezpečení studia běloruštiny jejich zaměstnancům, svědčí to, že od školního roku 1925 měla působit rozsáhlá síť podobných kurzů na všech Lidových komisariátech BSSR, krajských a okresních centrech, v souladu s počtem tamních zaměstnanců, přičemž jednotlivá třída v rámci těchto kurzů nesměla mít více než 30 posluchačů. Výuka probíhala dvakrát týdně po dvou hodinách. Kurzy měly být vždy zahájeny přednáškou na téma *Běloruský národ a jeho jazyk* a povinně zahrnovaly krátký exkurz do běloruských dějin a zeměpisu. Kromě toho se měli posluchači během kurzů seznámit se základy kancelářské agendy v běloruštině.² V okresních centrech činila délka studia těchto kurzů 6 měsíců; v centrech krajských a na Lidových komisariátech pak celý rok.³ Na konci kurzu čekala posluchače závěrečná zkouška formou komisionálního kolokvia, na základě níž obdržel patřičné vysvědčení.⁴ K získání vysvědčení však bylo třeba dosáhnout alespoň výsledku „dobře“. Aby se zamezilo možné neobjektivitě místní zkušební komise, měl být seznam úspěšných absolventů spolu s jejich písemnými pracemi předán NKA BSSR, kde byly tyto následně před vydáním vysvědčení posouzeny.⁵

Jedna z prvních kontrol se uskutečnila na základě 6. října r. 1925 schváleného usnesení Národní komise ÚVV BSSR s titulem *Postup kontroly znalosti běloruštiny zaměstnanců úřadů a organizací BSSR*.⁶ Komise se skládala z tří osob, jednou z nichž měl být představitel samotné Národní komise, druhý člen komise měl zastupovat odbory nebo místní výkonné výbory a třetí příslušník komise měl být dosazen podnikem, kde probíhá samotná kontrola. Skladba komise se lišila v závislosti na různých úrovních kontroly (v centrálních, krajských nebo okresních úřadech a institucích). Samotná kontrola měla spočívat v ověřování znalosti běloruštiny formou zadání diktátu, čtení, překladu a současně prostřednictvím individuální konverzace v běloruštině s každým zaměstnancem, během níž měla být zjištěna

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 18, л. 438.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 137-138.

³ НА РБ, ф. 4.п., оп. 7, д. 67, л. 27-28.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 136.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 55.

⁶ «Пастанова Нацкамісіі пры ЦВК БССР “Парадак праверкі ведаў па беларускай мове супрацоўнікаў устаноў і арганізацый”, 6 кастрычніка 1925г.”, in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 143-144.

nejen zběhlost v běloruštině, ale zároveň míra obeznámenosti každého zaměstnance s principy národní politiky. Kromě samotné znalosti běloruštiny, již měli prokázat zaměstnanci, ověřovala inspekční komise, zda má tato konkrétní organizace vnitřní (či individuální) plán bělorusizace, posuzovala vnitřní opatření ve věci prosazování běloruštiny, případy, kdy byl přijat nový zaměstnanec bez znalosti běloruštiny po vypršení termínu přechodu agendy celého podniku do běloruštiny, což legislativa zakazovala (tento zákaz se ovšem nevťahoval na demobilizované rudoarmějce¹), hodnotila efektivitu kurzů atd.² Kromě toho se v rámci kontroly běžně zjišťovalo, jestli má úřad, resp. organizace, která poskytuje služby obyvatelstvu a přichází tak do styku s představiteli národnostních menšin, určitý počet zaměstnanců ovládajících jazyky těchto menšin (polštinu a jidiš), aby mohly být patřičné služby poskytovány v jejich mateřštině. Zpravidla se tento aspekt kontroly týkal bank, družstevních, hospodářských, soudních a jiných úřadů a organizací. Jelikož se v našem bádání nezaměřujeme bezprostředně na širší uplatňování národní politiky vůči menšinám, omezíme se pouze na konstatování tohoto faktu v rámci dobových procesů bělorusizace státní správy. Výsledky kontroly měla komise zveřejnit během obecného shromáždění všech zaměstnanců kontrolovaného podniku. Kromě toho měly být výsledky kontroly a údaje ohledně každého zaměstnance posléze přeposlané ústřední Národní komisi ÚVV BSSR.

18. září r. 1926 schválili ÚVV KS(b)B a SNK BSSR usnesení ohledně další rozsáhlejší kontroly průběhu bělorusizace v sovětských a družstevních organizacích a institucích republiky.³ Tyto kontroly, které uskutečňovala Národní komise ÚVV BSSR a její krajské pobočky,^{*} měly podle oficiální zprávy „velký vliv“ na státní zaměstnance a působily na „zintenzivnění bělorusizace úřadů a učení se zaměstnanců běloruštině“.⁴ Výsledky kontrolované znalosti běloruštiny v prostředí státních zaměstnanců NKA, ÚVV, SNK a NKZ (Lidový komisariát zemědělství – *Народный камісарыят земляробства, НКЗ*) čili první „vlny“ do běloruštiny převáděných státních organizací, jejichž termín skončil v polovině r. 1925, nebyly ovšem příliš příznivé. Na začátku r. 1926 činilo celkové množství zaměstnanců těchto organizací ovládajících běloruštinu ucházejícím způsobem 34,4%, neuspokojivě

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 200.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 128; д. 25, л. 128.

³ «Пастанова Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту і Савету Народных Камісараў БССР. Аб парадку правэркі выканання рашэньняў 2-ой Сэсіі ЦВК БССР VI-скліканьня ад 15-га ліпеня 1924г. у частцы правядзеньня беларусізацыі апаратаў савецкіх і кааператыўных арганізацый і ўстаноў БССР», in: *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 144-148.

^{*} Kontroly uskutečňovaly kontrolní komise, které Národní komise ÚVV BSSR vytvářela pro centrální a ústřední organizace a úřady republiky. Pro krajské, okresní resp. vesnické organizace byly podobné komise vytvářeny krajskými pobočkami Národní komise.

⁴ *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 17-18.

ovládala běloruštinu největší skupina zaměstnanců neboli 41,7%. Dobré znalosti běloruského jazyka vykazovalo pouze 6% všech pracovníků, přičemž vůbec neumělo běloruštinu – a to nehledě na veškeré uskutečněné kurzy a kontroly – 17,9%. Nehledě na to, že většinu těchto zaměstnanců tvořili etničtí Bělorusové (celkem 280 osob čili 68,3%), většina z nich běloruštinu ovládala pouze ucházejícím způsobem (42,5%) anebo ji dokonce neuměla vůbec (14,3%).* Není bez zajímavosti, že podle výsledků této kontroly ovládali běloruštinu Židé dokonce lépe než samotní etničtí rodilí mluvčí. Více zaměstnanců židovského původu ovládalo běloruštinu na úrovni „dobře“ (48% v porovnání s 34,7% Bělorusů) a přinejmenším stejné množství ucházejícím způsobem (42,2%). V prostředí Židů bylo dokonce méně těch, kdo běloruštinu neovládali vůbec (pouze 10%). Nejhorší úroveň znalosti běloruštiny včetně těch zaměstnanců, kteří ji vůbec neovládali (48,7%), vykazovali pracovníci ruského původu.¹

Stojí také za krátkou zmínku, že v průběhu celého procesu bělorusizace do ní byli vždy aktivně vtahováni činitelé neběloruského etnického původu (především Židé a jiní), kteří dobře ovládali běloruštinu a disponovali také rozsáhlými znalostmi z oblasti běloruských dějin, kultury apod. Obzvláště velký příspěvek do rozvoje běloruské kultury během bělorusizačního období vnesli mnozí představitelé židovského etnika (Žmitrok Biadulia (Šimon Płaunik), Zair Azgur, Edzi Ahniačvetová, Viktor Haloučyner, Julian Driezen a řada dalších).² Opět se však jedná o specifický a rozsáhlý problém národní politiky uplatňované vůči menšinám a zároveň role židovské menšiny v rámci politiky bělorusizace, resp. jejího

* Tyto údaje uvádí Płatonau ke konci roku 1926 (prosinec). Během archivního výzkumu uskutečněného v rámci předkládaného bádání byly nalezeny dokumenty obsahující jiné údaje. V námi prozkoumaném *Výpisu z protokolu č.18 zasedání Národní komise ÚVV BSSR ze dne 19. února r. 1926* (viz HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 70 nebo také osobní fotokopie autorky) jsou tyto údaje uvedené jakožto výsledky kontroly, která byla uskutečněna před tímto zasedáním, tj. na začátku r. 1926. Pokud ovšem připustíme možnost autentičnosti a správnosti údajů uváděných Płatonavem, tak množství zaměstnanců ovládajících běloruštinu neuspokojivým způsobem nebo neovládajících ji vůbec by tvořilo na začátku a konci jednoho a téhož roku přesně 59,6%, což není možné z řady důvodů, jedním z nichž je například nezbytnost, aby vedení kontrolovaného úřadu vykazovalo kladnou změnu resp. nárůst počtu zaměstnanců ovládajících běloruštinu v průběhu bělorusizačního období čili vnitřní efektivitu bělorusizačních opatření atd. V této souvislosti lze vykázat domněnku, že badatel Płatonau nesprávně uvádí a přesněji svévolně zachází s údaji, což se v jeho pracích naneštěstí vyskytuje běžně a činí tak jeho dosavadní vědecký přínos nespolehlivým co se týče shromážděných faktografických údajů (viz další protiřečení si v jeho textech a také bohužel v textech jiných běloruských badatelů). Vzhledem k relativně nevelkému počtu takových rozsáhlých kontrol státních úřadů a zároveň krátkému období bělorusizace, která de facto trvala necelých 5 let (mezi 1924 a 1929), lze pokládat toto nedopatření za vážné zkreslení celkového obrazu dobové národní politiky.

¹ Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. 3 навуковай спадчыны*, Мінск 2002, с. 163.

² Podrobněji o tom viz např. studie Э. Іофэ, “Да пытання пра ўклад яўрэяў у развіццё беларускай культуры ў 20-30-я гады ХХ ст.”, in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 4. Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі. Вацлаў Ластоўскі – выдатны дзеяч беларускага адраджэння, Мінск 1995, с. 177-124; Л. Лыч, «Беларусізацыя і лёс яўрэйскай творчай інтэлігенцыі ў міжваенны перыяд», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 2, Минск 2007, с. 145-184 a jiné.

příspěvku k rozvoji nově se rodící běloruské kultury, jenž však přesahuje rámec této disertační práce a zaslouží si samostatný výzkum.

Při nevykonání, resp. nedodržení termínů přechodu do běloruštiny mohlo být vůči zaměstnancům a vedoucím pracovníkům uplatněno množství odstupňovaných trestů, z nichž ten nejmírnější spočíval v upozornění, pak následovalo udělení důtky, disciplinární soud, degradování na nižší pracovní pozici, odvolání z práce na určitou dobu a nakonec propuštění z práce. Tato trestní opatření se však měla uplatňovat na základě zjevných faktů odporu vůči bělorusizaci ze strany zaměstnanců (např. deklarativní odmítání studia běloruštiny apod.) zjištěných komisí, přičemž při určování trestu musela komise zjistit důvody takového odmítnutí studia, resp. neuspokojivé znalosti běloruského jazyka. Běloruská badatelka Koliadová v této souvislosti uvádí, že po kontrole krajských a centrálních úřadů a organizací provedené v r. 1927 bylo „pro vytrvalé odmítání studia běloruštiny a nepřátelský postoj vůči bělorusizaci“ v souladu s těmito trestními opatřeními propuštěno celkem 27 lidí.¹

Přechod stranického a komsomolského aparátu do běloruštiny určovaly průběžně jednotlivé rezoluce KS(b)B. V souladu s rezolucí lednového pléna ÚV KS(b)B z r. 1925 měla všechna zasedání a protokoly Byra ÚV KS(b)B včetně jeho krajských výborů být vedena v běloruském jazyce s konečným termínem převodu do konce stávajícího roku 1925. Další opatření ve věci prosazování bělorusizace v prostředí strany určovalo v r. 1926 říjnové plénum ÚV KS(b)B. Podle jím schválené rezoluce se tento termín stanovoval na 1. ledna r. 1927 čili za necelých půl roku po zasedání pléna. Stejný termín byl rovněž stanoven pro převod do běloruštiny ústředních novin komunistické strany *Žviazda* a současně všech krajských novin.² Nicméně samotná znalost běloruštiny byla na stranických činitelích vyžadována i dříve. Například ještě v rezolucích již zmíněného lednového pléna z r. 1925 se uvádělo, že v návrzích na zodpovědnou pozici v rámci strany mají být preferováni komunisté, kteří umí bělorusky a jsou obeznámeni s místními reáliemi BSSR, ty samé požadavky se vztahovaly na kandidáty do řídicích pozic uvnitř strany. Kromě toho měl ÚV KS(b)B a jeho krajské pobočky již během necelého měsíce tj. do února r. 1925 vyhotovit seznamy jednotlivých komunistů, již například přicházejí do styku s rolnickým obyvatelstvem apod., kteří se měli naučit bělorusky již do konce r. 1925.³

¹ І. У. Каляда, *Беларусізацыя: шляхі і метады ажыццяўлення. Тэксты лекцый па дысцыпліне “Гісторыя і культура Беларусі” для студэнтаў I курса ўсіх спецыяльнасцей*, Мінск 1997, с. 6-7.

² «Аб нацполітыцы. Рэзолюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Кастрычнік 1926г.», in: *Пастановы і рэзолюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 69-71.

³ «Чарговыя задачы КП(б)Б у нацыянальнай політыцы. Рэзолюцыі Пленуму ЦК КП(б)Б. Студзень 1925г.», in: *Пастановы і рэзолюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 53-54.

Na kontrole průběhu bělorusizace stranického aparátu se měla podílet Ústřední kontrolní komise KS(b)B (*Цэнтральная кантрольная камісія КП(б)Б, ЦКК КП(б)Б, УВВ KS(b)B*), která sledovala nejen míru užívání běloruštiny v prostředí příslušníků strany, ale také korenizaci jejich řad, správnost linie činnosti poboček ve věci ideologického zajištění bělorusizace v praxi a ideologickou linii správného pochopení bělorusizace v řadách samotných straníků; ÚKK měla sledovat průběh vypracování běloruského jazyka „ve smyslu přibližování jazyku obyvatelstva“, míru užívání „populární běloruské živé mluvy“ v novinách a literatuře, sledovat, zda je dostatečně kritizována činnost jiných „maloburžoazních“ stran typu Bundu a Běloruské socialistické hramady a monitorovat nálady vůči bělorusizaci v prostředí straníků, inteligence, dělnictva a rolnictva. Kromě toho měla ÚKK KS(b)B monitorovat a kontrolovat běžnou činnost Národní komise v regionech a dále míru, v jaké byla ovlivňována ze strany nadřízených ÚV a ÚVVV. Zároveň měla Ústřední kontrolní komise být řádně informována o „odklonech“ poboček Národní komise v činnosti a také o tom, „jaká perverzní uchýlení [*takto v originálu – A.M.*] spatřovala komise na [jednotlivých] místech“.¹

Výchozí situace užívání běloruštiny v prostředí stranického aparátu KS(b)B byla ještě v polovině r. 1925 naprosto neuspokojující, protože celá agenda byla vedena téměř výlučně v ruštině.² Tato situace se dokonce odráží i v oficiálních stranických hlášeních, publikovaných v této době. Ze zprávy ÚV BSSR připravené pro XI. sjezd KS(b)B se dozvídáme oficiální údaje ohledně míry užívání běloruštiny v řadách příslušníků strany. V souladu s těmito údaji byla ještě na konci r. 1927 běloruština během řadových shromáždění užívána pouze v každé třetí městské stranické organizaci z celkového počtu 347. Na vesnici vypadala tato situace poněkud příznivěji, protože běloruštinu ve své práci používaly více než polovina stranických poboček. Z celkového množství 1 005 stranických organizací jich běloruštinu ve své agendě užívalo 56%.³ Tato situace se nezměnila ani o rok později, kdy značná část straníků na vedoucích pozicích stále pronášela projevy během řadových shromáždění a zasedání v ruštině.

Jak ukazují samotné kontroly znalostí běloruštiny pravidelně uskutečňované Národní komisí ve stranických úřadech, mělo heslo „celá KS(b)B musí mluvit bělorusky“⁴ a další jemu podobná zcela opačný výsledek. Nejhorší znalosti běloruštiny vykazovala často právě

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 11, л. 24-28.

² «Справка Организационно-распределительного отдела ЦК РКП(б) о национальном составе партийных органов республик и областей, 1 августа 1925г.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 299.

³ *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага Камітэту на XI-ым з'ездзе КП(б)Б*, Менск 1927, с. 98.

⁴ «Аб нацполітыцы. Рэзолюцыя пленуму ЦК КП(б)Б. Кастрычнік 1926г.», in: *Пастановы і рэзолюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б на нацыянальным пытаньні*, Менск 1926, с. 70.

vedoucí složka představitelů úřadů, a to především vysocí úředníci. Přičemž se to projevovalo nejen v nejhorsích výsledcích co se gramatiky, mluveného jazyka a případných testů z reálií (bělorusistiky) týče, ale především v negativním vztahu k samotné bělorusizaci, resp. běloruštině a s ní spojeným iniciativám. Od poloviny 20. let byli tito vysocí úředníci působící ve státních strukturách dosazováni na vedoucí pozice pouze po schválení patřičného stranického orgánu. Současně s jmenováním na pracovní pozici byli tito činitelé voleni do struktur KS(b)B a stávali se stranickými příslušníky na různých úrovních stranického aparátu.¹ Během bádání proto musíme brát v potaz takto danou dobovou těsnou provázanost státního a stranického aparátu. Právě této pasivní nebo aktivní rezistence straníků vůči prosazování bělorusizace, již zároveň zaujímal vedoucí pozice v státních organizacích, resp. úřadech (tj. tak zvané stranické aktivní jádro, „*нармакты*“), se týkal největší počet stížností, které můžeme nalézt v průběžných zprávách Národní komise ÚVV BSSR a které budeme sledovat v průběhu této kapitoly.

Podle názoru běloruského badatele A. Vialikaha ohledně důvodů vzniku, resp. pozadí této situace, kdy v článku „*Rudá*“ *bělorusizace*² rozebírá průběh národní politiky v prostředí stranických mocenských špiček na příkladu některých krajských a okresních poboček KS(b)B, byla tato situace způsobena několika faktory, a to například národnostní skladbou KS(b)B, v níž byli v celém období průběhu bělorusizace etničtí Bělorusové v menšině. V této souvislosti uvádí Vialiky následující tabulky celkové národnostní skladby KS(b)B, již jsme současně doplnili z jiných dobových statistických zdrojů (viz tabulka):³

Rok	Celkový počet příslušníků strany	Národnostní skladba, %					
		Bělorusové	Rusové	Židé	Poláci	Lotyši	Jiní
únor r.1924	8 265	30,3	29,7	27,6	4,8	3,6	4,0
leden r.1925	11 267	43,0	31,3	23,4	4,7	3,6	3,4
leden r.1926	16 764	50,5	15,9	23,4	3,9	2,8	3,5
leden r.1927	21 138	52,4	15,9	21,8	3,3	2,3	4,3
červenec r.1928	31 713	54,3	14,0	23,7	3,0	1,7	3,3

Tabulka 1.

¹ А. Вялікі, «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001, с. 59.

² А. Вялікі, «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001.

³ *Белорусская ССР в цифрах. К десятилетию существования БССР, 1919-1929*, Минск 1929, с. 30; А. Вялікі, «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001, с. 63.

Jak je z tabulky č.1 patrné, nedosahoval na začátku bělorusizačního období počet etnických Bělorusů ve straně ani třetiny celkového množství všech jejích příslušníků. Spolu s vyhlášenou korenizací, o níž se bude mluvit později, se situace začala postupně měnit a během let 1925 až 1928 vzrostl počet etnických Bělorusů z 43% na 54,3%. Čili o situaci, kdy Bělorusové dosáhli ve straně alespoň symbolické většiny, lze hovořit teprve od r. 1927 (52,4%) a r. 1928 (54,3%). Ty samé údaje vykazuje jiná tabulka obsahující data o národnostní skladbě straníků na vyšších úředních pozicích během let 1924 až 1927 (viz tabulka):¹

Rok	Počet komunistů	Národnostní skladba, %				
		Bělorusové	Rusové	Židé	Poláci	Jiní
Krajské stranické výbory						
1.2.1924	123	16,3	22	40,6	4,9	16,2
1.9.1925	163	27	21,4	33,1	3,7	14,8
1.3.1927	262	41,2	13,6	30,5	3,8	10,9
Okresní stranické výbory						
1.2.1924	817	23,6	26	36,9	5,8	7,7
1.9.1925	840	33,7	20,2	31,9	5,5	8,7
1.3.1927	728	50,8	14,2	23,7	3,1	8,2
Městské stranické výbory						
listopad r.1926	12	33,5	8,4	50	-	8,1

Tabulka 2.

Jak je vidět z tabulky č.2, převažovali v krajských, městských (včetně městských) a okresních pobočkách KS(b)B představitelé ruského a židovského etnika, přičemž byla tato převaha obzvláště patrná na krajské a městské úrovni stranického zastoupení.

Podle názoru A. Vialikeha „zaujímalá většina představitelů jiných národností ve stranickém aparátu, kteří byli vychovaní ve svém národnostním prostředí, vůči bělorusizaci v lepším případě jen lhostejný, ne-li vyloženě nepřátelský postoj.“² Na základě rozsáhlého studia archivních pramenů můžeme současně doplnit, že ani samotná příslušnost k běloruskému etniku neznamenal automatickou podporu bělorusizačních opatření v řadách KS(b)B. Často se běloruští straníci, resp. vysocí nebo vyšší úředníci „nechtěli vracet“ ke své mateřštině, kterou nezřídka ani neovládali a poměrně nelояálně se stavěli k dobové národní politice bělorusizace. V dobové dokumentaci proto celá tato problematická skupina představitelů mocenských špiček patřila k tak zvanému „velkoruskému šovinistickému

¹ А. Вялікі, «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001, с. 64.

² Tamtéž, s. 64-65.

aparátu“, který sjednocovala nikoliv příslušnost k ruské národnosti, jak se může zdát z této dobové definice, nýbrž jeho úplná rusifikovanost a představa o nadřazenosti ruského jazyka, resp. kultury.

Druhou příčinou stávající situace bylo podle A. Vialikeho to, že význam běloruské pobočky KS(b)B nespočíval z celostranického hlediska v autonomní správě BSSR, ale byla to od r. 1925 v důsledku schválených změn celosvazového statutu komunistické strany pouze jedna z poboček, která měla co do svých pravomocí podobné postavení jako řadová ruská krajská pobočka RKS(b), což do značné míry omezovalo jakékoliv možné projevy autonomního rozhodování a iniciativy běloruských komunistů.¹ Mimo toho se v souladu s celostranickou ideologickou linií RKS(b) snažili běloruští komunisté především eliminovat nebezpečí „nacionalistického odchýlení“ v probíhající národní politice, které mohlo svou národně demokratickou podstatou nabořovat, resp. poskytnout ideologickou protiváhu komunistickému internacionalismu. V souladu s tím považovala KS(b)B „místní nacionalismus“ za nebezpečnější tendenci než možný „velkoruský šovinismus“ a tedy nehledě na národní charakter samotných bělorusizačních opatření neztrácelo stranické vedení nikdy toto nebezpečí ze zřetele a činilo, za implicitní podpory RKS(b), kroky k jeho eliminaci. Podle Vialikeho existovalo cosi jako nevyřčený „soubor nepsaných pravidel“ vypracovaný stranickým aparátem (patří sem např. onen pasivní, resp. skrytý odpor vůči prosazovaným opatřením, jenž vedl v praxi ke zpomalení procesu bělorusizace, laxnosti vůči dodržování předpisů Národní komise apod.).² Tento „tichý souhlas“ vyššího stranického vedení byl patrně přijatelný a vyhovoval všem zainteresovaným stranám a zároveň jim neposkytoval prostor k otevřené konfrontaci.

Situace, kdy zmiňované „aktivní stranické jádro“ „sabotovalo“ bělorusizační opatření, ovšem nezůstala bez oficiální odezvy ze strany nejvyššího vedení KS(b)B, jehož stanovisko vyjádřil nejexpresivněji přední komunistický činitel a první tajemník ÚV KS(b)B Wilhelm Knorin. Během svého projevu na XI. sjezdu KS(b)B v listopadu r. 1927 upozorňoval Knorin na řadu existujících nedostatků v průběhu bělorusizace stranického aparátu. Ve svém hlavním sdělení ovšem zdůrazňoval nutnost pokračování a zrychlení procesů bělorusizace v řadách příslušníků stranických a státních orgánů. Kromě povinného „úplného ovládnutí běloruštiny řídicími kádry strany“ patří k hlavním úkolům, aby straničtí a státní zaměstnanci pevně dodržovali směr a měli porozumění pro nutnost bělorusizace, či, řečeno Knorinovými slovy: „Hromy na vás, kdo se uchylujete [od studia běloruštiny] a na vás, kdo nerozumíte důležitosti

¹ А. Вялікі, «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001, с. 65-66.

² Tamtéž, s. 62.

tohoto počínání. Běloruština musí být zakotvena v pracovním životě a každodennosti a hromy na vás, kdo nerozumíte, že ... tímto se řeší otázka našeho [tj. stranického] vlivu na širší vrstvy dělníků a rolníků.“¹

Běžná shromáždění odborů ve městech probíhala také převážně v ruštině, zatímco následné diskuse se mohly odehrávat v různých jazycích (běloruštině, jidiš, polštině nebo ruštině). Největší úroveň bělorusizovanosti vykazovaly mezi odbory tradičně odbory zaměstnanců oblasti školství a vzdělávání.² Mimo bezprostřední kancelářskou agendu se běloruština v odborech užívala relativně málo. Z celkového množství kulturních akcí uskutečněných během r. 1927 v prostředí lokálních odborových organizací jich bylo vedeno v běloruštině pouze 28,4%. Většina jich proběhla v ruštině (63,4%) a některé v jidiš (2,2%). Během prvního pololetí r. 1928 vzrostlo množství těchto akcí v běloruštině pouze o několik procent a nyní tvořilo 30,9% čili se situace s užíváním běloruštiny mimo oficiální sféru zásadně nezměnila. Ještě horší situace se všedním užitím běloruštiny byla zaznamenána během uskutečňování kulturních akcí v rámci činnosti klubů odborů. Akce probíhající v běloruštině tvořily pouhých 14% z celého počtu, zatímco počet klubových akcí v ruštině činil 61,7%, v jidiš pak pouhých 9,6% (údaje za leden r. 1927). Klubové akce zahrnovaly například divadelní představení a koncerty (79 z 396 jich bylo uskutečněno v běloruštině), večery tvořivosti (2 v běloruštině z 77), večery otázek a odpovědí (6 z 62) apod.³ Množství těchto akcí v běloruštině bylo tedy velmi nízké. V rámci klubů působily pak různé zájmové kroužky, z nichž vedlo svou činnost v běloruštině pouze 57 kroužků (15,4%) z celkového počtu 371 (ze 150 dramatických kroužků užívalo běloruštinu ve své činnosti 16, z 40 pěveckých kroužků pak v běloruštině působilo 7 apod.).⁴ Během ledna až března následujícího roku 1928 se tento poměr téměř nezměnil. V běloruštině se konalo pouze 14,5% kulturních akcí v rámci klubů, v ruštině pak 63,9% a v jidiš pouze 9,1%. Čili klubovní a kroužková činnost byla dokonce méně bělorusizována než obecné hromadné akce kulturní povahy v rámci obecné činnosti odborů. Je zajímavé, že důvodem takového stavu užívání běloruštiny v kulturní sféře nebyla primárně etnická skladba příslušníků těchto klubů, nýbrž spíše to, že tito necítili potřebu užívat běloruštinu během kulturních akcí, resp. svého volného času a také značnou mírou jejich rusifikovanosti, která byla zase dána městským prostředím

¹ «З даклада першага сакратара ЦК КП(б)Б В. Г. Кнорына “Справаздача ЦК XI З’езду КП(б)Б”», in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 121.

² *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. І. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 23-24.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 250.

⁴ Тамtéž.

působení odborů. Ještě v polovině r. 1926 se během zasedání presidia Ústřední rady odborů Běloruska hovořilo nejen o neznalosti běloruštiny v prostředí některých skupin běloruských dělníků, ale také o „zdráhání se některých skupin dělníků-Bělorusů učit se běloruštině“.¹ Co se samotné etnické skladby týče, tak v r. 1927 tvořili Bělorusové 29,7% příslušníků odborových klubů, Židé jich tvořili 31,2% a Rusové pouze 6,5% (dobový zdroj bohužel neuvádí, jaké národnosti bylo těch zbývajících téměř 25% příslušníků odborů). Situace se nezměnila ani nárůstem počtu Bělorusů v řadách členů odborových klubů v příštím roce, kdy jich bylo již 47,4%.²

Tato situace se promítla také do užívání běloruštiny v tak zvaných nástěnných novinách (*настенная газета, стенгазета*), jež byly vydávány v rámci odborů, kdy jich většina byla stále sestavována v ruštině (51,9% k začátku r. 1927). Položka kontroly nástěnných novin byla důležitá, protože tyto noviny představovaly místní noviny sestavované samotným podnikem, resp. zdejšími pověřenými zaměstnanci, a zdobily zdi tohoto podniku a obsahovaly aktuální kulturní, politické a jiné informace jak mezinárodní, resp. republikové provenience, tak často z prostředí samotného podniku. Nástěnné noviny tak spadaly pod dvě položky kontroly, a to „nádvorní vzezření organizací“, o níž bude řeč později, a informační tiskoviny (kdy obě tyto položky měly být co do vzhledu a obsahu v běloruštině). Množství nástěnných novin v běloruštině bylo ovšem zanedbatelné a tvořilo pouze 8,4%. Ke konci r. 1928 činil počet novin vydávaných v běloruštině pouze 19,2% (v ruštině pak 24,2%).³ Je zajímavé, že tvůrci oficiální zprávy o průběhu bělorusizace v prostředí odborů, ze které čerpáme tyto informace, vylepšovali statistiku nárůstu počtu běloruských nástěnných novin uváděním údajů o zvýšení počtu tak zvaných „smíšených“ nástěnných novin, tj. novin, jež se psaly v ruském a běloruském jazyce. Lze jen těžko posoudit, co konkrétně si dobové činitelé představovali pod pojmem „smíšené noviny“ a kolik běloruských článků, resp. textů obsahovaly tyto noviny ve skutečnosti. Je možné, že jde o pouhé umělé zvyšování statistických údajů touto obezličkou „smíšenosti“, přičemž důvodem byla nutnost vykazovat jisté výsledky, byť nebyl skutečný zájem o užívání běloruštiny mimo státem nařízené povinné kancelářské agendy. O jedněch takových novinách máme svědectví z jiné zprávy Polocké krajské národní komise, podle níž měly ve své většině nástěnné noviny v kraji „stejnou povahu, jakou mají i některé z minských časopisů (např. *Profruch Belaruši* (“*Профрук Беларусі*”), *Кооперacyйнае жыццё* (“*Кooperaцыйнае жыццё*”), *Rabotnica i šialianka*

¹ НА РБ, ф. 42, оп. 1, д. 17, л. 207.

² «Некаторыя вынікі ажыццяўлення нацыянальнай палітыкі ў рабоце прафсаюзаў Беларусі (За апошнія два гады)», in: *Два гады нацыянальнай работы ў БССР*, Менск 1929, с. 123.

³ Tamtéž, s. 122.

(„*Работніца і сялянка*“)), kde jsou názvy v běloruštině a obsah pak z 90% v ruštině“.¹ Tyto případy se ostatně vyskytovaly i v jiných krajích republiky.² Reflexe takových případů se pak často objevovala v místním tisku.³ V předchozím textu rozebíraná oficiální zpráva volala po „zásadnímu zlomu“ v prosazování bělorusizace v prostředí odborů, který se v r. 1928 stále nedostavil.⁴ Ani v následujícím roce 1929 se bělorusizace nestala prioritou odborových organizací: „Značná část kulturně hromadné činnosti odborových svazů není ještě stále nepřevedená do běloruštiny; běloruská literatura stále ještě nezaujímá čestné místo v dělnických knihovnách a běloruština dosud nevstoupila do každodennosti velkých skupin dělníků Sovětského Běloruska“, - konstatovalo se v dělnických novinách *Rabočij* («*Рабочий*»⁵). Celkovou neuspokojivou situaci v prostředí odborů a nedosažení jakýchkoliv zásadních kvalitativních změn ohledně užívání běloruštiny v širších dělnických vrstvách dosvědčovalo také usnesení Byra ÚV KS(b)B z 25. října r. 1929.⁶

Někdy se ovšem stávalo, že podmínky pro studium běloruštiny nebyly patřičně zajištěny. To se týkalo především nedostatku učebnic, nedostatečné kvalifikace vyučujícího personálu apod., což také ovlivňovalo kvalitu přípravy státních zaměstnanců. Často byl vůči státním zaměstnancům uplatňován administrativní nátlak, aby byly dodržovány termíny výuky běloruštiny, což logicky vyvolávalo jejich nespokojenost. Tyto a jiné nedostatky dávaly důvod k nespokojenosti státních zaměstnanců s průběhem bělorusizace.

Kromě toho existovala řada jiných faktorů zpomalujících průběh bělorusizace, k nimž patřil například stále probíhající proces kodifikace spisovného běloruského jazyka na pozadí velké územní variability běloruských nářečí, což pak s sebou přinášelo prozatímní absenci právní, politické, hospodářské, lékařské, technické a jiné terminologie, která měla být užívána během převodu státní správy do běloruštiny, k čemuž se zase pojila absence slovníků, právnícké literatury v běloruštině apod. Rozpracování knihy či spíše praktické učebnice vedení kancelářské agendy státních, stranických a jiných institucí obsahující vzory formulářů,

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 101.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 97, л. 70.

³ Například článek *Klub musí být prostředím bělorusizace* publikovaný v *Zaria Zapada* z 22. února r. 1928 (Крэлін, „Клуб павінен быць асяродкам беларусізацыі“, in: *Заря Запада*, 22.04.1928.) byl sepsán na základě nedostatků zjištěných Národní komisí, jež měly podobu již zmiňovaného běloruského názvu a ruské náplně nástěnných novin v Domě vzdělání ve Vitebsku, originální záznam viz НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 97, л. 70 a jiné případy kritických článků v tisku.

⁴ «Некаторыя вынікі ажыццяўлення нацыянальнай палітыкі ў рабоце прафсаюзаў Беларусі (За апошнія два гады)», in: *Два гады нацыянальнай работы ў БССР*, Менск 1929, с. 123.

⁵ «Белоруссизация и рабочая масса», in: *Рабочий*, 2.02.1929.

⁶ «Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б аб стане беларусізацыі савецкага, гаспадарчага і прафесіянальнага апарату. 25 кастрычніка 1929г.», in: *Зборнік партыйных і савецкіх пастаноў, рэзалюцый і цыркуляраў у галіне савецкага будаўніцтва*, Менск 1929, с. 113-114.

korespondence, dokumentace a patřičného lexika bylo zahájeno teprve roku 1925.¹ Tisknout se začala až v následujícím r. 1926 spolu s publikací *Bělorusko-ruského a rusko-běloruského slovníku*.² Co se týče tisku oficiálních úředních formulářů, pak zde se postupovalo s větší důkladností, protože při velikých nákladech těchto formulářů a současně malém rozsahu textu byla každá nezachycená chyba či překlep daleko podstatnější. Tyto chyby mohly dokonce, jak píše v dopise tajemník Stálého zastupitelstva BSSR ve Vládě SSSR P. Pećukevič, vyvolat „překroucenou interpretaci, nelze ani vyloučit, že tím bude diskreditován běloruský jazyk v očích obyvatelstva“.³ Tyto nedostatky (absence terminologie, slovníků apod.) byly ovšem společné pro oblast vzdělání a školství, kde také zpomalovaly bělorusizační procesy.

Pokud se podíváme na souhrnné výsledky bělorusizace v jednotlivých institucích a organizacích v porovnání se stanoveným plánem převodu, pak zjistíme, že byly nerovnoměrné a při stejném termínu převodu tu byly jak organizace, které ho dodržely, tak i jiné, které nikoliv. Ten termín pak zpravidla dodržely, resp. alespoň vylepšily svůj dosavadní výsledek o rok později. Takový „trhavý“ zpožděný rozvoj a „dohánění“ původního termínu až ke konci termínu následujícího, jenž již platil pro další instituce, je celkem příznačný pro všechny zúčastněné úřady a organizace, a to nezávisle na tom, zda se nacházely v centru republiky nebo na její periferii.

Termíny přechodu do běloruštiny často samotné úřady a organizace nedodržovaly, ale ani nepodávaly včas průběžné zprávy o bělorusizčních opatřeních Národní komisi.⁴ Mnohé prameny vypovídají zároveň o tom, že bělorusizace státní správy byla často „hnána“ kupředu právě administrativními vnějšími kontrolami uskutečňovanými Národní komisí, nikoliv vnitřním přesvědčením státních zaměstnanců, jejich snahou dodržovat předpisy státní legislativy anebo vnitřní nařízení vedení, které naopak často tento proces zpomalovalo. Pramenilo to ze stále trvajících nízkého statusu běloruštiny jakožto jazyka rolnictva, z něhož někteří z nich dokonce pocházeli, či z každodenního příkladu vedoucích odborníků a vyšších úředníků, kteří většinou odmítali mluvit bělorusky, z celkové rusifikovanosti městského prostředí, prostoru veřejné komunikace apod. Proto se tito neztotožňovali s běloruštinou jakožto jazykem nové státnosti, národním jazykem běloruské identity v rámci nově vzniklé BSSR, ale pokládali ho za podivné novum komunistického vedení, které se jich ovšem bezprostředně týkalo, a to dokonce tak, že bylo neustále přítomné v podobě inspekčních komisí jak v rovině každodenní praxe, tak i na teoretické, často nereflexované, úrovni státní

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 7, л. 147-151 об., 153-153 об.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 86.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 92.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 6, л. 97.

legislativy, která umožňovala uplatňovat řadu trestních opatření vůči provinilcům neovládajícím běloruštinu. Právě o tomto „velkém vlivu“ na státní zaměstnance se hovoří ve výše citované oficiální celorepublikové zprávě *Praktické vyřešení národní otázky v Běloruské sovětské socialistické republice*.¹ V běžných nepublikovaných archivních zprávách často nacházíme informace, podle nichž došlo ke zpomalení zahájené bělorusizace ve většině krajských, ústředních nebo okresních organizací (obvykle během r. 1926) a dokonce v porovnání se stavem na začátku minulého roku k degradaci, a to v důsledku toho, že po řadě kontrol provedených v r. 1925 se „mezi širšími vrstvami zaměstnanců uchytila myšlenka, že opatření ve věci bělorusizace jsou dočasná a vytvářejí se pouze pro účely ‚politiky‘“.² Po následně opakovaných kontrolách ovšem tato představa „jako zázrakem zmizela a ... samotní zaměstnanci začali velmi zarputilým způsobem definitivně upevňovat své dříve nabyté znalosti běloruštiny“.³

Na svou obhajobu ovšem úřady a organizace, a to především z obchodní, hospodářské a družstevní sféry, jejichž úspěchy v prosazování bělorusizace ve svých vlastních řadách nebyly nijak přesvědčivé, často uváděly různé důvody, které považovali za polehčující. Někdy odkazovaly krajské, resp. okresní pobočky na své ústřední organizace, které i nadále vedly korespondenci s regiony v ruštině a tím podle nich zavinili zpomalení bělorusizace v samotných pobočkách,⁴ někde zpomalovala prosazování běloruštiny interakce s jinými organizacemi, které stále vedly korespondenci s dotyčnými úřady v ruštině⁵ atd. Některé z těchto důvodů byly ovšem spíše kuriózní anebo svědčily o jisté vynalézavosti vedení. Například nedodržení termínu převodu své agendy do běloruštiny v r. 1926 vysvětlovalo jedno z nápravných zařízení Komisaríátu vnitra tím, že v jeho úřadovně působili vězni, kteří běloruštinu neovládali.⁶

Například ke konci prvního stanoveného termínu (tj. do července r. 1925) převedlo svou činnost do běloruštiny pouze několik organizací (ÚVV a jeho komise, NKA, Kalininský krajský výkonný výbor a téměř všechny jeho okresní a vesnické pobočky a některé jiné instituce). SNK vykazovalo 75% bělorusizovanosti vlastní agendy a Lidový komisaríát zemědělství pouze 30%. Komisaríát zemědělství se ovšem mohl pochlubit zahájením vydávání vědecko-populárního časopisu *Pluh* („Плуг“) v běloruštině, který měl vycházet jako

¹ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 17-18.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 24, л. 15.

³ Тамtéž.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 272; д. 18, л. 194.

⁵ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 16 об.

⁶ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 133.

čtrnáctideník.¹ Pouze částečně převedly svou práci do běloruštiny krajské a okresní výkonné výbory a také vesnické sověty.² Do konce druhého termínu stanoveného na červenec příštího r. 1926 již některé z těchto institucí, např. SNK, a některé jiné instituce dohnaly své nedostatky z předchozího roku. Celkový průměr bělorusizovanosti ostatních institucí však nadále dosahoval přibližně 30% až 60%. Například Lidový komisariát zemědělství zvedl procento své bělorusizovanosti z původních 30 na 50%, úroveň bělorusizovanosti Lidového komisariátu vnitra pak nepřekročila 60%, Lidového komisariátu pošty a telegrafu – 30% atd.³ Podobná situace platila i v příštích několika letech.

Na základě inspekce v Lidovém komisariátu zemědělství – jedné z nejhorších institucí co do výsledků bělorusizace – byl v r. 1926 uskutečněn pokus o rozbor překážek bělorusizace a vypracovány případné návrhy nápravy. Kromě hlavní překážky v podobě „nesmírně formálního úřednického přístupu“ a rusifikovaného aparátu, na což se budou podobné inspekce odvolávat po celé období bělorusizace, navrhovalo se ve zprávě „přestat provozovat filantropii v podobě otevírání kurzů bělorusistiky pro ty organizace, jejichž termín přechodu do běloruštiny vypršel“, obnovit sovětský aparát a očistit ho od úředníků, kteří aktivně překáží provádění bělorusizace, apod.⁴ Na rozdíl od jiných spojovala tato zpráva důvod odmítnutí prosazování bělorusizace nejen s vrstvou vedoucích, resp. vysokých úředníků, ale především kvalifikovaných odborníků a obecně vrstvou městského obyvatelstva, což se ukáže jako pravdivý závěr.

Podobně nejednotná byla situace s prosazováním bělorusizace v prostředí odborů. Svou agendu vedly v běloruštině především centrální řídicí organizace odborů a také některá jejich krajská a okresní zastoupení. Většinou však k r. 1927 používaly tyto organizace až na několik výjimek ve své agendě jak ruský, tak běloruský jazyk.⁵

Co se týče kvalitativní náplně bělorusizačních opatření v organizacích, které již splnily svůj termín přechodu, tak ta také vyvolávala jisté pochybnosti. Například v projektu k *Závěrům k referátu o národní otázce v BSSR během říjnového sjezdu ÚV KS(b)B v r. 1926* se mimo jiné uvádělo, že „ty z organizací, které tvrdí, že stoprocentně splnily nařízení o bělorusizaci, uskutečnily tuto práci pouze povrchně a formálně“.⁶ Zpráva pokládala již dosažené výsledky v oblasti bělorusizace státní správy za „neopodstatněné a nehluboké“ a

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 7 об.

² *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 17.

³ Тамtéž.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 108.

⁵ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 24.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 29.

mezi důvody této neúspěšnosti uváděla již dříve zaznamenaný nepřátelský postoj ze strany rusifikovaného aparátu státních úřadů vůči bělorusizačním opatřením a především pasivní a někdy otevřeně nepřátelský postoj ze strany špiček vedení. Že došlo v porovnání s předcházejícím rokem ke změně, se pak vysvětlovalo tím, že nyní přešel tento dříve někdy otevřeně demonstrativní odpor do roviny pasivní skryté rezistence. Ta se někdy projevovala například tak, jako v r. 1926 v Mozyrském kraji, že skupina posluchačů běloruských kurzů, kterou tvořili pouze vysocí krajsí úředníci, de facto zanikla kvůli tomu, že byli na přednáškách neustále nepřítomní, sice v důsledku toho, že vždy na čas konání kurzů ředitelství zpravidla stanovovalo termíny zasedání komisí, konání schůzek a jiných akcí z úřední agendy. Krajské oddělení Lidového komisariátu školství se snažilo o zjednání nápravy této situace, ale jeho pokusy zůstaly neúspěšné.¹ Tyto a jiné případy nebyly zpravidla ojedinělé.

Formalita uskutečňovaného přechodu do běloruštiny se zároveň projevovala v tom, že v některých organizacích překládal oficiální kancelářskou agendu do běloruštiny schválně pro tento účel zaměstnaný překladatel.² V některých jiných organizacích, které podle dokumentů „úspěšně“ do běloruštiny přešly, a to například v po celé období bělorusizace vzorném Kalininském kraji, zřejmě žádný překladatel zaměstnaný nebyl a proto „se slova anebo dokonce celé věty [v dokumentaci] píšou v ruštině, ale běloruskými písmenky bez jakéhokoliv gramatického pravopisu a běloruské terminologie.“³ Tato poznámka z r. 1926 se vztahuje k činnosti krajské milice. Ostatně v tomto citovaném vnitřním oběžníku určenému všem krajským miličním pobočkám se dokonce zdůrazňovalo, že „Kalininský kraj se zdánlivě pokládá za kraj, jenž s konečnou platností přešel do běloruštiny, ale podíváme-li se na obsah jejich [miličních] raportů, tak úspěchy v tomto [převodu] jsou téměř nepatrné.“⁴ Případy podobného „běloruského psaní“ ruských slov a obrátů byly četné a setkáváme se s nimi i v roce 1929.⁵

Jiná relevantní zpráva Hlavního politicko-vzdělávacího výboru NKA BSSR ze stejného roku referuje o postojích k bělorusizaci ze strany mocenských špiček ve světle pod její pravomoc spadajících kurzů bělorusistiky a diplomaticky hovoří o tom, že prosazování bělorusizační politiky by bylo mnohem snazší, pokud by byla provázena alespoň elementární

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 164.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 13, л. 126.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 138.

⁴ Тамtéж.

⁵ Віз нар. «З паведамлення Нацкамііі пры Магілёўскім акрвыканкоме ў Нацкамісію пры ЦВК БССР аб беларусізацыі ў акрызу, 13 чэрвеня 1929г.», in: Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск 2002, с. 198-199.

vstřícností ze strany vedení ústředních, krajských a okresních úřadů. Kromě toho se ve zprávě poznamenávalo, že „neexistovala žádná kázeň v účasti [zaměstnanců úřadů] na [běloruských] kurzech; hodně lidí se nahlásilo a pak toho zanechali a úřady odmítaly zaplatit vyučujícím (Borisovský kraj)“.¹ Na konci r. 1926 nebyla úspěšnost běloruských kurzů v témže kraji nijak zvlášť velká soudě podle výsledků závěrečných kolokvií, jež úspěšně absolvovalo pouze 104 posluchačů z celkového počtu 707 frekventantů těchto kurzů.² Někdy také po absolvování kurzů ztráceli zaměstnanci čerstvě nabyté znalosti běloruštiny kvůli jejímu neaktivnímu užívání v běžné pracovní agendě.³ Na základě souhrnného studia pramenů lze hovořit o tom, že ve skutečnosti navštěvovala kurzy bělorusistiky polovina a méně všech posluchačů, kteří se tam nhlásili a měli povinnost v důsledku svého zaměstnání tyto kurzy navštěvovat. Ke kolokviu se dostavilo a úspěšně ho absolvovalo ještě méně posluchačů z tohoto počtu frekventantů, což nás přivádí k závěru, že skutečná úspěšnost, resp. zasažení cílové skupiny těmito kurzy tvořila (v závislosti na jednotlivých úřadech a krajích) pouze kolem 30 až 50% z té efektivity, kterou NKA předpokládal.

Tvrzení o povrchnosti a formálnosti není neopodstatněné. K některým dokumentům popisujícím průběh bělorusizace na oficiální rovině lze dohledat jiné doklady korigující v nich uvedené údaje. Jako velmi zajímavá doplňující dokumentace k těmto oficiálním hlášením se jeví protokoly shromáždění Národní komise včetně jejích republikových poboček a především záznamy diskusí v rámci těchto schůzek. Nehledě na čilou vzestupnou tendenci a procento pokročilé bělorusizace státní správy, jež bylo lze sledovat v pravidelných reportech, prozrazují tyto diskuse během řadových shromáždění okresních a krajských poboček NK, že někde tato oficiální hlášení zobrazují spíše žádoucí, nikoliv skutečný výsledek. Během diskusí po přednesení zprávy o průběhu bělorusizace v terénu (tj. v jednotlivých krajích, okresech apod.), které samotné úřady zasílaly pro informaci Národní komisi, se zpravidla ozývaly nespokojené hlasy inspektorů, resp. zmocněnců komise o tom, že stav bělorusizace vykreslený ve zprávě neodpovídá vždy skutečnosti. V pravidelném hlášení o průběhu bělorusizace v Kopyském okrese Oršanského kraje z listopadu r. 1926 podepsaném předsedou Kopyského okresního výkonného výboru se například můžeme setkat s velmi kladným a pokročilým obrazem bělorusizace v okrese včetně úplného přechodu do běloruštiny nejen školní výuky, ale také agendy informačních středisek a organizací politického vzdělání, jejichž každodenní činnost a konverzace probíhá v běloruštině, plné bělorusizovanosti všech okresních úřadů a vesnických sovětů až na několik výjimek (tří sovětů, Finančního

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 17, л. 88 об.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 45.

³ HA РБ, ф. 701., оп. 1, д. 18, л. 315.

vojenského oddělení (*Фінчасць*) a Vojenské správy (*Ваенстол*).¹ V záznamu protokolu zasedání Oršanské krajské Národní komise, jejíž program jednání zahrnoval kromě jiného posuzování právě tohoto hlášení z Kopyského okresu, se ovšem objevují jiné názory. „Všichni v tomto okrese mluví rusky a na běloruštinu ani nepřešli: Finanční vojenské oddělení, Milice, Pozemkové a Vojenské oddělení. V okresním výkonném výboru [všichni] také mluví rusky. Byly případy, kdy straníci nutili referujícího přednášet v ruštině (továrna *Proletář*). Soudruh [zde přednášející] říkal, že prý všichni učitelé [v okrese] umí bělorusky. Sám jsem mluvil z jedním učitelem, který ani slovo bělorusky neumí, a to se ještě uchází o členství ve straně“ – zapsal si svůj dojem z průběhu bělorusizace v Kopyském okrese zmocněncem komise Višneŭsky.² Samotný předseda krajské NK pak v této souvislosti současně dodává, že Kopyský okres je v tomto smyslu nejzaostalejší, protože ve věci prosazování bělorusizace se tam neděje téměř nic. Koriguje zároveň údaje uvedené v k posouzení prezentovaném hlášení o skutečném počtu posluchačů běloruských kurzů z řad zaměstnanců okresních úřadů z 26-30 (podle údajů Kopyské správy) na 12-15 posluchačů z celkového počtu 51 zaměstnanců, kteří mají povinnost tyto kurzy navštěvovat.³ Setkáváme se zde tedy s dalším dokladem rozporu mezi stavem deklarovaným státní správou a zjištěními inspektorů.

Kromě bezprostředních informací odhalujících rozpory, nesrovnalosti s oficiálními údaji hlášení apod. obsahují často vnitřní protokoly ty neoficiální bezprostřední informace, které nenalezneme v důsledku jejich „nekorektnosti“ a neformální povahy nikde jinde. Například v rámci uskutečněného popisu průběhu bělorusizace v milici Minského kraje zazněla z řad inspektorů bezprostřední otázka: „Proč je v milici takové malé procento Židů?“ (otázka mířila především na připravenost milice komunikovat s židovským obyvatelstvem v jidiš). Načež referující ředitel Krajské milice Krol poskytnul ve své upřímnosti bezprostřední odpověď: „Je to možná proto, že zde dostávají malý důchod, tak proto nejsou zájemci.“⁴

Podle oficiálních údajů byla nejuspěšnější ve věci prosazování bělorusizace Rada lidových komisařů, ÚVV a Lidový komisariát školství. Byly to jediné státní instituce, které dodržely stanovený termín převodu a k začátku r. 1927 vedly svou agendu v běloruštině. Tyto a jiné údaje byly uvedeny ve zprávě *Obecné výsledky kontroly bělorusizace státních úřadů BSSR ÚV KS(b)B*.⁵ Kromě dříve zmíněných důvodů zpomalujících průběh bělorusizace

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 390-390 об.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 389.

³ Тамtéž.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 252.

⁵ «Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б “Агульныя вывады па правецы беларусізацыі дзяржаўных цстаноў БССР”, 1 красавіка 1927г.”, in.: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 175.

spočívajících např. v absenci odborné terminologie a odporu ze strany „velkoruského šovinismu“, které se uváděly ve všech dobových publikovaných nebo archivních dokumentech oficiální povahy, se v tomto důvěrném hlášení uvádělo jako vysvětlení nedodržení termínu převodu do běloruštiny ostatních institucí (např. Lidového komisariátu vnitra, zemědělství a jiných) také současná celková laxnost a nezainteresovanost vedení těchto organizací ve věci prosazování bělorusizace.¹ Někdy se dokonce stávalo, že podmínky pro úplný převod úřadu, resp. organizace na fungování v běloruštině byly pobočkou Národní komise vyhodnocené jako celkem příznivé a půda pro tento převod byla již připravená, ale kvůli absenci „nátlaku ze strany vedení“ se tento převod stále nekonal.² Někdy ovšem docházelo k opaku, a to kupříkladu, jak se uvádělo v protokolu Borisovské krajské národní komise z listopadu r. 1926, „ředitelé úřadů sice vyvíjejí [na své zaměstnance] tlak, ale sami na běloruštinu nepřecházejí“.³ Je samozřejmé, že obě tyto varianty logicky nevedly k jakémukoliv pozitivnějšímu výsledku. Vnitřní opatření ve věci bělorusizace úřadu schvalovaná jeho vedením měla typicky nahodilou nesystematickou povahu, kdy „vyhláška byla dnes schválená, ale příští až přespříští týden se na ni už zapomnělo a korespondence se znova vede v ruštině“ (souhrnné výsledky inspekce Borisovského kraje v r. 1926).⁴ Anebo někdy docházelo k tomu, že pod vyvíjeným tlakem vedení přecházela agenda podřízených poboček státní správy do běloruštiny (Drybinský okres Oršanského kraje a jeho vesnické sověty v r. 1926). Korespondence s tímto nadřízeným okresním úřadem skutečně probíhala ze strany vesnických sovětů podle nařízení v jazyce požadovaném okresním výkonným výborem. V korespondenci s jinými úřady a dokonce s vesnickými sověty ve svém vlastním okrese se však nadále užívala ruština.⁵ Kromě toho řadoví komunisté, s jejichž aktivní účastí deklarativně počítali ideologové národní politiky a přední straničtí činitelé, se příliš neangažovali v prosazování bělorusizace a „vůbec v tomto případě nešli příkladem svým nestranickým kolegům“.⁶ Nejlakoničtější závěr neúspěchu bělorusizace ve státní správě můžeme ovšem nalézt ve zprávě Komise Sluckého kraje z r. 1926, která může posloužit jako shrnutí předchozích zde uvedených příkladů: „Důvody, jež zde [v kraji bělorusizaci]

¹ «Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б “Агульня вывады па праверцы беларусізацыі дзяржаўных цстаноў БССР”, 1 красавіка 1927г.”, in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 175.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 18, 345; д. 16, л. 17.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 347.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 20, л. 63.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 399, 401-401 об.

⁶ «Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б “Агульня вывады па праверцы беларусізацыі дзяржаўных цстаноў БССР”, 1 красавіка 1927г.”, in: У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 175.

překážely, je nutno hledat v postoji k ní ze strany samotných vedoucích úřadů, na kterých zajisté závisí do značné míry úspěch této činnosti.“¹

Odborníci zaměstnaní v organizacích a úřadech (tj. kvalifikovaný, resp. odborný personál) se stavěli ke kontrolám probíhajícím na úřadech „ve své drtivé většině chladnokrevně a lhostejně“. Pouze v řadách nižšího kancelářského personálu vyvolávaly kontroly uskutečňované Národní komisí „úlek a jisté rozpaky“.² Tato situace je velmi typická a přesahuje rámec jednotlivého úřadu, kde byl zaznamenán tento příklad výpovědi kontrolního inspektora. Odborní zaměstnanci často během řadových kontrol využívali jistého druhu nátlaku, kdy hovořili o tom, že pokud po nich budou stále požadovat znalosti běloruštiny, budou tito nuceni odjet za prací do Ruska, což se nejednou uvádělo v protokolech výsledků kontrol Národní komise.³ Někdy k této situaci skutečně docházelo (např. když odborník (vystudovaný inženýr) Minského lihovaru odmítnul studium běloruštiny a následně odjel do RSFSR).⁴ Jedná se však o jedinečné a spíše zcela výjimečné případy, protože v řadě výpovědí inspektorů byla zdůrazňována nutnost velice opatrného zacházení s podobnými odborníky a zmírnění (samozřejmě neoficiální, nepodložené žádnou dobovou legislativou) „bělorusizačního“ tlaku vůči nim v rámci kontrol v porovnání s jinými běžnými zaměstnanci a dokonce vedením. Jak se uvádělo v jedné ze zpráv NK ohledně průběhu bělorusizace ve Státní plánovací komisi (*Дзяржаўная планавая камісія, Дзяржплан, Дзяржплан*) v r. 1927/28: „Perspektiva na rozvoj a ukotvení [běloruštiny v prostředí vedoucích a odborných zaměstnanců podniku] není žádná. V případě tlaku vyvíjeného na odborníky mohou tito utéct.“⁵ Navíc samotné ředitelstvo někdy potvrzovalo názor vyslovovaný inspektory: „Do konce roku něco málo z vnější stránky [bělorusizace] uděláme, ale uvnitř [organizace] to dopadne špatně – sotva bude možné odborníky převychovávat“⁶ (z téže zprávy). Proto se reakce ze strany takových pro podnik, resp. organizaci hodnotných specialistů zpravidla omezovala na vyjádření mírné nespokojenosti dané pocitem své vlastní nenahraditelnosti v dobových podmínkách. K jejich hromadnému exodu z BSSR však bezprostředně kvůli bělorusizaci nikdy nedocházelo. Ostatně z pozice dnešního odstupu a našeho názoru podloženého archivním výzkumem lze tvrdit, že tito odborníci považující někdy bělorusizaci za „dočasnou kampaň“,⁷ což byla častá formulace jejich postoje

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 19, л. 8.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 16 об.

³ viz například HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 16 об.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 23, л. 52.

⁵ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 208.

⁶ Tamtéž.

⁷ Např. HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 59.

v dobových dokumentech, skutečně úspěšně „přečkali“ jim někdy nevyhovující bělorusizační procesy a od přelomu 20. a 30. let mohli v důsledku jejich faktického zastavení v praxi pokračovat v užívání ruštiny, aniž by to měli vysvětlovat jakékoliv kontrolní komisi.

Jinou skupinu odpůrců tvořili příslušníci obchodní a obzvláště lesnické a lékařské profese, kteří byli tradičně nejkonzervativnější a nejvíce vzdorovali bělorusizaci.¹ V některých zprávách se dokonce uvádí reakce zaměstnanců Lékařské obchodní organizace, kteří si stěžují na bolesti hlavy po přečtení novin v běloruštině.² Typický obraz bělorusizace v prostředí lékařských organizací spolu s jeho etnicko-sociálním pozadím poskytuje krátké hlášení vedoucího Oddělení ochrany zdraví (*Аддзел Аховы Здароўя*) Sluckého kraje. V reportu se uvádí, že agenda lékařské péče v jednotlivých okresech kraje se bělorusizovala hlavně díky střednímu a nižšímu personálu středisek, který většinou pocházel z prostředí „rolníků-Bělorusů“ a proto tito zaměstnanci ve své agendě včetně komunikace s pacienty používají běloruštinu. Zpráva zachycuje, že mezi vystudovanými lékaři, kteří – jak již víme z předchozích kapitol – zpravidla pocházeli z prostředí židovského nebo ruského, resp. rusifikovaného městského obyvatelstva vyšších sociálních vrstev, jich běloruštinu užívalo 20 až 30% (započítávala se zde komunikace v běloruštině a vedení chorobopisů). V krajských městských střediscích lékařské péče nepřevyšovala v r. 1926 v důsledku absence běloruského pomocného personálu, který by mohl potenciálně „zlepšit“ tento celkový statistický obraz, úroveň bělorusizace 10%.³ Podle našeho názoru odpovídala tato úroveň dokonce i reálnému obrazu znalosti a užívání běloruštiny u venkovských lékařů. Tento obraz ostatně přesně odráží celkový stav bělorusizace lékařských středisek po celé republice.

Tato případná negativní reakce ze strany státních zaměstnanců (a to především mocenských špiček a odborníků) doprovázející bělorusizaci v celém jejím průběhu byla v dobových dokumentech klasifikována jakožto „politická negramotnost“⁴ a předpokládanou metodou jejího překonání byla kromě bezprostředního administrativního nátlaku intenzivní vysvětlovací práce (v dobovém znění někdy dokonce „výchovná práce“⁵) mezi zaměstnanci ohledně „správného porozumění základům národní politiky“.⁶ Někdy se politická negramotnost“ poměřovala také v procentech. V našem případě to platí pro „měření“ postoje k bělorusizaci v prostředí místního obyvatelstva. Například v jednom z okresních hlášení se

¹ Viz například НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 266, 274; д. 18, л. 96, 313; д. 23, л. 85.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 254.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 91.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 194.

⁵ Tamtéž.

⁶ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 15.

uvádělo, že „v porovnání s minulým rokem [1924/1925] vzrostlo v prostředí obyvatelstva všech národností jeho politické uvědomění a aktivita o 50 až 60%.“¹ Je škoda, že pramen neuvádí základy svého „kvantitativního“ počítání politické uvědomělosti. Vysvětlovací činnost pak zpravidla zahrnovala osvětové besedy, konference, tematické přednášky o podstatě bělorusizace, resp. celé národní politiky a pod. Kromě těchto akcí předpokládala také přesvědčovací práce systematickou publikaci patřičných článků „vysvětlující povahy“ v tisku.

Výsledky této práce mohly být také zhodnoceny během případné zvláštní kontroly. V průběhu badání byl nalezen originální materiál o podobné kontrole míry porozumění podstatě bělorusizace u státních zaměstnanců uskutečněné u Mogilevského krajského soudu v dubnu r. 1926. Zajímavé jsou formulace, které inspekce používala k výslednému hodnocení jednotlivých zaměstnanců ohledně jejich chápání národní politiky. Setkáváme se zde například s následujícími výroky: „Porozumění národní politice pokulhává“, „Názor na národní politiku je ryze vesnický“, „Nejasně si uvědomuje potřeby Běloruska“, „[Pochopení] je na správce docela vyhovující“ (poznámka u příjmení správce budovy), „Národní politice nerozumí“, „Beznadějně neporozumění“ a jiné.² Největší potíže způsobovalo zaměstnancům pochopení praktických důsledků bělorusizace pro vesnici a rozlišení mezi pojmy „nacionalismus“ a „internacionalismus“, v čemž spočíval hlavní kámen úrazu.

Podle dobové oficiální zprávy shrnující dosavadní výsledky bělorusizačních opatření za r. 1927, byly celkově bělorusizovány aparáty centrálních, krajských, okresních a vesnických úřadů, jež podle legislativy měly a následně zajistily během dvou let převod své činnosti a agendy do běloruštiny. Ostatní státní organizace a instituce byly bělorusizované přibližně ze 70% a hospodářské organizace pak pouze z 30%.³ Kromě toho se ve zprávě uváděl oficiální vládní názor na průběh prosazování samotné běloruštiny nad rámec stanovený legislativou. V této souvislosti se hovořilo o značných úspěších tak zvaného „obecného významu“, jež spočívaly v tom, že běloruština překročila dosavadní omezující rámec pouhého oficiálního jazyka. Běloruština nyní začala postupně pronikat do každodennosti nejen vesnického, ale i městského obyvatelstva, kde ji bylo možné zaslechnout v soukromých konverzacích, a to především v prostředí mládeže a zároveň také mezi veřejnými nebo stranickými činiteli, kteří také nemuseli být nutně etnickými Bělorusy. Těžko lze s tímto výrokem jakkoliv polemizovat, resp. diskutovat, protože v rámci svého žánru (oficiální dobové hlášení o průběhu bělorusizace pro širší veřejnost) neposkytuje tato dobová

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 373.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 202.

³ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусацыя, Менск 1928, с. 18.

publikace žádné podrobnější vysvětlení tohoto implicitního pronikání běloruštiny do neformálního městského prostředí (např. sociální skupiny apod.). Na základě prostudovaných pramenů archivní povahy lze však tvrdit, že v prostředí městských státních zaměstnanců se bělorušтина téměř nevyskytovala (situace v rámci oborů byla poněkud příznivější, ale stále neuspokojivá, viz pasáže věnované této problematice). V dobových městech tvořili etničtí Bělorusové pouze 34,8%.¹ Podle našeho názoru šlo především o vesnickou středo- a vysokoškolskou mládež, která byla upřednostňována během přijímacího řízení na vysoké školy a měla představovat „novou generaci budovatelů komunismu“, o jejíž vytvoření usilovala komunistická strana v rámci korenizace. Co se veřejných a stranických činitelů týče, pak aktivní veřejní činitelé byli samozřejmě zastoupeni především špičkami běloruské inteligence, která se spíše zdráhala používat ruštinu (Lěsik, Smolič, Łastoŭsky a jiní). Někteří vrcholní představitelé komunistického vedení se také naučili běloruštině a běžně ji používali. Tito vedoucí straníci (např. Lotyš Knoryn, Rus Krynický, Bělorus Ihnatoŭsky, Čarviakoŭ a jiní) bezprostředně určovali směr a samotnou náplň politiky bělorusizace a často používali běloruštinu během svých projevů o podstatě národní politiky před dělnictvem, v tisku, během shromáždění apod. Ani z jednoho z těchto příkladů uvedených v dobovém hlášení nemůžeme usuzovat na širší proniknutí běloruštiny do městské každodennosti, bereme ovšem tyto informace v potaz během našeho výzkumu.

Nedílnou součástí kontroly průběhu bělorusizace v prostředí státních, veřejných nebo stranických úřadů a organizací byla kontrola tak zvaného „nádvořního vzezření úřadů“ a někdy dokonce „nádvořního vzezření“ celých měst,² tj. vývěsných tabulí, štítů a případně nadpisů, které měly být nyní v běloruštině. Existují dokonce dobové formulace výsledků této činnosti, například v jednom z dokumentů Národní komise z r. 1925 se dokládá, že v Kalinském kraji byly „všechny pečete, vývěsní tabule a služební korespondence převedeny do běloruštiny, aby tím krajské a okresní úřady získaly [běloruské] národní vzezření“.³ Ve výsledcích kontroly průběhu bělorusizace ve Sluckém kraji v r. 1926 se rovněž uvádělo, že „co do nádvořního vzhledu působí naše úřady, města, městyse a venkov bezpochyby národním dojmem [*нацыянальнае ўражаньне*] ve smyslu vývěsních štítů, nadpisů apod.“⁴ Jazyková kvalita podobných vývěsných tabulí, štítů a nadpisů v běloruštině, resp. polštině a jidiš byla ovšem někdy velmi nízká a dokonce proto někdy docházelo k tomu, že se musela kontrolní komise obracet na krajský výkonný výbor s prosbou o zákaz samovolného psaní

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 5, л. 1.

² Například měst Bobrujska, Rogačeva a Žlobina, viz HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 132.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 16 об.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 24, л. 16 об.

plakátů nebo vývěsek soukromými malíři a rovněž tisku informačních letáků všemi vydavatelstvími bez povolení krajského výboru a případně kontroly gramatiky ze strany Inbełkultu.¹ Současně se v reportech sledovalo množství tiskovin v běloruštině předplacených obyvatelstvem nebo státními zaměstnanci, jež bylo zpravidla v porovnání s čtenými novinami v ruštině a jidiš relativně nízké v důsledku vysokých nákladů na běloruskou produkci a také její neširoké nabídky. Běloruská literatura nebyla dostatečně popularizována v městském prostředí a často jen stěží pronikala na vesnici. Tato situace byla nejednou projednávala během řádných zasedání Národní komise. Takto ji například popisuje zmocněnec Mozyrské krajské komise Babicky: „Existuje jen nepatrné množství literatury v národních jazycích, většina z nichž jsou malé brožurky. Novinek je velmi málo, za takových podmínek lze čtenáře zaujmout jen stěží“.² Navíc samotné vyhotovení běloruských knih zůstávalo na velmi nízké úrovni v důsledku stále trvající nevypracovanosti spisovného běloruského jazyka a toho, že „autoři a překladatelé se vyjadřují nekultivovaně, korektoři jsou nezkušení, kniha podstupuje pět korektur. Poměry knihy neodpovídají podmínkám vesnice.“³ Zároveň podle názoru Krajské pobočky NK ve Slucku ztrácela „běloruská kniha na své hodnotě kvůli tomu, že je ve své převážné většině překladem z ruského jazyka“.⁴

Ani rostoucí množství předplacených běloruských novin nemohlo zajistit skutečné důvěrnější pronikání běloruštiny do prostředí státních zaměstnanců. Potřeba vykazovat průběžné výsledky bělorusizace často vedla k tomu, že běloruské tiskoviny se předplácely pouze kvůli formálnímu vykazování činnosti v rámci bělorusizace. „Samotné noviny [zde se jedná o jedny z nejvýznamnějších dobových běloruských novin *Žviazda*] v takovém případě příjemce buď vůbec nedostává, anebo dostává, ale používá je jako užitkový papír“ – psal v r. 1928 o příčinách nepopularity těchto novin vedoucí oddělení distribuce *Žviazdy* Babroŭsky.⁵ Mezi jinými příčinami velice nepatrného nárůstu množství předplatitelů současně uváděl např. to, že „v některých pobočkách [státní správy] dokonce samotné stranické vedení zastává takový názor, že dotud, pokud ‚nám to nebude nařízeno‘ anebo ‚nebudeme donuceni‘ si noviny předplácet, to nebudeme dělat, a to až do té chvíle, než se naučíme pořádně rozumět běloruštině“.⁶ Z jiných zpráv inspekcí Národní komise je ovšem zřejmé, že takové studium „porozumění běloruštině“, a to obzvláště ze strany vysokých a vyšších úředníků, trvalo celá léta a nikdy nebylo úspěšné.

¹ HA РБ, ф. 42, оп. 1, л. 1664, л. 23.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 18, л. 282.

³ HA РБ, ф. 101, оп. 1, л. 2178, л. 4 об.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 18, л. 46.

⁵ HA РБ, ф. 701, оп. 1, л. 56, л. 240.

⁶ Tamtéž.

Je nutno říci, že, jak je patrné z hlášení a protokolů inspektorů Národní komise, činnost komise a její kontroly se snažily podchytit a zahrnout každou možnou oblast užívání běloruštiny, a to ve všech možných projevech každodennosti, počínaje mírou užívání běloruštiny v každodenní formální a neformální konverzaci zaměstnanců státních organizací a úřadů (což tvořilo nedílnou povinnou položku všech hlášení) včetně jejich písemných projevů, čtené literatury a objednávaných tiskovin atd. Příklad takového „všeobsažného“ pečlivého hlášení poskytuje např. inspekce stavu a pokročilosti bělorusizace organizací a úřadů již zmiňovaného Drybinského okresu z r. 1926, kde se v položce *Odborné a družstevní organizace* například uvádělo, že na farmě Drybinské akademie nejen že se téměř veškerá agenda vede v ruštině a nadpisy (v rámci kontroly nádvorního vzezření) jsou také téměř všechny napsané v ruštině, ale zároveň i to, že „nově připravené nadpisy kravských jmen jsou [také] vyhotovené v ruštině (a to navzdory usnesení Národní komise a vedení Akademie). Účetní farmy Čiž běloruštinu neumí a nemá ji rád.“¹ Tyto informace svědčí o velké pečlivosti jednotlivých kontrol a snaze zachytit celkový obraz bělorusizace státní správy s přesahem do její „úřední každodennosti“.

Bělorusizace současně probíhala v útvarech Rudé armády, kde byla vytvořena 2. územní divize a začala působit Sjednocená běloruská škola velitelů. Počet Bělorusů, kteří se nacházeli v těchto útvarech, tvořil k r. 1927 již 75%. Během bělorusizačního období byl zaznamenán růst počtu etnických Bělorusů v prostředí velitelského a politického sboru územních vojenských jednotek, jehož nižší velitelská úroveň byla tvořena více než z poloviny (62,3%) Bělorusy. V běloruských vojenských útvarech bylo zahájeno studium běloruštiny, běloruských dějin, svérázu Běloruska apod. Většina hodin politické výuky zde probíhala v běloruštině, přičemž největší počet hodin této disciplíny vyučované v běloruském jazyce (72%) dosáhl ve skupinách rudoarmějců z posledních odvodů v r. 1927. Likvidace analfabetismu rudoarmějců se také uskutečňovala v běloruštině. Kromě toho většina materiálů vizuální agitace (téměř 70%) byla vydávána v běloruském jazyce a malovaná hesla, informační desky a nástěnky byly psány pouze v běloruštině.² V knihovnách se zvětšoval počet běloruských knih a hlavně celkové množství jejich výpůjček. Kromě toho běloruština pronikala do každodennosti vojáků, a to i mimo času věnovaného výcviku.

25. září r. 1928 shrnul ÚV KS(b)B dosavadní výsledky průběhu bělorusizace ve své zprávě *O průběhu bělorusizace státních, odborových, hospodářských a družstevních organizací BSSR*. Ze zprávy vyplývalo, že určitá část organizací, k nimž patřil například

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 420 об.

² *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 18-19.

Lidový komisariát financí, Lidový komisariát obchodu, Inspekce péče o zdraví, Vojenský výbor a řada dalších, nejen že nesplnila předchozí nařízení ohledně termínu úplného přechodu do běloruštiny svých organizací stanovaného na červenec r. 1927, ale nebyla bělorusizovaná ani v době vzniku této zprávy. K nejhorším patřila situace v obchodních a družstevních organizacích, jež vykazovaly „nepřípustně slabou úroveň bělorusizace“.¹ Přičemž obecně platilo, že pokud nepřevedly ústřední organizace (a to nejen hospodářské) svou agendu do běloruštiny, zpomalovalo to do značné míry bělorusizaci jejich krajských a okresních poboček. Například organizace Státního obchodu (*Дзяржгандаль*) stále vedla svou korespondenci v ruštině, Lesní hospodářství (*Лясбел*) a Minská ústřední organizace zemědělského skladování (*Цэнтрземсклад*)* dokonce záměrně nepovolovaly svým ústředním a krajským účetním oddělením převod jejich agendy do běloruštiny apod.² Jakožto protiopatření byla řadě ředitelů těchto organizací udělena důtka a výzva, aby převedli činnost svých podřízených organizací do běloruštiny již během šesti následujících měsíců.³ Většina státních organizací však k r. 1928 svou činnost a agendu do běloruštiny přeci jen převedla. Otázkou zůstává skutečná „kvalita“ takového převodu. Ve stejné zprávě oficiální provenience se zase uvádělo, že běloruština užívaná v těchto úřadech a institucích je na velmi nízké úrovni, co se gramatiky a obecně kvality pravopisu týče. Konverzační běloruština v pracovní každodennosti státních a stranických organizací se používá velmi málo nebo spíše vůbec. Z formálního hlediska sice běloruština pronikala do prostředí státní správy, samotné její studium se však omezovalo pouze na gramatiku a částečně dějiny a hospodářský rozvoj Běloruska, zatímco k samotnému seznámení se s pramenem jazyka – běloruskou literaturou – docházelo podle předpokladu Národní komise jen zřídka.⁴ Tato skutečnost způsobovala zpomalení prosazování běloruštiny na úrovni běžné každodennosti městských zaměstnanců. Také většina vedoucích a odborných pracovníků během pracovních schůzek, zasedání anebo v běžné agendě stále preferovala ruštinu.⁵ Není od věci poznamenat, že písemné záznamy těchto zasedání pak byly zpravidla prezentovány v běloruském jazyce. Ruština také převládala ve styku s klienty veřejných institucí (např. při poskytování informací, vydávání

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 275.

* Znění některých zkratk dobových názvů úřadů v archivních dokumentech se autorce nepodařilo úplně zjistit (např. Лясбел (Lesbel), Цэнтрземсклад (Centrzemsklad) atd.), proto zde uvádíme jejich bezprostřední znění na základě plného rozepsání zkráceného názvu. Např., Лясбел (Lesbel) jakožto Lesní hospodářství, Цэнтрземсклад (Centrzemsklad) jakožto Ústřední organizace zemědělského skladování atd.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 258; д. 20, л. 19.

³ «Пастанова бюро ЦК КП(б)Б аб ходзе работ па беларусізацыі ўстаноў БССР, 25 верасня 1928г.», in: *Два гады нацыянальнай работы ў БССР*, Менск 1929, с. 137.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 267.

⁵ «Пастанова бюро ЦК КП(б)Б аб ходзе работ па беларусізацыі ўстаноў БССР, 25 верасня 1928г.», in: *Два гады нацыянальнай работы ў БССР*, Менск 1929, с. 138.

potvrzení apod.). Ostatně položka každodenního užití běloruštiny v běžné pracovní agendě a v neoficiální konverzaci mezi zaměstnanci na pracovišti byla povinně zaznamenávána ve výsledcích jednotlivých inspekci. Zpravidla se běloruština v neoficiální a běžné pracovní komunikaci mezi jednotlivými pracovníky nepoužívala a proto se její aktivní, resp. pasivní znalost nemohla mezi probíhajícími kontrolami ani zlepšit. V jednom z reportů (inspekce Správy státního pojištění BSSR a Minské krajské pojišťovací agentury v r. 1927) se dokonce uvádí důvod takového jednání ze strany zaměstnanců spočívající v tom, že pokud se na ně někdo obrátí v běloruštině, tak mu sice v tomto jazyce odpoví, ale kvůli ruštině převládající na pracovišti se zdráhají mluvit bělorusky.¹ Někdy k této situaci docházelo v důsledku posměchu, jemuž byli ze strany svých ruských mluvících kolegů² vystaveni jejich spolupracovníci, kteří se pokoušeli na pracovišti mluvit bělorusky a někdy bělorusky mluvící kolegové jednoduše „nechtěli začínat [s použitím běloruštiny] jako první“.³ Z důvodů této situace s užíváním běloruštiny v „úřední každodennosti“ ústředních městských institucí a organizací bylo možno mít za to, že v drtivé většině případů jde jediné o „náhodné užívání“ běloruského jazyka na pracovišti, a to ještě na konci roku 1929.⁴

V důsledku takového rozporu (běloruština v oficiální písemné agendě vs. ruština v pracovní každodennosti) se podle zprávy kontrolní Národní komise z r. 1928 vytvářela disonance v podobě zvláštního kancelářského jazyka, jenž byl nejen málo srozumitelný pro samotné rolnictvo, jež přicházelo do styku s těmito úřady, ale často nebyl srozumitelný vůbec.⁵ Tato okolnost čili neschopnost úřadů zajistit „komunikaci s rolníkem v jeho rolnickém jazyce“ a zároveň „zkažení běloruštiny tím kancelářským jazykem, který se používá na našich úřadech“, nikoliv ovšem samotné bělorusizační procesy, vyvolávala četné stížnosti rolnictva.⁶ Je nutné současně dodat, že ze své strany nezůstalo rolnictvo jen nezúčastněným pozorovatelem bělorusizace úřadů a ve stále větším množství případů se na ně obracelo v běloruštině (alespoň jak vyplývá z protokolů inspekce Lidového komisariátu zemědělství), čímž nepřímou potvrzovalo vládou požadovaný kladný výsledek zahájené bělorusizace.⁷

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 229.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 20, л. 34.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 3.

⁴ «З даведкі Нацкамісіі пры ЦВК БССР аб ужыванні беларускай мовы ў цэнтральных установах БССР. Верасень 1929г.», in: Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск 2002, с. 202-203.

⁵ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 272.

⁶ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 263, д. 25, л. 317.

⁷ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 16, л. 16 об.

Podle oficiálních údajů o výsledcích bělorusizace publikovaných v tisku pro širší veřejnost ovládalo v r. 1927 běloruštinu 80% zaměstnanců centrálních stranických a státních úřadů, odborů a veřejných institucí, zatímco v r. 1925 jich bylo pouze 22%. V krajích a okresech pak tvořilo jejich množství v r. 1927 70%, zatímco v r. 1925 počet zaměstnanců ovládajících běloruštinu tvořil 36%. Údaje pro přechodný r. 1926 pak tvoří 54% (centrum) a 42% (regiony).¹ V běloruských podmínkách bylo zároveň velmi charakteristické, že v prostředí zaměstnanců na vedoucích pozicích běloruského etnického původu existovalo značné množství těch, kdo svou mateřštinu neovládali (ostatně taková situace existovala i v oblasti školství a vzdělání). V ústředních úřadech a organizacích Běloruska činil jejich počet v r. 1925 10%, na krajských zastoupeních těchto organizací dosahovalo jejich množství dokonce 55% a v okresních pak tvořilo 25%.² Podle údajů kontroly uskutečněné již podruhé za tento rok činil v r. 1926 počet etnických Bělorusů zaměstnaných v krajských úřadech a organizacích, kteří běloruštinu ovládají jen ucházejícím způsobem, celých 72,9%, nedostatečným způsobem ovládalo běloruštinu 59,5% a vůbec ji neumělo až 28,1% etnických Bělorusů. Dobře ovládalo běloruštinu pouze 1,4% Bělorusů.³ Oficiální údaje o znalosti běloruštiny a jejího skutečného užívání na pracovišti se ovšem rozcházel. Často se například stávalo, že ti zaměstnanci včetně vedoucího personálu, kteří běloruštinu uměli – jak je patrné z kontrol uskutečněných Národní komisí – se zdráhali ji užívat v každodenní pracovní činnosti (ostatně taková situace nebyla ojedinělá a existovala také v prostředí dobového vysokého školství). V této souvislosti lze položit otázku či spíše hypotézu ohledně pozadí tohoto jednání. Je možné, že za tím stála formální povaha kontrol běloruštiny vzhledem k tomu, že inspektoři museli vykazovat kladné výsledky průběžných kontrol, a to preferovaně se stoupající tendencí znalosti běloruštiny u zaměstnanců kontrolovaného úřadu. Pravděpodobnější možnost ovšem tkví podle našeho názoru v stálém nízkém sociálním statusu běloruštiny, který zatím ještě nebyl překonán (a to především v městském prostředí, kde byl soustavně utvrzován a opakovaně reprodukován vztahem, jaký k běloruštině zaujímal špičky vedení a kvalifikovanější odborníci) nehledě na deklarovaný postoj

¹ Tyto údaje uvádí R. Płatonaŭ ve své knize *Stránky dějin Běloruska: Archivy dosvědčují* jakožto údaje za r. 1928 (Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск 2002, с. 124.). Tyto informace se ovšem v pramenu, z kterého tyto údaje autor čerpá, vztahují k r. 1927 (viz *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 16.). Jiní badatelé ovšem uvádějí korektní dobu platnosti těchto údajů viz např. М. П. Касцюк, I. М. Ігнаценка, У. I. Вышынскі, *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2ч.*, Ч. 2., Мінск 1995, с. 121.

² «Из записки заместителя заведующего Организационно-распределительным отделом ЦК РКП(б) В. Ф. Черного в ЦК РКП(б) «О советском строительстве в национальных республиках и областях», 30 сентября 1925г.», in: *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., Москва 2005, с. 320.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 25, л. 201.

komunistické strany v rámci uskutečňované politiky bělorusizace. Jeden z dokladů takového nadále platného nízkého sociálního statusu běloruštiny nacházíme dokonce v dobovém prostředí venkovských úřadů. V hlášení o průběhu bělorusizace v Lubanském okrese Minského kraje sledujeme, že „použití běloruštiny se ve vesnických sovětech pokládalo za něco nevhodného. Pracovníci [v originálu *пратэлы (сябры)*] vesnických sovětů v čele s [jejich] předsedy a tajemníky se za všech okolností snažili mluvit v ruštině, protože byli přesvědčeni, že užívání ruského jazyka a časté zapojování důmyslných ruských frází bude zvyšovat jejich autoritu v prostředí rolnictva“.¹

Jinde se tato situace bezprostředně řešila během samotných shromáždění poboček Národní komise a vznikaly z nich výtky jednotlivým úřadům. Například v r. 1926 uváděla Polocká krajská komise, že „obhájci během obhajoby u soudu mluví a skládají stížnosti výlučně v ruštině, čímž nejen překáží rychlému uskutečnění bělorusizace, ale vyvolávají v prostředí obyvatelstva takový dojem, že tento [běloruský] jazyk se hodí pouze pro obyvatelstvo, nikoliv pro vzdělané lidé, kteří – jak to vypadá – ani nemusejí umět běloruštinu anebo jazyk jiných národností“.² Ostatně podobně jako běloruštinina měla v dobových podmínkách sovětského Běloruska 20. let nízký sociální status i polština a jidiš.

Jiná nepublikovaná závěrečná zpráva *O stavu bělorusizace státních, odborových, hospodářských a družstevních organizací* z r. 1928 (názvy těchto zpráv se zpravidla nevyznačovaly originalitou) podává zajímavé informace o samotném průběhu bělorusizace z pohledu kontrolní funkce NK ÚVV BSSR. V této souvislosti se ve zprávě uvádí, že aby byly dodrženy stanovené termíny přechodu do běloruštiny, musela komise uskutečnit řadu průběžných opatření (kontrol apod.), aby byl skutečně zajištěn tento přechod, protože „některé úřady rozuměly termínům bělorusizace stanoveným II. zasedáním [ÚVV BSSR] tak, že je nutné ji zahajovat až po vypršení těchto termínů“.³ Zůstává otázkou, do jaké míry bylo nesplnění termínů převodu kancelářské agendy zúčastněných úřadů vyvoláno neschopností, resp. neochotou prosazovat bělorusizaci ve svých vlastních řadách a do jaké míry skutečným „nepochopením“ dobové legislativy, která ve svém platném znění nepřipouštěla jakoukoliv výraznou dezinterpretaci.⁴ Neúspěchy těch organizací, které termín převodu stejně nedodržely, vysvětlovala zpráva jednoznačně „příčinami subjektivní povahy, a to absencí

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 96.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 18, л. 29.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 245.

⁴ Viz např. samotné usnesení *O praktických opatřeních ve věci uskutečňování národní politiky*, in: *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 136-142.

rozhodného jednání vedení těchto úřadů, jejichž někteří ředitelé doposud běloruštinu neumí“.¹ „Absence rozhodného jednání“ spočívala zpravidla v tom, že vedení podniku resp. úřadu chápalo bělorusizaci jako řadový úkol ze strany svých nadřízených institucí a splnění tohoto úkolu pak rutinně omezovalo na formální vytvoření kroužku studia běloruštiny, aniž by došlo k jakékoliv v takovém případě požadované vysvětlovací práci ohledně např. významu uskutečňované národní politiky apod. v prostředí středního a nižšího personálu. Vedení zpravidla nekontrolovalo docházku svých zaměstnanců a někdy proto musela být činnost kroužků zastavena v důsledku absence posluchačů.² V podnikovém prostředí se bělorusizační opatření někdy omezovala na to, že vedoucí činitelé vydali nařízení o nutnosti přechodu do běloruštiny, jež pak museli jednotliví zaměstnanci stvrzovat svým podpisem, jako např. v r. 1928 v oddělení Lesního hospodářství.³ Tato situace byla zpravidla vyhodnocená kontrolní komisí coby stále nedostatečné pochopení podstaty národní politiky ze strany vedoucích zaměstnanců.

Nelze ovšem pominout, že ve sledované zprávě se objevuje zmínka o jistém kvalitativním posunu na rovině skutečného uplatnění běloruštiny v pracovním každodenním prostředí zaměstnanců (soukromé konverzace, narůst předplatného běloruských novin apod.), což souzní s podobnými informacemi z oficiálního hlášení za předchozí r. 1927, jehož údaje již byly rozebírány výše. Zde se ovšem upřesňuje, že o jakýkoliv pozitivní efekt ohledně užívání běloruštiny může jít pouze ze strany zaměstnanců ÚVV, SNK a tradičně Lidového komisariátu školství BSSR, zatímco ve zbývajících institucích nebylo ve prospěch takového stavu učiněno téměř nic. Kromě zaměstnanců výše uvedených úřadů se v jednotlivých dokumentech obsahujících výsledky průběžných kontrol vyskytují také údaje o příznivém dopadu bělorusizace a spíše prosazování běloruského jazyka především v prostředí nižšího a středního pomocného personálu jednotlivých organizací. V prostředí řídicích pracovníků, vysokých úředníků a odborníků byla běloruštinu stále považována za jazyk nepřizpůsobený k provozu odborné činnosti, vytváření projektů, sepisování rozpočtů atd.⁴

Závěrečná formulace celkového hodnocení stavu bělorusizace v této zde rozebírané dobové zprávě zůstala ovšem ve znění, jež se od předchozích let téměř nezměnilo: „Bělorusizace zůstává tedy ve většině institucí povrchní a formální: do běloruštiny byla

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 246.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 255-256.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 258.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 207.

převedená pouze kancelářská agenda. Současně máme takové instituce, které ještě neuskutečnily ani tuto činnost.“¹

Pro řadu běloruských badatelů (Koliadová, Łyč, Kaščuk a jiní) poskytují zde výše zmiňované kvantitativní údaje míry převodu agendy veřejných, státních a stranických úřadů do běloruštiny důvod k předpokladu, že termíny přechodu do běloruštiny stanovené II. zasedáním ÚVV BSSR byly vesměs reálné a proto se celkem dodržovaly. Z formálního hlediska zde skutečně není co vytknout. Skutečný obraz pronikání běloruštiny však byl vzdálen představám o jejím pevném zakotvení v prostředí státních zaměstnanců a bez uplatnění administrativních opatření disciplinární povahy by nebyl zdaleka tak příznivý.

Někteří z těchto historiků (Čajankovová, Koliadová, Łyč) hovoří také v souvislosti s některými oficiálně publikovanými výsledky bělorusizačních opatření o tom, že k r. 1928 došlo k jistému kvalitativnímu zlomu v postoji obyvatelstva vůči běloruštině, překlenutí nedůvěry v prostředí širších vrstev obyvatelstva a zbavení běloruštiny nízkého sociálního statusu, uznání nutnosti jejího studia. Skutečně lze s nimi, a to jak s běloruskými badateli, tak i s jejich interpretacemi těchto údajů, souhlasit jen zčásti a během shrnutí dosavadních výsledků bělorusizace k r. 1928 je nutné se vyvarovat kategorických formulací. Zároveň je nutno poznamenat, že tito autoři se opírají především o oficiální publikace stranické provenience v dobovém tisku (hlášení, usnesení apod.). Kritické úvahy o relevantnosti těchto dobových statistických údajů a jejich vypovědní hodnotě vykazuje v této souvislosti pouze polský badatel R. Radzik.² Tyto názory, resp. data se skutečně vyskytují v jednotlivých archivních zprávách z let 1927 až 1928. Vždy se pak ovšem omezují buď na určitou skupinu zaměstnanců (např. zaměstnance NKA apod.) anebo dokreslují čili spíše „vyvažují“ stávající situaci negativními příklady pokračujícího nebo trvajícím odporu vůči bělorusizaci ze strany jiné části zaměstnanců, části dělníků apod. Je nutno uznat, že bělorusizační opatření byla intenzivní a vedla k jistému výsledku, který se mimo své formální stránky také odrážel v praktické činnosti a každodennosti širších vrstev obyvatelstva republiky (nutnost studia běloruštiny kvůli přijímacím nebo státním zkouškám z běloruštiny byla nyní důležitá pro případný sociální vzestup, přijetí do zaměstnání apod.). Na druhou stranu ty samé širší vrstvy obyvatelstva (rolníci, dělníci, střední a nižší personál z prostředí státních zaměstnanců apod.) se orientovaly buď na úřady, které stále preferovaly běžnou komunikaci v ruštině, anebo na své vedení, které se, jak zde již bylo podloženo četnými údaji, stále stavělo vůči prosazování běloruštiny nepřátelsky. Lze tedy souhlasit s předpokladem R. Radzika o tom, že takový

¹ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 56, л. 246.

² Р. Радзік, *Беларусы (Погляд з Польшчы)*, нумар манаграфічны *Краў=Kraj, Polonica – Albaruthenica – Lithuanica*, 5 (8)/2002, с. 114.

průdký nárůst bělorusky mluvících obyvatel, a to především ve velkých městech, kde Bělorusové tradičně tvořili menšinu, vyvolává oprávněné podezření o povrchnosti tohoto procesu a poukazuje na jednu z příčin relativně rychlého návratu k použití ruštiny po ukončení národní politiky v pozdějším postbělorusizačním období.¹

Ke konci bělorusizačního období, tj. na konci 20. let, působily lokální pobočky sovětského státního a stranického aparátu téměř úplně v běloruštině. Ústřední organizace, resp. jejich vyšší úroveň vedení používaly však ve své činnosti na přelomu 20. až 30. let běloruštinu zcela nedostatečným způsobem, přičemž se tato tendence dlouhodobě neměnila. Tato situace se odrážela dokonce v řadě oficiálních rezolucí stranické provenience, která stále monitorovala a věnovala značnou pozornost bělorusizačním opatřením i po jejich v létě r. 1929 faktickém ukončení. Například v rezoluci Pléna ÚV KS(b)B z října r. 1930 *O národní otázce* se uvádělo, že „bělorusizace se na řadě úřadů omezuje pouze na formální kancelářskou agendu vedenou v běloruštině, zatímco samotní zaměstnanci na vedoucích pozicích činnost v tomto jazyce neprovozují a neovládají ho.“² Lze tedy tvrdit, že ke konci bělorusizačního období byla bělorusizace ústředních organizací charakteristická jistou neúplností a nedokončeností.

¹ Р. Радзік, *Беларусы (Погляд з Польшчы)*, нумар манаграфічны *Край=Kraj, Polonica – Albaruthenica – Lithuanica*, 5 (8)/2002, с. 114.

² Э. Дубянецкі, «“Папяровая” беларусізацыя», in: *Чырвоная змена*, 2.9-8.9.1991.

7.2. Korenizace ve státní správě

V této podkapitole se bude naše pozornost soustřeďovat na průběh korenizace ve státní správě a její průběžné výsledky. Údaje ohledně průběhu korenizace jsou v pramenném materiálu a sekundární literatuře zastoupené poskrovnu, v neposlední řadě proto, že korenizaci nebyla ve srovnání s bělorusizací (a přesněji prosazováním běloruštiny v rámci bělorusizace) věnována taková pozornost ze strany Národní komise ÚVV BSSR a jí uskutečňovaných inspekci. Zároveň nepředstavovala korenizace tak palčivý každodenní problém v již zmiňované „úřední každodennosti“ státních zaměstnanců a nevyvolávala tolik konfliktů a reakcí z jejich strany. Nicméně šlo o samostatnou tendenci v rámci politiky bělorusizace a proto si zaslouží zvláštní pozornost. Pro větší přehlednost disertační práce proto pokládáme za vhodné věnovat této problematice vlastní podkapitolu.

V rámci korenizace čili prosazování představitelů běloruského etnika na vedoucí pozice v státních a stranických úřadech, organizacích a veřejných institucích a vytváření běloruských úředních, stranických, vědeckých a kulturních elit se zvyšoval počet etnických Bělorusů zaměstnaných v státních a stranických úřadech a organizacích. Kromě toho lze říci, že korenizace představovala proces intenzivního formování plné sociální skladby běloruského etnika podporovaného na státní úrovni v rámci národní politiky.

Velká pozornost byla v dokumentech stranické provenience (rezolucích, projevech apod.) věnována ideologickému rozpracování korenizace. Definice korenizace, zakotvená v rezolucích KS(b)B, připouštěla ovšem podle A. Krynického prostor pro její možnou dezinterpretaci, proto věnoval samotný první tajemník ÚVV KS(b)B často zvýšenou pozornost vysvětlování její podstaty.¹ Korenizace v pojetí strany neznamenal jenom etnických Bělorusů, a to na rozhodujícím základě příslušnosti k běloruskému etniku, ale předpokládala také prosazování pracovníků jiných národností z židovského, polského, resp. ruského prostředí, kteří ovšem museli ovládat běloruštinu a být obeznámeni s reáliemi, dějinami a místními podmínkami BSSR. Velkou, není-li rozhodující roli zde zároveň měla hrát tak zvaná „stranická disciplinovanost“ (*партыйная вытрыманасць*) a bezprostřední pracovní schopnosti prosazovaného kandidáta. Tím se eliminovala půda možných etnických konfliktů v průběhu bělorusizace, resp. korenizace. Krynický sám ve svých projevech vysvětloval, že samotná znalost běloruského jazyka se nemusí vždy shodovat s etnickou

¹ X-ый Съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. 3-10 января 1927 года, Минск 1927, с. 32.

příslušností prosazovaného kandidáta, který tyto znalosti vykazuje.¹ (Pro větší pochopení dobových podmínek můžeme zároveň dodat, že tato situace platila například pro židovské obyvatele městysů, z nichž určitá část ovládala běloruštinu a byla ve stalém kontaktu s běloruskými rolníky z okolí a jiné tomu podobné příklady.) Šlo však spíše o výjimku, s kterou nicméně bylo nutno počítat během uskutečňování korenizace. Krynický proto zdůrazňoval, že ve výsledku budou nakonec těmto předpokladům korenizace ve své převážné většině vyhovovat právě přeci jen etničtí Bělorusové. Jak se ostatně nejednou zdůrazňovalo, „v každém dílčím případě nesmí a nemůže v žádné z organizací tento prvek národnosti anebo znalosti [běloruského] jazyka být nadřazen stranické disciplinovanosti ani pracovním schopnostem“.²

Původně nízký počet Bělorusů v řídicích orgánech státní správy na začátku 20. let, kdy tvořili přibližně čtvrtinu všech pracovníků, byl způsoben celkovou negramotností běloruského venkova, odkud se tito činitelé ve většině případů rekrutovali a na němž žila drtivá většina běloruského etnického obyvatelstva. Další překážkou byla také nemožnost sociálního vzestupu u většiny běloruského obyvatelstva v důsledku souhrnu různých dobově podmíněných příčin, jednou z nichž byla například povinná znalost ruštiny. Jinou příčinou tak zanedbatelného množství Bělorusů v řídicích orgánech BSSR bylo také to, že již během předrevolučního období existovala na běloruském území celá řada politických stran, např. Běloruská strana socialistů-revolucionářů, četné sionistické organizace, mezi nimiž největší byl Bund apod., jejichž představitelé často posléze přešli do řad komunistické strany a v r. 1922 tvořili celých 12,3% všech členů KS(b)B. V aktivním jádře běloruské komunistické strany byl počet těchto nových členů ještě vyšší a činil téměř 40% a na úrovni krajů a okresů pak téměř 25%, zatímco v celé RKS(b) tvořili pouhých 5,8%.³ Tato situace se zákonitě promítala do skladby všech hospodářských, státních a veřejných institucí dobového Běloruska, kde často počet zaměstnaných etnických Bělorusů nedosahoval poloviny všech zaměstnanců. Bělorusové převažovali pouze ve vesnických sovětech.

V r. 1924/25 tvořili Bělorusové pouhých 33,3% všech zaměstnanců ÚV KS(b)B a ÚKK KB(b)P. Přičemž na úrovni tak zvaných odpovědných zaměstnanců (*ответственные работники*) na vedoucích pozicích byli Bělorusové zastoupeni pouze z 22,4% (Židé pak z 46,2%, Rusové – 14,5% a Poláci – 12,1%). Většinu příslušníků těchto stranických organizací na všech úrovních tvořili Židé (38,5%) a Rusové (12%).⁴ V ústředních družstevních

¹ А. Крыніцкі, *Чарговыя пытаньні нацыянальнае палітыкі КП(б)Б*, Менск 1926, с. 18-19.

² Тамтэж, с. 19.

³ Г. М. Чайнюкова, *Беларусь у 20-30-я гады*, Гомель 1994, с. 22.

⁴ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 83 об.

organizacích bylo v r. 1924/25 zaměstnáno 32,2% etnických Bělorusů. Co do početnosti se na prvním místě tradičně nacházeli Židé (51,7%) a část zaměstnanců tvořili Rusové (10,6%).¹ Poněkud jiné údaje najdeme ve stejném roce mezi zaměstnanci ÚVV a Rady lidových komisařů BSSR. Podle archivních údajů tvořili etničtí Bělorusové působící v těchto úřadech celkem 44,8% a 43,4%, přičemž v Radě lidových komisařů BSSR zaujímal vedoucí pozice pouze 33,3% Bělorusů (Židé tvořili 50% a Rusové pak 16,7%), zatímco v řadách technického personálu v této organizaci bylo Bělorusů zaměstnáno až 54% (Židé tvořili 24,3% a Rusové pak 16,3% technického personálu).²

Ve všech Lidových komisariátech a ústředních státních a stranických úřadech a organizacích působilo k 1. dubnu r. 1925 celkem 51,3% Bělorusů (Židů pak 27,8% a Rusů – 13,5%). Přičemž tento počet sestával z pouze 40,8% Bělorusů na pozicích odpovědných zaměstnanců a 52,6% Bělorusů na pozicích technického personálu těchto úřadů.³ Toto procento vzrůstalo v regionech, kde v krajských výkonných výborech a jim podřízených organizacích působilo již 52,6% vyšších úředníků běloruského původu (technický personál zaměstnaný v těchto organizacích pak tvořili z 60,8% Bělorusové).⁴ V okresních výkonných výborech bylo toto procento ještě o několik procentních bodů vyšší. Množství etnických Bělorusů na pozicích vyšších úředníků zde tvořilo již 78,9% a technický personál sestával z 94,4% z Bělorusů.⁵

Tato situace z r. 1924/25 je ovšem celkově charakteristická relativně nízkým zastoupením etnických Bělorusů, kteří jinak tvořili většinové obyvatelstvo republiky, ve státních a stranických úřadech, a to obzvláště na úrovni jejich ústředních městských organizací a také na úrovni vyšších úředníků.

Taková situace současně panovala v prostředí mládežnické komunistické organizace Běloruska (*Ленінскі Камуністычны Саюз моладзі Беларусі, ЛКСМБ*, Leninův komunistický svaz mládeže Běloruska, LKSMB). V říjnu r. 1925 působilo v Ústředním byru LKSMB 48% Bělorusů, 40% Židů a 16% Rusů. Mezi příslušníky krajských poboček LKSMB bylo Bělorusů dokonce méně (42%), Židů bylo 46% a Rusů pak 4%. Největší množství běloruských komsomolců působilo v okresních výborech (67%), židovských příslušníků LKSMB pak bylo 24,8% a Rusů 3,8%.⁶ V porovnání se začátkem téhož roku se počet etnických Bělorusů působících v komsomolu zvýšil právě na úrovni krajů (celkem o 8%) a

¹ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 84.

² HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 84 об.

³ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 85.

⁴ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 85-85 об.

⁵ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 4, л. 85 об.

⁶ HA РБ, ф. 701, оп. 1, д. 5, л. 87.

okresů (13%). Během dalších několika let byla zaznamenána postupná tendence růstu v počtech příslušníků LKSMB z řad Bělorusů.

Situace se ovšem postupně v průběhu bělorusizace začala měnit a již v r. 1927 tvořili etničtí Bělorusové na řídicích pozicích v rámci státní administrativy 60,4%, Židé tvořili 30,6% a Rusové pak 4,6%.¹ Zde ovšem zase platilo ustálené rozvrstvení počtu zastoupených Bělorusů napříč městskými a okresními úřady. Největší množství Bělorusů (92,3%) působilo ve vesnických sovětech, 79% etnických Bělorusů bylo zaměstnáno v okresních výkonných výborech, v krajských výkonných výborech pracovalo 60% Bělorusů a v ÚVV BSSR jich pak působilo 55%.² Ve stejném roce dosáhl počet Bělorusů zastoupených v městských (местачковых)* sovětech 53,2%, Židé tvořili 40,5% příslušníků těchto sovětů, Poláci a Rusové pak zbývajících 2,2% a 2,5%. V městských sovětech bylo zastoupeno méně Bělorusů, a to 45,1% celkového počtu příslušníků, za nimi tradičně následovali Židé (30,6%), Rusové (14,5%) a Poláci (2,5%).³ Tato situace, kdy měli v městských a městských sovětech Bělorusové poloviční zastoupení, byla způsobena tím, že během zkoumaného období ještě Bělorusové netvořili většinové obyvatelstvo měst a městysů.

Na začátku r. 1927 dosáhlo celkové množství Bělorusů působících ve státní správě již 51,3%, v hospodářských institucích jich bylo zaměstnáno 30,8%, v soudních institucích pak 26,3% a pozemkových úřadech – 59,5%.⁴ Současně rostl počet Bělorusů zaměstnaných

¹ П. Г. Чиргинов, *Очерки истории Беларуси*, Минск 2007, с. 354.

² М. П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, У. І. Вышыньскі, *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2ч., Ч. 2.*, Мінск 1995, с. 124; *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. І. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 32.

* Běloruské *мястэчка* odpovídá českému městyši.

³ М. П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, У. І. Вышыньскі, *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2ч., Ч. 2.*, Мінск 1995, с. 123-124; *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. І. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 32.

⁴ Tyto údaje opět uvádí R. Płatonaŭ ve svých knihách *Bělorusko meziválečného období: stránky politických dějin ve světle archivních pramenů, Bělorusizace 20. let. Dokumenty a materiály a Stránky dějin Běloruska: Archivny dosvědčují* jakožto údaje za r. 1929 (Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 207; У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, *Беларусізацыя. 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы*, Мінск 2001, с. 19 a také Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск 2002, с. 124.). Tyto informace se ovšem jeví jako nepodložené, protože v původní dobové práci, kde byly tyto údaje poprvé opublikované, jde o rok 1927 (viz *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. І. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 13-14.). Té samé chyby se ve své práci dopouští i běloruští badatelé A. Karol a I. Kaliadová (viz A. Кароль, «Беларусізацыя – палітыка нацыянальнага адраджэння», in: *Крыжовы шлях*, Мінск 1993, с. 151 a I. У. Каляда, *Беларусізацыя: шляхі і метады ажыццяўлення. Тэксты лекцый па дысцыпліне “Гісторыя і культура Беларусі” для студэнтаў I курса ўсіх спецыяльнасцей*, Мінск 1997, с. 8.). Zatímco Karol nepokládá za nutné citovat ve své práci pramen dobových údajů, kterým je již výše zmíněná zpráva *Praktické vyřešení národní otázky v BSSR*, v případě Kaliadové jde o citaci přejatého dobového sborníku z r. 1929, kde cituje referát předsedy Národní komise BSSR Čackeviče během zasedání Presidia Rady národností ÚVV SSSR v r. 1927 (viz ««Вынікі работы па правядзеньні беларусізацыі ў БССР» (Даклад т.Хацкевіча на пасяджэньні Прэзыдыуму Савету Нацыянальнасьцяй ЦВК СССР 1927г.»), in: *Два гады нацыянальнай работы ў БССР*, Менск 1929, с. 64.). Nehledě na to, že byl tento sborník publikován v r. 1929, údaje v něm obsažené se vztahují k r. 1927. Takové

v řadách příslušníků milice a odborů. Pokud činilo v r. 1925 jejich množství v miličních oddílech 64,5%, pak v r. 1927 tvořil počet etnických Bělorusů pracujících u milice již 73,1%.

V odborech působilo v r. 1924 26,3% Bělorusů (50,4% příslušníků odborů bylo židovské národnosti a 11,7% ruské) a o tři roky později jich bylo již 45,5% (Židé tvořili 42,6% a Rusové pak 5,5%). Obecně platí, že v odborových organizacích převažovali Bělorusové a Židé, procento Rusů bylo zanedbatelné. Zároveň množství Bělorusů působících v lokálních odborových organizacích bylo současně nejvyšší (54% a 33% Židů), menší na úrovni krajských organizací (49% a 35% Židů) a nejmenší pak na úrovni nadřízených ústředních odborových organizací (34% Bělorusů a 38% Židů).¹

Opatření ve věci korenizace současně zasahovaly do personálního složení poboček běloruských organizací v Rusku (např. Běloruské státní nakladatelství (*Беларускае дзяржаўнае выдавецтва*), Běloruský státní potravinářský trust (*Беларускі дзяржаўны харчовы трэст*), Běloruské státní kino (*Беларускае дзяржаўнае кіно*) a jiné). Podle předběžných údajů ohledně národnostní skladby těchto organizací přísně důvěrné povahy vypracovaných na základě zvláštního nařízení předsedy Národní komise BSSR Chackeviče bylo zjištěno, že v těchto pobočkách není zaměstnán ani jeden Bělorus. Posloužilo to za důvod k rozhořčenému apelu samotného Chackeviče na ředitele běloruských poboček organizací působících v Moskvě (ostatně také přísně důvěrné povahy), který pokládal za nepřijatelné, aby „ve všech organizacích BSSR v Moskvě nepracoval ani jeden zaměstnanec z občanů běloruské národnosti, již tvoří 70% celého obyvatelstva Běloruska“.² Zároveň se zdůrazňovalo, že je nutno zaměstnávat ty pracovníky, kteří skutečně bydlí v Bělorusku (nejen jsou zde hlášeni) a zároveň ty, kdo ovládají živý a spisovný běloruský jazyk.

Prosazování etnických Bělorusů v rámci korenizace ostatně bylo vždy pečlivě monitorováno komunistickou stranou, a přesněji její Ústřední kontrolní komisí. Základním důvodem prosazování straníka běloruské národnosti na řídicí pozici měla být podle Komise především „bolševická příprava soudruha“, nikoliv jeho etnický původ.³

Korenizace byla zahájena v podmínkách neúplné sociální skladby většinového obyvatelstva republiky. Do tohoto výchozího stavu se promítala existující sociální struktura dobové společnosti, která našla svůj výraz v převaze etnických Bělorusů pouze v okresních a

zcela neopodstatněné zaměňování dat u Platonava, Karola a Kaliadové resp. náplně údajů svědčí nejen o svévolném zacházení s klíčovými údaji, což je více než nešťastný přístup badatelů vzhledem k celkové krátkosti trvání bělorusizačního období (1924 až 1929), ale zároveň také o vzájemném přepisování údajů bez jakéhokoliv kritického zpracování pramenů v jejich studích.

¹ *Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы*, Ч. I. Беларусізацыя, Менск 1928, с. 13, 20, 22-23.

² НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 12, л. 65-65 об.

³ НА РБ, ф. 701, оп. 1, д. 11, л. 24.

spíše vesnických strukturách státní správy. Během bělorusizačního období byl v důsledku nastolených procesů korenizace tento poměr změněn. Nastolené změny nebyly rapidní, vykazovaly ovšem postupnou a trvalou stoupající tendenci v požadovaném směru. Na konci bělorusizačního období tvořili Bělorusové již značnou část zaměstnanců ústředních, městských a krajských úřadů a organizací, ačkoliv na konci 20. let 20. století stále ještě netvořili většinové obyvatelstvo měst a městysů. Tato tendence podporovaná současně korenizací řad vysokoškolských studentů bude posléze pokračovat v důsledku takto nastolených dlouhodobých změn i dlouho po faktickém konci bělorusizačního období.

* * *

Úroveň bělorusizace státních, resp. stranických úřadů a institucí byla vykazována na základě procentního vyjádření dosaženého převodu kancelářské agendy do běloruštiny a míry ovládnutí běloruštiny zaměstnanci úřadů, kteří prokazovali svou znalost tohoto jazyka během patričních povinných zkoušek v rámci pravidelných kontrol uskutečňovaných Národní komisí ÚVV BSSR. Úroveň uplatnění běloruštiny v „úřední každodennosti“ státních zaměstnanců, tj. v jejich soukromých pracovních konverzacích, která vždy zůstávala velmi nízká a téměř nepatrná, samozřejmě netvořila povinnou položku procesu bělorusizace podniků a spíše dokreslovala celkovou tamní situaci, jež se jinak vyznačovala celkově neutěšenou formální a povrchní přítomností běloruštiny v prostředí státních, stranických a veřejných institucí. Objektivní příčiny této situace se odvíjely od dobového výchozího stavu zahájení bělorusizace a spočívaly ve značné míře v rusifikovanosti personálu, na něž cílily bělorusizační snahy, přičemž velké procento těchto pracovníků nebylo ani etnicky běloruské (především v oblasti obchodu, soudnictví a jiných). Tuto situaci měla změnit a do značné míry také změnila tak zvaná korenizace čili proces zrychleného formování plné sociální skladby etnického běloruského obyvatelstva, v rámci něhož byli na vedoucí pozice ve státních a stranických úřadech prosazováni etničtí Bělorusové a zároveň se podporovalo vytváření běloruských kulturních a vědeckých elit. V důsledku zahájené korenizace skutečně začal postupný růst počtů etnických Bělorusů na různých úrovních státní správy. Jiný důvod neúspěšného prosazování bělorusizace ve státní správě spočíval v osobní předpojatosti a pasivní rezistenci vůči bělorusizaci ze strany mocenských elit (vedoucích a kvalifikovaných pracovníků na řídicích pozicích, mocenských špiček). Tato situace se logicky posléze promítala na úroveň střední a nižší složky zaměstnanců a zpomalovala celkový průběh bělorusizace, a to nehledě na řadu kontrol uskutečňovaných Národní komisí ÚVV BSSR. Tyto a jiné příčiny druhotné povahy (nízký sociální status běloruštiny, rusifikovanost městského prostředí apod.) způsobovaly někdy formální vykazování výsledků bělorusizace

bez jakékoliv jejich kvalitativní náplně. To všechno svědčí o polovičaté povaze bělorusizace uskutečňované během 20. let 20. století v prostředí státní správy a neúplnosti a dokonce nepřesvědčivosti jejích výsledků v porovnání s dobovými úspěchy v oblasti školství a vzdělání.

8. Konec politiky bělorusizace a důvody jejího útlumu

V předchozích kapitolách této disertační práce jsme se podrobně věnovali důvodům zahájení a průběhu politiky bělorusizace v rámci školství a státní správy na území BSSR. Cílem této kapitoly je rámcový přehled a zachycení důvodů útlumu této národní politiky, protože jejich podrobný rozbor včetně sledování jim předcházejících dobových tendencí v ideologické a politické rovině a zároveň následující zahájení hromadných represí vůči intelektuálním, kulturním a politickým elitám není kvůli celkové rozsáhlosti tohoto tématu ústředním cílem daného bádání a představuje hodnotný námět pro samostatnou disertační práci.

Konec bělorusizačního období je v současném historiografickém bádání spojován s projevem předsedy Ústřední kontrolní komise VKS(b) (Všesvazová komunistická strana (bolševiků), *Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков), ВКП(б)*) V. Zatonského proneseného 27. června r. 1929 během zasedání ÚV KS(b)B, jež podává zdrcující kritiku dosavadních bělorusizačních počínů. Tato událost je symbolickým mezníkem, s nímž je spojováno celkové ideologické přehodnocení a útlum politiky bělorusizace, a to především na její „vysoké“ oficiální úrovni. V praxi pokračovala bělorusizační opatření po této klíčové události ještě během určitého období v průběhu několika následujících let, nebyla ovšem tak intenzivní a postupně se vytrácela v důsledku toho, že neměla tak masivní oficiální podporu prosazování „shora“.

Zatonského zpráva *O šetření praxe národní činnosti v BSSR* vznikla na základě kontroly průběhu faktického uplatnění bělorusizačních opatření v BSSR, již uskutečnil ÚKK VKS(b) během května až června r. 1929. VKS(b) současně vyslala podobné kontrolní komise do jiných svazových republik za účelem zjištění situace a reakce různých vrstev společnosti na změny nastolené v důsledku Stalinem vyhlášeného tak zvaného „velikého zlomu v celé politice“, jenž znamenal přehodnocení dosavadních celostátních a ideologických priorit. Pokud se v této souvislosti obrátíme k širšímu dějinnému kontextu, zjistíme, že v celosvazovém měřítku je r. 1929 rokem tiskové publikace Stalinova článku *Rok velikého zlomu*, jenž symbolicky ohlašoval a de facto zahájil prudký obrat k autoritativním metodám řízení sociálního, hospodářského a veřejně-politického života v SSSR. Podstatu „zlomu“ spatřoval J. Stalin v zahájení „rozhodného útoku socialismu na kapitalistické živly města a vesnice“, jenž byl připraven předchozím rozvojem.¹ Právě od 30. let nabralo na intenzitě

¹ Citováno podle P. П. Платонов, *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск 2001, с. 7.

formování a upevňování totalitního systému. „Veliký zlom“ znamenal ideový rozchod s politikou NEPu, útlum relativní liberalizace politického a kulturního života a rovněž národní politiky v její dosavadní podobě a znamenal fakticky návrat k administrativním způsobům řízení blízkým tak zvanému válečnému komunismu odzkoušeným během občanské války, a byla zahájena masivní industrializace, kolektivizace, centralizace a unifikace vzdělávacího školského systému.

Materiály, které byly v důsledku rozsáhlých kontrol ÚKK VKS(b) shromažďovány na území Běloruska, se následně zpracovávaly a stávaly se podkladem pro vypracování budoucích legislativních a direktivních nařízení. Zatonského zpráva čítala více než sto stran strojopisu nepočítaje v to četné přílohy a byla napsána na základě materiálů shromážděných samotným předsedou Ústřední kontrolní komise VKS(b) a jeho pomocníky. Zpráva obsahovala rovněž závěry extrahované na základě materiálů poskytnutých komisi ze strany KS(b)B, Lidových komisariátů a jiných organizací.

Tato zpráva obsahuje ve velmi koncentrované formě všechny klíčové výtky směřované vůči politice bělorusizace v její dosavadní podobě. Tato kritika bude v téměř nezměněné podobě zmiňována v souvislosti s útlumem, resp. potlačením národní politiky a bude zdůvodněním pro širší veřejnost a mocenské špičky, a proto si zde zaslouží zvláštní pozornost. Zatonský ve svém projevu uváděl, že běloruský nacionalismus, o němž se jako o možném nebezpečí diskutovalo již během X. a XII. sjezdu RKS(b) v r. 1921 a r. 1923 čili na začátku koncipování politiky bělorusizace, zaujímá nyní ústřední pozici v probíhající politice bělorusizace. Běloruský nacionalismus nejenže „přechází do otevřeného útoku“, ale, což je mnohem závažnější, „mu není v jeho konkrétních projevech vždy kladen důsledný odpor“.¹ Zatonský zdůrazňoval, že pro politickém dění v dobovém Bělorusku je velmi charakteristická ta vedoucí úloha, již hrají „tak zvané kulturní síly čili akademici, básníci, filologové a jiní činitelé běloruské kultury“.² Ve své činnosti vycházejí tito běloruští nacionalisté z historické návaznosti na předchozí kulturní výdobytky období Františka Skaryny, Františka Bahuševiče anebo tvůrců *Naší Nivy* čili prosazovali teze o kulturní a historické svébytnosti běloruského státu. Návaznost na odkaz Skaryny, *Naší Nivy*, Bahuševiče a jiných podobných dorevolučních kulturních výdobytků byla podle Zatonského nepřijatelná v důsledku toho, že toto kulturní dědictví bylo a priori buržoazní a nepřispívalo k osvobození dobového proletáře, resp. nestálo s ním na jedné pozici třídního zápasu napříč prostorem a časem. Tento třídní

¹ Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 126.

² Tamtéž, s. 126-127.

zápas a v jeho důsledku emancipace proletáře byla umožněná pouze v rámci kulturního odkazu Říjnové revoluce, proto tak zvaná „teorie návaznosti“ na předchozí kulturní výdobytky nejen nebyla možná, ale byla také škodná. Nejlépe tuto tezi vysvětluje W. Knorin, na něhož ostatně v tomto kontextu odkazuje i samotný Zatonský.¹ Podle o rok dříve publikovaných Knorinových úvah o kulturní revoluci byla podstata ideologie buržoazně demokratického nacionalismu charakteristická tím, že kvůli formování Bělorusů jakožto národa měli běloruští národní demokraté v rámci této ideologie „prosadit *historičnost* [kurziva je v originálu – A.M.] běloruského lidu, vyhledat nějaké známky *národního ‚zlatého věku‘ v minulosti*, ozřejmit *historičnost* národního písemnictví, vyhledat *historické národní hrdiny* a vzkřísit je pro vytvoření legendy o národní minulosti, která bude momentálně podporovat nacionalismus“.² V této tak zvané „legendě“ však ztrácel své místo třídní zápas „vykořisťujících a vykořisťovaných“. Proto se proletář nesměl spokojit s podobnou „mírumilovností“ dějin a kulturního dědictví a měl „odhalovat třídní podstatu ‚národních hrdinů‘, odhalovat třídní náplň mýtu o národním ‚zlatém věku‘ v minulosti a poukazovat k proletářské podstatě těchto mýtů a této mírumilovnosti“.³ A právě proto nesmí a nemůže „proletářská velmoc ze žádného ze středověkých mnichů – představitelů bývalých vládnoucích tříd – vytvořit šéfy nové co do formy národní, ale co do obsahu proletářské kultury.“⁴

Zatonský ve svém referátu uváděl jako příklad podobného přístupu nám již známou učebnici *Dějiny Běloruska* od U. Ihnatouského, kde se tato tendence podle něj projevila nejmarkantnějším způsobem. Kromě Ihnatouského kritizoval Zatonský skoro všechny významné a klíčové postavy politiky bělorusizace z řad významných běloruských spisovatelů, kulturních, veřejných a politických činitelů, a to Lěsika, Žyžunoviče, Nekraševiče, Łuckeviče a jiných. Za nárůstem aktivity běloruského nacionalismu stálo podle Zatonského kromě absence důstojného stranického odporu také posílení pozic zámožnějších vrstev vesnické buržoazie v důsledku pozemkové reformy provedené jedním z aktivních národních demokratů D. Pryščepavym. Této vrstvě nacionalistů byla vytýkána přílišná idealizace (kulackého) běloruského venkova a z toho vycházející zdůrazňování „národní [běloruské] svéráznosti

¹ Zatonský odkazuje na Knorinův projev během obecného shromáždění pracovníků odvětví školství a vzdělání města Minsku ze dne 1. února r. 1928, viz В. Кнорын, ““Праблемы культурнай рэвалюцыі””. (Даклад тав. Кнорына на агульным сходзе працпўнікоў асьветы г. Менску 1-га лютага 1928г.)”, in: *Асьвета*, № 2, 1928, с. 3-17. Tato teze byla ovšem Knorinem nejpřesvědčivěji zformulována v článku publikovaném o několik měsíců později v *Ašvetě*, viz В. Кнорын, “Аб рашаючых “дробязях” у вялікім пытаньні. Да пытаньня аб палітыцы беларусізацыі”, in: *Асьвета*, № 3, 1928, с. 3-12 a *Асьвета*, № 4, 1928, с. 3-11.

² В. Кнорын, “Аб рашаючых “дробязях” у вялікім пытаньні. Да пытаньня аб палітыцы беларусізацыі”, in: *Асьвета*, № 4, 1928, с. 3-4.

³ Tamtéž, s. 4.

⁴ Tamtéž.

v podobě právě etnografické omezenosti“.¹ Tím pádem mohly být nyní v podstatě jakékoliv etnografické prvky národního svérázu spojovány a převáděny do třídně nepřijatelné roviny kulackého živlu. Zápas s dosavadním „velkoruským šovinismem“ byl v pojetí předsedy Ústřední kontrolní komise VKS(b) záminkou, již běloruští nacionalisté využili k odmítání všeho ruského, co pochází z „Rudé Moskvy“.

Zatonského projev obsahuje zajímavé postřehy vůči národní běloruské inteligenci, které umožňují sledovat dovršení změny a transformace vzájemného vztahu komunistické strany a inteligence ve věci národní politiky. Tyto úvahy je třeba vidět v souvislosti s původním vztahem strany k běloruské inteligenci, který jsme rozebírali v předchozích kapitolách. V této souvislosti bylo KS(b)B vyčítáno, že se stále snaží zapojit inteligenci do tak zvaného „sovětského budování“, které zahrnovalo politiku bělorusizace, kde tato inteligence následně hrála „nepřiměřeně velkou roli“.² Zatonský v návaznosti na Krynického* navrhoval svou klasifikaci běloruské „nacionalistické“ inteligence. Z celkového kontextu Zatonského projevu vyplývá, že teoreticky tento straník odlišuje stranu a běloruskou národní inteligenci, a dokonce je staví proti sobě. V dobové praxi však často docházelo k tomu, že tato hranice byla nezdůvodněně překračována, protože někteří významní straníci se aktivně angažovali v literatuře a vědě (např. Ž. Žyťunovič (Čiška Hartny) a U. Ihnatoŭsky) a naopak, někteří představitelé dobové národní běloruské vědecké, kulturní a umělecké inteligence patřili mezi příslušníky komunistické strany nebo usilovali o vstup do ní (např. měli status kandidátů) (např. M. Zarecky, I. Šypiła, A. Ałeksandrovič a jiní).

Podle Zatonského klasifikace patřila k první skupině ta vrstva inteligence, kterou by se dalo nazvat „vysoká vrstva“ inteligence (v Zatonského terminologii tak zvaná „špička“ (*верхушка*)), kam patřily dobové intelektuální a kulturní elity Běloruska. Další diferenciaci uvnitř této skupiny probíhala na základě ideové orientace jejích příslušníků a zahrnovala tak zvané západníky (*западник*), východníky (*восточник*) a nezávislé (*самостийник***).³ Západníci, kteří zaujímali v této skupině dominantní postavení, se pak dělili na příznivce

¹ Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 141.

² Тамtéž, с. 142-143.

* V této souvislosti lze připomenout, že A. Krynický dělil běloruskou národní inteligenci na několik skupin, z nichž první se skládala z politicky a veřejně aktivní národní běloruské inteligence, druhou skupinu tvořili ti názorově k nim přidružené představitelé inteligence, kteří se nacházeli ve vleku „maloburžoazních zájmů“ a nespolupracovali v dostatečně míře s komunistickou stranou, třetí skupinu tvořila levicová tak zvaná „nižší inteligence“ (učitelé apod.) loajální režimu a čtvrtou tvořila tak zvaná „politická bažina“ čili skupina politicky pasivní inteligence.

** Tento termín si Zatonský vypůjčil z ukrajinštiny (*самостийный*).

³ Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 145.

litevsko-německé orientace a bezprostřední polonofily. Východníci se v interpretaci Zatonského méně obávali ruského kulturního vlivu a zápasili především s vlivy polskými, což se navenek projevovalo v četných filologických debatách s představiteli na západ orientované inteligence.

Naproti tomu západníci, kteří v předchozí Krynického klasifikaci odpovídali první skupině běloruské inteligence tvořené zástupci bývalých běloruských vlád v rámci Běloruské lidové republiky a aktivními veřejnými činiteli, zaujímali prudce negativní postoj vůči Moskvě a, což bylo ještě horší, využívali k posílení svého vlivu mocenské páky z prostředí „západnickým nacionalismem infikovaných“ představitelů komunistické strany. Pozici nezávislých, ani druhé či poslední skupině tak zvané „nižší“ inteligence (*низовая интеллигенция*) skládající se z učitelů, kvalifikovaných odborníků apod. nevěnoval Zatonský jakoukoliv větší pozornost.

Dřívější klasifikace inteligence, podle níž se řídila běloruská komunistická strana, byla nyní považována za nepřilíš vypovídající v důsledku komplikovanosti „kvalitativní evidence“ této inteligence a také relativnosti jejích sympatií, resp. loajality vůči sovětské vládě. Klíčovým rozhodnutím bylo to, že nyní se navrhovalo považovat celou skupinu této „vysoké“ inteligence, a to nehledě na její orientaci, za „jednotnou protisovětskou frontu“. Intelektuální a kulturní běloruské elity mimo toho, jak zdůrazňoval Zatonský, „zdržují do značné míry tempo sovětizace možná méně kvalifikované, ale rostoucí a zdravé části inteligence“.¹ Tito představitelé běloruské inteligence stále neoprávněně zaujímali vedoucí pozice v státních strukturách a dokonce se těšili ze spolupráce s běloruskými komunistickými činiteli.

S velkou nelibostí Zatonského se setkal výrok běloruského básníka A. Žižky, který přirovnával a popisoval bělorusizaci státní správy mottem „národní co do formy a proletářská co do obsahu“, což v jeho pojetí znamenalo, že vývěsní štíty a kancelářská agenda se vedou v běloruštině, ale opravdoví Bělorusové nejsou k nalezení. Tento výrok interpretoval předseda ÚKK VKS(b) jako potvrzení politické krátkozrakosti mladé generace běloruské inteligence, která prosazuje ideu „Běloruska pro Bělorusy“ a zaměňuje pojmy „socialismus“ a „vlast“, tedy patrně nerozumí prioritám komunistické strany.²

Stávající „bezprostředně hrozivá“ situace v ideologickém pozadí národní politiky měla být řešena zintenzivněným procesem vyslání lepších odborných teoretiků-marxistů do Běloruska, mladá generace běloruských inteligentů měla studovat v takových „proletářských

¹ Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 143.

² Тамtéž, с. 144.

centrech“, jako je Moskva, Leningrad a jiné, a následně se povinně měli vracet do Běloruska apod.¹ Ojedinelé zmínky o úspěších dosažených v kulturním odvětví BSSR k okamžiku této kontroly však byly utopeny v celkovém prudce negativním hodnocení výsledků dosavadní politiky bělorusizace.

Tyto závěry kontrolní komise VKS(b) artikulované Zatonským se staly podkladem pro fakticky útlum politiky bělorusizace a určovaly směr následujícího ideologického rozvoje. Od července r. 1929 prohlašuje komunistická strana Běloruska v jejích ústředních novinami *Звязда* publikovaném redakčním článku *О правé úчылце в КС(б)Б в народній отáзце бѣлорускы́ народній демократізм (нацыянал-дэмакратызм)* za hlavní nebezpečí pro stávající dobovou situaci v politice, vědě a kultuře. Tento jev, jak se uvádělo v článku, měl vzestupnou tendenci a proto musela „hlavní palba směřovat proti běloruskému atakujícímu šovinismu a národnímu demokratismu“.² Kromě toho obsahoval článek jiný důležitý závěr ohledně role špiček běloruské národní inteligence v průběhu bělorusizace. Prohlašovalo se, že tato „nacionalistická špička běloruské inteligence“ nyní „v důsledku socialistického nástupu ... nás opustila a přestoupila do nepřátelského tábora“. Vůči této části národní inteligence byly odvolány dosavadní teze komunistické strany o nutných ústupech a spolupráci s ní v průběhu bělorusizace a o „připoutávání“, „zatahování“ národní inteligence do socialistického kulturního budování včetně uznání její role v prosazování národní politiky. V souvislosti s tím se v článku prohlašovalo, že „pro ni [tj. tuto část inteligence] nemohou a nesmí platit usnesení naší [komunistické] strany, která se vztahovala k období začátku socialistického a kulturního budování v národních republikách. Každý, kdo tomu nerozumí a kdo pokládá na základě [svých] úzkoprsých názorů za možné, aby byly zachovány dřívější vztahy s touto částí inteligence i nadále, ten ničemu nerozumí ve věci zahájeného třídního zápasu. S touto částí inteligence jsou proto na dané etapě možné pouze jediné vztahy, a to vztahy zápasu.“³ Jakožto možnou reakci a protiopatření k této stávající situaci vyhoceného třídního zápasu se v článku navrhovalo zesílit tempo bělorusizace a věnovat jí zvýšenou pozornost. Tento článek, jenž do značné míry reflektoval závěry Zatonského komise, byl vzhledem k tomu, že obsahoval zásadní sdělení, jež připravil ÚV KS(b)B, přetisknut ve zkrácené podobě i v jiných běloruských novinách.

Vidíme zde jasnou transformaci pojetí národního demokratismu. Původně, tj. na začátku bělorusizačního období, byl národní demokratismus vykládán jakožto

¹ Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 145.

² «Аб правым ухіле ў КП(б)Б па нацыянальным пытанні», in: *Звязда*, 27.07.1929.

³ Tamtéž.

upřednostňování národních zájmů na úkor zájmů třídních a národního obsahu kultury na úkor jejího obsahu socialistického a nepřekračoval rámec neutrální konstatace, resp. objasnění tohoto pojmu. Teď, jak se uvádělo v jiném článku *Žviazdy* z listopadu r. 1929, se národní demokraticismus transformoval „v ideologii kapitalistických živlů, jež klade odpor a zpoza ochrany štítu buržoazního nacionalismu zápasí se socialistickým budováním“.¹ Čili národní náplň, resp. národní prvek je nyní ztotožněn s prvkem nacionalistickým a dokonce fašistickým (nacionalfašismus, *нацыянал-фашызм*) a získal v tomto kontextu ryze negativní konotaci nepřipouštějící žádnou škálu odstínů. Tento „nacionalistický“ nádech a spíše prvek měl být nyní aktivně potlačován ve vědě, kultuře, vzdělávacím systému a jiných odvětvích, kterých se dosud týkala bělorusizace. V souvislosti s tím se před stranickými organizacemi, jak již bylo řečeno, vytyčoval cíl zintenzivnění zápasu s národní demokracií a národním oportunistem (*нацыянал-апартунізм*). Druhé nebezpečí „velkoruského šovinismu“, o němž se mluvilo na začátku bělorusizace, ustupovalo v této souvislosti do pozadí a stávalo se druhotným ne-li zcela zanedbatelným motivem.

Na pozadí tohoto vyhroceného „zápasu s národním demokratickem“ byl v souladu s novými ideologickými tendencemi přehodnocen celkový vztah KS(b)B k běloruské inteligenci, a to především k jejím vedoucím představitelům, kteří se de facto stávali v rámci nastoleného třídního zápasu bezprostředními nositeli ideologie nacionáldemokratického, resp. později nacionálfášismu. V souladu se Zatonského stanoviskem a rovněž na základě stávajících klasifikací inteligence označila strana skupinu běloruských aktivních politických a veřejných činitelů a zároveň k nim názorově přidružené inteligence (viz Krynického a Zatonského klasifikace) za obzvláště nebezpečnou a přirovnávala zápas s ní k zápasu „s kulakem* a nepmanem**“.² Obvinění z národního demokratického se týkalo a zasahovalo nejen běloruské intelektuální špičky, ale také bezprostřední stranické činitele, již ideově koncipovali a prosazovali bělorusizaci na státní úrovni.

Neformální reakci samotných představitelů běloruské inteligence zachycuje přísně důvěrné hlášení jednoho z konfidentů, které mapuje přehled nálad národně demokratických minských kruhů v květnu r. 1930. Většina minské inteligence tiše protestovala proti útlumu

¹ Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 123.

* Kulak (кулак) je příslušník zámožnější vrstvy rolnictva

** Nepman (нэпман) je živnostník, drobný obchodník za období NEПу (Nové hospodářské politiky), vyhlášené od r. 1921 kvůli revitalizaci a liberalizaci hospodářské situací v SSSR (NEP byl ukončen v r. 1929).

² Р. П. Платонов, Н. С. Сташкевич, А. Н. Гесь, «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 123.

bělorusizace a s ním spojenému odvzduší třídní nenávisti a štvance na národní demokraty. Jejich nespokojenost ovšem nepřekračuje rámec neoficiálního osobního nesouhlasu. Někdy však tyto neformální rozhovory vedly k viditelným projevům protestu, kdy například zaměstnanci Akademie věd, Lidového komisariátu zemědělství a Komisariátu školství podávali hromadné výpovědi jako reakci na „shora“ prosazené odvolání dosavadního náměstka komisaře zemědělství Pryščepava, lidového komisaře školství Baľického a jiných vedoucích činitelů, jež KS(b)B označila za národní demokraty. Mnozí významní představitelé vědecké a umělecké inteligence, „kteří v osobním životě a na veřejnosti vždy mluvili a mluví bělorusky“, ovšem začali „oficiálně a s jízlivým úsměvem a také s přehnanou výslovností mluvit rusky (v internacionálním jazyce, jak tomu tito říkají). ‚Výsadu mluvit v národně demokratickém jazyce raději přenechám jiným‘ – jak se nechal slyšet v běloruském státním nakladatelství [белгиз] Čaržynsky.* Taková situace platí dodnes (Adamovič, Maruk, Mamčic, Anichovksy)“.¹ V závěrech konfidenta se uvádělo, že zápas s národním demokratismem hodnotí mnozí běloruští inteligenti jako zápas s bělorusizací, „zápas obecně s Bělorusy“ a současně jako návrat rusifikace.² Obecně však tyto protesty kromě již zmíněných ojedinělých případů nepřesahovaly rámec neoficiálního nesouhlasu a nepronikaly do dobového veřejného diskurzu v rámci médií apod.

Současně s ideologickou kampaní a v rámci zápasu s národní demokracií se uskutečňovala svérázná sanace ve věci bělorusizace nejangažovanějších státních úřadů, organizací a vysokých škol, která spočívala v co možná nejdůkladnější výměně jejich dosavadních zaměstnanců a vedení. V rámci této kampaně se například předpokládala úplná výměna vedení Lidového komisariátu školství a jeho podřízených poboček a nasazení „ideově ukázněných zaměstnanců“; kampaň zahrnovala výměnu vedení Běloruské státní univerzity a novin *Saveckaja Beľarus'*, uskutečnění čistky v řadách doktorandů vysokých škol a zaměstnanců redakcí novin atd.³ Zároveň se také na pozadí teoreticko-ideologického procesu uskutečňovaly faktické represe vůči významným politikům, vědcům, veřejným a kulturním činitelům, kteří se aktivně zúčastnili bělorusizace. Represe spočívaly ve vyloučení ze strany, pracovním přeřazení na nižší pozici, sociální degradaci, opakovaných zatčeních a následných popravách.

* Tento literární vědec a významný kulturní činitel je nám znám pod jménem U. Dzairžynsky (U. Dziaržynski, *Výpisy z běloruské literatury XIX. a XX. století*) viz У. Дзяржынскі, *Выпісы з беларускае літаратуры XIX і XX ст.*, Менск 1926.

¹ «Настроі ў грамадстве (гартаючы старонкі дакладаў “сакрэтнага супрацоўніка”», in: Р. П. Платонаў, *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск 2002, с. 177.

² Тамтэж, с. 181.

³ Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 137-138.

Tato kampaň zápasu s národní demokracií dále pokračovala a v r. 1930 dosáhla nové kvalitativní úrovně, kdy po řadě vyloučení ze strany a odvolání řady významných představitelů politických, vědeckých a kulturních elit, byla Sjednocenou státní politickou správou (*Аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне, АДПУ*) BSSR v čele s R. Rappoportem přeloženým z Moskvy „odhalena“ „národně demokratická, kontrarevoluční, protisovětská organizace“ *Svaz za osvobození Běloruska (Саюз вызвалення Беларусі, СББ, SVB)*.¹ Celkem bylo v souvislosti s kauzou SVB zatčeno 108 lidí, drtivou většinu z nich tvořili bývalí příslušníci běloruských eserů a významní představitelé běloruské inteligence (Lěsik, Nekraševič, Smolič, Łastoŭsky, Harecky, Baľicky, Žyľunovič, Kupała, Kołas a jiní), kteří se aktivně zúčastnili provádění politiky bělorusizace a někdy jí dokonce udávali směr. Hlavní „ústředna“ této zfalšifikované organizace se příznačně nacházela v Akademii věd Běloruska. Nejprísněji byli v této kauze, jež probíhala od prosince r. 1930 do března r. 1931 potrestáni vedoucí doboví politici a příslušníci komunistické strany, již se bezprostředně zúčastnili prosazování politiky bělorusizace (Baľicky, Žyľunovič, Adamovič, Pryščepaŭ).² Kauza SVB znamenala v podstatě přechod z roviny pouhé ideové kritiky národního demokratismu ve veřejném diskurzu, resp. stranických usneseních na rovinu faktických represí, jež provázela vyloučení ze strany, resp. propouštění z dosavadních pozicí a sociální degradace vedoucích politiků, státních a kulturních činitelů a jejich následné zatčení.

Na základě zpracování běloruských materiálů schválilo ÚKK VKS(b) v r. 1931 usnesení *Ve věci běloruských soudruhů* a *Ve věci běloruských národních demokratů*. V těchto usneseních namířených především proti konkrétním běloruským politikům (Čarviakoŭ, Ihnatoŭsky, Žyľunovič, Adamovič, Baľicky a jiní) se uvádělo, že tito činitelé nejen že ustoupili z pozic „bolševické národní politiky“, ale také kryli „kontrarevoluční činnost“ národních demokratů v Inbeľkultu, Běloruském státním nakladatelství, v celkovém systému přípravy a školení učitelů a v jiných odvětvích kultury, vzdělání a školství. Uvnitř samotné KS(b)B prosazovali tito vedoucí běloruští straníci „národně-oportunistickou linii“ a byli „nástrojem v rukách kontrarevoluční nacionalistické inteligence“.³ Tato adresná kritika vůči představitelům tak zvaného „národního“ křídla KS(b)B aktivně prosazujícímu bělorusizaci se ostatně objevuje již dříve, a to již v samotném referátu Zatonského z r. 1929. Vnitřní rozpor v řadách KS(b)B mezi internacionalisty (Knoryn, Krynický a jiní) a nacionalisty (Ihnatoŭsky,

¹ М. П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, У. І. Вышыньскі, *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2ч., Ч. 2.*, Мінск 1995, с. 148.

² O. Łatyszonek, E. Mironowicz, *Historia Białorusi od połowy XVII do końca XX wieku*, Białystok 2000, s. 159-160.

³ Р. П. Платонаў, *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск 2001, с. 23.

Čarviakou, Žyŭnovič, Baŭicky a jiní) se tak prohloubil a překročil rámec interních politických diskusí. V důsledku zahájeného zápasu s běloruským národním demokratismem bylo toto „národní“ křídlo KS(b)B dehonestováno a v důsledku následných represí rozvráceno, až konečně fyzicky zlikvidováno.

Ve stejném roce pak vychází kolektivní dílo dobových běloruských autorů „*Věda ve službách národně demokratické kontrarevoluce*“, kde byla celková koncepce protidemokratismu nejúplněji rozebrána a dostala vědecký základ.¹ Kolektiv autorů či jinak řečeno „pracovní četa Katedry marxismu-leninismu Institutu filosofie“ v této knize na řadě příkladů z odvětví jazykovědy, vlastivědy, muzejnictví, historie, etnografie, umění, publicistiky, hospodářských a jiných věd demonstruje škodlivost a nebezpečí dosavadního působení národního demokratismu ve vědě, literatuře a kultuře během bělorusizčního období. Autoři zde operují se stejnými výtkami, že přední běloruští činitelé přespříliš prosazovali národní svébytnost, odlišnost od Ruska a samostatný rozvoj z hlediska etnogeneze, historie, beztrídní povahy běloruského venkova, zdůrazňovali roli běloruské národní inteligence v procesu bělorusizace apod. V podstatě jsou zde vzati na mušku titíž představitelé běloruské inteligence, kteří již čelili v četných stranických usneseních obvinění z národního demokratismu (Nekraševič, Lěsik, Łastoŭski, Čvikevič a jiní). Nyní jsou tito „přeneseni“ na rovinu zdánlivé vědeckosti a kritizováni z pozice sovětské postbělorusizační vědy.

Konec bělorusizace a období let 1929 až 1933 je některými běloruskými badateli (Staškevič, Płatonaŭ, Gešová, Karol a jiní) spojován s první vlnou politických represí. V důsledku těchto represí a nastoleného ideologického obratu nepostupovala bělorusizace dále do každodennosti městského obyvatelstva, úřednictva a celkově širších vrstev obyvatelstva, protože byla ve svém průběhu náhle přervána.

V běloruských podmínkách postupoval následně zápas s národním demokratismem ze středu republiky do krajských a okresních center, kde byl ideově využit během potlačení odporu rolníků vůči narůstajícímu tempu kolektivizace jejich hospodářství. Ohlasy zápasu s národním demokratismem lze sledovat také v oblasti školství, vědy a vzdělání.

Ve státní správě, hospodářských, veřejných a stranických strukturách byla běloruština postupně znovu nahrazována ruským jazykem. V souladu s usnesením Byra ÚV KS(b)B z 8. března r. 1933 byla zpětně do ruštiny převedena agenda 2. Běloruské divize. Toto rozhodnutí bylo zdůvodněno prudkou změnou „národnostní skladby [armády] v důsledku jejího doplnění

¹ С. Я. Вольфсон, „*Навука*“ на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі, Т. 1, Менск 1931.

ruskými rudoarmějci a veliteli ovládajícími technické znalostmi a zároveň v důsledku reorganizace divize na divizi údernou.“¹

Tentýž jev byl pozorován v oblasti vzdělání a školství. Na Běloruské státní univerzitě, kam byli z Moskvy, Leningradu a jiných měst přeloženi noví přednášející jako „náhrada“ za nespolehlivé probělorusizační vyučující, již nebyla pro přijetí do pracovního poměru povinná znalost běloruštiny.² Na některých vyšších odborných školách pedagogických a nově vzniklých vysokých školách pedagogického zaměření v Gomelu, Mogilevu a Vitebsku odmítla již na začátku 30. let řada vyučujících přednášet v běloruštině.³ Poněkud delší trvání měla politika bělorusizace za zdi Pedagogické fakulty Běloruské státní univerzity, kde byl nadále zachován „vzor organizace celého studijního a vzdělávacího procesu v souladu s požadavky politiky bělorusizace,“ byť i zde někteří vysokoškolští učitelé na začátku 30. let přešli zpětně k výuce svých předmětů v ruštině.⁴ Spolu s nárůstem ideologického zápasu s národní demokracií byla na základních, vyšších odborných a vysokých školách další bělorusizační činnost potlačována a zároveň byly dosavadní výdobytky bělorusizace do značné míry eliminovány. Jakékoliv pokračování a další prosazování bělorusizačních opatření bylo na pozadí četných „odhalení“ nebo ideologických „rozkrytí“ obtížné, protože nyní mohl každý vyučující, a to na všech stupních školského systému, čelit obvinění ze sympatií k národnímu demokratismu nebo oportunistu. Například z oficiálních *Materiálů ke zprávě vlády BSSR XI. sjezdu Sovětů* se dozvídáme, že „na Gomelské vysoké škole pedagogické byla rozdracena národně demokratická kontrarevoluční skupina v čele s některými tamními učiteli; byli odstaveni národní demokraté, kteří stáli v čele Slucké vyšší odborné školy pedagogické. ... Je nutno si pamatovat, že veškerí ... oportunisté a národní demokraté sázejí nyní především na mládež a používají k tomu poslušárny vysokých a vyšších odborných škol, kde nadále vedou svá zinovjevovsko-trockystická a buržoazně-nacionalistická kontrarevoluční kázání. Existují fakta, že v důsledku poklesu ostražitosti některých vedoucích pracovníků těchto škol se tyto kontrarevoluční živlové zakopávají na našich vysokých školách. Je nutno zvýšit bdělost, aby byla včas odhalena a zamezeno podlé činnosti nepřítel.“⁵

Druhá stranická porada ve věci lidového školství uskutečněná v dubnu r. 1930 v Moskvě označila existenci odlišných vzdělávacích systémů v jednotlivých republikách za

¹ Citováno podle Л. Лыч, У. Навіцкі, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск 1996, с. 290.

² Е. Г. Андреева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 75.

³ Тамtéž, с. 76.

⁴ Е. Г. Андреева, Л. М. Лыч, *Шляхі сталення. Да 70-годдзя Вышэйшага педагагічнага інстытута ў Мінску*, Мінск 2001, с. 79.

⁵ *Матэрыялы к дакладу ўрада БССР XI з'езду саветаў*, Мінск 1935, с. 202-203.

nevhodnou, čímž byla zahájena unifikace jednotlivých školních a vzdělávacích systémů na sovětském základě.¹

V souladu s usnesením Rady lidových komisařů BSSR *O změnách a zjednodušení běloruského pravopisu* schváleném o několik let později 26. srpna r. 1933 se dosavadní běloruský pravopis do značné míry co se morfologické a syntaktické stránky týče přiblížil k jazyku ruskému. V samotném usnesení se uvádělo, že cílem reformy je mimo jiného zrušení umělé bariéry vytvořené národními demokraty „mezi ruským a běloruským jazykem“.² Kromě toho byla pod záminkou očištění běloruštiny od „buržoazních vulgarismů“ nahrazena řada dosavadních běloruských slov a termínů slovy ruskými, v důsledku čehož ztrácela bělorušтина dosavadní svéráznost a možnou rezistenci vůči asimilaci ze strany ruštiny. Tento projekt reformy byl připraven Institutem jazykovědy pod vedením zvláštní komise byra ÚV KS(b)B v čele s předsedou SNK BSSR M. Haľadzedam. Schvalování konečné verze projektu probíhalo mezi 29. červnem a 4. červencem r. 1933 hlasováním o každém bodu změněného pravopisu, jež se dělo za přítomnosti nevelké skupiny vědců a spisovatelů.³ Důležité však bylo to, že k práci na reformě běloruštiny a jejímu následnému schválení nebyli připuštěni vedoucí vědci a spisovatelé „národně demokratického“ zaměření (Taraškevič, Lěsik, Nekraševič, Kupaľa a jiní), jejichž k r. 1930 rozpracovaný projekt *Běloruského pravopisu* nebyl v důsledku zahájených represí a „národně demokratického“ složení této dosavadní pravopisné komise Inbeľkultu schválen. Právě proto poskytují tyto události důvod k tvrzení o tom, že stávající reforma běloruského pravopisu byla vypracována v rámci totalitního přístupu státu k vědě a jeho selektivní volby úzké skupiny schválených a stranou adjustovaných „ideologicky ukázněných“ a straně loajálních dobových odborníků a spisovatelů.

Podle Ľ. Ľyče byla hlavní podstatou této reformy právě účelová asimilace dosavadního běloruského jazyka.⁴ Toto tvrzení má svou logiku a je zcela opodstatněné. Pokud se podíváme na argumentaci protivníků dosavadní podoby běloruštiny včetně jejího pravopisu a zavedené slovní zásoby, spatříme zde jasný odraz „velkého zlomu“ v ideologii. Během obecného shromáždění běloruských spisovatelů pořádaného ve dnech 11., 13. a 15. ledna r. 1933 Institutem jazykovědy Akademie věd Běloruska a Svazem sovětských spisovatelů BSSR byla pronesena řada projevů podporujících změny v pravopisu. Zvláštní pozornost zde zasluhuje argumentace A. Aleksandroviče, který uváděl, že „záškodnictví národních demokratů se nejvýrazněji projevilo právě na jazykovědné frontě. Na tuto frontu vyslala

¹ Ľ. Ľыч, У. Навіцкі, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск 1996, с. 277.

² Citováno podle Ľ. Ľыч, У. Навіцкі, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск 1996, с. 293.

³ Tamtéž.

⁴ Ľ. Ľыч, *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: Ідэалагічны аспект*, Мінск 1993, с. 16.

běloruská kontrarevoluce své téměř nejlepší síly a jazykovědné instituce byly v podstatě hlavními citadelami kontrarevoluční činnosti. ... Národní demokraté zaváděli do současné běloruštiny archaismy z Litevské matriky,^{*} z Biaryndova slovníku,^{**} z různých středověkých dokumentů a bojovali za odtržení [běloruského] jazyka od života, od mluvy proletáře a pracujícího rolnictva; odhodlaně z jazyka eliminovali prvky internacionalismu a zápasili se sovětismy, což jsou slova zrozená proletářskou revolucí, a jsou to slova stejnorodá s jazykem ruským.“¹ Od tohoto projevu se jakkoliv zásadně neodlišovala ani jiná stanoviska spisovatelů přednášejících během shromáždění a rovněž jiných dobových činitelů zapojených do štafety zápasu s národním demokratismem.

Celkově je zarážející ta rychlost, s jakou vstoupila v platnost nová reforma běloruského pravopisu. V oblasti školství se mělo v souladu s touto reformou vyučovat již necelý měsíc po jejím schválení, a to od 15. září školního roku 1933/34, nehledě na to, že podle některých běloruských badatelů neexistovalo pro její uplatnění na školské půdě patřičné materiální zabezpečení, ani nebyli vyškoleni odborníci, resp. školní personál.² Podle údajů E. Andreevovy čerpaných z oficiální stranické dokumentace se zavádění této reformy setkávalo s případy protestu ze strany jednotlivých školních učitelů, a to především učitelů běloruského jazyka a literatury. Ovšem krajské a okresní pobočky Lidového komisariátu školství vyžadovaly přísné dodržování tohoto nového usnesení SNK ve věci reformované běloruštiny.³ Zároveň v souladu s usnesením sjednoceného pléna ÚV a ÚKK KS(b)B konaného v únoru téhož r. 1933 měla být důkladně zrevidována dosavadní národnostní struktura školy za účelem zvýšení počtu škol ruských.⁴ Od r. 1933/34 proto současně sledujeme proces poklesu počtu škol s běloruským jazykem výuky v celorepublikovém měřítku, a to s tím odůvodněním, že vinou národních demokratů bylo dosavadní množství ruských škol neoprávněně redukováno na minimum a ruské děti tak byly nuceny navštěvovat školy běloruské. Hlavním a prioritním cílem školní správy byla proto na dané etapě svérázná kompenzace stavu ve školství „způsobeného“ bělorusizací, což v oficiální formulaci znělo

* Litevská matrika (*Літоўская метрыка*) je státní archiv správy Velkoknížectví litevského. Obsahuje dokumenty, jež ilustrují politické, sociální a hospodářské dějiny Velkoknížectví. Matrika zároveň obsahuje dokumenty právní, náboženské a jiné povahy z období 14. až 18. století. Knihy Matriky se dělí na sborníky obsahující veřejné a soudní záležitosti (velkoknížecí privileje, statuty, usnesení sejmu atd.), knihy zápisů (velkoknížecí gramoty), pozemkové knihy, daňové knihy, velvyslancecké knihy a řadu dalších. Převažujícím jazykem dokumentů je do začátku 18. století bělorušтина, pak polština a latina.

** Biarynda Pamva (zemřel r. 1632). Významný činitel východoslovanské kultury, učenec, tiskař, rytec, spisovatel.

¹ Л. Лыч, *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: Ідэалагічны аспект*, Мінск 1993, с. 18.

² Л. Лыч, У. Навіцкі, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск 1996, с. 293.

³ Е. Г. Андрэева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 140-141, 189.

⁴ Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 317.

jako „rozšíření sítě ruských škol v takové míře, aby jí bylo možno podchytit v plném rozsahu všechny děti, jejichž mateřštinou je ruština“.¹ Tyto události, a to prosazování pravopisné reformy a konceptuální řešení rozšíření počtu škol s ruským jazykem výuky schválené únorovým zasedáním vlády, dovoluují tvrdit, že školní rok 1933/34 je klíčovým mezníkem v dekonstrukci bělorusizace v školním odvětví.

Pokud se ovšem podíváme na dopad tohoto oficiálního usnesení v praxi, zjistíme, že ještě v r. 1938/39 se podle údajů uváděných některými běloruskými badateli učilo v ruských školách pouze 6,6% celkového počtu žáků 5. až 10. třídy. Ostatní žáci (93,4%) navštěvovali školy s běloruským jazykem výuky. Tento počet začal klesat teprve od r. 1939/40, kdy již jen 88% celkového počtu žáků chodilo do běloruských škol.² Bez předběžného všestranného rozboru relevantních dobových a archivních materiálů nemůžeme jednoznačně tvrdit, co stálo v pozadí tohoto nijak zvláště dramaticky neklesajícího počtu škol s běloruským jazykem výuky. Můžeme ovšem na základě uskutečněného bádání předpokládat, že jedním z možných důvodů této relativní stability je úspěšnost a vhodnost předchozích bělorusizačních opatření, která se za podpory běloruských učitelů a na pozadí přijetí většinovým obyvatelstvem relativně úspěšně v základním školství ujala a nyní byla takovým způsobem fruktifikována. Ostatně počet běloruských škol začal skutečně klesat teprve se zavedením zvýšeného počtu povinných hodin výuky ruského jazyka a literatury ve školách s běloruským jazykem výuky od r. 1937/38. Tento počet povinných hodin tvořil v městské běloruské základní škole 1 720 výukových hodin za rok a ve vesnické základní škole pak dokonce 1 734 hodin. Povinná výuka běloruštiny a běloruské literatury v městské základní škole s ruským jazykem výuky tvořila ovšem pouze 1 320 hodin za rok a ve vesnické škole pak pouze 1 292 hodin čili pro studium běloruštiny bylo vyhrazeno značně méně hodin povinné výuky než pro studium ruštiny.³

Průběh bělorusizace se zrcadlí v osudech námi rozebíraných školních učebnic, které tak otevřeně nabourávaly představu o odvěké soudružnosti sovětských národů, jejichž osud našel své naplnění ve svorném budování socialistické budoucnosti. Všechny zkoumané učebnice pak spolu se souvisejícími zeměpisnými mapami budou od školního roku 1930/31 staženy z programu a během r.1937 budou zničeny podle nařízení Hlavní správy ve věci literatury a nakladatelství BSSR (Haloŭitbeŭ) č.33 *Seznam literatury podléhající konfiskaci*

¹ Citováno podle E. Г. Андрэва, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 189.

² Г. Р. Сянькевіч, А. В. Трухан, З. М. Ціток, *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск 1993, с. 317.

³ Tamtéž.

z knihoven určených veřejnosti, školských institucí a knižního obchodu z 3. června r.1937.¹ Jiné učebnice budou kompletně přepracovány (staženo bylo 11 titulů z celkového množství 54 učebnic určených pro základní školu, 18 jich bylo přepsáno nanovo a ostatní důkladně přepracovány) v důsledku toho, že podle názoru stranického vedení, které nyní pevně určovalo náplň a rozsah výuky, byl obsah těchto učebnic příliš těsně spojen s národními běloruskými prvky a jen nepatrně reflektoval příslušnost Běloruska k celostátnímu útvaru SSSR.² Dobové tiskoviny a především odborný školský časopis *Ašveta*, který se nyní v duchu doby jmenoval *Komunistická výchova* (“*Камуністычнае выхаванне*”), hýřil články kritizujícími přítomnost národně demokratického živlu v dosavadních školních učebnicích a programech. (Tento nový název zdůvodňovala redakce tím, že starý název “*асвета*” čili „*osvěta*“ již nereflektuje současnou dobu vyhoceného třídního zápasu a neodráží také třídní princip ve vzdělání čili je příliš neutrální.³) Tato kritika byla mimo toho podporovaná ještě tím, že řada autorů učebnic, včetně akademika Pičety jakož i většiny jiných významných reprezentantů běloruské inteligence, spadala do kategorie představitelů „národního demokratického“ a byli pronásledováni a perzekvováni.

Předměty dějepis a zeměpis Běloruska, které byly během bělorusizačního období vyučovány ve školním programu samostatně, byly od r. 1932/33 již pouhou součástí celosvazových učebnic a na základě usnesení Vsesvazové komunistické strany schváleného v únoru následujícího r. 1933 *O učebnicích pro základní a střední školu*⁴ se prováděla unifikace studijních materiálů a učebnic, čímž bylo dosaženo potlačení prvků národního svérázu.

Je zajímavé, že nehledě na faktické zastavení v praxi, žila bělorusizace i dále ve veřejném diskurzu dobových médií a zaujímal zde během několika následujících let jedno z významných míst. V již zmíněném klíčovém článku *Звязды O pravé úchylce v KS(b)B v národní otázce* z r. 1929 se, jak již bylo řečeno, zdůrazňoval výjimečný charakter

¹ А. Лукашук, „421° паводле Галоўліту“, in: *Спадчына*, № 3, 1996, с. 71-91.

² Dosavadním učebnicím se zároveň vytýkalo, že nepatrně reflektují třídní zápas a vítězství socialistického společenského řádu nad řádem kapitalistickým, viz А. Платун, «Культстроительство в БССР за 40 лет», in: *Просвещение национальностей*, № 1, 1931, с. 18. Kromě toho obsahovaly dosavadní učebnice řadu tvrzení, která nemohla projít pozdější ideologickou kontrolou. Např. v učebnici zeměpisu pro základní školu se uvádělo: „U nás v Bělorusku téměř nejsou vesnice s dlážděnými ulicemi a ve městech také nejsou všechny ulice zpevněné dlažbou. Jsou však země, kde nejen města, ale i vesnice nic nevědí o neodbytné špíně na podzim. Takové vesnice lze spatřit v Německu, Francii, Anglii a jiných zemích, kde jsou lidé bohatší a uvědomělejší.“ (М. Грамыка, *Пачатковая география*, Менск 1928, с. 13.) anebo zmínka o běloruském duchovním Bžastoŭským, který na svém statku Paŭlaŭ osvobodil v r.1759 všechny své rolníky, věnoval jim půdu a vyhlásil republiku, jejíž ústavu potvrdil Sejm (existovala do r. 1824). V Paŭloŭské republice existovaly nemocnice, školy a lidé „žili svobodně a bohatě“, zatímco Rusko „prožívalo nejhorší období nevolnictví“. (viz А. А. Смоліч, *Географія Беларусі*, Мінск 1993, с. 227-228.) a jiné.

³ «За камуністычнае выхаванне», in: *Камуністычнае выхаванне*, № 1, 1930, с. 4.

⁴ Е. Г. Андрэева, *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск 2001, с. 193, 198.

bělorusizace a vytyčoval se cíl „zintenzivnění [jejího] tempa“.¹ Tyto a podobné příklady byly velmi frekventované. Bělorusizace a s ní spojené jednotlivé příklady z praxe se nyní v médiích uváděly pod takovým typickým titulkem, jako například *Ten, kdo neuskutečňuje bělorusizaci, pomáhá třídním nepřátelům* nebo *Rozhodným provedením bělorusizace silněji udeříme na národní demokracii* apod.² Ještě v r. 1931 byl v *Kamunistyčnym vychovańni* publikován referát významného dobového straníka M. Haładzeda. Projevy v důsledku třídního zápasu vyhoceného národního demokraticismu, který se obléká do národního lidového kroje a působí zpoza národního štítu, byly Haładzedam považovány za diskreditaci politiky bělorusizace, která přesto musí pokračovat zrychleným tempem i nadále.³ Metody realizace tohoto projektu byly však nyní poněkud jiné. Předseda SNK BSSR Haładzed vyzýval k zastavení agitace ve prospěch běloruštiny a místo toho navrhoval kontrolu již dosažených úspěchů, přičemž „pokud bude ze strany té které organizace nebo zaměstnance zjištěn nedbalý postoj vůči této nejdůležitější direktivě strany a sovětské vlády, budeme [je] muset seřezat jak se patří. Ty, kdo zaostávají, budeme bít.“⁴ (Můžeme dodat, že na pozadí zahájených perzekucí a často fyzických represí vůči zaměstnancům podezřelým ze sabotování státních zájmů se již nezdá být jistá symboličnost tohoto výroku tak vzdálená realitě.)

Většina zmínek o bělorusizaci se ovšem v dobovém tisku a oficiální dokumentaci stranické provenience z let 1929 až 1933 omezovala na vysvětlení podstaty třídního zápasu a jiná ideologická prohlášení. Jakékoliv věcné, resp. statistické údaje ohledně průběhu bělorusizace, jak je známe z předchozích let, jsou zastoupeny velmi poskrovnu anebo zcela chybí.⁵

Velmi důležitá byla tak zvaná veřejná pokání předních představitelů běloruské inteligence a státních politických činitelů, k nimž docházelo v důsledku zdrcující kritiky obsažené ve zprávě Zatonského. Ostatně tyto projevy sebekritiky nebyly ojedinělou

¹ «Аб правым ухіле ў КП(б)Б па нацыянальным пытанні», in: *Звязда*, 27.07.1929.

² Viz například *Звязда*, 23.11.1929. a jiné.

³ М. Галадзед, «“Аб нацыянальнай політыцы, аб нацыянал-дэмакратызме і барацьбе з ім і аб беларусізацыі.” (З дакладу на X Усебеларускім з’ездзе саветаў)», in: *Камуністычнае выхаванне*, № 2, 1931, с. 14-17.

⁴ Тамтэж, с. 17.

⁵ Viz například *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага камітэту КП(б)Б: Да XIII З’езду К.П.(б)Б*, Менск 1930; «Аб культурным будаўніцтве БССР. Пастанова аб’яднанага пленуму ЦК і ЦКК КП(б)Б», in: *Камуністычнае выхаванне*, № 3, 1932, с. 12-22; А. Некрашэвіч, «XVI з’езд УсеКП(б) аб нацыянальным пытанні», in: *Камуністычнае выхаванне*, № 9-10, 1930, с. 81-87; *Ітогі і бліжэйшыя задачы правядзення ленінскай нацыянальнай палітыкі ў БССР (Пастановы аб’яднанага пленума ЦК і ЦКК КП(б)Б)*, Менск 1934; *Нацыянальная палітыка камуністычнай партыі*, Менск 1930; «Рэзолюцыя Пленуму ЦК КП(б) – кастрычнік 1930г., прынятая па дакладзе тав. Гея. “Аб нацыянальным пытанні”», in: Ш. А. Будзін, *Нацыянальнае пытаньне. Выбраныя пастановы Комінтэрна, УсеКП(б) і КП(б)Б і паасобныя творы і выступленьні на парт. з’ездах У. І. Леніна і І. В. Сталіна па нацыянальнаму пытанню*, Менск 1932, с. 304-314.

iniciativou jednotlivců, ale měly širokou podporu v rámci provozování tak zvané „proletářské sebekritiky“, jejíž zintenzivnění nejednou důrazně požadovaly stranické rezoluce.¹ K těmto projevům veřejného flagelantství v tisku patří, například, dopis příslušníka ÚV KS(b)B U. Ihnatoŭského uveřejněný v *Žviazde* 28. září r. 1929, v kterém tento významný státník a vědec uznává mimo jiné „ideologické chyby a faktické nedostatky“ ve své knize *Dějiny Běloruska XIX. a začátku XX. století*.² Druhý dopis podobné povahy *Před stranou se bezvýhradně vyznávám z těžkých provinění* pak Ihnatoŭský zveřejnil v těchže samých novinách 12. prosince r. 1931.³ Několik měsíců po publikaci prvního dopisu bude v novinách *Rabočij* («Рабочий») z 21. prosince r. 1929 publikováno prohlášení Ž. Žyŭnoviče.⁴ Tentýž článek byl bez krácení přetištěn v *Žviazdě* a měl příznačný název *Moje chyby a jejich kořeny*. Tento spisovatel a státník se veřejně distancoval od své dosavadní činnosti a dříve zastávaných názorů a zároveň uváděl jejich podrobné vysvětlení. Současně kritizoval svou tvorbu. Uváděl, že tyto nacionalistické chyby byly způsobené těsnou spoluprací s „národně demokratickým okolím“ a rovněž nedostatečnou vazbou na dělnické a rolnické masy. Do budoucna sliboval Žyŭnovič odčinit chyby, jichž se dopustil, a to v souladu se zájmy strany, jež pokládá za ty nejvyšší.

Jak uvádí ve své sbírce publikovaných archiválií R. Płatonaŭ, doprovázel veřejné pokání Žyŭnoviče ve stejném čísle novin jiný, redakční článek *Vítězství bolševické nesmiřitelnosti*, který měl podle tohoto běloruského badatele klíčový význam pro pochopení dalších cest rozvoje a transformace názorových postojů strany vůči národní běloruské inteligenci a dosavadních ideologických priorit v rámci bělorusiužace. Žyŭnovič jakožto podle názoru redakce jeden z hlavních ideologů národně demokratické odchyly v KS(b)B, konfrontoval redakci již dlouhou dobu se „svou národně demokratickou linií, se svou linií nebolševickou, linií protistranickou“.⁵ Proto považuje redakce toto Žyŭnovičovo veřejné pokání za vítězství stranické ideologie ÚV KS(b)B. Nicméně se dále uvádělo, že prohlášení tohoto spisovatele a straníka neodvolává stále naléhavou aktualitu zápasu s národní demokracií a podobnými jimi donedávna zastávanými názory. A podobně ani samotné prohlášení nesmí ukolébat zápal pokračujícího zápasu. Nakonec se v článku zdůrazňovalo, že toto prohlášení je pouze prvním krůčkem k návratu tohoto činitele k opravdové stranické linii,

¹ Viz například *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага камітэту КП(б)Б: Да XIII 3'езду К.П.(б)Б*, Менск 1930, с. 124-130.

² Р. П. Платонаў, *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск 1999, с. 83-84.

³ В. Ігнатоўскі, “Цяжкую віну перад партыяй прызнаю безагаворачна”, in: *Звязда*, 12.12.1930.

⁴ ««В ЦК и ЦКК КП(б)Б», «Рабочий», 29 декабря 1929г.», in: Р. П. Платонаў, *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск 1999, с. 178-184.

⁵ Citováno podle Р. П. Платонаў, *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск 1999, с. 177.

neboť strana bude potřebovat nové a nové důkazy jeho loajality v podobě nových projevů sebekritiky, předvádění zápasu v praxi apod.¹ Je nutno říci, že tento obsah redakčního článku, jenž zde prezentujeme v koncentrované formě, skutečně v kostce nastiňuje další směr ideologického rozvoje strany v rámci jejího přehodnocení dosavadních vztahů s národní běloruskou inteligencí v rámci politiky bělorusizace a směrů této politiky. Podobná přiznání ostatně sepisovali i jiní významní státní a straníční činitelé (např. Čarviakoŭ zveřejnil v *Žviazdě* z 27. prosince r. 1929 článek *Bolševickou sebekritikou odhalíme své chyby a ještě více zocelíme své řady k zápasu za socialismus*²) a zároveň představitelé běloruské umělecké inteligence z řad spisovatelů (například J. Kołas, J. Kupała, Ž. Biadulia a jiní). Je zde nutno dodat, že sebekritiku uskutečněnou na povel strany zveřejnili především a pouze ti komunističtí předáci, již představovali tzv. „národní“ křídlo v řadách KS(b)B a nyní na ně cílila ideologická kritika. Většina z veřejně se kajících představitelů běloruské umělecké inteligence však stranickou příslušnost neměla. Zatímco většiny představitelů běloruských spisovatelů, kteří tyto dopisy podepisovali a zveřejňovali (taková pokání a vyznání z loajality vůči stávající vládě je ostatně příznačné pouze pro spisovatele, resp. básníky), se represe nedotkly nikterak závažně, vedoucí straníky nezachránilo veřejné pokání před vyloučením ze strany, sociální degradací, následným zatčením a těmito tísnivými okolnostmi vynucenou sebevraždou.

Beze změny nezůstal ani samotný princip korenizace. V důsledku vyhroceného zápasu s třídním nepřítelem byla korenizace v řadách vysokoškolských studentů, již dosud uskutečňoval Lidový komisariát školství, podrobena ostrakismu. Jak se například uvádělo v *Zemědělských novinách* («*Сельскохозяйствянная газета*») z 27. září r. 1929, Lidový komisariát školství „ve svých zprávách se zvláštní satisfakcí uváděl nárůst počtu ‚Bělorusů‘ obecně, nikoliv nárůst proletářské vrstvy vysokoškolských studentů“.³ Tyto teď už „nacionalistické snahy“ Lidového komisariátu a také jeho „oportunistická podstata“ byly nyní podrobena veřejné kritice. Kompletace čili korenizace Akademie věd, Lidového komisariátu školství a jiných vysokých škol a vědecko-výzkumných organizací etnickými „Bělorusy“ bez třídní příslušnosti byla považována za „uskutečnění teoretických nacionálně demokratických

¹ Citováno podle Р. П. Платонаў, *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск 1999, с. 177-178.

² А. Р. Чарвякоў, „Большавіцкай самакрытыкай выкрыем свае памылкі і яшчэ больш загартуем свае рады для барацьбы за сацыялізм“, in: *Звязда*, 27.12.1929.

³ «Артыкул у „Сельскохозяйствянной газете“ аб праваапартуністычных і нацыяналістычных скажэннях у лдейнасці Наркамсветы БССР, „Політика і людзі“, 27 верасня 1929г.», in: Р. П. Платонаў, *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск 1999, с. 143.

teorií v praxi“.¹ Zde uvedené citace a příklady svědčí především o změně dosavadních priorit a náplně korenizace, kdy původní místo národního prvku nyní zaujímal a byl preferován především prvek třídní. Ostatně národnostní skladba na konci 20. a začátku 30. let byla charakteristická snížením počtu etnických Bělorusů v některých státních a stranických organizacích v důsledku rozpoutaného „zápasu s buržoazní národní demokracií“ v řadách jejich zaměstnanců a následných zatčení. Během této doby byli na vedoucí pozice prosazováni především představitelé ruského a židovského etnika.

Útlum bělorusizace v dobovém BSSR je ohlasem a reakcí na změnu dosavadních priorit a ideologického klimatu během Stalinem vyhlášeného „velikého zlomu“. Na konci bělorusizačního období a současně počínaje koncem r. 1929 bude nebezpečí „místního nacionalismu“, „oportunismu“ a kontrarevoluce ze strany tak zvaných běloruských národních demokratů posuzováno jako již ve skutečnosti hrozící nebezpečí volající o nápravu, resp. potlačení. Tato hrozba tak zvaného národního demokratismu a pravého oportunismu povede k zastavení procesů nastolených bělorusizací a dokonce k její dekonstrukci.

Stranou vyhlášené nebezpečí národní demokracie se sledovalo v jednotlivých kontrarevolučních tendencích ve školství, vědě, literatuře, dosavadní „záškodnické“ činnosti osob z intelektuálních a stranických kruhů apod., kdy tyto spočívaly v přílišném zdůrazňování národního běloruského prvku. „Národní uvědomění“, o němž se dříve ve zprávách NKA hovořilo jako o čemsi hodnotném a narůstajícím, se nyní stalo „nacionalismem“ a bylo pranýřováno. Nejdéle se bělorusizace udržela v odvětví základního školství, v oblasti vyššího odborného a vysokého školství lze sledovat proces dekonstrukce bělorusizace již od začátku 30. let, a to bezprostředně spolu se změnou celkové rétoriky a ideologického klimatu doby. Ve státní správě byl patrný postupný návrat k ruštině provázený současným vytlačováním běloruštiny z veřejného diskurzu. Přední představitelé bělorusizace čili významní zástupci běloruské inteligence a vedoucí straničtí činitelé prosazující bělorusizaci na jejích různých úrovních byli v důsledku zahájené ideologické kritiky z přelomu 20. a 30. let pronásledováni a perzekvováni.

¹ А. Яворскі, „Падрыхтоўка навуковых кадраў паводле шкодніцкага пляну нацдэмаў“, in: *Камуністычнае выхаванне*, № 2, 1931, с. 33.

Závěr

Bělorusizaci patřilo významné místo v běloruských dějinách. Politika bělorusizace, resp. korenizace vznikla na základě strategických cílů ústřední celostranické komunistické organizace (RK(b)B) a měla svým provedením v Bělorusku, obdobně jako v jiných etnicky neruských republikách nebo regionech, upevnit nejistou stabilitu nově ustavené sovětské vlády a sovětského státu, a to za cenu řady ústupků (spočívajících de facto v podpoře narůstajícího národního hnutí) vůči jednotlivým republikám a národní inteligenci, jež v běloruských podmínkách hrála obzvláště velkou úlohu. Podpora dovršení procesů formování jednotlivých národů ze společností na úrovni etnických skupin v rámci na území SSSR uskutečňované národní politiky (včetně té bělorusizační) v kontextu dobové ideologie komunismu a proletářského internacionalismu je bezesporu jedním z paradoxů sovětského období. Během období bělorusizace se totiž setkávaly a střetávaly dvě protichůdné tendence, a to tendence k upevnění sovětské moci a socialistického uspořádání podporované dobovou komunistickou stranou a druhá tendence, která pak spočívala v prosazování a rozšiřování národní běloruské identity na základě vymezení prvku národního svérázu, jež zase vycházela především z prostředí běloruské národní inteligence. První z těchto tendencí kladla do středu zájmu otázku socialistických třídně podmíněných vztahů, zatímco ta druhá zdůrazňovala především národní vazby napříč běloruskou společností. Prosazování národního jazyka do všech sfér společenského života spolu s intenzivním rozvojem národní kultury, vědeckých pronárodních studií a současným prosazováním představitelů místních etnik na vedoucí státní a úřední pozice v rámci národní politiky mělo ovšem zajistit přibližování sovětské vlády etnicky neruskému obyvatelstvu republik a zajistit jejich následnou integraci a sovětizaci.

Spolupráce s běloruskou národní inteligencí v průběhu bělorusizace, jež byla iniciována a v praktické rovině podporována samotnou komunistickou stranou, měla vynucenou povahu kvůli tomu, že dobová komunistická strana nedisponovala dostatečným množstvím vlastních prokomunistických kádrů, které by mohly tuto národní politiku suverénně uskutečnit. Cesta k výchově nové prokomunistické generace běloruské národní inteligence čili „nových budovatelů komunismu“ již byla v rámci politiky korenizace nastolena, momentální přetrvávající akutní nedostatek inteligence ovšem komunistické straně nedovoloval během politiky bělorusizace upustit od spolupráce s běloruskou národní inteligencí. Ale běloruská národní inteligence se často nacházela na jiných pro stranu nezřídka ideologicky nepřijatelných pozicích. Inteligence však reagovala na vyřešení národní běloruské otázky, kterou komunistická strana nabízela ve formě bělorusizace, což ji motivovalo, aby se

zúčastnila tohoto běloruského „kulturního budování“ ve všech jeho projevech (podpora rozvoje vzdělání a vědy v běloruském jazyce, tvorba umělecké produkce v běloruštině, prosazování běloruštiny na různých úrovních veřejného diskurzu apod.). Běloruská národní inteligence, která hrála v politice bělorusizace úlohu „tažného koně“, v ní tedy spatřovala možnost aktivně se zúčastnit národotvorných procesů („národního obrození“) běloruského národa intenzivně podporovaných na celostátní úrovni SSSR. Zde je ovšem nutno symbolicky rozlišovat mezi několika rovinami běloruské národní inteligence podporující a prosazující bělorusizaci. Jedná se o tak zvanou „vysokou“ inteligenci čili o aktivní veřejné a politické činitele, vědecké špičky, uměleckou inteligenci, která často tvořila a určovala samotnou koncepci a náplň bělorusizace v jednotlivých odvětvích dobového společenského, politického, vědeckého, kulturního a uměleckého života. Druhá skupina tak zvané „nižší“ (*нізавая*) inteligence či spíše běloruské národní inteligence širší úrovně se skládala z odborných kvalifikovaných pracovníků (především učitelstvo a jiní). Tato část inteligence bělorusizaci podporovala a prosazovala ji v bezprostřední praxi (např. v školském systému apod.).

Komunistická strana vyžadovala v procesu bělorusizace bezprostřední podřízení celé inteligence straně a proto nepřipouštěla její podíl na rozhodování ohledně dalších směrů národní politiky, a ani nepřipouštěla spolupráci na úrovni vládních rozhodování. Přitom KS(b)B měla svou klasifikaci běloruské národní inteligence na základě poměrování její „užitečnosti“ v procesu uskutečňování bělorusizace a možnosti její následující sovětizace. Nutnost této striktní diferenciacie inteligence a separovaného přístupu k ní ze strany KS(b)B byla vyvolána objektivní nutností zachovat dominantní postavení komunistické strany, a to jak v politice bělorusizace, tak v jiných rozhodnutích na státní úrovni, která nesměla být kontaminována vlivem běloruské národní inteligence, tím spíše inteligence potenciálně sjednocené na základě společného běloruského „národního zájmu“, který nepředpokládal a nemusel nutně zahrnovat prvek komunistický, prvek třídního dělení dobové běloruské společnosti.

Komunistická strana však v průběhu bělorusizace narazila na inteligenci, která dávala bělorusizaci svérázný národní obsah. Projevovalo se to například v přístupech ke konstruování nové běloruské identity exemplárně představené v běloruských školních učebnicích. Tato se zakládala na zdůrazňování běloruské svébytnosti včetně dlouhého samostatného a na sousedních zemích (především Rusku) nezávislého dějinného rozvoje. Zvláštní pozornost je v dobových učebnicích (a to nejen dějepisu), jež byly současně (a především) samostatnými vědeckými studii používanými v důsledku specifík doby jakožto řadové učebnice pro žáky starších tříd a studenty, věnovaná historické argumentaci. Dějinné

vědomí mělo stmelit běloruský národ na základě jeho příslušnosti ke společnému dědictví minulosti a dodat mu historickou argumentaci pro svéprávnou existenci. Ústřední místo v této koncepci patřilo zdůrazňování samostatnosti a svébytnosti běloruského rozvoje v dějinách. Koncepce běloruských dějin sahala k počátkům vlastní běloruské státnosti již od dob Polockého knížectví. Důležitou úlohu zároveň v běloruské historii odehrávalo období Velkoknížectví litevského jakožto období bělorusko-litevského státu a období celkové kvintesence a vrcholu dobového rozvoje běloruských zemí. Zde se nejvýrazněji projevovala celková evropskost a *běloruskost* dějin, která se zdůrazňovala na příkladech existující dobové legislativy a státního uspořádání, návaznosti na reformaci, existenci městské samosprávy apod. Na druhou stranu byla velká pozornost věnována vysvětlení důvodů, jež vedly k potlačení běloruského kulturního a dějinného rozvoje v důsledku často téměř stoletých epizod rusifikace a polonizace běloruských území. Příslušnost běloruských zemí k Rzeczpospolitej anebo k Ruské říši zde byla posuzována především ze „sobeckých“ pozic subjektu běloruského národa a na základě vyhodnocení důsledků dominantních vlivů těchto státních útvarů na jeho samostatný rozvoj a svéráz v průběhu dějin. Současně byla řadou těchto badatelů dodávána historicky podložená argumentace pro odmítání jak mocenských nároků Ruska a Polska na běloruská území, tak především argumentace proti možnému zamítání, resp. upírání běloruskému národu jeho svébytnosti a práva na plnohodnotnou existenci, jež se pak doplňovala jazykovědnou, etnografickou a jinou argumentační složkou. V běloruských dějinách se současně vytyčovala symbolická centra (a to jak místa, tak události) a postavy běloruského národního kulturního a historického rozvoje, který se vztahoval a v celém průběhu dějin inklinoval především k západoevropským vzorům a hodnotám, zařazoval se do širšího evropského kontextu.

K základům této běloruské národní identity zároveň patřilo vymezení kulturního, etnického, jazykového, etnografického, zeměpisného a jiného běloruského svérázu, který se dokonce promítal do koncepce jedinečné etnogeneze Bělorusů, a to všechno na základě vymezování běloruského národa vůči národům jiným, přičemž nikoliv řadově vůči všem zeměpisným sousedním státům (např. zemím pobaltským), ale především vůči těm, kdo představoval a během předchozích století naplňoval potenciální hrozbu pohlcení v podobě asimilace, kulturní nadvlády a dominance (tj. především Polsku a Rusku). Tato koncepce byla ostatně v evidentním rozporu se Stalinem vyhlášenou a jedině legitimní koncepcí rozvoje národní kultury v rámci dobové národní politiky, která by měla být „národní co do formy, ale socialistická co do obsahu“. Politické dobové parametry bělorusizace jakožto nastolení sovětizace společnosti se tak odlišovaly od jejího pojetí samotnými aktivními účastníky

bělorusizace, a to především vedoucími představiteli běloruské národní inteligence (Lěsik, Łastoŭski, Smolič, Łuckevič a jiní), kteří spatřovali v bělorusizačních procesech šanci zformovat a pozdvihnout především v důsledku historického rozvoje dlouhodobě zanedbávanou *běloruskost*, tj. běloruskou kulturu, vědu, jazyk apod.

Nelze ovšem pominout tu skutečnost, že celkové působení těchto špiček národní inteligence v rámci politiky bělorusizace mělo své zastánce z řad vyšších stranických činitelů, kteří také aktivně podporovali a prosazovali politiku bělorusizace bezprostředně z mocenské roviny a někteří z nich se dokonce přímo na této aktivitě podíleli. Často se tito představitelé KS(b)B kromě své bezprostřední stranické činnosti věnovali vědeckým a spisovatelským aktivitám. Na druhou stranu většina příslušníků špiček běloruské inteligence stranickou příslušnost neměla. Motivace těchto skupin podporujících a prosazujících bělorusizaci, a to složky stranicko-politické, resp. mocenské a zároveň složky různých vrstev běloruské národní inteligence, tj. těch lidí, kteří se dobrovolně podíleli na prosazování ideje bělorusizace, spočívala v jejich silné identifikaci s běloruským národem podmíněné v neposlední řadě etnicky běloruským a zároveň převážně rolnickým původem. Koncepce socialismu byla v očích komunistické a celkově levicové inteligence nepochybně kompatibilní či dokonce nutně spjatá s představou o formování svébytného běloruského národa. Na druhou stranu nelze tento výrok zcela automaticky uplatnit ohledně vrstvy tak zvané „vysoké“ běloruské inteligence, o které se hovořilo výše.

V systému školství a vzdělání byly již od r. 1921 podnikané určité kroky, které předběhly oficiální začátek bělorusizace a připravily půdu pro její snadnější nástup od roku oficiálního vyhlášení. Jde o převod výuky základních škol do běloruštiny, otevírání nových běloruských škol a přípravu běloruských učitelů. Je ovšem nutno poznamenat, že předběžnou bělorusizaci lze zaznamenat pouze v prostředí dobového základního, nikoliv vysokého, školství.

Bělorusizace systému školství a vzdělání předpokládala převod studia a výuky do běloruského jazyka vyučování, intenzivní podporu běloruských studií a dodání běloruského vlastivědného zaměření výuce. Jednou z hlavních překážek doprovázejících a zpomalujících jak předběžnou, tak oficiální bělorusizaci, byl nedostatek běloruských učebnic a běloruských učitelů nebo vysokoškolských přednášejících. Bělorusizace základního školství se setkávala s větším ohlasem a přijetím na běloruském venkově, a to na rozdíl od rusifikovaného města, resp. městyse, kde v důsledku dlouhodobého historického rozvoje převažovalo židovské, ruské a rusifikované běloruské obyvatelstvo a kde pak převažovaly základní školy s ruským vyučovacím jazykem. Na běloruském venkově bylo otevření běloruských škol často

podporováno agitačními kampaněmi. Tyto komunistickou stranou iniciované kampaně měly ze strany venkovského obyvatelstva zajistit podporu ve věci otevření nových běloruských škol, resp. převodu výuky do běloruštiny u škol již existujících. Kromě bezprostředně běloruského venkovského obyvatelstva probíhaly tyto kampaně v prostředí učitelstva základních škol.

Zatímco se na venkově často uskutečňovatelé těchto kampaní setkávali s nízkou identifikací obyvatelstva s běloruským jazykem a běloruskou identitou, našla tato kampaň zpravidla větší odezvu v prostředí školních učitelů a jejich žáků a často podněcovala učitele k následné samostatné činnosti ve věci prosazování bělorusizace ve škole, a to na venkově a ve městě, kde byli často tito zapojeni do veřejné činnosti a různých vzdělávacích iniciativ. Takový důraz na spolupráci s učitelstvem byl komunistickou stranou kladen mimo jiné proto, že podle dobových stranických představ měl učitel (a to především vesnický) „tlumočit“ a zprostředkovávat národní politiku a ideologii komunistické strany místnímu obyvatelstvu.

Motivace příznivců bělorusizace z řad učitelstva se často setkávala s motivací a přízní žáků ve vesnickém nebo městském prostředí, v důsledku čehož postupovala bělorusizace rychlejším tempem. V městském prostředí však mohla někdy tato složka zainteresovanosti žáků a někdy dokonce i jejich rodičů (kteří nemuseli nutně bělorusizaci aktivně odporovat, ale zároveň ji nijak výrazně nepodporovali) chybět, což bylo způsobeno historickými podmínkami rozvoje a celkovou rusifikovaností městského obyvatelstva, resp. jeho příslušností k neběloruskému etniku. Podle dobové rétoriky komunistické strany poměřující tato fakta prizmatem třídního zápasu byly tyto faktory nepřijetí a nepodporování bělorusizace způsobeny politickou neuvědomělostí učitelstva, resp. obyvatelstva a tendencí „velkoruského šovinismu“; nepřijetí a nepochopení politiky bělorusizace mohlo tedy v tomto kontextu znamenat možné potenciální nepřijetí samotné sovětské vlády, jež tuto národní politiku prosazuje a zajišťuje.

Na půdě vyšších odborných a vysokých škol se národní politika prosazovala pomaleji. Bělorusizace výuky se snadněji prosazovala v prostředí vyšších odborných škol pedagogických, zatímco celková úspěšnost bělorusizačních opatření v odvětví vysokého školství závisela především na vedení a do jisté míry také na samotném profesorském sboru té které vysoké školy a intenzitě prosazování jednotlivých opatření. Etnická skladba vysoké školy zpravidla nekorigovala s úspěšností prosazování bělorusizace na její půdě. Studenti spolu s rolnictvem a třídou manuálně pracujících či proletářů patřili na rozdíl od státních úředních zaměstnanců (*служачыя*) do té kategorie obyvatelstva, která měla být v průběhu bělorusizace „přesvědčovaná“ o její nutnosti čili byly vůči nim uplatňovány metody

přesvědčování, nikoliv kontroly a donucování, jak tomu bylo v případě státní správy. Vysokoškolské prostředí a je zastupující sbor vysokoškolských přednášejících měli jim v tomto být nápomocni, ovšem vzhledem k jejich dosavadní většinové neběloruské etnické skladbě a značné rusifikovanosti, což bylo způsobeno dlouhodobou absencí úplné sociální skladby etnického běloruského obyvatelstva, často ignorovali klíčový požadavek přednášení v běloruštině a převodu svých předmětů na výuku v běloruštině a místo toho mírně anebo otevřeně ignorovali, resp. nedodržovali Lidovým komisariátem školství nařízená bělorusizační opatření. Ostatně v pramenech se neseťkáme s exemplárním příkladem odvolání profesorů nebo potrestání studentů kvůli jejich nepřijetí, resp. nevykonání termínů politiky bělorusizace apod., a to na rozdíl od jiných státních zaměstnanců, například úředníků apod.

Ve státní správě se bělorusizace projevovala v povinném státem nařízeném prosazování běloruštiny do úřední a kancelářské agendy státních, stranických a veřejných institucí a organizací. Šlo o uplatnění přísných direktivních postupů v provádění bělorusizace, resp. následných kontrol jejího provedení vůči sovětskému stranickému aparátu a jeho aktivnímu jádru, komsomolu, úředníkům státních a družstevních úřadů, přičemž tato opatření měla na rozdíl od opatření vůči výše zmíněnému studentstvu, rolnictvu nebo dělnictvu donucovací neboli povinnou povahu (tak zvaná „tvrdá linie donucením“). Nevykonání opatření ve věci bělorusizace, resp. jejich odporování byla KS(b)B posuzováno v rétorice pokusu o destabilizaci komunistické strany a jejího mocenského postavení v dobovém Bělorusku.

Nehledě na to, že oficiální termíny přechodu na běloruštinu byly organizacemi státní správy celkem dodržované, používala se konverzační běloruština v pracovní každodennosti těchto státních a stranických organizací málo a někdy téměř vůbec. Tuto situaci nemohla změnit administrativní opatření ve věci prosazování běloruštiny, pravidelné povinné kurzy běloruštiny ani nátlak na státní zaměstnance ze strany kontrolních komisí. Z formálního hlediska sice běloruština pronikala do prostředí státní správy, samotné její studium se však omezovalo pouze na gramatiku a částečně dějiny a hospodářský rozvoj Běloruska v rámci pro státní zaměstnance povinných kurzů bělorusistiky. Tato skutečnost způsobovala zpomalení prosazování běloruštiny na úrovni běžné, resp. úřední každodennosti státních zaměstnanců. Jakkoliv znamenala bělorusizace rozšíření běloruštiny v dobové státní správě, stále nepřekonalo toto rozšíření formální povrchní charakter a neznamenal oživení běloruštiny v masovém měřítku v každodenním životě, protože většina státních zaměstnanců a úředníků, a to obzvláště z městského prostředí, se neprojevovala jako běloruský mluvčí mimo úřední

sféru. Bělorusizace úřadů a organizací se celkově vyznačovala jistou neúplností a nedokončeností.

Bělorusizace během 20. let 20. století příznačně naplňovala všechny rysy formování národa a představovala proces totožný s přechodem etnické *kategorie* do etnického *společenství* v terminologii A. Smitha¹ anebo z etnické skupiny do národa. Spočívalo to ve snaze o vytvoření úplné sociální skladby v rámci korenizace, vytvoření státních hranic a symbolů státnosti spolu s vlastní legislativou, koncipování školního a vzdělávacího systému a vytvoření řady státních a veřejných institucí (např. Institut běloruské kultury a řada dalších), kodifikaci národního jazyka a jeho intelektualizaci (vytvoření řady překladů, odborné terminologie, děl vysoké umělecké literární tvorby), zároveň byl podpořen rozvoj národní kultury a rozvíjena národní identita na základě kulturního, etnického a historického svérázu spolu s vědeckými odbornými studii zaměřenými na běloruskou problematiku.

Bělorusizace a priori vychází z té situace, kdy ruština je podle původní terminologie J. Fishmana² „H-language“ čili je jazykem vládnoucích elit. Úlohu „L-language“ pak plní běloruština čili jazyk nevládnoucí etnické skupiny. Vyhlášením zákona o rovnoprávnosti běloruského jazyka jakožto jednoho ze státních jazyků BSSR byla běloruština v rámci nově vzniklé republiky zrovnoprávněna s ruštinou čili s „H-language“. Zahájením politiky bělorusizace se předpokládalo tento proces zintenzivnit a dodat mu kvalitativní náplň čili dosáhnout toho, aby běloruština odpovídala a vyrovnala se podle všech stránek (prestižní, společenské, odborně-terminologické a jiné) ruštině. Jinak řečeno měla bělorusizace co do svého jazykového programu za cíl povýšit běloruštinu na soběstačný a prestižní „H*-language“ a zároveň podpořit rozvoj běloruské kultury, běloruských studií apod. Co do jazykové stránky však v rámci národní politiky nedosáhl tento proces svých vytyčených cílů, protože jeho doba trvání byla příliš krátká.

Současná korenizace čili vytvoření a prosazování běloruských vědeckých, kulturních, odborných a úředních elit na vedoucí pozice představovala pokus o vytváření úplné sociální skladby běloruského etnika během krátkého direktivně stanoveného období. Je nutno říci, že tento úkol byl splněn a znamenal nastolení trvalého růstu počtu etnických Bělorusů zaměstnaných v různých odvětvích státní správy, vědy, kultury, systému školství a vzdělání.

¹ A. Smith, „Etnický základ národní identity“, in: Hroch, M., (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha 2003, s. 270-296.

² Fishman, J., „Bilingualism with and without diglossia, diglossia with and without bilingaulism“, in: *The Journal of Social Issues* 23, 1967, -s.29; Fishman, J., *Language in Sociocultural Change*, Stanford 1972, -s.135 porovnej s Hroch, M., „Jazykový program národních hnutí v Evropě: jeho skladba a sociální předpoklady“, in: *Český časopis historický*, č.3, 1995, - s.398-417.

Tato tendence měla následný dlouhodobý efekt čili vedla k vytvoření vědeckých, intelektuálních a jiných elit etnicky běloruského původu.

Bělorusizace zahrnovala tedy celý jazykový, kulturní a sociální program národního hnutí definovaného M. Hrochem.¹ Teoretické přístupy tohoto badatele jsou v této práci uplatněny ke konceptualizaci teoretické základny procesů bělorusizace. Program bělorusizace odpovídal tedy programu národního hnutí spolu s jeho požadavky na kulturní rozvoj, prosazování a zrovnoprávnění národního jazyka, podpory vědeckého zájmu a rozšiřování národní agitace v terminologii téhož historika, vytvoření úplné sociální skladby, zrovnoprávnění běloruského etnika s dosavadním vládnoucím ruským etnikem atd. Na rozdíl od integrovaného typu národního hnutí² dokreslovalo stávající situaci to, že BSSR v rámci SSSR již byla formálně nezávislou formací s právem sebeurčení a mohla se teoreticky zúčastnit politického rozhodování. Splnění politického programu bylo dosaženo dříve než došlo k masovému národnímu hnutí a než se prosadilo masové rozšíření národní identity a její přijetí širšími vrstvami obyvatelstva. Bělorusizace tedy měla za úkol řešit a zpětně doplňovat, resp. dopracovávat požadavky jazykové, kulturní a sociální na pozadí již existující státnosti.

Na rozdíl od většiny národních hnutí, kde se v průběhu fází A, B, C vyvíjejí a postupně se prosazují všechny jazykové, kulturní, politické a sociální požadavky, nabízela a předpokládala národní politika bělorusizace prosazování všech složek tohoto programu najednou (ve fázi národní agitace musela být totiž ještě „suplována“ učenecká aktivita fáze A), a to počínaje oslavou jazyka (například v podání U. Pičety), vytvořením literárního a odborného jazyka, rozvojem kultury v národním jazyce a dosažením v legislativě zakotvené plné jazykové rovnoprávnosti, která se zároveň vztahovala na jazyky národnostních menšin obývajících BSSR, až konstrukcí národní identity a úplnou sociální skladbou etnika. Nelze se proto divit, že v takovém krátkém období mezi roky 1924 až 1929 určeném k transformaci vztahu k běloruštině, jejímu prosazování a dokonce povinnému vyžadování její znalosti na úřadech a výuky v školním systému apod., se nestihl zformovat jednoznačně kladný vztah k běloruštině a někdy se dokonce vyskytovala nepříznivá reakce samotného většinového běloruského etnika, v jehož prospěch byla bělorusizace primárně prosazována. Jedním z důvodů zde byla také již zmíněná absence patřičného dlouhodobého rozvoje, během něhož by mohl být nízký sociální status běloruštiny překonán, aby začalo rolnictvo (a právě ono tvořilo většinové běloruské obyvatelstva dobového BSSR) požadovat její prosazování a zároveň aby se začalo s běloruštinou uvědoměle ztotožňovat, přičemž nikoliv ve své

¹ Viz M. Hroch, „Jazykový program národních hnutí v Evropě: jeho skladba a sociální předpoklady“, in: *Český časopis historický*, č.3, 1995, - s. 398-417 a M. Hroch, *V národním zájmu*, Praha 1999.

² Viz podrobněji M. Hroch, *V národním zájmu*, Praha 1999.

neoficiální nereflektované každodennosti, kde byla běloruština bezesporu přítomna, ale na úrovni státních úřadů, školství, literatury, dobového tisku, tj. na úrovni oficiální neboli, jak můžeme v této souvislosti říci, na úrovni „vysoké“.

V pozadí tohoto celkového neúspěchu fáze B a tedy z toho plynoucího neztotožňování se s národním jazykem stála celá řada faktorů z předchozího vývoje. Mezi nimi lze uvést nízkou úroveň sociální komunikace v prostředí běloruského obyvatelstva spojenou s absencí intenzivních tržních interakcí (obzvláště v městském prostředí) a celkově nízkou hospodářskou úroveň rozvoje běloruského venkova, relativní nefrekventovanost lidových slavností na náboženském základě (k nimž patří tradiční poutě, procesí apod.) a navíc s tím spojenou nejednotnost samotného náboženského vyznání Bělorusů, nízkou frekvenci komunikace běloruského obyvatelstva s úřady a řadu dalších. Kromě toho zde svou úlohu odehrávala na začátku století existující neúplná sociální skladba běloruského etnika, většinová dosavadní negramotnost dospělého obyvatelstva a nemožnost dosažení vzdělání (gymnaziálního a vysokého) v mateřském jazyce a s tím spojeného sociálního vzestupu a následného uplatnění v mateřštině, absence početné tiskové produkce v běloruštině, dlouhodobě znevýhodněné sociální postavení Bělorusů jakožto nevládnoucí etnické skupiny v Ruské říši a další. Z druhé strany byl tento obraz dokreslován tím, že v rolnickém, tedy většinově etnicky běloruském prostředí, dominovala etnická a dokonce především lokální, nikoliv národní identita (o čemž svědčí například pozdější agitační a přesvědčovací kampaně za otevření běloruských škol podnikané v rámci bělorusizace na etnicky běloruském venkově apod.), která se projevovala především v kategoriích příslušnosti k etniku. Tato výchozí situace byla mimo jiného poznamenána tím, že Bělorusové, jak trefně vystihl R. Radzik, vnímali svůj jazyk spíše v kategoriích praktických, nikoliv ideologických.¹ Při tom se jazyk převáděl spíše do roviny sociální, každodenní identifikace se sociálním pozadím, nikoliv s možnou národní identitou. Kromě toho nepodporovala běloruskou identifikaci (resp. běloruskou národní identitu) identifikace polská, kterou často etničtí běloruští rolníci prosazovali většinou na základě příslušnosti ke katolickému vyznání (viz příklady otevírání polských škol a hlášení se etnicky běloruského obyvatelstva k polské identitě v rámci tak zvané „polské práce“). Samotná běloruština také ani nevytvářela velké až nepřekonatelné překážky pro styky Bělorusů s Rusy, Poláky a Ukrajinci. V případě bělorusizace tedy neexistovala pevnější předchozí báze, na níž by se mohla bělorusizace jakožto proces prosazování národní identity na základě národní kultury a jazyka opřít. Rovněž nebyla tato

¹ Р. Радзік, *Беларусы (Погляд з Польшчы)*, нумар манаграфічны *Краі=Kraj, Polonica – Albaruthenica – Lithuanica*, 5 (8)/2002, с. 12.

báze podporována sociální mobilitou etnicky běloruského obyvatelstva a aktivní a relativně početnou skupinou národní elity angažované v národním zájmu, aktivní sociální komunikací, a to jak samotnou komunikací, tak rozšířenou gramotností a základním vzděláním obyvatelstva, rozsáhlou literární a jinou tvorbou v národním jazyce, jednotným náboženským vyznáním apod.

Taková krátká doba přechodu od agrární společnosti ke společnosti občanské bez patričního dějinného rozvoje charakteristického pro integrovaný typ národního hnutí (tento proces lze popsat jako „prudké vynoření bez dekomprese“) způsobila to, že sociální a jazyková nerovnost nebyla širšími rolnickými vrstvami vnímána pospolu, resp. jako vzájemně se podmiňující jako v případě integrovaného národního hnutí a nevedla také k ztotožnění se s národním jazykem a národní identitou. Symbolickou hodnotu měl národní jazyk spíše pro běloruskou národní inteligenci, která ve své drtivé většině měla také rolnický původ. Čili transformace dobové společnosti ještě neproběhla a spolu s tím se nezměnilo její chápání a přijetí vlastního jazyka a kultury, dějin (tj. celkového kulturního pozadí).

Snaha o „překonání“ neprestižní dosavadní sociální situace proto často vedla představitele některých sociálních vrstev (jako například rusifikované, resp. etnicky neběloruské úřednictvo, vystudované odborníky a rovněž také nekvalifikované dělníky apod.) k uvědomělému odmítání návratu k běloruštině. Tito považovali bělorusizaci za umělou „reanimaci“ běloruštiny a „vržení“ jich samotných či dokonce dějinného pokroku zpět. Tato odmítavá reakce má, jak již bylo zmíněno, hlubší kořeny. Během prosazování běloruštiny v rámci zahájené národní politiky narazil tento shora podporovaný proces na objektivní překážky dějinného rázu spočívající kromě jiného také v tom, že ruština byla po celá století jediným spisovným a prestižním jazykem pro obyvatelstvo stávající BSSR, jehož znalost otevírala dveře k možnému sociálnímu vzestupu jinak znevýhodněné nevládnoucí etnické skupiny běloruského obyvatelstva v rámci ruského impéria.

Přetrvávající motivace odpůrců prosazování běloruštiny v rámci národní politiky bělorusizace měla proto předpoklady, které se dají označit jako historicky podmíněné a spočívající např. v značném stupni rusifikace učitelů, dělníků a úředníků, kteří pocházeli z běloruského etnika, nebo v přítomnosti většinově etnicky neběloruských sociálních vrstev v určitých segmentech sociální struktury dobové společnosti (například převážně etnické ruské a židovské úřednictvo a vyšší úřednictvo, odborný personál apod.), pro které byla výzva k vedení výuky nebo kancelářské agendy v běloruštině nemluvě o požadované každodenní konverzaci v tomto jazyce značnou překážkou. K jiným faktorům patří především neprestižnost a nízký sociální status běloruštiny jakožto jazyka venkova.

Bezpochyby byl v rámci bělorusizace učiněn pokus o prosazení požadavku na nutnou znalosti běloruštiny coby nezbytné podmínky sociálního vzestupu v nově vytvářené republice. Bělorusizační kampaň ovšem vyžadovala dlouhodobé zaměření, úsilí, časové a jiné investice do jejího provedení a za existujících podmínek nemohla být stoprocentně úspěšnou jedině na základě nadšení a entuziazmu velké části běloruských intelektuálů (vesnických učitelů, vědců, spisovatelů apod.), kteří běloruskou identitu přijali a snažili se (často samostatně a na základě své vlastní iniciativy) o její šíření a prosazování. Hybnou silou bělorusizace byla ta nepočtená vrstva tak zvané plebejské inteligence, která si uvědomovala a pociťovala jistý „discomfort“ používání a automatického přejímání vládnoucího „H-language“ spolu s dominující kulturou, a proto se aktivně bělorusizace zúčastnila. Rolnictvo však bylo prosté jakýchkoliv národních idejí a národní identifikace a vnímalo bělorusizační snahy jakožto danost dobové státní politiky, nikoliv jako konečné uplatnění národního zájmu. Na druhou stranu ovšem nelze popřít, že prozkoumané výsledky bělorusizačního období svědčí o jisté úspěšnosti bělorusizace, která zahrnuje růst sítě běloruských sedmiletých škol, nárůst běloruských studií, umělecké tvorby a vlastivědného bádání, likvidace analfabetismu v běloruštině a řadu dalších. Na větší úspěšnost a plné ztotožnění se s novou běloruskou identitou však chyběl čas (referát Zatonského symbolicky odstartoval začátek konce bělorusizace v květnu r. 1929) a do jisté míry samotné podmínky k jejímu provedení. V této situaci se nabízí porovnání námi zkoumaných národotvorných procesů v dobovém Bělorusku s analogickými procesy u jiných národů, jejichž výchozí podmínky byly do značné míry stejné. Například litevská národní agitace také začínala v podmínkách carské říše, čelila s tím spojené rusifikaci, již vnímala jako útisk a převáděla tedy jazyk do symbolické roviny (což na druhou stranu nebylo tak výrazně vyjádřeno v Bělorusku), zároveň se opírala o většinově rolnické obyvatelstvo apod. Rozdíl ovšem spočíval především v době trvání této aktivní národní agitace a národní emancipace, jež začala poněkud dříve a pokračovala o několik desítek let (též v rámci samostatného státu) déle, a to po dobu předcházející sovětské invazi a připojení Litvy v r. 1939. Tato doba byla ovšem vyhovující pro úspěšné formování a následné přijetí národní identity širšími vrstvami společnosti. V této souvislosti není tedy relevantní klást důraz na vyskytující se společné rysy, resp. výchozí podmínky začátků národní agitace, nýbrž především na delší dobu jejího trvání a absenci rychlého nástupu unifikující sovětizace na základě rusifikace čili v našem případě na kratší dobu trvání bělorusizační politiky.

Důležitá je reakce na bělorusizační opatření obyvatelstva běloruské republiky zastoupeného jeho jednotlivými sociálními vrstvami. Hovořili jsme o motivaci prosazovatelů bělorusizace. Logickým doplněním tohoto aspektu je pak reakce ze strany pasivních účastníků

bělorusizace, tj. sociálních skupin dobového obyvatelstva, které buď mohly nebo bezprostředně měly běloruštinu přijmout. Reakci rolnického neboli většinového běloruského obyvatelstva lze vystopovat především v souvislosti s pronikáním bělorusizace do školní oblasti vzdělání, což se bezprostředně dotýkalo jednotlivých rodin a ovlivňovalo možnosti sociálního vzestupu spočívajícího v možném přijetí na vysokou školu, jejím úspěšném absolvování a (teoretické možnosti) nastoupení do zaměstnání, jelikož v souladu s dobovou legislativou měl zaměstnanec nově přijatý na státní úřad, resp. organizaci ovládat běloruštinu. Jak je patrné z četných zpráv a hlášení, nebyla často v praxi tato legislativní podmínka dodržována, a to buď v důsledku přetrvávajícího nedostatku odborníků anebo ignorování dobových usnesení. Každopádně reakce v oblasti školství se projevovala nejvýraznějším způsobem a spočívala v celkově pasivním přijetí bělorusizačních opatření, kdy rolníci nevyžadovali prosazování běloruštiny aktivně, ale v důsledku agitačních kampaní a přesvědčování souhlasili se zavedení běloruštiny, a to jak na základních školách, tak i ve střediscích likvidace analfabetismu atd.

Pokud se podíváme na reakci většinového etnicky běloruského rolnického obyvatelstva na bělorusizaci ve státní správě, tak zde lze sledovat spíše reakci samotných „bělorusizovaných“ úředníků, jichž se to bezprostředně týkalo čili zkoumat reakci úřednictva jako samotné sociální vrstvy dobové společnosti, o níž se již hovořilo výše. Nepřímou reakci rolnictva zde můžeme sledovat, například, podle růstu počtu žádostí adresovaných úřadům v běloruštině (tyto údaje nejsou ovšem zcela vypovídající) a také na základě svědectví o jejich kladné reakci z pravidelných dobových zpráv kontrolních komisí. Podle našeho názoru zaujímali rolníci vůči bělorusizaci úřadů, resp. státní správy spíše pasivní pozorovací postoj, zatímco na bělorusizaci školství reagovali často bezprostředně. Reakce zaměstnanců státní správy včetně již zkoumaných učitelů základních nebo vysokých škol se velmi lišila a často se odvíjela od sociálního a etnického původu těchto zaměstnanců. Nejpříznivějšího ohlasu se bělorusizaci dostalo například ze strany běloruských učitelů rolnického původu působících na základních školách, od nižší a střední vrstvy úředníků, jejichž většinu také tvořili lidé pocházející z běloruského etnika. Opačná striktně zamítavá nebo pasivně odporující reakce se projevovala u vedoucích zaměstnanců (vedení organizace nebo úřadu) a vyšších úředníků, vysoce kvalifikovaných odborníků a také do značné míry u samotného komunistického vedení (tj. straníků na vedoucích pozicích). Představitelé těchto skupin spatřovali v bělorusizaci „ústupek“ národní inteligenci na úkor světového internacionalismu, což byl oficiální, resp. legální důvod možného „nepochopení podstaty politiky bělorusizace“ a spíše z důvodu své etnické a sociální příslušnosti odmítali „sestoupit“ k sociálně neprestižnímu

jazyku, který stále neprokázal, nehledě na intenzivní administrativní a jiná opatření, svou prestižnost u širších vrstev běloruského obyvatelstva.

Co se týče městského dělnictva, působícího v rámci odborů, tak jeho většina také nevykazovala zvláštní „zaujetí“ bělorusizací a často se nechtěla „vrátit“ ke své mateřtině (a to buď jidiš anebo běloruštině) v důsledku své rusifikovanosti a působení v městském prostředí. V tomto případě platilo pravidlo, že pro něj „srozumitelný“ jazyk se často nerovnal jazyku „mateřskému“, jak se předpokládalo v rámci teoretického zdůvodnění nastolení bělorusizace. Této situaci lze lépe porozumět, pokud budeme vycházet z předpokladu, že určujícím faktorem identifikace dělnické vrstvy s případnou národní identitou, resp. národním hnutím (národními zájmy) je doba nástupu samotného národního hnutí.¹ Pokud vznikalo dělnictvo spolu s masovým národním hnutím, museli dělníci národní identitu přijmout, resp. považovat se za příslušníky jistého národa. Snadná internacionalizace a v běloruském případě též sovětizace dělnictva na základě jeho rusifikace bez vyhraněné národní identifikace byla pak způsobena dřívějším (než masová agitace v podobě bělorusizace) nástupem industrializace a vytvořením takové vrstvy dělnictva, které pak přijalo především třídní, nikoliv běloruskou národní identitu na pozadí teprve na síle nabírajícího národního hnutí v jeho agitační fázi.

Nízký sociální status běloruštiny, který stále nebyl překonán, byl soustavně dotvrzován špičkami vedení úřadů a organizací neboli většinou mocenských elit, které se v důsledku dosavadní absence úplné sociální skladby Bělorusů rekrutovaly převážně z řad židovského, resp. ruského etnika. Tento rozvoj byl zpomalen v důsledku zděděného souhrnu nepříznivých výchozích podmínek (spočívajících v neúplné sociální skladbě, nízkém sociálním statusu běloruštiny, absenci jakékoliv výrazné běloruské národní identity, absenci dokončené kodifikace běloruštiny a její odborné terminologie apod.) formování malého neruského a tedy etnicky v rámci bývalé Ruské říše menšinového národa, které se promítaly do stávající situace bělorusizace a tak jí „přítěžovaly“ nebo přinejmenším zpomalovaly její průběh a někdy dokonce nedocházelo k jejími tvůrci požadovanému ohlasu v prostředí většinového běloruského obyvatelstva, které chápalo běloruštinu nikoliv jako soběstačnou náhradu ruštiny čili vlastní „H*-language“, ale spíše jako zbytečnou okliku na cestě k sociálnímu úspěchu. Ostatně ruština byla v rámci SSSR jazykem dominujícím a otevírala elitám možnost uplatnění se buď mimo republiku anebo bezprostředně v celosvazovém centru. Otázkou zůstává, do jaké míry ztratila agitace na své účinnosti, resp. samotná

¹ M. Hroch, *V národním zájmu*, Praha 1999, s. 47.

akceptace této agitace ve prospěch běloruštiny, tím, že svébytný stát již existoval a ruština kromě své stálé funkce jazyka sociálního vzestupu již nepředstavovala centralizační útlak.

Je jasné, že zformovaná „vyšší kultura“ reprezentovaná sovětským režimem na základě ruštiny znamenala vyšší společenskou prestiž s návazností na předrevoluční kontinuitu prestiže ruské „vyšší kultury“ vládnoucí etnické skupiny, jejíž dominující vliv mohla překonat pouze delší doba rozvoje a trvání bělorusizace. Bělorusizace nicméně představovala pokus o vytvoření takové kulturní „nadstavby“, na jejímž základě by se dalo sjednotit běloruské etnikum a vytvořit alternativu, příslušnost k níž by současně znamenala rovnocennou prestiž a plnohodnotný sociální vzestup.

Pokud tedy shrneme celkovou reakci na politiku bělorusizace v různých sociálních vrstvách dobové společnosti, pak zjistíme, že mezi kladnou reakcí běloruské národní inteligence a některých představitelů mocenských špiček a odmítavou reakcí vyšších úředníků a většiny komunistických činitelů, odborníků, vysokoškolských přednášejících, státních zaměstnanců a dělnictva existovala celkem indiferentně inertní reakce běloruského rolnictva, která se nejvýrazněji projevovala v oblasti školství a vzdělání, a to většinovým mlčenlivým souhlasem s otevřením běloruských škol. Lze tedy hovořit o relativně neúspěšné fázi B čili o nedostatečném ohlasu na běloruskou národní agitaci a neúplném ztotožnění se běloruské dobové společnosti s v rámci bělorusizace nabízenou koncepcí běloruské identity primárně se zakládající na běloruském jazyce. Pokud shrneme předchozí dosavadní poznámky, pak můžeme na závěr bádání tvrdit, že v pozadí této celkové neúspěšnosti národní agitace stála rusifikovanost městského prostředí a obyvatelstva a jeho převážně neběloruská etnická skladba, odpor a spíše pasivní rezistence určitých vrstev dobové společnosti včetně většiny jejích mocenských špiček, relativně krátká doba trvání bělorusizace a nepřekonaný nízký sociální status běloruštiny. Tyto výsledky ovšem nemohly určovat úspěšnost, resp. neúspěšnost národního hnutí, jehož některé rysy bělorusizace bezpochyby měla, protože samostatná BSSR již existovala.

Bělorusizace je v dřívějších a pozdějších běloruských dějinách vybočením, které tím, jak prosazuje pro moderní evropské národy samozřejmé prvky identity na základě národní kultury, jazyka, dějinného a jiného národního svérázu, ukazuje, že běloruská společnost a běloruské etnikum během krátkého bělorusizačního období a po jeho násilném konci mělo a má povahu především občanského národa (*nation*), jehož identifikace se zakládá na identitě a spojení s již existujícím státem. Zde ovšem povstává teoretická otázka kritéria definování národa a navíc specifík formování národa v sovětských podmínkách. Které kritérium rozhoduje o tom, zda jde o národ? Lze definovat národ na základě státnosti bez jazykové

kultury? Pojetí *nation* nezahrnuje etnickou charakteristiku čili příslušnost k národu na základě jazyka, kultury a dějin (na rozdíl od *národa*, který je definován především etnicky). Pokud půjdeme dále, nabízí se logicky perspektiva formování běloruského národa ze stejného kontextu jakožto *nation-building* anebo *nation-formation* neboli formování moderního (běloruského) národa totožné s formováním národního státu (BSSR). Tím, že Bělorusové získávají vlastní stát, stávají se národem. Po revoluci r. 1917 byla tato volba státního národa jasně předdefinována existující (spíše vznikající a během několika let se transformující) BSSR. Zde se odehrává posun definice národa, v jejímž rámci nepovažujeme za základní samotnou existenci jazykové kultury (*nation* ve smyslu *státní útvar*). Bělorusové se tedy formují jako *nation*, nikoliv jako národ v Herderově pojetí, tj. na základě dominantní definice jazyka a kultury a identifikace s kulturním a jazykovým prvkem. Bělorusizace je v tomto smyslu pokusem o vytváření identity kulturního národa, který by se zakládal na ztotožňování se s národním jazykem, běloruským svérázem a dějinnou minulostí. Pokud tedy definujeme národ kulturou a jazykem, pak je bělorusizace v tomto kontextu nezdařilá. Pokud ovšem definujeme toto pojetí na základě státnosti, tak můžeme tvrdit, že se zde formuje státní národ s ruským úředním jazykem. Běloruská identita je pak tím praktickým úředním zařazením občana k území a svrchovanosti běloruské republiky, běloruská identita je čímsi jako úřední praxí předělování občana k již existujícímu a vytvořenému státu neboli BSSR.

Běloruský jazyk se během období bělorusizace nestal symbolem národní identity ani státnosti a stále mohl být v této úloze nahrazen jazykem ruským, který podle námi uskutečněného rozboru stále odehrával úlohu vysokého a prestižního „H-language“. Krátké trvání bělorusizačního období a násilné potlačení zahájené národní politiky v důsledku změny dosavadních ideologických priorit na státní úrovni nemohlo za takovou krátkou dobu nastolit tak dlouhodobé a hluboké změny ve vztahu k běloruštině, které by se pak samostatně reprodukovaly bez intenzivního prosazování bělorusizace „shora“, přičemž často metodami donucení a administrativní kontroly. Jde o to, že oblast vysokého školství a státních úřadů, to znamená většina odborníků, studentů, dělníků, vysokoškolských přednášejících a úředníků čili běloruskému etniku chybějící složka úplné sociální skladby, kterou pak formovali a nahrazovali bolševici v rámci politiky korenizace, byla pouze omezenou dobu konfrontovaná s nutností používání běloruštiny a s její „shora“ prosazovanou prestiží. Většinové běloruské rolnické obyvatelstvo stále zůstávalo na okraji rozhodování o prosazování běloruštiny a zaujímaloby inertní pozici vůči její existenci/neexistenci v oblasti školství, vzdělání a na státních úřadech, natož ve veřejném diskurzu. Co se týče výše zmiňované sověty připravované vrstvy odborníků a nové generace „proletářské“ socialistické inteligence v rámci korenizace, tak

v důsledku od r. 1929 nastolených změn znamenajících útlum národní politiky byla zahájena jejich debělorusizace na unifikujiícím sovětském základě. Tento proces dekonstrukce bělorusizace byl rovněž zahájen „shora“, tj. prostředím vysokých škol počínaje, kdy většina předmětů byla již od začátku 30. let převáděna do výuky v ruštině, v prostředí státní správy, kde se tenká a někdy administrativním tlakem udržovaná vrstva běloruštiny rozpouštěla sama o sobě pod tlakem prostředí města a ideologického klimatu a nakonec bylo samotné podhoubí dalších rusifikačních procesů založeno v oblasti základního a středního školství, a to v důsledku zahájení unifikace výuky spolu s eliminací prvků národního svérázu, růstu sítě ruských škol a hodin povinné výuky ruštiny, čímž byl vytvořen nový základ k reprodukci nízkého statusu běloruštiny a dekonstrukci běloruské identity nastolené v rámci bělorusizace. Posléze byla do této „složky“ běloruských národních dějin, která podporovala nově nabízenou běloruskou národní identitu, rovněž naroubována přísná ideologická třídní východiska, jejichž prizmatem se měla do budoucna posuzovat běloruská minulost (což se ostatně dělo i v jiných odvětvích vědy). Pokus o vytvoření národního obrazu dějin byl tedy již od r. 1929 ostře kritizován dobovými ideology pro jeho „beztřídní povahu“, což znamenalo vymezování národní identity a sjednocení všech vrstev běloruského etnika na základě příslušnosti k jedinému běloruskému národu a svérázu promítajícímu se do vlastní historické minulosti. Tato koncepce ovšem neměla pro úspěch národní agitace a podporu národního historického vědomí větší vliv v důsledku krátce trvající doby prosazování a omezenosti jejího dopadu. Tak byla sovětskou postbělorusizační vládou absorbována ještě jedna možná složka svérázné národní běloruské identity.

Za lpění na zdůrazňování národního běloruského prvku na úkor prvku třídního a socialistického, jenž měl podle dobové postbělorusizační ideologie negativní nádech nacionalismu až „nacionalfašismu“, byla od r. 1929 tenká vrstva národně orientované běloruské inteligence ostře kritizována a diskreditována ve veřejném diskurzu. Spolu s bezprostřední diskreditací a její fyzickou likvidací dostala námi rozebíraná běloruská národní identita, která byla tak odlišná od unifikujiící identity sovětské, pejorativní „nacionalistický“ nádech, který jí již zůstal, podobně přetrvala sovětská rétorika „cejchování“ pozic národně orientované běloruské inteligence, jež je velmi příznačná nejen pro následné období až do 80. let 20. století, ale i pro dnešní Bělorusko. Tato situace navazuje na nezdařilý pokus o vytvoření národní identity na základě alternativního běloruského „H*-language“, jenž se nakonec po ukončení bělorusizace neukotvil/a.

Nestabilita „bělorusizačního experimentu“ a jeho pozdější uměle vyvolané „selhání“ má širší dopad a překračuje rámec jednotlivé epizody současných běloruských dějin tím, že

ovlivňuje dnešní situaci více než se na první pohled může zdát. Dnešnímu běloruskému národnímu nihilismu a pokračující rusifikaci vymílající v dnešní běloruské společnosti národní identifikaci na základě jakékoliv *běloruskosti* čili na základě kulturně jazykovém „nestojí v cestě“ žádný pevnější předchozí kulturní běloruský kapitál, žádná v minulosti „nastřádaná“ pevná běloruská identifikace či ta „vyšší běloruská identita“, která by představovala alternativu identitě a „H-language“ sovětské doby na základě ruštiny, ačkoliv o jejich vytvoření byl během bělorusizačního období učiněn cílený pokus. Nynější v širších vrstvách běloruské společnosti absentující pevně zakotvená identifikace s tímto „bělorusizačním“ kapitálem a samotná nepatrnost a dokonce elitnost tohoto kapitálu či jeho jednotlivých prvků způsobuje to, že tyto se dnes nacházejí v úzkém kulturním a vědeckém diskurzu, který nemusí nutně sdílet širší společnost. Běloruská národní identita nepřekračuje úzký rámec jisté vyvolenosti a elitnosti promítající se a zakotvené v úzkých vrstvách běloruské národně orientované inteligence (běloruské nikoliv svým etnicky běloruským původem, ale uvědomělým ztotožňováním se s běloruskou národní idejí, *běloruskostí*) a na úrovni omezené na určitá odvětví vědeckého odborného poznání.

Faktické ukončení v našem bádání rozebírané politiky bělorusizace, jež bylo zahájeno v důsledku změny ideologických priorit sovětského státu v r. 1929, bylo také doprovázeno jinými širšími hospodářskými, politickými, sociálními a dalšími změnami a bylo poznamenáno koncepcí tak zvaného „velikého zlomu“. Tento ideologický proces ostatně znamenal de facto útlum bělorusizační politiky jakožto dosavadní podpory národní iniciativy a zahajoval přechod k podpoře zmiňovaných procesů unifikace a homogenizace obyvatelstva BSSR jakožto jedné ze socialistických republik na základě sovětizace. Jak můžeme s odkazem na dosavadní v textu práce uskutečněné analýzy tvrdit, byla úspěšnost tohoto obratu k unifikaci podmíněna tím, že v předchozí době nedosáhla běloruská národní agitace masové odezvy a tedy úspěchu a tato fáze B národního hnutí nepostoupila do svého následujícího masového stadia šířícího se ohlasu agitace. Spolu se změnou ideologických priorit tohoto období „velikého zlomu“, znamenajícího podle Stalina vyhocení třídního zápasu na cestě k socialismu, byla bělorusizace od r. 1929 v podstatě zastavena. Ukončení politiky bělorusizace znamenalo nastolení již jiné, a to kvalitativně nové etapy v běloruských dějinách.

Přehled krátkých biografii významných osob bělorusizačního období a hlavních protagonistů bělorusizace

Ahniačvetová Edži (1913-2000) byla běloruská básnířka židovského původu.

Azbukin Mikalaj se narodil v r. 1894 ve městě Bobrujsk Mogilevského kraje do rodiny dědičných šlechticů. Běloruský zeměpisec, vědec, publicista, účastník běloruského národního hnutí. Působil ve Vědecko-terminologické komisi Lidového komisariátu školství BSSR, v Inbełkultu a na katedře zeměpisu Běloruské akademie věd. Jeden z hlavních iniciátorů a prosazovatelů vlastivědného hnutí, tajemník Ústředního vlastivědného byra a redaktor vlastivědného časopisu *Naš Kraj*. V r. 1930 byl obžalován z účasti v kontrarevoluční organizaci Svaz za osvobození Běloruska a deportován do ruského města Nalinsk. V r. 1937 byl opět obžalován z protistátní činnosti a v r. 1943 zemřel ve vězení.

Azгур Zair (1903-1995) byl sovětský běloruský sochař, Lidový umělec SSSR.

Balicky Anton se narodil 16. září r. 1891 ve vesnici Baliči Grodnenského okresu Grodnenského kraje. Státní a veřejný činitel, publicista. Během let 1917 až 1920 se aktivně zúčastnil politického a veřejného života a organizoval běloruské školy v Oděse (Ukrajina). Od r. 1921 byl náměstkem lidového komisaře školství, během let 1926 až 1929 lidovým komisařem školství BSSR. Jeden z aktivních prosazovatelů bělorusizace. Autor četných článků ve věci národní a kulturní politiky. Příslušník Inbełkultu, předseda Sekce běloruského jazyka a literatury. Během let 1929 až 1930 byl členem ÚVV BSSR. V r. 1930 byl nařčen z protisovětské činnosti ve Svazu za osvobození Běloruska. V r. 1931 byl odzouzen k 10 letům v pracovních táborech. Během obnoveného soudního řízení v r. 1937 byl odsouzen k trestu smrti a popraven v r. 1937.

Biadulia Žmitrok (Šimon Plaūnik) (1886-1941) je pokládán za jednoho z předních běloruských spisovatelů a básníků, klasik běloruské literatury.

Čarviakoŭ Aliaksandr se narodil 8. března r. 1892 ve vesnici Dukorka Puchovického okresu Gomelského kraje. Politický a stranický činitel, publicista. Od r. 1917 byl příslušníkem PKS(b). Zakladatel a vedoucí Běloruské sociálně demokratické dělnické strany. V r. 1918 je komisařem Běloruského lidového komisariátu. Během existence poprvé vyhlášené BSSR v r. 1919 byl komisařem školství BSSR a náměstkem komisaře školství Litevsko-Běloruské SSR (1919-1920). Předseda SNK BSSR (1920-1924), Lidový komisař zahraničních věcí BSSR (1921-1923), předseda ÚVV BSSR (1920-1937) a Byra ÚV KS(b)B (1927-1937). Během XVI. sjezdu KS(b)B v r. 1937 byl vystaven prudké kritice za nedostatečně intenzivní zápas s tak zvanými „nepřáteli vlasti“ a obviněn z protisovětské činnosti. Během sjezdu spáchal sebevraždu.

Čvikevič Aliaksandr se narodil 22. června r. 1888 v Brestu do rodiny zdravotníka. Běloruský politický a veřejný činitel, historik, právník, filosof, publicista. Jeden ze zakladatelů a vedoucích Běloruské lidové hramady (1917). Ministr zahraničních věcí BNR (1921-1923), předseda I. Všeběloruské konference v Praze r. 1921. Předseda nové vlády BNR (1923-1925). Od r. 1925 působil v BSSR v Lidovém komisariátu financí, Institutu historie Běloruské akademie věd, zaujímal pozici vědeckého tajemníka Inbełkultu. V prosinci r. 1937 byl popraven za protisovětskou činnost.

Dreizen Julian (1879-1942) byl hudební vědec, publicista a pedagog. Autor běloruského slovníku *Hudební termíny* (1926), překladatel libret klasických oper a děl antických autorů do běloruštiny.

Haładzed Mikalaj se narodil 21. května r. 1894 ve vesnici Staryj Krivec Novozybkovského okresu Brianského kraje (Rusko) do rodiny běloruských rolníků. Státní a politický činitel, publicista. Během let 1918 až 1921 působil jako státní úředník v Novozybkovském okresu. Od r. 1924 příslušník Běloruského byra ÚV RKS(b). Během let 1925 až 1927 byl druhým tajemníkem ÚV KS(b)B, pak předsedou SNK BSSR (1927-1937). Byl nařčen z kontrarevoluční protisovětské činnosti a zatčen v r. 1937. Během vyšetřování v témže roce spáchal sebevraždu.

Haloŭčyner Viktar (1905-1961) byl přední dramaturg, spisovatel.

Harecki Maksim se narodil 18. února r.1893 ve vesnici Menšyja Bahačkaŭcy Mstislavského okresu Mogilevského kraje do rolnické rodiny. Spisovatel, který je považován za klasika běloruské literatury, filolog, pedagog, vedoucí Katedry běloruského jazyka, literatury a historie Agrární akademie v Horkách, řádný člen Institutu běloruské kultury, odborný tajemník Literární komise, redaktor řady běloruských novin. V r.1938 popraven pro údajnou příslušnost k protisovětské organizaci Svaz za osvobození Běloruska.

Ihnatoŭski Uševalad se narodil 19. dubna r.1881 ve vesnici Takary Kamenckého okresu Brestského kraje do rodiny vesnického učitele. Ihnatoŭski byl významný běloruský historik, pedagog, státní a vědecký činitel a bezprostřední zakladatel národního školství BSSR. Během let 1920 až 1926 zaujímal pozici Lidového komisaře školství BSSR, kde aktivně prosazoval a konceptualizoval politiku bělorusizace. V r.1926 byl zvolen prvním předsedou Institutu běloruské kultury a v r.1928 byl zvolen prvním presidentem Běloruské akademie věd. V r.1931 byl obviněn z údajného nepřátelství vůči sovětské vládě a spáchal sebevraždu.

Knorin Wilhelm se narodil 17. srpna r. 1890 ve vesnici Ligatne Cesisského okresu v Lotyšsku do rodiny rolníků. Významný státní a stranický činitel, historik, publicista. Přední ideolog Stalinovy doby, vedoucí kolektivu autorů *Krátkého kurzu historie VKS(b)B*. Organizátor propagandistických kampaní. Od května r. 1917 byl tajemníkem minské Rady dělnických a vojenských poslanců, příslušník Výkonného výboru Rady, redaktor novin *Žviazda*, příslušník Ruské sociálně-demokratické dělnické strany bolševiků (RSDRP(b)), příslušník Vojensko-revolučního výboru Západního kraje a frontu. Během prvních let sovětské vlády vystupoval proti sebeurčení běloruského národa. Od prosince r. 1918 byl tajemníkem ÚV KS(b)B a příslušníkem Dočasné dělnicko-rolnické vlády Běloruska. Během let 1927 až 1928 první tajemník ÚV KS(b)B BSSR. Od r. 1932 ředitel Historicko-stranické vysoké školy rudé profesury. Od r. 1935 náměstek vedoucího Oddělení propagandy a agitace ÚV VKS(b). Odsouzen a popraven v r. 1938.

Kołas Jakub (Kanstančín Mickevič) se narodil 3. listopadu r. 1882 ve vesnici Akinčycy Stolbcovského okresu Minského kraje do rodiny hajného. Klasik běloruské literatury, veřejný činitel, překladatel, pedagog, jeden ze spolutvůrců současné běloruské literatury a běloruského literárního jazyka. Lidový básník BSSR (1926). Zasloužilý vědecký činitel BSSR (1944). Byl pětkrát vyznamenán Řádem Lenina a také Řádem Rudého praporu, Řádem Rudého praporu práce a jinými vyznamenáními. Akademik Běloruské akademie věd. Zemřel v r. 1956.

Kraskoŭski Ivan se narodil 24. června r. 1880 ve vesnici Dubiči padliaszského vojvodství na území dnešního Polska. Běloruský politický činitel, publicista, pedagog. Příslušník Běloruské strany sociálních revolucionářů, člen vlády Ukrajinské lidové republiky (UNR). Od r. 1920 předseda Běloruského národního výboru (Beľnackam) ve Vilniusu. Od r. 1925 působil v BSSR na Běloruské státní univerzitě, v Inbeľkultu, Běloruské akademii věd. V roce 1945 po odpykání četných trestů za protisovětskou činnost emigroval do Československa.

Kupała Janka (Ivan Łucevič) se narodil 7. července r. 1882 ve vesnici Viazynka Molodečnenského okresu Minského kraje do rodiny zchudlých šlechticů. Je klasikem běloruské literatury. Básník, dramaturg, publicista. Lidový básník BSSR (1925). Akademik Běloruské akademie věd (1928) a Ukrajinské akademie věd (1929). Nositel Stalinovy ceny I. stupně (1941). Zemřel v r. 1942 za nevyjasněných okolností (státní bezpečností inscenovaná sebevražda).

Łastoŭski Václav se narodil 8. listopadu r. 1883 ve vesnici Kolesnikov Hlubočského okresu Vitebského kraje. Běloruský veřejný a politický činitel, spisovatel, historik, filolog, literární vědec, etnograf. Redakční tajemník *Naší Nivy*, redaktor jiných významných běloruských časopisů a novin, člen Rady Běloruské lidové republiky (1918), předseda Kabinetu ministrů Lidové rady BNR. Od r. 1919 příslušník Běloruské strany socialistů revolucionářů. Od r. 1927 působil v BSSR jako ředitel Běloruského státního muzea, vedoucí Katedry etnografie Inbeľkultu a jeho tajemník, akademik Běloruské akademie věd. 23. ledna r. 1938 odsouzen k trestu smrti jakožto agent polské zpravodajské služby a účastník nacionálně fašistické organizace.

Łesik Jazep se narodil 18. listopadu r. 1883 ve vesnici Nikolajevščina Stolbcovského okresu Minského kraje do rodiny rolníků. Politický a veřejný činitel, účastník běloruského národního hnutí, spisovatel, publicista, jazykovědec, pedagog. Vedoucí představitel Běloruské socialistické hramady (1917), v téže roce byl příslušníkem Běloruského národního výboru a Velké běloruské rady. Jeden z iniciátorů aktu nezávislosti Běloruské lidové republiky. Zakladatel Běloruské sociálně-demokratické strany (1918), předseda presidia Rady BNR. V r. 1920 veřejně uznal principy sovětské vlády a opustil politickou činnost. Příslušník Inbeľkultu, vysokoškolský přednášející, významný jazykovědec, předseda Terminologické komise NKA BSSR, od r. 1928 je akademikem Běloruské akademie věd. V r. 1930 byl nařčen z protisovětské činnosti a deportován do ruského Kamyšina. V r. 1938 byl zatčen opakovaně a zemřel ve vězení v r. 1940.

Nekraševič Šciapan je běloruský jazykovědec a veřejný činitel, iniciátor vytvoření Institutu běloruské kultury a jeho první předseda, akademik Běloruské akademie věd. V r. 1937 byl zatčen za protisovětskou činnost a popraven v r. 1937.

Pičeta Uładzimir se narodil 8. října r. 1878 ve městě Poltava (Ukrajina) do rodiny učitele. U. Pičeta je významný historik, jehož jméno je dobře známo nejen v Bělorusku, ale i v zahraničí. Řádný člen Akademie věd BSSR, Akademie věd SSSR, od r. 1921 první rektor nově založené Běloruské státní univerzity v Minsku. Zakladatel a od r. 1939 vedoucí sekce slavistiky Institutu historie Akademie věd SSSR a katedry Dějin severních a západních Slovanů Moskevské státní Lomonosovy univerzity.

Prakulevič Uładzimir byl běloruský politický činitel, člen nové vlády BNR (1923-1925), člen Běloruské rady Slucka – řídicího politického orgánu tak zvaného Sluckého povstání v r. 1920. Od r. 1930 byl pronásledován na základě zfalšovaného obvinění z příslušnosti k protisovětské organizaci Svaz za osvobození Běloruska.

Pryščepaŭ Dzmitry se narodil 9. listopadu r. 1896 ve vesnici Kalodišče Sennenského okresu Mogilevského kraje do rolnické rodiny. Státní a veřejný činitel BSSR. Od r. 1924 náměstek předsedy Vitebského krajského výkonného výboru, příslušník Prozatímního běloruského byra ÚV RKS(b). Během let 1924 až 1929 je náměstkem lidového komisaře zemědělství BSSR, vedoucím zemědělské sekce Inbełkultu. Od r. 1929 je náměstkem předsedy Státní plánovací komise, příslušníkem Hospodářské rady BSSR. V r. 1929 byl nařčen z příslušnosti k národnímu demokratismu a vyloučen z komunistické strany a odvolán z dosavadní pracovní pozice. V r. 1930 byl obžalován z kontrarevoluční činnosti a zatčen. Po odpykání trestu znovu zatčen v r. 1937 a zemřel ve vězení v r. 1940.

Smirnov Alexandr byl ruský státní a stranický činitel. Od r. 1922 byl příslušníkem ÚV RKS(b) a Organizačního byra ÚV. Od r. 1923 byl lidovým komisařem zemědělství RSFSR, generálním tajemníkem Rolnické internacionály. Během let 1928 až 1930 náměstek předsedy SNK RSFSR a současně tajemník ÚV VKS(b). Během let 1931 až 1933 byl předsedou Všesvazové rady komunálního hospodářství ÚVV SSSR. V r. 1938 byl nařčen z protistátní činnosti a popraven.

Smolič Arkadž pocházel z vesnice Baceviče Bobrujského okresu Mogilevského kraje, kde se narodil 29. září r. 1891 do rodiny vesnického učitele. A. Smolič byl nejen vědcem a vysokoškolským přednášejícím, zakladatelem běloruské zeměpisné vědy, ale především aktivním účastníkem běloruského národního hnutí. Do jeho činnosti spadá vytvoření Sdružení běloruské školy, Institutu běloruské kultury, Centrálního vlastivědného byra, vedení Přírodně hospodářského oddělení Běloruské akademie věd, redakční činnost a mnoho dalšího. V r. 1938 byl kvůli údajné protisovětské činnosti v rámci Svazu za osvobození Běloruska popraven.

Zatonsky Vladimír se narodil 8. srpna r. 1888 ve vesnici Lisec Dunajeveckého okresu Chmelnického kraje na Ukrajině do rodiny okresního písaře. Ukrajinský státní a stranický činitel. Od r. 1917 byl členem RSDRP(b) a předsedou jeho kyjevského výboru. Od r. 1917 byl příslušníkem vlády Ukrajinské lidové republiky sovětů a lidovým komisařem školství. Od r. 1918 byl předsedou Všeukrajinského ÚVV. Během let 1918 až 1919 byl příslušníkem Prozatímní dělnicko-rolnické vlády Ukrajiny. Během let 1922 až 1924 a pak během let 1933 až 1938 byl lidovým komisařem školství Ukrajiny. Tajemník ÚV Komunistické strany (bolševiků) Ukrajiny (KS(b)U) (1925-1927), předseda ÚKK KS(b)U (1927-1933). V r. 1937 byl obžalován z kontrarevoluční protisovětské činnosti a zatčen. Popraven v r. 1938.

Žylnovič Žmičér (literární pseudonym **Čiška Hartny**) se narodil 4. listopadu r. 1887 v městysi Kopyl Sluckého okresu Minského kraje do rolnické rodiny. Významný běloruský spisovatel, básník, překladatel, přední státní a veřejný činitel. Poprvé byly jeho práce uveřejněny v *Naší Nivě* v r. 1908. Od r. 1918 byl tajemníkem Běloruského národního komisariátu (Belnackom) vlády RSFSR, příslušník běloruské pobočky RKS(b), redaktor novin *Dziannica* (1918), *Krasnaja Zaria* (1919), *Saveckaja Bełaruš* (1921). V r. 1919 byl předsedou Prozatímní dělnicko-rolnické vlády sovětského Běloruska. Zakladatel literárního seskupení a stejnojmenného časopisu *Poľymia*. Ředitel Státního ústředního archivu BSSR a Státního nakladatelství BSSR, náměstek lidového komisaře školství BSSR. Od r. 1928 byl akademikem Běloruské státní akademie věd. V r. 1936 byl zatčen za údajnou kontrarevoluční činnost. V r. 1937 prohlášen za psychicky chorého a převezen do psychiatrické léčebny, kde spáchal sebevraždu (podle oficiální verze zemřel na plicní gangrénu).

Seznam zkratek

- ADPU** – Sjednocená státní politická správa BSSR (*Аб’яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне БССР, АДПУ*)
- BDU** – Běloruská státní univerzita (*Беларускі Дзяржаўны Універсітэт, БДУ*)
- BDV** – Státní nakladatelství Běloruska (*Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, БДВ*)
- Belnačkom** – Běloruský národní komisariát (z ruštiny) (rus. *Белорусский национальный комиссариат, Белнацком, БНК*; běl. *Беларускі нацыянальны камісарыят, Белнацкам, БНК*)
- Belnačkam** – Běloruský národní výbor (*Беларускі нацыянальны камітэт, Белнацкам, БНК*)
- BLR** – Běloruská lidová republika (*Беларуская Народная Рэспубліка, БНР*)
- Belrevkam** – Běloruský revoluční výboru (*Беларускі рэвалюцыйны камітэт, БРК*)
- BPS-R** – Běloruská strana socialistů-revolucionářů (*Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў, БПСР*)
- BSDP** – Běloruská sociálně-demokratická strana (*Беларуская сацыяльна-дэмакратычная партыя, БСДП*)
- BSDRP** – Běloruská sociálně-demokratická dělnická strana (*Беларуская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя, БСДРП*)
- BŠH** – Běloruská socialistická hramada (*Беларуская сацыялістычная грамада, БСГ*)
- BSSR** – Běloruská sovětská socialistická republika (*Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка, БССР*)
- СВК** – Ústřední vlastivědné byro (*Цэнтральнае Бюро Краязнаўства, ЦБК*)
- DPU** – Státní politická správa (*Дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне, ДПУ*)
- Dziaržplan** – Státní plánovací komise (*Дзяржаўная планавая камісія, Дзяржплан*)
- eser** – socialista-revolucionář (*эсер, сацыяліст-рэвалюцыянер*)
- Inbelkult** – Institut běloruské kultury (*Інстытут беларускай культуры, Інбелкульт*)
- Haloŭlitbel** – Hlavní správa ve věci literatury a nakladatelství BSSR (*Галоўнае ўпраўленне ў справах літаратуры і выдавецтваў БССР, Галоўлітбел*)
- KS(b)B** – Komunistická strana (bolševiků) Běloruska (*Камуністычная партыя (большавікоў) Беларусі, КП(б)Б*)

KS(b)U – Komunistická strana (bolševiků) Ukrajiny (z ukrajinštiny) (ukr. *Комуністична Партія (більшовиків) України, КП(б)У*)

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu (*Камуністычная партыя Савецкага Саюзу, КПСС; rus. Коммунистическая партия Советского Союза, КПСС*)

likpunkt – středisko likvidace analfabetismu (*пункт ліквідацыі непісьменнасці, лікпункт*)

LKSMB – Leninův komunistický svaz mládeže Běloruska (*Ленінскі Камуністычны Саюз моладзі Беларусі, ЛКСМБ*)

NEP – nová hospodářská politika (z ruštiny) (*rus. новая экономическая политика*)

NK, Nackomise ÚVV BSSR, Národní komise ÚVV BSSR – Komise pro uskutečňování národní politiky Ústředního výkonného výboru Běloruské sovětské socialistické republiky, (*Камісія па ажыццяўленню нацыянальнай палітыкі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліка, Нацкамісія ЦВК БССР*)

NKA – Lidový komisariát školství (*Народны камісарыят асветы Беларусі, Наркамасвета, НКА*)

NKP – Lidový komisariát školství (z ruštiny) (*rus. Народный комиссариат просвещения, НКП*)

NKZ – Lidový komisariát zemědělství (*Народны камісарыят земляробства, Наркамзем, НКЗ*)

OGPU – Spojená státní politická správa Rady lidových komisařů SSSR (*Объединённое государственное политическое управление Совета народных комиссаров СССР, ОГПУ*)

Palitašveta – Hlavní politicko-vzdělávací výbor NKA BSSR (*Галоўны палітыка-асветны камітэт НКА БССР, Палітасьвета*)

PKS(b) – Ruská komunistická strana (bolševiků) (z ruštiny) (*rus. Российская Коммунистическая партия (большевиков), РКП(б)*)

rabfak – večerní dělnická fakulta (*рабочы факультэт, рабфак*)

Rada BNR – Rada Běloruské lidové republiky (*Рада Беларускай народнай рэспублікі*)

RSDRP – Ruská sociálně-demokratická dělnická strana (z ruštiny) (*rus. Российская социально-демократическая рабочая партия (РСДРП)*)

RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika (z ruštiny) (*rus. Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика, РСФСР*)

SNK – Rada lidových komisařů (*Совет Народных Камісараў, Саўнарком, СНК*)

Sovnarkom – Rada lidových komisařů (z ruštiny) (rus. *Совет Народных Комиссаров, СНК*)

SSRB – Sovětská socialistická republika Bělorusko (*Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусі, ССРБ*)

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik (*Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, СССР*; rus. *Союз Советских Социалистических Республик, СССР*)

SVB – Svaz za osvobození Běloruska (*Саюз вызвалення Беларусі, СВБ*)

škřab – školní pracovník (z ruštiny) (rus. *школьный работник*)

UNR – Ukrajinská lidová republika (z ukrajinštiny) (ukr. *Українська Народна Республіка, УНР*)

USSR – Ukrajinská sovětská socialistická republika (z ruštiny) (rus. *Украинская Советская Социалистическая Республика, УССР*)

ÚKK – Ústřední kontrolní komise (*Центральная кантрольная камісія, ЦКК*)

ÚB – Ústřední byro (*Цэнтральнае бюро, ЦБ*)

ÚV – Ústřední výbor (*Цэнтральны Камітэт, ЦК*)

ÚVV – Ústřední výkonný výbor (*Цэнтральны Выканаўчы Камітэт, ЦВК*)

VKS(b) – Všesvazová komunistická strana (bolševiků) (z ruštiny) (rus. *Всесоюзная Коммунистическая Партия (большевиков), ВКП(б)*)

Seznam použité literatury (latinská abeceda)

1. Adamovich, A., *National Self-Determination under the Soviets*, Munchen: Institute for the Study of the USSR, 1960.
2. Adamovich, A., *Opposition to Sovietization in Belorussian Literature (1917-1957)*, Munchen: Institute for the Study of the USSR, 1958.
3. Bergman, A., *Rzecz o Bronisławie Taraszkewicze*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1977.
4. Bobrownicka, M., *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Kraków: Universitas, 2006.
5. Brežgo, B., *Instytut archeologiczny na Białorusi*, Wilno: "Znicz", 1930.
6. *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model. Sborník příspěvků z konference konané 4.-6.7.2006 v Praze*, Ivanova, A., Tuček, J. (ed.), Praha: UK FHS, 2006.
7. Dülmen, R. van, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha: Dokořán, 2002.
8. Fishman, J., „Bilingualism with and without diglossia, diglossia with and without bilingualism“, in: *The Journal of Social Issues*, 23/1967, s. 27-64.
9. Fishman, J., *Language in Sociocultural Change*, Stanford: Stanford University Press 1972.
10. Gellner, A., *Národy a nacionalismus*, Praha: Hříbal, 1993.
11. Głogowska, H., *Białoruś 1914-1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok: „Orthdruk“, 1996.
12. Głogowska, H., „Między autotelicznym rozwojem a politycznym sterowaniem – kultura białoruska w okresie międzywojennym“, in: *Białoruś w XX stuleciu. W kręgu kultury i polityki*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007, s. 609-624.
13. Gołąbek, J., *Początki dramatu białoruskiego*, Warszawa: W. Maślankiewicz i F. Jabeżyński, 1925.
14. Guthier, S. L., „The Belorussians: National Identification and Assimilation, 1897-1970“, P. 1., 1897-1939, in: *Soviet Studies*, Vol. 29, 1/1977, p. 37-81; P. 2., 1939-1970, Vol. 29, 4/1977, p. 270-283.
15. Hlybinny, Ul., *Belorussian Culture under the Soviets*, Munchen: Institute for the Study of the USSR, 1958.

16. Hroch, M., *Comparative Studies in Modern European History: Nation, Nationalism, Social Change*, Aldershot: Ashgate, 2007.
17. Hroch, M., *Das Europa der Nationen: die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.
18. Hroch, M., *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*, Praha: Svoboda, 1986.
19. Hroch, M., *Male narody Europy*, Wrocław: Ossolineum, 2003.
20. Hroch, M., *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
21. Hroch, M., „Jazykový program národních hnutí v Evropě: jeho skladba a sociální předpoklady“, in: *Český časopis historický*, č. 3, 1995, s. 398-417.
22. Hroch, M., *V národním zájmu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
23. Hrycak, J., *Historia Ukrainy: 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000.
24. Chiari, B., „„Nationale Renaissance“, Belorussifizierung und Sowjetisierung. Erziehungs- und Bildungspolitik in Weissrussland 1922-1944“, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 42/1994, s. 521-540.
25. Iwanow, M., *Pierwszy naród ukarany. Polocy w związku Radzieckim 1921-1939*, Warszawa-Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
26. Kabysh, S., „The Belorussians“, in: Deker, N. K., Lebed, A., (ed.), *Genocide in the USSR. Studies in group destruction*, München: Institute for the Study of the USSR, 1958, p. 77-88.
27. Kaiser, R., *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.
28. Kappeler, A., *Kleine Geschichte der Ukraine*, München: Beck, 1994.
29. Kappeler, A., *Russland als Viervölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*, München: Beck, 1994.
30. Kosman, M., *Historia Białorusi*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979.
31. «Krótki zarys zagadnienia białoruskiego», in: *ARCHE*, № 11, 2007, c. 104-421.
32. Krushinsky, S., *Byelorussian communism and nationalism: personal recollections*, New York: East European Fund, Inc., 1953.
33. La Porte, N., Morgan, K., Wordy, M., *Bolshevism, Stalinism and the Comintern. Perspectives of Stalinization, 1917-1953*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.

34. Le Foll, C., „The „Belorussianisation“ of the Jewish population during the interwar period: discourses and achievements in political and cultural spheres“, in: *East European Jewish Affairs*, Vol. 38., No. 1. April 2008, p. 65-88.
35. Lindner, R., „Geschichte und Geschichtsbetrieb im Weissrussland der Stalinzeit“, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung*, 50/2001, s. 198-213.
36. Lindner, R., *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in Weissrussland im 19. und 20. Jahrhundert*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1999.
37. Lindner, R., „Nationalhistoriker im Stalinismus. Zum Profil der akademischen Intelligenz in Weissrussland, 1921-1946“, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 47/1999, s. 187-209.
38. Lindner, R., „Wissenschaft im Stalinismus: Das Institut für Geschichte der AN BSSR“, in: *Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX ст. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 лютага 1998 г.)*, Мінск: Хельсінскі камітэт, Беларуская асацыяцыя ахвяр палітычных рэпрэсій, 1998, с. 200-215.
39. Łast, W., *Pieršaja čytanka. Knižyca dla biełaruskich dzietak dziela nawuki čytańnia*, Wilnia: Drukarnia M. Kuchty, 1916.
40. Łastoŭski, W., *Siejbit. Druhaja, pašla lementara, čytanka dla pačatkowych škot*, Wilnia: Drukarnia M. Kuchty, 1918.
41. Łatyszzonek, O., Mironowicz, E., *Historia Białorusi od połowy XVII do końca XX wieku*, Białystok: Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej. Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku, 2000.
42. Malia, M., *Sovětská tragedie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*, Praha: Argo, 2004.
43. Maliszewski, E., „Białoruś Sowiecka a jej stosunki narodowościowe“, in: *Sprawy Narodowościowe*, nr 5-6, 1927, s. 509-519.
44. Marples, D., „Die Sozialistische Sowjetrepublik Weissrussland (1917-1945)“, in: Reyrau, D. von, Lindner, R. (ed.), *Handbuch der Geschichte Weissrusslands*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, s. 135-152.
45. Martin, T., *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2001.
46. Mace, J., E., *Communism and the Dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*, Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, Harvard University Press, 1983.

47. Ochota, J., „Z historii państwowotwórczych poczynań białoruskich“, in: *Sprawy Narodowościowe*, nr 1, 1928, s. 1-21.
48. *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*, Hroch, M., (ed.), Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.
49. Radzik, R., „Formowanie się nowoczesnej białoruskości w XX stuleciu“, in: Michaluk, D., (ed.), *Białoruś w XX stuleciu. W kręgu kultury i polityki*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007, s. 161-174.
50. Radzik, R., *Kim są Białorusini?*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004.
51. Radzik, R., *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową. Białorusini na tle przemian narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej XIX stulecia*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000.
52. Řezník, M., *Bělorusko*, Praha: Libri, 2003.
53. Sahanovič, H., Šybieka, Z., *Dějiny Běloruska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.
54. Snyder, T., *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569-1999*, New Haven: Yale University, 2003.
55. Szybieka, Z., *Historia Białorusi. 1795-2000*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2002.
56. Švankmajer, M., Veber, V., Sládek, Z., Moulis, V., Dvořák, L., *Dějiny Ruska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
57. Thiessová, A.-M., *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
58. Tyszka, K., *Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w związku radzieckim i Polsce Ludowej*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Sociologii PAN, 2003.
59. Vakar, N. P., *Belorussia. The Making of Nation*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1956.
60. Waldenberg, M., *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje. Idee*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.
61. Wexler, P., „Belorussification, Russification and Polonization Trends in the Belorussian Language 1890-1982“, in: Kreindler, E. (ed.), *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages. Their Past, Present and Future*, Berlin-New York-Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1985, p. 37-56.
62. Yekelchik, S., *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Seznam použité literatury (azbuka)

1. X-ый Съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. 3-10 января 1927 года. Стенографический отчет, Минск: Белорусское государственное издательство, 1927.
2. XII съезд РКП(б). Стенографический отчет, Москва [б.п.] 1968.
3. 1 января 1919 года: Временное рабоче-крестьянское советское правительство Белоруссии: документы и материалы, под ред. М. Ф. Шумейко, сост. В. Д. Семёнов, Минск: “Лимариус”, 2005.
4. «Аб грамадазнаўстве і праграмах грамадазнаўства для другога канцэнтру сямёхгодкі», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 30-43.
5. «Аб зьнішчэньні хібаў у правядзеньні беларусізацыі ў школах сацыяльнага выхаванья. (Ліст мэтадычнай камісіі пры Галоўсацвыху)», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 52-53.
6. «Аб культурным будаўніцтве БССР. Пастанова аб’яднанага пленуму ЦК і ЦКК КП(б)Б», in: *Комуністычнае выхаваньне*, № 3, 1932, с. 12-22.
7. «Аб парадку здачы залікаў у сувязі з вывучэньнем курсу “Пэдагэнікуму ўдому”», in: *Асьвета*, № 2, 1927, с. 91-105.
8. «Аб правым ухіле ў КП(б)Б па нацыянальным пытанні», in: *Звязда*, 27.07.1929.
9. «Аб “Пэдагагічным тэхнікуме ўдому”», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 73-110.
10. «Аб стане беларусізацыі савецкага, гаспадарчага і прафэсіянальнага апарату. Пастанова Бюро ЦК КП(б)Б. 25 кастрычніка 1929г.», in: *Звязда*, 10.11.1929.
11. Аборын, А., *Нацыянальнае пытаньне ў СССР*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1931.
12. Авторханов, А., *Империя Кремля*, Минск-Москва: «Полифакт» - «Дружба народов», 1991.
13. Адамовіч, А., «Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаваньне “Узвышша”», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 8, Мюнхэн: Інстытут для вывучэньня СССР, 1957, с. 5-52.
14. Адамовіч, А., «Сорак год беларускае літаратуры ў БССР», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 10, Мюнхэн: Інстытут для вывучэньня СССР, 1959, с. 95-122.
15. Адамушка, У., *Палітычныя рэпрэсіі 20 – 50-ых гадоў на Беларусі*, Мінск: “Беларусь”, 1994.
16. Азбукін, М., *Географія Эўропы*, Масква-Ленінград: Дзяржаўнае выдавецтва, 1924.

17. Акулік, «Вышэйшыя курсы беларусазнаўства», in: *Асьвета*, № 1, 1924, с. 70.
18. Альшэўская, С. І., Касовіч, В. Ф., Шульга, Л. А., *Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва на Беларусі (1917-1927 гг.). Вучэбны дапаможнік*, Мінск: Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма танка, 2000.
19. Альшэўскі, А., «Беларуская агентура інтэрвэнтаў», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с. 13-32.
20. Амосова, Т., «Языковая политика в Белоруссии: прошлое и настоящее», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 3, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 295-312.
21. Андреева, Е. Г., *История дошкольного воспитания в Белорусской ССР (1921-1930 гг.)*, Минск: Министерство просвещения БССР, 1987.
22. Андрэева, Е., «Беларусізацыя 20-х гадоў і школа», in: *Беларуская мова і літаратура ў школе*, № 7, 1989, с. 4-8.
23. Андрэева, Е. Г., *Гісторыя народнай адукацыі Беларусі (1917-1945)*, Мінск: НПТАА «ПІАН», 2001.
24. Андрэева, Е., «Праблема нацыянальнай школы ў навуковай і публіцыстычнай літаратуры 1917-1924 гг.», in: *Адукацыя і нацыянальна-культурнае адраджэнне. Тэзісы навуковых дакладаў на Міжнароднай канферэнцыі (25-26 кастрычніка 1994, г.Мінск), у двух частках*, Ч. 2., Мінск: НІА Міністэрства адукацыі і навукі Беларусі, 1994, с. 44-46.
25. Андрэева, Е., «Роднае слова ў аўдыторыях. Беларусізацыя 20-30 гг. у ВНУ і тэхнікумах», in: *Беларуская мова і літаратура ў школе*, №4, 1990, с. 7-1.
26. Андрэева, Е., Лыч, Л., «Асвета і мова», in: *Настаўніцкая газета*, № 50, 23.6.1990; № 51, 27.6.1990; № 54, 7.7.1990; № 55, 11.7.1990; № 57, 18.7.1990; № 59, 25.7.1990; № 61, 1.8.1990; № 63, 8.8.1990; № 65, 22.8.1990; № 67, 25.8.1990.
27. Андрэева, Е. Г., Лыч, Л. М., *Шляхі сталення. Да 70-годдзя Вышэйшага педагагічнага інстытута ў Мінску*, Мінск: Міністэрства адукацыя Рэспублікі Беларусь, Вучэбна выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка, 2001.
28. *Антон Луцкевич: материалы следственного дела НКВД БССР*, под науч. ред. В. Н. Михнюка, Минск: Белорусский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела, 1997.
29. *Асноўныя вынікі работы ўрада БССР*, Менск: Выданьне ЦВК і СНК БССР, 1928.

30. *Асноўныя прынцыпы арганізацыі працоўнай сямігадовай школы. СРРБ НКА*, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1921.
31. Астрога, В., «Палітычныя рэпрэсіі беларускіх даследчыкаў новай і найноўшай гісторыі (1920 – 1930-я гады)», in: *Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі: Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 лютага 1998г.)*, пад рэд. Н. І. Стужынскай, Мінск: Беларускі Хельсінскі камітэт, Беларуская асацыяцыя ахвяр палітычных рэпрэсій, 1998, с. 5-14.
32. Б., К., «Рэзолюцыі, вынесеныя на Ўсебеларускім настаўніцкім зьезьдзе», in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 149-178.
33. Байкоў, М., Некрашэвіч, С., *Наша сіла ніва да машына. Лемантар для дарослых, 2-е выданьне Галоўпалітасьветы*, Менск: НКА БССР, Галоўная Ўправа Політычнае Асьветы, 1927.
34. Байкоў, М., «Саюз працаўнікоў асьветы ў пашыранай Беларусі», in: *Асьвета*, № 2, 1924, с. 7-31.
35. Баліцкі, А., «Беларусізацыя культурна-асьветных ўстаноў», in: *Польмя*, № 4, 1925, с. 17-148.
36. Баліцкі А., «Культурнае будаўніцтва да дзесятай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі», in: *Асьвета*, № 7, 1927, с. 3-16.
37. Баліцкі, А., «Культурнае будаўніцтва Савецкае Беларусі да X гадавіны агалашэньня БССР», in: *Асьвета*, № 8, 1928, с. 3-11.
38. Баліцкі, А., «Народная асьвета БССР», in: *Асьвета*, № 7, 1926, с. 13-21.
39. Баліцкі, А., «Програма працы Народнага Камісарыяту Асьветы БССР. (Тэзісы к дакладу Нам. Нар. Кам. Асьветы т.Баліцкага на пленуме Ц.К. К.П.Б. Верасень 1924г.)», in: *Асьвета*, № 3, 1924, с. 152-162.
40. Баліцкі, А., «Сыстэма народнай асьветы Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 3-18.
41. Балицкий, А., «Ближайшие задачи Наркомпроса в связи с укрупнением Белоруссии», in: *Асьвета*, № 1, 1924, с. 2-7.
42. Бандарэнка, М., «Войска гаварыла па-беларуску», in: *Польмя*, № 9, 1995, с. 184-198.
43. Барыс, С., «Сталін і савецкае грамадства», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 2, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 31-44.

44. Барыс, С. В., Тарасаў, С. В., Лынеўскі, Г. А., *Сыны і пасынкі Беларусі*, Мінск: «Польмя», 1996.
45. Басин, Я., «Советизация через идишизацию, или как пролетарская диктатура в 1920-х гг. пришла на «еврейскую улицу»», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 3, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 145-185.
46. Баталка, Т. І., «З гісторыі будаўніцтва нацыянальнай беларускай школы (1919-1922)», in: *Веснік БДУ імя У. І. Леніна*, Серыя 3, № 2, 1992, с. 11-15.
47. Баталка, Т. І., «Нацыянальная палітыка ў галіне народнай асветы Беларусі ў 20-я гг.», in: *Веснік БДУ імя У. І. Леніна*, Серыя 3, № 2, 1991, с. 13-16.
48. *Беларусізацыя 1920-я гады. Дакументы і матэрыялы*, пад рэд. Р. П. Платонава, У. К. Коршука, аўтары-склад. У. К. Коршук, Р. П. Платонаў, І. Ф. Раманоўскі, Я. С. Фалей, Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2001.
49. «Беларуская мова і рэвалюцыя», in: *Савецкая Беларусь*, 11.11.1922.
50. *Беларусь. Нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху*, калектыўная праца пад агульнай рэдакцыяй А. Сташэўскага, З. Жылуновіча, У. Ігнатоўскага з дапамогай А. Смоліча, С. Некрашэвіча, Я. Пятровіча, Менск: Выданьне ЦВК БССР, 1924.
51. «Белоруссизация и рабочая масса», in: *Рабочий*, 2.02.1929.
52. *Белорусская культура*, Сб. І., Минск: Белорусское общество культурной связи с заграницей, 1928.
53. *Белорусская Советская Социалистическая Республика*, Минск: Издательство СНК БССР, 1927.
54. *Белорусская ССР в цифрах. К десятилетию существования БССР, 1919-1929*, Минск: Центральное статистическое управление БССР, 1929.
55. *Белорусский ордена Трудового Красного Знамени государственный университет имени В. И. Ленина*, под ред. А. Н. Севченко, А. Я. Малышева, Л. В. Володько и др., Минск: Издательство БГУ имени В. И. Ленина, 1971.
56. Бендзін, А. Ю., ««Нацыянальнае адраджэнне» ў вышэйшай школе Беларусі (канец 20-х – пачатак 30-х гадоў)», in: *Нацыянальная самасвядомасць і выхаванне моладзі, Зборнік навуковых прац*, навук. рэд. А. С. Лапцёнак, В. А. Салееў, Мінск: Міністэрства адукацыі і навукі РБ, Нацыянальны Інстытут адукацыі, 1996, с. 25-36.
57. Блюм, А. В., *Советская цензура в эпоху тотального террора 1929-1953*, С.-Петербург: «Академический проект», 2000.

58. *Большая цензура: писатели и журналисты в Стране Советов 1917-1956*, под ред. А. Н. Яковлева, сост. Л. В. Максименков, Москва: «Материк», 2005.
59. *Большевистское руководство. Переписка. 1912-1927. Сборник документов*, сост. А. В. Квашонкин, О. В. Хлевнюк, Л. П. Кошелева, Л. А. Роговая, Москва: РОССПЭН, 1996.
60. Борисёнок, Е., *Феномен советской украинизации 1920 – 1930-е годы*, Москва: «Европа», 2006.
61. Бубноў, А. В., «Некаторыя суб'ектыўныя моманты часоў беларусізацыі (гістарыяграфічны аспект)», in: *Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Навуковая канферэнцыя (Мінск, 6-7 снежня 2001г.)*, пад рэд. У. Навіцкага, М. Сташкевіча, Мінск: «Дэполіс», 2001, с. 214-216.
62. Будзінскі, С., «Вораг у доме», in: *Польша*, № 11-12, 1929, с. 223-252.
63. Булгаков, В., *История белорусского национализма*, Вильнюс: Институт белорусистики, 2006.
64. Бэндэ, Л., «Беларуская нацдэмаўская контррэвалюцыя ўчора і сёння», in: *Комуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с. 3-13.
65. «В Народном Комиссариате просвещения», in: *Вестник Народного Комиссариата Просвещения С.С.Р.Б.*, № 1, 1922, с. 26.
66. *В тисках идеологии. Антология литературно-политических документов 1917-1927*, сост. К. Аймермахер, Москва: «Книжная палата», 1992.
67. Валасевіч, П. І., «Вынікі культурнага будаўніцтва ў БССР і яго далейшыя задачы», in: *Асьвета*, № 7, 1927, с. 16-28.
68. Валасевіч, «Вынікі прыёму ў прафесійныя навучальныя ўстановы ў 1927-28 г.», in: *Асьвета*, № 8, 1927, с. 6-16.
69. Валахновіч, А. І., Міхнюк, У. М., *Споведзь у надзеі застацца жывым: аўтабіяграфія Браніслава Тарашкевіча*, Мінск: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, 1999.
70. Васілеўская, Н., «Масавыя рэпрэсіі інтэлігенцыі», in: *Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі: Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 лютага 1998г.)*, пад рэд. Н. І. Стужынскай, Мінск: Беларускі Хельсінскі камітэт, Беларуская асацыяцыя ахвяр палітычных рэпрэсій, 1998, с. 14-23.
71. Великий, А., «Бунд в коммунистической Беларуси: хроника политического уничтожения», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник*

научных работ, Вып. 2, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 68-82.

72. *Великая Октябрьская Социалистическая революция и становление советской культуры 1917-1927*, отв. ред. М. П. Ким, Москва: «Наука», 1985.

73. *Возвращённые имена: сотрудники АН Беларуси, пострадавшие в период сталинских репрессий*, под ред. А. С. Махнача, сост. Н. В. Токарев, Минск: «Навука і тэхніка», 1992.

74. Вольфсон, С. Я., *Культурная рэволюцыя ў дзеянні. Нацыянальна-культурнае будаўніцтва БССР да XV-годзьдзя Кастрычніцкай рэволюцыі*, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі: Партмассэктар, 1932.

75. «Вопрос о народном просвещении Белоруссии на февральской секции Центрального Исполнительного Комитета Советов Белоруссии», in: *Школа и культура Советской Белоруссии*, № 1-2, 1921, с. 79-81.

76. *Восьмы Ёсебеларускі з'езд Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў*, Менск: Выданьне ЦВК БССР, 1927.

77. Вялікі, А., «“Чырвоная” беларусізацыя», in: *Спадчына*, № 3, 2001, с. 50-68.

78. Вяргей, В. С., *Археалагічная навука ў Беларускай ССР 1919-1941 гг.*, Мінск: «Навука і тэхніка», 1992.

79. Вясковы настаўнік А., М., «Год падрыхтоўкі», in: *Асьвета*, № 3, 1925, с. 129-130.

80. *Газеты Беларусі 1776-1975. Бібліяграфічны паказальнік*, пад рэд. В. У. Скалабана, склад. Л. М. Няхайчык і інш., Мінск: Нацыянальная кніжная палата Беларусі, 2003.

81. Галадзед, М., «Аб нацыянальнай політыцы, аб нацыянал-дэмакратызме і барацьбе з ім і аб беларусізацыі», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 2, 1931, с. 11-17.

82. Гарэцкі, Г., «Аб беларусізацыі вышэйшых навучальных устаноў БССР», in: *Асьвета*, № 6, 1926, с. 184-193.

83. Гарэцкі М., Дзяржынскі Ё., Каравай П., *Выпісы з беларускай літаратуры*, Ч. 1. Вусная народная творчасць. Старадаўняе пісьменства, Масква: Дзяржаўнае выдавецтва, 1926.

84. Гарэцкі, М., *Гісторыя беларускае літаратуры. Выданьне другое (напраўленае)*, Вільня: Выданьне “Віленскага Выдавецтва” Б. Клёцкіна, 1921.

85. Гарэцкі, Р., «Бальшавіцкія рэпрэсіі супрацоўнікаў Беларускай Акадэміі навук», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып.

2, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 112-119.

86. Герасімава, І., «Яўрэйская вышэйшая школа ў сістэме народнай адукацыі Беларусі ў 20 – 30-я гады. На прыкладзе яўрэйскага аддзялення педфака БДУ», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 4. Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі. Вацлаў Ластоўскі – выдатны дзеяч беларускага адраджэння, пад. рэд. В. Рагойшы, Г. Цыкуна, З. Шыбеки, Мінск: «Навука і тэхніка», 1995, с. 125-129.

87. Герасімаў, В., «Гісторыя цензуры друку на Беларусі: стагоддзе за стагоддзем», in: *Матэрыялы Першых Кнігазнаўчых чытанняў, Мінск, 15 верасня 1998г.*, склад. Т. І. Рошчына, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2000, с. 23-34.

88. Герасімаў, В., «Імперыя спецсхову», in: *Літаратура і Мастацтва*, 19.8.1994.

89. Герасімаў, В., «На свет божны!», in: *Спадчына*, № 4, 1992, с. 98-101.

90. Гесь, А., ««Выслаць за межы Беларусі...»», in: *Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі: Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 лютага 1998г.)*, пад рэд. Н. І. Стужынскай, Мінск: Беларускі Хельсінскі камітэт, Беларуская асацыяцыя ахвяр палітычных рэпрэсій, 1998, с. 23-32.

91. Гесь, А., ««Усякі іншы шлях лічу памылкавым і шкодным». Беларусізацыя Сельгасакадэміі, год 1925-ы», in: *Айчына*, 25.02.1995.

92. Гимпельсон, Е. Г., *НЭП и советская политическая система в 20-е годы*, Москва: Институт российской истории РАН, 2000.

93. *Гісторыя Беларусі найноўшага часу ў дакументах і матэрыялах*, пад рэд. А. Смалянчука, уклад. Ю. Бачышча, Вільня: Эўрапейскі гуманітарны універсітэт, ЭГУ 2008.

94. Глагоўская, Л., «Роля культуры ў развіцці беларускай нацыянальнай сьведомасці ў міжваенны перыяд», in: *Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”. I сесія – 21-25 мая. 2 сесія – 4-7 снежня, Мінск 2000 г.*, пад рэд. Э. Дубянецкага і інш., Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001, с. 94-103.

95. Глацёнак, В., Дзятлаў, Я., Кацабуцкі, А., Сагаловіч, Г., *Пяцігадовы план у задачах*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.

96. Гобл, П., «Рождение сталинской национальной политики: Четвёртое совещание ЦК РКП(б) с ответственными работниками национальных республик и областей, 9-12 июня 1923г.», in: *Межнациональные отношения в России и СНГ. Семинар Московского*

Центра Карнегі, под ред. П. Гобла, Г. Бордюгова, Москва: Ассоциация исследователей российского общества XX века, 1994, с. 14-20.

97. Горный, В., Ненароков, А., Орлова-Чернышева, Н., Соколов, Ю., «Из истории образования СССР», in: *Известия ЦК КПСС*, № 9, 1989, с. 191-218.

98. Горяева, Т. М., «Советская политическая цензура (история, деятельность, структура)», in: *Исключить всякие упоминания... Очерки истории советской цензуры*, сост. Т. М. Горяева, Минск: «Время и место», 1995, с. 13-64.

99. Горяева, Т. М., *Политическая цензура в СССР. 1917-1991*, Москва: РОССПЭН, 2002.

100. Грамыка М., *Пачатковая геаграфія. 4-е выданьне*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928.

101. Грациози, А., *Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917-1933*, Москва: РОССПЭН, 2001.

102. Гриневич, В. А., Даниленко, В. М., Кульчицкий, С. В., Лисенко, О. Е., *Радянський проект для України*, Київ: «Наукова думка», 2004.

103. Грицанов, А., «Цивилизационный и национальный дискурс большевизма: стратегии и мифы», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 3, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 40-51.

104. Гурвіч, Ц., Зюзькоў, А., Леўкова, Н., «Нацыянал-дэмакратызм, як агентура інтэрвенцыі», in: *Савецкая краіна*, № 3, 1931, с. 48-57.

105. Гуткоўскі, М., *Утварэньне законаў у БССР*, [Менск] [б.п.] 1929.

106. Дамброўскі, Ч., «Праца Польскага Пэдагагічнага Тэхнікуму ў Менску й яе сучасныя вынікі», in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 123-125.

107. Дашкевич, Я. Р., «Українізація: причини і наслідки», in: *Слово і час*, № 8, 1990, с. 55-64.

108. *Два гады нацыянальнай работы ў БССР. Збор прамоў, артыкулаў і рэзалюцый па нацыянальнаму пытаньні*, Менск: Выданьне Нацыянальнай камісіі ЦВК БССР, 1929.

109. Дзядзінкін, А. Л., «У. І. Ленін і “беларускае пытанне”», in: *Романовские чтения 2. Сборник трудов Международной конференции 10-11 ноября 2005 г., г. Могилёв*, под ред. М. И. Вишневого, Могилёв: Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова, 2006, с. 18-20.

110. Дзянісаў, А., «Развіццё краязнаўчага руху ў БССР у 1920-1930-я гг.», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 4, 2008, с. 24-32.

111. Дзяржынскі, У., *Выпісы з беларускае літаратуры XIX і XX ст.*, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926.
112. *Доклад Правительства Белорусской Советской Социалистической Республики на III-й сессии Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР 3-ого созыва 14-15 февраля 1927 года*, Минск: Государственное издательство Белоруссии, 1927.
113. *Доклад Совета Народных Комиссаров БССР Совету Народных Комиссаров СССР (материалы к докладу т.Адамовича)*, Минск: Издание управления делами СНК БССР, 1926.
114. Доронченков, А. И., «Русофобия», in: *Нации и этносы в современном мире*, Санкт-Петербург: «Нева», 1999, с. 28-37.
115. «Другі Ўсебеларускі Настаўніцкі Зъезд», in: *Асьвета*, № 4, 1926, с. 127-140.
116. *Друк Беларускай ССР, 1981. Статыстычны зборнік*, пад рэд. У. М. Яцко, склад. Л. П. Рабушка, Мінск: Дзяржаўная кніжная палата БССР, 1983.
117. Дубянецкі, Э., «Дасягненні і цяжкасці ў правядзенні беларусізацыі ў 20-я гады», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 1., Матэрыялы Міжнароднага кангрэсу беларусістаў, 25-27 мая 1991 г., г.Мінск, пад рэд. А. Мальдзіса, Г. Сагановіча, Г. Цыхуна, Мінск: «Навука і тэхніка», с. 94-99.
118. Дубянецкі, Э., «Папяровая» беларусізацыя», in: *Чырвоная змена*, 2.9-8.9.1991.
119. *Дэталізаваныя праграмы I-IV г.г. навучання сямёхгадовай працоўнай школы. Другое выданьне, выпраўленнае*, Менск: Выданьне часопісі «Асьвета», 1927.
120. Ершова, Э. Б., *Исторические судьбы художественной интеллигенции Белоруссии (1917-1941)*, Москва: Издательский центр "Россия молодая", 1994.
121. Ешин, С. З., *Развитие культуры в БССР за годы Советской власти*, Минск: «Вышэйшая школа», 1970.
122. Жылуновіч, З., «Два бакі беларускага руху», in: *Польмя*, № 3-4, 1923, с. 69-74.
123. Жылуновіч, З., «Нацыянал-дэмократы за «працай» (1920-1928гг.)», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с. 18-33; № 1, 1931, с. 12-26.
124. З., І., «Некалькі слоў аб працы ў другой сямёхгадовай школе», in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 125-128.
125. «З даклада першага сакратара ЦК КП(б)Б А. І. Крыніцкага «Аб новых задачах Гомельскай арганізацыі КП(б)Б» на сходзе актыву Гомельскай гарадской, Залінейнай і Новабеліцкай партыйных арганізацый 11 снежня 1926г.», in: *Звезда*, 19.12.1926.
126. За камуністычнае выхаваньне, in: *Камуністычнае выхаваньне*, №1, 1930, с. 3-4.

127. Завалеев, Н. Е., *Рабочий класс Белоруссии в борьбе за социализм, 1917-1932 гг.*, Минск: «Наука и техника», 1937.
128. Зайцаў, В., Джэлюк, А., «Перамога ленинскай нацпалітыкі», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 3-4, 1934, с. 11-21.
129. Заремский, В. К., «Белорусизация в частях могилёвского гарнизона (на примере 33-й территориальной стрелковой дивизии)», in: *Куляшоўскія чытанні: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, 26—27 красавіка 2007 г.*, пад рэд. В. І. Рагаўцова і інш., Магілёў: Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, 2007, с. 208-222.
130. *Зборнік партыйных і савецкіх пастановаў, рэзалюцый і цыркуляраў у галіне савецкага будаўніцтва*, Менск: Выданьне ЦВК БССР, 1929.
131. *Зборнік чынных законаў БССР за 1921-1924 гады*, Менск: Выданьне народнага камісарыяту юстыцыі БССР, 1927.
132. Зелянкова, А. І., «Ліквідацыя непісьменнасці сярод насельніцтва ўсходніх беларускіх губерняў у складзе РСФСР (1919-1926 г.)», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4 частках*, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэцкае ўстанова адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы», 2003, с. 153-157.
133. «Зьнішчым інтэрвэнтаў у нашай краіне!», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 11, 1930, с. 3-9.
134. Іваноў, М., «На дзяржаўнай аснове», in: *Літаратура і Мастацтва*, 15.09.1989.
135. Игнатова, Е. В., «В. И. Пичета и проведение белорусизации в Белорусском Государственном университете», in: *Романовские чтения 2. Сборник трудов Международной конференции 10-11 ноября 2005 г., г.Могилёв*, под ред. М. И. Вишневого, Могилёв: Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова, 2006, с. 116-118.
136. Игнатовский, В., Смолич, А., *Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов*, Минск: Государственное издательство Белоруссии, 1926.
137. Ігнатоўскі, У., *Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя. Выданьне трэцяе, стэрэатыпнае*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928.

138. Ігнатоўскі, У., «Заява тав. Ігнатоўскага», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с. 32-35.
139. Ігнатоўскі, У. М., *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі*, Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 1991.
140. Ігнатоўскі, У. М., *Кароткі нарыс гісторыі Беларусі. Выданьне 4-ае, пераробленае*, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926.
141. Ігнатоўскі, В., «Цяжкую віну перад партыяй прызнаю безагаворачна», in: *Звязда*, 12.12.1930.
142. Ігнаценка, І., Кароль, А., *Усевалад Ігнатоўскі і яго час*, Мінск: «Голас Радзімы» 1991.
143. *Идеологическая деятельность компартии Белоруссии, 1918-1945, в двух частях*, Ч. 1., 1918-1928, под ред. Н. С. Сташкевича, А. Н. Гесь, Н. П. Купчени, Минск: «Беларусь», 1990.
144. Ильюшин, И., Умрейко, С., *Народное образование в Белорусской ССР*, Минск: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения БССР, 1961.
145. *Институт беларускае культуры. Гісторыя узьнікненьня. Сучасная структура. Навукова-дасьледчая дзейнасьць*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1926.
146. Іофэ, Э., «Да пытаньня пра ўклад яўрэяў у развіццё беларускай культуры ў 20-30-я гады ХХ ст.», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 4. Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі. Вацлаў Ластоўскі – выдатны дзеяч беларускага адраджэння, пад. рэд. В. Рагойшы, Г. Цыкуна, З. Шыбеки, Мінск: «Навука і тэхніка», 1995, с. 177-124.
147. Иоффе, Э. Г., *Страницы истории евреев Беларуси. Краткий научно-популярный очерк*, Минск: Еврейский университет в Минске, 1996.
148. *История государства и права Белорусской ССР, в 2-х томах*, Т. 1. 1917-1936 гг., под ред. С. П. Маргунского, Ю. В. Шабанова, И. И. Потеружи, Минск: «Наука и техника», 1970.
149. *Ітогі і бліжэйшыя задачы правядзення ленінскай нацыянальнай палітыкі ў БССР (Пастановы аб'яднанага пленума ЦК і ЦКК КП(б)Б)*, Менск: Партыйнае выдавецтва, 1934.
150. *К 20-летию БССР*, под ред. Г. И. Семёнова, Ф. О. Попова, Минск: Государственное издательство Белоруссии, 1938.

151. Казлоўскі, К., «Беларуская праца ў гор. Сянно», in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 65-67.
152. Калеснік, У., «Контрбеларусізацыя», in: *Спадчына*, № 4, 1992, с. 84-98.
153. Каляда, І. У., *Беларусізацыя: шляхі і метады ажыццяўлення. Тэксты лекцый на дысцыпліне “Гісторыя і культура Беларусі” для студэнтаў I курса ўсіх спецыяльнасцей*, Мінск: Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт, 1997.
154. Канакоцін, О., *Літаратура – зброя класавай барацьбы*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1931.
155. Кандыбовіч, С., *Разгром нацыянальнага руху ў Беларусі*, Мінск: Часопіс «Беларускі гістарычны агляд», 2000.
156. «Канфэрэнцыя настаўнікаў (Слуцк)», in: *Савецкая Беларусь*, 2.11.1922.
157. Каплан, Л., «Проблема культурнай рэвалюцыі і нацыянальная культура», in: *Польмя*, № 1, 1928, с. 99-116.
158. Каппелер, А., *Россия - многонациональная империя. Возникновение. История. Распад*, Москва: «Прогресс-Традиция», 2000.
159. Каранеўскі, Я., «Да пачатку вучэбнага году», in: *Асьвета*, № 3, 1924, с. 14-19.
160. Кароль, А. С., «Беларусізацыя», in: *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі, у 6 т., Т. 1.*, Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993, с. 348-350.
161. Кароль, А., «Беларусізацыя – палітыка нацыянальнага адраджэння», in: *Крыжовы шлях*, Мінск: “Згода”, 1993, с. 118-164.
162. Кароль, А. С., «Белорусизация: 20-30-е гг.», in: *Страницы истории Компартии Белоруссии: суждения, аргументы, факты*, Минск: “Университетское”, 1990, с. 136-155.
163. Каршук, М., «Цэнтральныя Беларускія курсы Народнага Камісарыяту Асьветы РСФСР (у Менску)», in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 181-182.
164. Касцюк, М., «Беларуская ССР: 20 – 30-я гады», in: *Звязда*, 26.01.1989; 27.01.1989.
165. Касцюк, М., *Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі*, Мінск: ВП «Экаперспектыва», 2000.
166. Касцюк, М. П., «Общее и особенное в проведении советской национальной политики в Белорусской ССР», in: *Россия в XX веке. Проблемы национальных отношений*, сост. Л. П. Колодникова, Москва: «Наука», 1999, с. 327-335
167. Касцюк, М. П., Ігнаценка, І. М., Вышыньскі, Ё. І., *Нарысы гісторыі Беларусі ў 2ч., Ч. 2.*, Мінск: “Беларусь”, 1995.

168. Касцюк, М. П., Петрыкаў, П. Ц., Токараў, М. У., *Инстытут беларускай культуры*, Мінск: “Навука і тэхніка”, 1993.
169. *Каталог на 1929 г. перыядических изданий, издающихся в Белоруссии и западной области*, Мінск: Газетное бюро Белорусского управления связи, 1928.
170. Каценбоген, С. З., *Белорусский государственный университет в 1922 – 1923 академ. году (Итоги и перспективы)*, Мінск: Государственное издательство Белоруссии, 1922.
171. Клімаў, І., «Асаблівасці правядзення беларусізацыі ў 1920-я гг.», in: *Studia białorutenistyczne*, 2/2008, с. 25-70.
172. Клейнборт, Л. М., *Молодая Белоруссия*, Мінск: Белорусское государственное издательство, 1928.
173. Кнорин, В. Г., *Избранные речи и статьи*, сост. Кузнецов, Н. В., Нетылькин, А. Т., Гриценко, Л. В., Мінск: «Беларусь», 1990.
174. Кнорын, В., «Аб рашаючых “дробязях” у вялікім пытаньні. Да пытаньня аб палітыцы беларусізацыі», in: *Асьвета*, № 3, 1928, с. 3-12; № 4, 1928, с. 3-11.
175. Кнорын, В., *За культурную рэвалюцыю. Збор артыкулаў*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928.
176. Кнорын, В., «Праблемы культурнай рэвалюцыі», in: *Асьвета*, № 2, 1928, с. 3-17.
177. Ковалёва, Н., Мурын, Ю., Степанов, А., Чернев, А., ««Ильич был тысячу раз прав» (Из переписки членов Политбюро ЦК РКП(б) в июле-августе 1923г.)», in: *Известия ЦК КПСС*, № 4, 1991, с. 192-207.
178. Колас, Я., «Адкрыты ліст Якуба Коласа », in: *Комуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с. 39-41.
179. *Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК*, Т. 1. 1918-1927, под рук. О. А. Здравенина, Мінск: «Беларусь», 1983; Т. 2. 1918-1932, под рук. О. А. Здравенина, Мінск: «Беларусь», 1984.
180. Красовский, Н. И., *Высшая школа Советской Белоруссии, второе издание, переработанное и расширенное*, Мінск: «Вышэйшая школа», 1972.
181. Кроль, М., Б., ««Навука» на службе ў нацдэмаў (3 прамовы на сходзе па чыстцы катэдры антрополёгіі БАН)», in: *Комуністычнае выхаваньне*, № 3-4, 1931, с. 10-18.
182. Крот, М. С., *Сярэдняя агульнаадукацыйная школа Беларусі ў XX стагоддзі*, Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2004.

183. Круталевич, В. А., *На путях национального самоопределения. БНР – БССР – РБ*, Минск: “Право и экономика”, 1995.
184. Крыніцкі, А., *Чарговыя пытанні нацыянальнае палітыкі КП(б)Б*, Менск: Выданьне ЦК КП(б)Б, 1926.
185. Крэлін, «Клюб павінен быць асяродкам беларусізацыі», in: *Заря Запада*, 22.04.1928.
186. Кузнецов, И., «Репрессии на Беларуси в 1920-1940-е гг.», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 2, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 7-30.
187. Кулевіч, І. Р., *Беларускі нацыянальны рух (1902-1925): гістарыяграфія праблемы*, Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы, 2007.
188. *Культурное строительство БССР*, Минск: Издание Управления народохозяйственного учета БССР, 1940.
189. *Культурное строительство в СССР, 1917-1927 гг. (Разработка единой государственной политики в области культуры). Документы и материалы*, под ред. А. П. Ненарокова, Москва: «Наука», 1989.
190. Кульчицкий, С. В., *Україна між двома війнами (1921-1939 рр.)*, у 15-и томах, Т. 11., Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999.
191. Кузьменка, У., Скалабан, В., «Акадэмік У. І. Пічэта: выпрабаванне лёсам», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 5, 2003, с. 11-20.
192. Куліковіч, М., «Беларускае мастацтва 20-х гадоў і ягоныя карэнні ў савецкай сучаснасці», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 5, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1956, с. 124-143.
193. Купала, Я., «Адкрыты ліст Я. Купалы», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 12, 1930, с. 35-38.
194. Купрэвіч, В. Ф., *Академия наук Белорусской ССР*, Минск: “Наука и техника”, 1968.
195. Ладысеў, У., «Спробы стварэння беларускай дзяржаўнасці на нацыянальна-дэмакратычнай аснове», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 3, 2008, с. 3-9.
196. Ладысеў, У. Ф., «Праблемы станаўлення беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі, 3-4 мая 2002 г., Гродна, у 4 ч.*, пад рэд. І. П. Крэня і інш.. Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы, 2003, с. 59-70.

197. Лазько, Р., «Клопаты Масквы і Варшавы ў сувязі з Акадэмічнай канфэрэнцыяй 1926 года», in: *Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”*. 1 сесія – 21-25 мая. 2 сесія – 4-7 снежня, Мінск 2000 г., пад рэд. Э. Дубянецкага і інш., Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001, с. 142-148.

198. Лапіцкі, «Аб перападрахтоўцы настаўнікаў Новазыбкаўскага павету па пытанні беларусазнаўства», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 112-113.

199. Ластовкий А. Л., «Историческая память как фактор укрепления белорусской национальной идентичности», in: *Социологический альманах*, 1/2010, с. 187-195.

200. Ластовский, А. Л., «Специфика исторической памяти среди различных возрастных групп жителей Беларуси», in: *Социальное знание и белорусское общество: материалы Международной научно-практической конференции, Минск, 3-4 декабря 2009 года: (к 20-летию институционализации социологии в Беларуси и 20-летию создания Института социологии НАН Беларуси)*, под ред. И. В. Котлярова и др., Минск: «Право и экономика», 2009, с. 269-271.

201. Ластоўскі, В. Ю., *Кароткая гісторыя Беларусі*, Мінск: “Універсітэцкае”, 1993.

202. Лёсік, А., «Беларуская мова ў сямігодках», in: *Асьвета*, № 1, 1927, с. 65-68.

203. Лёсік, Я., *1921-1930. Збор твораў*, пад рэд. А. М. Гесь, уклад. А. У. Жынкін, Мінск: Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, 2003.

204. Ліmanoўскі, Я., «За два гады клясавай барацьбы ў літаратуры», in: *Маладняк*, № 6-7, 1931, с. 81-102.

205. Лінднэр, Р., «Беларускія гісторыкі пад Сталіным. Калектыўна-біяграфічны нарыс нацыянальнай гістарыяграфіі (1870-1945)», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, Т. 5, Сш. 2(9), 1998, с. 365-393.

206. Лінднэр, Р., *Гісторыкі і ўлада. Нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX-XX ст.*, Санкт-Пецярбург: “Неўскі прасцяг”, 2005.

207. Ліхадзіеўскі, С., «Беларусізацыя ў Менскім Белпэдтэхнікуме кульгае», in: *Савецкая Беларусь*, 9.04.1929.

208. Лукашук, А., «421° паводле Галоўліту», in: *Спадчына*, № 3, 1996, с. 71-91.

209. Луцэвіч, Ів., «Выдавецкая справа ў Савецкай Беларусі за 1922 год», in: *Польмя*, № 2, 1923, с. 86-91.

210. Лысоў, С., «Усесаюзны зьезд па рабочай асьвеце. (Нашы падагульненні й пэрспэктывы)», in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 21-37.

211. Лыч, Л., «Беларусізацыя 20-х гадоў», in: *Маладосць*, № 11, 1995, с. 187-211.
212. Лыч, Л., «Беларусізацыя: 30-я гады», in: *Маладосць*, № 12, 1995, с. 197-207.
213. Лыч, Л., «Беларусізацыя і лёс яўрэйскай творчай інтэлігенцыі ў міжваенны перыяд», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 2, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 145-184.
214. Лыч, Л., «Беларусізацыя як дамінанта нацыянальнай палітыкі (ліпень 1924 – сярэдзіна 30-х гг.)», in: *Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. Зборнік навуковых артыкулаў*, пад рэд. А. М. Мацко, М. К. Сакалова, Мінск: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка, 1997, с. 22-37.
215. Лыч, Л., «І непадуладныя асіміляцыі...», in: *Літаратура і Мастацтва*, 16.04.1999.
216. Лыч, Л. М., *Ликвидация экономического и социального неравенства союзных республик на примере БССР (1917-1941 гг.)*, Минск: «Наука и техника», 1987.
217. Лыч, Л., «Нацыянальна-культурнае жыццё ў БССР (студзень 1919 – снежань 1923 г.)» in: *Літаратура і Мастацтва*, 27.02.2009.
218. Лыч, Л., *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: Ідэалагічны аспект*, Мінск: «Навука і тэхніка», 1993.
219. Лыч, Л., *Трагедыя беларускага сялянства*, Мінск: Выдавецтва Мінскага інстытута кіравання, 2003.
220. Лыч, Л., «Яўрэйская інтэлігенцыя і міжваенная беларусізацыя», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 4. Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі. Вацлаў Ластоўскі – выдатны дзеяч беларускага адраджэння, пад. рэд. В. Рагойшы, Г. Цыкуна, З. Шыбеки, Мінск: «Навука і тэхніка», 1995, с. 95-101.
221. Лыч, Л., Навіцкі, У., *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск: НКФ «Экаперспектыва», 1996.
222. Майстренко, И., *Национальная политика КПСС в её историческом развитии*, Мюнхен: «Сучасність», 1978.
223. Мазур, І., «Летнія курсы па перападрахтоўцы вясковага настаўніцтва», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 90-95.
224. Мазур, І., «Сёлетнія курсы па перападрахтоўцы вясковага настаўніцтва», in: *Асьвета*, № 3, 1926, с. 127-130.

225. Мазур, «Школьная і грамадзянская праца настаўніка вёскі», in: *Асьвета*, № 2, 1925, с. 12-14.
226. Мальцаў, К., Рабічаў, Н., *За марксыцка-ленінскі з'мест школьных праграм*, зборнік, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, Вучпэдсэктар, 1932.
227. Маразоўскі, М., «На што рабочым патрэбна беларуская мова?», in: *Советская Белоруссия*, 22.11.1922.
228. Марцелев, С. В., *К духовному расцвету. Исторический опыт развития белорусской советской культуры*, Минск: «Беларусь», 1974.
229. *Материалы к докладу Совета Народных Комиссаров БССР Совету Народных Комиссаров СССР*, Минск: Управление делами СНК БССР, 1928.
230. Матох, В., «Дзейнасць Галоўліта БССР у 20-я гады», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 6, 2008, с. 13-20.
231. *Матэрыялы да справаздачы Ўраду X З'езду Саветаў БССР*, Менск: Выданьне Кіраўніцтва спраў Саветаў Народных Камісараў і эканамічнае нарады БССР, 1931.
232. *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага камітэту КП(б)Б. XII-му З'езду К.П.(б)Б*, Менск: Выданьне ЦК КП(б)Б, 1929.
233. *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага камітэту КП(б)Б: Да XIII З'езду К.П.(б)Б*, Менск: Выданьне ЦК КП(б)Б, 1930.
234. *Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага Камітэту на XI-ым з'ездзе КП(б)Б*, Менск: Выдавецтва ЦК КП(б)Б, 1927.
235. *Матэрыялы к дакладу ўрада БССР XI з'езду саветаў*, Мінск: Выданне кіраўніцтва спраў СНК БССР, 1935.
236. Мацюкевіч, Я., «Контр-рэволюцыйная дзейнасць беларускіх нацыянал-дэмократаў у галіне мовы», in: *Савецкая краіна*, № 1, 1931, с. 56-64.
237. Мацюкевіч, Я., «Саюз працаўнікоў асьветы к 10-годзьдзю БССР», in: *Асьвета*, № 8, 1928, с. 28-36.
238. Мацьвяёнак, Я., «Пытаньні краязнаўства ў Рагачоўскім пэдагэгікуме», in: *Асьвета*, № 2, 1924, с. 147-148.
239. Мечковская, Н. Б., *Белорусский язык: Социолингвистические очерки*, Muenchen: Otto Sagner, 2003.
240. Міцкевіч, А., «Другі выпуск Вышэйшых Курсаў Беларусказнаўства», in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 119-122.
241. Мяснікоў, А., *Нацдэмы*, Мінск: «Беларусь», 1993.

242. Н., «Беларуская школа, як фактар культуры беларускага пралетарыяту», in: *Польмя*, № 3-4, 1923, с. 75-80.
243. *На путях становления украинской и белорусской наций: факторы, механизмы, соотношения*, под ред. Л. Е. Горизонтова, Москва: Институт славяноведения РАН, 2004.
244. «Навука» на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі. Т. 1., пад рэд. С. Я. Вольфсона, Менск: Беларуская Акадэмія навук, Інстытут філэзофіі, 1931.
245. *Народное образование в БССР. Сборник документов и материалов*, Т. 1. 1917-1928 гг., сост. Р. С. Васильева, Э. Л. Козловская, Л. П. Нартыш-Блук, К. Ф. Плахотникова, Минск: «Народная асвета», 1979.
246. *Национальный вопрос и Р.К.П.(б). Важнейшие материалы по национальному вопросу*, Минск: Издание Агитпропа Белорусского бюро Ц.К.Р.К.П.(б), 1924.
247. *Нацыянальнае пытаньне і камуністычная партыя. Зборнік артыкулаў, прамоваў і пастановаў*, пад рэд. У. Ігнатоўскага, Менск: «Савецкая Беларусь», 1924.
248. *Нацыянальная палітыка і барацьба на два фронты за ленінскую лінію ў нацыянальным пытаньні*, Менск: ДВБ, 1932 *Нацыянальная палітыка і барацьба на два фронты за ленінскую лінію ў нацыянальным пытаньні*, склад. Я. Улазаў, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1932.
249. *Нацыянальная палітыка камуністычнай партыі*, пад рэд. А. Гаруновіча і С. Будзінскага, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.
250. *Нацыянальнае пытаньне (Выбраныя пастановы Комінтэрна, УсеКП(б) і КП(б)Б і паасобныя творы і выступленьні на парт. з'ездах У. І. Леніна і І. В. Сталіна па нацыянальнаму пытаньню)*, склаў Ш. А. Будзін, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, Партмассэктар, 1932.
251. Некрашэвіч, А., «XVI з'езд УсеКП(б) аб нацыянальным пытаньні», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 9-10, 1930, с. 81-87.
252. Некрашэвіч, А., *Беларускі нацыянал-фашызм і нацыянал-дэмакратызм*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.
253. Некрашэвіч, А., *Беларускі першы дзяржаўны тэатр, 1920-1930. Да дзесяцігодзьдзя яго існаваньня*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.
254. Ненароков, А. П., «Семьдесят лет назад. Национальный вопрос на XII съезде РКП(б)», in: *Отечественная история*, № 1, 1994, с. 106-117.
255. Нікіціна, Т. А., «Супярэчнасці развіцця Беларусі (20-я гг. XX ст.)», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4*

частках, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт установа адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы”, 2003, с.33-36.

256. Новик, Е. К., *Формирование кадров народного образования в Белоруссии (1917-1941гг.)*, Минск: «Наука и Техника», 1981.

257. «Новыя праграмы для II канцэнтру сямёхгадовай працоўнай школы», in: *Асьвета*, № 5-6, 1927, с. 21-137.

258. Нодель, В. «Ближайшие задачи Союза Работников Просвещения Белоруссии», in: *Асьвета*, № 1, 1924, с. 8-12.

259. Нодэль, В., «З кім злучацца і проціў каго змагацца», in: *Савецкая Беларусь*, 19.11.1922.

260. Няміга, Г., «Асьвета, культура й навука БССР за 40 год», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 10, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1959, с. 76-94.

261. Няміга, Г., «Дакумэнтальнае значэнне антынацдэмаўскай літаратуры», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 1, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1955, с. 48-66.

262. Няміга, Г., «Школьніцтва ў БССР да разгрому “нацдэмаўшчыны” (1917г. – 1930г.)», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 2, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1955, с. 111-170.

263. Няміга, Г., «Школьніцтва БССР у няволі бальшавіцка-камуністычнай дактрыны», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 5, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1956, с. 7-66.

264. Няхай, Г., «Праца на Вышэйшых Курсах Беларусказнаўства», in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 178-180.

265. *О практических мероприятиях общего характера по проведению национальной политики. О практических мероприятиях общего характера по проведению национальной политики по линии Народного Комиссариата просвещения Белоруссии*, [Минск] [b.n.] 1924.

266. Орлова, А. П., «Белорусская школа 20-х гг.: интернациональное и национальное», in: *Педагогика*, № 4, 1999, с. 98-101.

267. Островский, З., *Проблема украинизации и белоруссизации в РСФСР*, Москва: Власть Советов, 1931.

268. *Отчёт Центрального Комитета КП(б)Б за май 1924г.-октябрь 1925г.*, Минск: Издание ЦК КП(б)Б, 1925.

269. «Палажэньне аб Народным Камісарыяце Асьветы БССР. (Зацьверджана Прэзыдыумам ЦВКБ 4 ліпеня 1924г.)», in: *Асьвета*, № 2, 1924, с.151-155.
270. Паланевіч, Г., «Нацыянальная тэорыя й практыка бальшавізму ў Беларусі», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 12, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1960, с. 9-75.
271. Панкевіч, П., «Аб нац.-дэмакратычнай політыцы Баліцкага ў галіне нарасьветы», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 2, 1931, с. 18-32.
272. Панкевіч, П., «Клясавая барацьба на навуковым фронце», in: *Асьвета*, № 10, 1929, с. 12-22.
273. «Партыя – настаўніцтву. Усім настаўнікам Б.С.С.Р.», in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 3-7.
274. *Пастановы і рэзалюцыі ЎсеКП(б) і КП(б)Б па нацыянальным пытаньні*, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926.
275. *Перыядычны друк Беларускай ССР (1917-1958)*, Вып. 1. Часопісы, Мінск: Дзяржаўная бібліятэка БССР імя Ў. І. Леніна, Кніжная палата БССР, 1960.
276. *Письма во власть. 1917-1927. Заявления, жалобы, доносы, письма в государственные структуры и большевистским вождям*, сост. А. Я. Лившин, И. Б. Орлов, Москва: РОССПЭН, 1998.
277. Пичета, В. И., *Белорусский язык как фактор национально-культурный*, Минск: «Белтрестпечать», 1924.
278. Пічэта, У. І., *Гісторыя Беларусі*, Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2005.
279. Пичуков, В. П., Старовойтов, М. И., *Гомельщина многонациональная (20-30-е годы XX века)*, Вып. 1, Гомель: Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины, 1999.
280. Платонаў, Р., «АДПУ-НКУС супраць беларускіх пісьменнікаў», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 3, 1994, с. 61-68.
281. Платонаў, Р. П., «Беларусь у міжваенны перыяд», in: *Беларусь на мяжы тысячагоддзяў*, пад рэд. А. П. Вайтовіча, А. М. Данілава, А. І. Падлужнага і інш., Мінск: «Беларусская Энцыклапедыя», 2000, с. 125-167.
282. Платонаў, Р. П., *Беларусь у міжваенны перыяд: Старонкі палітычнай гісторыі ў святле архіўных крыніц*, Мінск: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, 2001.
283. Платонаў, Р. П., *Лёсы: гісторыка-дакументальныя нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20-30-х гадоў*, Мінск: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, 1998.

284. Платонаў, Р. П., *На крутым павароце: Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929-1931 гг.: Дакументы, матэрыялы, аналіз*, Мінск: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, 1999.

285. Платонаў, Р. П., *Палітыкі. Ідэі. Лёсы: Грамадзянскія пазіцыі ва умовах нарастання ідэолага-палітычнага дыктату ў Беларусі 20-30-х гадоў*, Мінск: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, 1996.

286. Платонаў, Р. П., *Старонкі гісторыі Беларусі: Архівы сведчаць. З навуковай спадчыны*, Мінск: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, 2002.

287. Платонаў, Р., Сташкевіч, М., «Дзве аперацыі супраць “ворагаў народа”», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 1, 1993, с. 73-80.

288. Платонов, Р. П., *Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925-1928 гг.): отражение времени в архивных документах*, Минск: Белорусский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела, 2001.

289. Платонов, Р., «Под каток террора», in: *Беларуская думка*, № 7, 1992, с. 65-70.

290. Платонов, Р., «Эпидемия зла», in: *Беларуская думка*, № 1, 1993, с. 64-68; № 2, 1993, с. 52-56.

291. Платонов, Р., Величко, В., «Облава», in: *Беларуская думка*, № 12, 1991, с. 84-90.

292. Платонов, Р. П., Сташкевич, Н. С., Гесь, А. Н., «Так начиналась национальная трагедия. Наблюдения и замечания из области национальной идеологии. Из доклада председателя Комиссии ЦКК ВКП(б) В.П.Затонского на заседании Бюро ЦК КП(б)Б в июне 1929 года», in: *Нёман*, № 9, 1992, с. 122-149.

293. Платун, А. М., *Итоги культурного строительства в БССР за 10 лет*, Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1931.

294. Платун, А., *Нацыянальна-культурнае будаўніцтва ў БССР*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.

295. *Політычна історія Украіны ХХ століття, у шести томах*, Т. 3., Утвердження радзянскага ладу в Украіні (1921-1938), керівнік тому С. В. Кульчицький, Київ: Видавництво «Генеза», 2003.

296. *Постановления 2-ой Сессии Центрального Исполнительного Комитета Советов БССР VI созыва. (О практических мероприятиях по проведению национальной*

политики), Минск: Издательский Отдел законодательных предположений Наркомпроса БССР, 1924.

297. *Праграмы і мэтадычны дапаможнік для настаўніка аднакамплектавай школы*, Менск: Навукова-мэтадалёгічны камітэт НКА БССР, 1927.

298. «Праект праграм грамадазнаўства для пэдагогічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 3, 1927, с. 99-121.

299. «Праект праграм прыродазнаўчага цыклю для пэдагогічных тэхнікумаў БССР», in: *Асьвета*, № 4, 1927, с. 106-138.

300. *Практическое разрешение национального вопроса в Белорусской Советской Социалистической республике. Часть II. Работа среди национальных меньшинств*, Минск: Белорусское государственное издательство, 1928.

301. *Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспубліцы. Ч. I.*, Беларусізацыя, Менск: Выданьне Нацыянальнай камісіі ЦВК БССР, 1928.

302. «Прамова т. Платуна на пленуме сэкцыі навуковых працаўнікоў», in: *Асьвета*, № 9, 1929, с. 3-6.

303. «Праатакол трэцяга Ўсебеларускага з'езду інспэктароў і інструктароў па соцыяльнаму выхаваньню, адбыўшагася 2-7 лютага 1925 году», in: *Асьвета*, № 2, 1925, с. 155-171.

304. *Програмы выкладаньня на 1927-28 год. Пэдагогічны факультэт, соцыяльна-гістарычнае аддзяленьне*, Менск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 1927.

305. Протько, Т., *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917-1941 гг.)*, Минск: "Тесей", 2002.

306. Пурышева, Н. М., ««Левый поворот»: октябрьский (1930 г.) пленум ЦК КП(б)Б и белорусская культура», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4 частках*, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт установа адукацыі "Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы", 2003, с. 161-165.

307. Пурышева, Н. М., «Поворот в национальной политике в конце 1920 – начале 1930-х гг. и литературная жизнь БССР», in: *Романовские чтения 2. Сборник трудов Международной конференции 10-11 ноября 2005 г., г.Могилёв*, под ред. М. И.

Вишневого, Могилёв: Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова, 2006, с. 121-123.

308. Пурьшева, Н. М., «Политический фактор в литературной жизни БССР в первой половине 1920-х гг.», in: *Куляшоўскія чытанні. Матэрыялы Міжнароднай канферэнцыі 26-27 красавіка 2006 г.*, пад рэд. А. М. Макарэвіч і інш., Магілёў: Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, 2006, с. 247-254.

309. Пурьшева, Н. М., «Становление и деятельность органов литературной системы цензуры в БССР в 1920-е годы», in: *Куляшоўскія чытанні: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, 26—27 красавіка 2007 г.*, пад рэд. В. І. Рагаўцова і інш., Магілёў: Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, 2007, с. 222-224.

310. Пушкін, І., «Арганізацыя і дзейнасць грамадска-палітычных аб'яднанняў нацыянальных меншасцяў БССР у 20-я гады ХХ ст.», in: *Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”*. 1 сесія – 21-25 мая. 2 сесія – 4-7 снежня, Мінск 2000 г., пад рэд. Э. Дубянецкага і інш., Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001, с. 149-158.

311. Пятровіч, Я. А., *Адноўленая Беларусь*, Менск: Выданьне Сэкретарыяту ЦВК БССР, 1925.

312. Радзiк, Р., «Ад этнічнага згуртавання да нацыянальнай супольнасці», in: *Беларускі гістарычны агляд*, Т. 5, Сш. 2(9), 1998, с. 291-327.

313. Радзiк, Р., *Беларусы (Погляд з Польшчы)*, нумар манаграфічны *Край=Kraj, Polonica – Albaruthenica – Lithuanica*, 5 (8)/2002, Смоленск: «Энцыклопедикс», 2002.

314. Раманава, І., «Беларусь перажывае бурнае нацыянальнае адраджэньне пад уплывам камуністаў. Акадэмічная канферэнцыя 1926 г. у галасох відавочцаў», in: *ARCHE*, №1-2, 2006, с. 92-104.

315. *Рэзолюцыі Пленума Ц.К. КП(б)Б. (11-14 ноября 1924 г.)*, Минск: Издание ЦК КП(б)Б, 1924.

316. *Рэзолюцыі Пленума ЦК КП(б)Б (12-15 октября 1925 г.). Только для членов КП(б)Б*, Минск: Издание газеты «Звезда», 1925.

317. *Рэзолюцыі Пленума ЦК КП(б)Б (25-29 января 1925 г.)*, Минск: Издание ЦК КП(б)Б, 1925.

318. *Рэзолюцыі Пленума ЦК КП(б)Б и доклад т.Кнорина (сентябрь 1927 г.)*, Минск: Издание ЦК КП(б)Б, 1927.

319. *Рэзолюцыі Пленума ЦК КП(б)Б (октябрь 1926 г.)*, Минск: Белгосиздат, 1926.

320. *Резолюции Пленума Ц.К. К.П.(б)Б. (приняты 6-9 июля 1924 г.)*, Минск: Издание Ц.К. К.П.(б)Б., 1924.
321. Романова, И., «Самоубийство и советская власть: антитоталитарный суицид», in: *Репрессивная политика советской власти в Беларуси. Сборник научных работ*, Вып. 3, под ред. В. П. Андреева, сост. И. Кузнецов, Я. Басин, Минск: «Мемориал», 2007, с. 126-134.
322. Саевич, П. В., *Народное образование в БССР, второе дополненное издание*, Минск: Государственное издательство БССР, 1950.
323. Сакалоў, М. К., Лютая, А. Э., «Сучасная гістарыяграфія нацыянальнай палітыкі ў БССР у 20 – 30-я гады», in: *Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. Зборнік навуковых артыкулаў*, пад рэд. А. М. Мацко, М. К. Сакалова, Мінск: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка, 1997, с. 3-21.
324. Сакалоўскі, Ё., «Надзвычайная місія БНР у Нямеччыне (1919-1925)», in: *ARCHE*, № 3, 2009, с. 7-328.
325. Саковіч, А., «Да гісторыі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту», in: *Запісы Беларускага інстытуту навукі і мастацтва*, № 3, 1954, с. 1-9.
326. *Сетка навучальных устаноў (ВНУ, тэхнікумаў і прафшкол усіх тыпаў) і нормы прыёму на 1926-27 нав.год*, Мінск [b.n.] 1927.
327. Силиванчик, П., *Деятельность коммунистической партии Белоруссии по осуществлению культурной революции в республике (1919-1937 гг.)*, Минск: Издательство Белгосуниверситета имени В. И. Ленина, 1961.
328. Сіліцкі, В., «Русіфікацыя + каланіялізм = грамадзянская нацыя? Сацыялогія моўна-культурнага пытання ў Беларусі», in: *ARCHE*, № 1, 2011, с. 11-34.
329. Силницкий, Ф., *Национальная политика КПСС в период с 1917 по 1922 год*, [b.m.]: Sučasnist, 1981.
330. *Скарыніч. Літаратурна-навуковы гадавік*. Вып. 3, Мінск-Смаленск: «Тэхналогія», 1997.
331. Смоліч, А. А., *Геаграфія Беларусі*, Мінск: «Беларусь», 1993.
332. Смоліч, А., *Кароткі курс геаграфіі Беларусі*, Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925.
333. Снапкоўская, С. В., *Адукацыйная палітыка і школа на Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст.*, Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 1998.

334. Снапкоўская, С. В., *Гісторыя адукацыі і педагагічнай думкі Беларусі (60-я гады XIX – пачатак XX ст.)*, Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2001.

335. Снапкоўская, С. В., «Педагагічная канцэпталогія Вацлава Ластоўскага ў кантэксце беларускай культуры», in: *Весці БДПУ*, № 4, Серыя 2, 2008, с. 82-88.

336. Снапкоўская, С., «Уплыў падручнікаў Вацлава Ластоўскага на выхаванне самасвядомасці беларускіх дзяцей», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 2. Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, пад рэд. А. Анціпенка і інш., Мінск: «Навука і тэхніка», 1992, с. 144-149.

337. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии*, [Минск] [b.n.] 1922.

338. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии*, [Минск] [b.n.] 1923.

339. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии*, Минск: Отдел Законодательных Предположений Народного Комиссариата Юстиции Белоруссии, 1924.

340. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Белорусской Социалистической Советской Республики*, [Минск] [b.n.] 1925.

341. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии*, Минск [b.n.] 1926.

342. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии*, Минск [b.n.] 1927.

343. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Белорусской Социалистической Советской Республики*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928.

344. *Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы, в 4-х томах*, Т. 1. 1918-1922, под ред. А. Береловича, В. Данилова, Москва: РОССПЭН, 1998; Т. 2. 1923-1929., под ред. А. Береловича, В. Данилова, Москва: РОССПЭН, 2000.

345. Соколов, М. Н., «Национальный состав студенчества Беларуси в 1920-е годы», in: *Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Навуковая канферэнцыя (Мінск, 6-7 снежня 2001г.)*, пад рэд. У. Навіцкага, М. Шашкевіча, Мінск: «Дэполіс», 2001, с. 209-214.

346. Сталевіч, А., «Аб вытоках беларускага нац.-дэмакратызму і нац.-фашызму», in: *Большаваік Беларусі*, № 10-12, 1929, с. 17-32.

347. Сталін, І., *Марксізм і нацыянальна-каланіяльнае пытаньне. Зборнік выбраных артыкулаў і прамоў*, Менск: Партыйнае выдавецтва, 1934.
348. Сталин, И. В., *Марксизм и национальный вопрос*, Москва: Государственное политическое издательство, 1950.
349. Сталин, И. В., *Сочинения*, Т. 7, Москва: Госполитиздат, 1952.
350. Сталяраў, А., «Два ўхілы і барацьба на два фронты», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 1, 1931, с. 11-18.
351. Станкевіч, С., «Нацыянальная палітыка Крэмля ў Беларусі», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 1, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1955, с. 34-47.
352. Станкевіч, Я., *З’мена граматыкі беларускага языка ў БССР, выданьне 2-е*, Менск: «Адраджэньне», 1991.
353. Станкевіч, Я., «Моўная палітыка бальшавікоў у Беларускай ССР», *Беларускі зборнік*, Кн. 2, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1955, с. 49-110.
354. Старовойтов, М. И., «Белорусский язык как основа белорусизации: исторический аспект», in: *Куляшоўскія чытанні. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, 26-27 красавіка 2006 г.*, пад рэд. А. М. Макарэвіч і інш., Магілёў: Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, 2006, с. 263-269.
355. Старовойтов, М. И., «Некоторые особенности осуществления политики белоруссизации на Могилёвщине и Гомельщине в 20-е годы XX века», in: *Романовские чтения 2. Сборник трудов Международной конференции 10-11 ноября 2005 г., г. Могилёв*, под ред. М. И. Вишневого, Могилёв: Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова, 2006, с. 124-127.
356. Старовойтов, М. И., «Отношение населения восточного Полесья к белорусизации в 20-е гг. XX в.», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4 частках*, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт установа адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы”, 2003, с. 21-25.
357. Старовойтов, М. И., «Отношение русской этнической общности Гомельщины к политике белоруссизации (1927 г. – середина 30-х годов)», in: *Менталитет славян и интергационные процессы: история, современность, перспективы. Материалы III международной научной конференции, г. Гомель, 22-23 мая 2003г.*, под ред. В. В.

Кириенко, Гомель: Гомельский государственный технический университет им. П. О. Сухого, 2003, с. 278-279.

358. *Статыстычны штогоднік, 1925-1926*, Менск: Издание Центрального статистического управления БССР, 1928.

359. Сумко, А. В., «Галоўліт і яго дзейнасць у БССР у 20-я гг.», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4 частках*, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт установа адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы”, 2003, с. 246-251.

360. Сянкевіч, А., *За ленінскую лінію ў нацыянальнай палітыцы*, Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1931.

361. Сянкевіч, А., «Пара слоў аб беларускай інтэлігенцыі», in: *Советская Белоруссия*, 13.10.1922.

362. Сянькевіч, Г. Р., Трухан, А. В., Ціток, З. М., *Народная адукацыя і педагагічная навука ў Беларусі (1917-1945)*, Мінск: “Народная асвета”, 1993.

363. Сьмігельскі, В., Троська, Я., «Беларуская культурна-асветная справа на Гомельшчыне», in: *Асвета*, № 5, 1926, с. 144-148; № 6, 1926, с. 174-180.

364. Таболаў, К., *Нацыянальнае пытаньне на XVI з’ездзе ЎсеКП(б)*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.

365. *Тайны нацыянальнай палітыкі ЦК РКП. Воспроизведено по тексту 1-ого издания (Четвёртое совещание ЦК РКП с ответственными работниками национальных республик и областей в Москве 9-12 июня 1923 г. Москва. Бюро Секретариата ЦК РКП, июнь 1923 г.)*, Москва: «ИНСАН», 1992.

366. Терешкович, П., «Украины и балорусы: сравнительный анализ формирования наций на фоне истории Центрально-Восточной Европы XIX – начала XX в.», in: *Перекрёстки. Журнал исследований восточноевропейского пограничья*, № 1-2, 2004, с. 10-32.

367. Токарев, Н. В., *Академия наук Белорусской ССР: годы становлений и испытаний (1929-1945)*, Минск: «Наука и техника», 1988.

368. Токць, С., *Беларуская вёска ў эпоху зменаў. Другая палова XIX – першая траціна XX ст.*, Мінск: “Тэхналогія”, 2007.

369. Токць, С., «Беларуская інтэлігенцыя ў нацыянальным руху ў першай палове XX ст.», in: Michaluk, D., (ed.), *Białoruś w XX stuleciu. W kręgu kultury i polityki*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007, s. 113-136.
370. Туронак, Ю. Б., *Мадэрная гісторыя Беларусі*, Вільня: Інстытут беларусісткі, 2006.
371. Удзельнік канфэрэнцыі, «Першы крок зроблены. Уражаньні з канфэрэнцыі настаўнікаў беларусазнаўства, якая адбылася ў г. Слуцку 15 і 16 студзеня г.г.», in: *Польмя*, № 2, 1923, с. 133-139.
372. Урбан, П., «Да пытання нацыянальнага супраціву ў СССР. (На прыкладзе БССР)», in: *Беларускі зборнік*, Кн. 9, Мюнхэн: Інстытут для вывучэння СССР, 1958, с. 5-60.
373. *Усесаюзны школьны перапіс 1927 г.*, Менск: Дзяржплан БССР, Эканамічна-статыстычны сэктар, 1930.
374. Філякоў, У., «Нацыянальная інтэлігенцыя і самасвядомасць беларусаў (канец XIX – пачатак XX ст.)», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 2. Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, пад рэд. А. Анціпенка і інш., Мінск: «Навука і тэхніка», 1992, с. 138-143.
375. Харэвіч, А., «Беларуская мова, як соцыяльна-класавы раздражняльнік», in: *Польмя*, № 1, 1927, с. 141-154.
376. Харэвіч, А., «Першы трымэстр у Рагачоўскім белпедтэхнікуме», in: *Асьвета*, № 1, 1925, с. 185-190.
377. Хоміч, С., «Асноўныя этапы фармавання тэрыторыя БССР (1918-1926)», in: *Беларускі гістарычны агляд*, Т. 7, Сш. 2(13), 2000, с. 351-363.
378. Хоціна, А. І., «Да пытання аб канцэпцыі нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў 20-30-я гады», in: *Веснік БДУ імя У. І. Леніна*, Серыя 3, № 2, 1994, с. 13-15.
379. Цьвікевіч, Ів., «Пяць год культурнае працы (Да 5-гадовага юбілею Белдзяржвыдавецтва)», in: *Маладняк*, № 9, 1929, с. 127-140.
380. Цімашэнка, Я., «На фронце беларусізацыі (Гомельшчына, с. Яроміна)», in: *Асьвета*, № 7, 1925, с. 103-107.
381. Ціток, З., «Беларусізацыя як адраджэнне беларускай нацыянальнай школы (20-я гады 20 ст.)», in: *Адукацыя і нацыянальна-культурнае адраджэнне. Тэзісы навуковых дакладаў на Міжнароднай канфэрэнцыі (25-26 кастрычніка 1994, г.Мінск), у двух частках*, Ч. 2., Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі Беларусі, 1994, с. 53-55.

382. *ЦК РКП(б)-ВКП(б) и национальный вопрос*, Кн. 1. 1918-1933 гг., сост. Л. С. Гатова, Л. П. Кошелева, Л. А. Роговая, Москва: РОССПЭН, 2005.
383. Чарвякоў, А. Р., «Бальшавіцкай самакрытыкай выкрыем свае памылкі і яшчэ больш загартуем свае рады для барацьбы за сацыялізм», in: *Звязда*, 27.12.1929.
384. Чарвякоў, А. Р., «У паездцы па Аршаншчыне», in: *Савецкая Беларусь*, 26-28.05.1926.
385. Чарвякоў, А., *...Я ніколі не быў ворагам. Выбранныя артыкулы і прамовы. Успаміны сучаснікаў*, склад. А. Мыслівец, Мінск: «Беларусь», 1992.
386. Чаянкова, Г. М., *Беларусь у 20-30-я гады*, Гомель: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт транспарту. Кафедра філасофіі, гісторыі і паліталогіі, 1994.
387. Чиргинов, П. Г., *Очерки истории Беларуси*, Минск: «Вышэйшая школа», 2007.
388. Шаўчук, І. І., «Навука ў БССР і расійскія вучоныя (20 – 30-я г. ХХ ст.)» in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4 частках*, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы», 2003, с. 139-142.
389. Шаўчук, І. І., «Студэнты-гуманітарыі БССР (1920-1930-я гг.): сацыяльна-дэмаграфічны агляд», in: *Весці БДПУ*, Серыя 2, № 3, 2007, с. 12-17.
390. Шкуцько, Л. Л., Герасімава, І. П., «Яўрэйская нацыянальная школа ў сістэме адукацыі БССР у 20-я – пачатку 30-х гадоў ХХ стагоддзя», in: *Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў ХХ стагоддзі. Зборнік навуковых артыкулаў*, пад рэд. А. М. Мацко, М. К. Сакалова, Мінск: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка, 1997, с. 47-60.
391. Шорац, Л. Ф., «Школьнае гістарычнае краязнаўства Беларусі ў 20-30-я г. ХХ ст.», in: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3-4 мая 2002, у 4 частках*, Ч. 3., пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча, Гродна: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы», 2003, с. 157-161.
392. *Што настанавіў XII з’езд кампартыі (бальшавікоў) Беларусі*, Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1929.

393. Шумейка, «Становішча культпрацы саюзу працасьветы Аршаншчыны за 1925 г.», in: *Асьвета*, № 7, 1925, с. 132.
394. Шыёнак, С., «Са справаздачы аб выніках абгляду школ 2-га інспэксага вучастку Барысаўскай акругі», in: *Асьвета*, № 5, 1925, с. 115-119.
395. Яворскі, А., «Падрыхтоўка навуковых кадраў паводле ўкодніцкага пляну нацдэмаў», in: *Камуністычнае выхаваньне*, № 2, 1931, с. 33-37.
396. Яковлева, Г. Н., «Некоторые аспекты политики белоруссизации 1920-х гг. на Витебщине», in: *Куляшоўскія чытанні: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, 26—27 красавіка 2007 г.*, пад рэд. В. І. Рагаўцова і інш., Магілёў: Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, 2007, с. 234-236.
397. Якушэвіч, С., «Да пытання аб прычынах пераезду Вацлава Ластоўскага на сталую працу ў БССР», in: *Беларусіка=Albaruthenica*, Кн. 4. Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі. Вацлаў Ластоўскі – выдатны дзеяч беларускага адраджэння, пад рэд. В. Рагойшы, Г. Цыкуна, З. Шыбеки, Мінск: «Навука і тэхніка», 1995, с. 286-289.
398. Яленскі, М., «Выданне падручнікаў па мове ў 20-я гады», in: *Беларуская мова і літаратура ў школе*, № 7, 1989, с. 9-13.
399. Яноўскі, А., «“Я аддаваў усе свае сілы будаўніцтву Беларускага Дзяржаўнага Універсітэта...”», in: *Беларускі гістарычны часопіс*, № 5, 2003, с. 3-10.
400. Янушкевіч, Я., *Неадменны сакратар адраджэння. Вацлаў Ластоўскі*, Мінск: “Навука і тэхніка”, 1995.